

TUDÁS

ELMENEDEZSMENT

A Pécsi Tudományegyetem
Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar periodikája

XVII. évfolyam 2. szám

2016. október

TANULMÁNY

KRISZTIÁN BÉLA Vidékfejlesztés – intelligens szakosodás és a mecseki bányászat	3
BAGÓ PÉTER Út az integrált vállalatirányítási rendszerek felé	19
PINTÉR TIBOR A változásmenedzsmen általános szemlélete és az EU aktuális bővítési szakasza	31
MAGYAR MARIANN – MÁK KORNÉL Kultúra és kommunikáció az információ korában	37
MAGYAR MIKLÓS A tanulási mikro környezet és a multimédia	43
CLAUDIA K. FARKAS „Un elenco triste delle disfatte”	54

KUTATÁS

REISZ TERÉZIA A PTE FEEK-en végzett hallgatók a munkaerőpiacon	60
KOLTAI ZOLTÁN Jó helyen élünk Pécsen?	77
PANKÁSZ BALÁZS Kérdőíves felmérés az e-learning tanfolyamokról és online oktatási tényezőkről	87
KOZÁK ANITA – MÓRÉ MARIANN A munkahelyi beillesztés csoportintegrációs tényezői	110
HARSÁNYI ERNŐ Idősek művelődési szokásai Kecskeméten	118
DUKAI EDIT Szerbia vagy külföld?	125
GRÜNHUT ZOLTÁN Tudatos tudástermelés	131

KÖNYVTÁR

SZABOLCSINÉ OROSZ HAJNALKA Az első közkönyvtári kiterjesztési pontok a pécsi Tudásközpontban	141
---	-----

KÖNYV

BIBA SÁNDOR Munkaerőpiaci mobilitás Magyarországon	151
KRISZTIÁN BÉLA A Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei Új beszerzések a PTE KPVK Könyvtár- és Információtudományi Tanszék Könyvtárában	155
Abstract	157
Szerzőink	159

Szerkesztő bizottság: elnök: Krisztián Béla, PTE FEEK címzetes egyetemi tanár; felelős szerkesztő: Bodó László. Tagok: Agárdi Péter egyetemi tanár, Kleisz Teréz egyetemi docens, Koller Inez egyetemi adjunktus, Koltai Zsuzsa egyetemi adjunktus, Mészárosné Szentirányi Zita szakoktató, Oroszi Sándor egyetemi tanár, Vámosi Tamás egyetemi adjunktus, Zádori Iván egyetemi adjunktus

Kiadja a PTE KPVK

Felelős kiadó: a kar dékánja

Szerkesztőség: 7633 Pécs, Szántó Kovács János u. 1/b.

Korábbi számaink elérhetők: <http://kpvk.pte.hu/content/tudasmenedzsment>

ISSN 1586-0698

KRISZTIÁN BÉLA

Vidékfejlesztés – intelligens szakosodás és a mecseki bányászat

A PTE kutatói tevékenységében az elmúlt évtizedekben számos területfejlesztéssel összefüggő feldolgozás született. Több egyéni és szervezeti kutatás foglalkozott a bányászattal is. Ma, a bányászat lehetséges újramezésének mérlegelése nem csak a hagyományos területet érinti, súlypont-áthelyeződés történik (Keleti Mecsek), melyben és melyhez a Pécsi Tudományegyetem számos ponton kapcsolódhat. Az ország volt bányavidékein – az energiapolitikai végletes elképzeléseket mellőzve – a bányászat lehetőségeit különbözőképpen értékelik. Ezek néhány megye intelligens szakosodási tervében megfogalmazásra is kerültek. Dél-Dunántúlon azonos céllal (a szénfelhasználásra) két tervezet is körvonalazódik, az uránércbányászat a lelőhelyi adottságok miatt csak Pécssett szerepel.

A régiók, mint „tér” értelmezésénél a regionális gazdaságtan szerint a vállalati telephelyválasztás „három alapkőve” („foundation stones”)

- a természeti erőforrásokból adódó előnyök,
- a térbeli koncentráció gazdaságossága,
- a szállítási és kommunikációs költségek.

Ezekre tényezőkre vezethetők vissza a gazdasági egységek mérlegelési szempontjai, amikor a működési hely létesítéséről döntenek. Gazdasági szempontból három piaci elégtelenségről van szó:

- A természeti erőforrások tökéletlen mobilitásáról, pontosabban immobilitásáról, azaz „helyhez kötöttségéről”.
- Bizonyos funkciók tökéletlen feloszthatóságáról, amely szolgáltatásoknak részben emiatt nincs piacuk, hanem térben koncentrációba lényegében lokális extern hatásokként jelennek meg,
- A termékek és szolgáltatások tökéletlen mobilitásáról, mert szállítási költségek vannak a termelő/eladóktól a felhasználóig.

A mérlegelési szempontok a tevékenység jellegétől függően eltérő fontosságúak.

(a) A természeti erőforrásokra települő tevékenységek helyhez kötöttek, nem folytathatók tetszőleges helyen, a tevékenységnek az erőforrás lelőhelyéhez kell költöznie, pl. a mezőgazdasági tevékenység, bányászat, tengerparti turizmus stb. Az ilyen erőforrások többsége „örökölt” és kevéssé bővíthető. A kapcsolódó tevékenységek sok esetben alacsony versenyelőnyrel rendelkeznek, kockázatot jelent az erőforrás megközelítése, kimerülése, avagy elszennyeződése, a szezonális.

(b) A térbeli koncentráció gazdaságossága a termelés, szolgáltatás nagyobb méretéből adódik. Itt tömörülhet pl. a pénzügyi háttér, a nemzetközi technológia vagy üzleti tanácsadás, képzési rendszer, infrastruktúra és fogyasztás. Ahol nem csak a fogyasztók nagy száma, hanem az inputhelyettesítés is könnyebben megoldható, magas fokú a specializáció, illetve szállítási csomópont, magas szintű az infrastruktúra, az intézményhálózat stb.

(c) A szállítási és kommunikációs költségek jelentős forrásokat igényelnek. Emiatt vagy valamelyik inputforráshoz közel, vagy egy szállítási csomópontba, avagy a piachoz érdemes telepíteni az üzemet, pl. bányaerómű, vegyiüzem, olajfinomító, élelmiszeripari üzem. [Hoover-Giarratani]¹

A hazai régiók

1989-től él az EU rendszerű területi szerveződés. A területi összetartozást 1998 februárjában intézményesítette a Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Tanács megalakulása. 1999 júliusában az Országos Területfejlesztési Koncepció régióbeosztása szerint létrejött a Baranya, Somogy és Tolna megyét integráló dél-dunántúli tervezési és statisztikai régió. A régióban 1989 után a gazdasági struktúrában lényeges változások történtek, pl. az ipari tevékenység visszaszorulása, a bányászat megszűnése, aminek foglalkoztatásban és a nemzeti jövedelemben való részesedésének hiányát – bár a kőszén- és uránércvagyon rendelkezésre áll – csak részben sikerült ellensúlyozni. 1990 óta kifejezetten a régióra számos fejlesztési terv készült.

A Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia

Az intelligens szakosodás célja, hogy közvetlen és közvetett hatásokon keresztül a hazai tudományos, technológiai és innovációs (TTI) rendszer valamennyi résztvevőjének teljesítménye növekedjen. Az ország az évtized végére olyan tudásgazdasággá váljon, amelyben a nemzetközileg versenyképes tudásbázisokban megteremtődik az intenzív tudásáramlás, hatékonyabbá válik a tudásfelhasználás. A magyar gazdaság környezeti, társadalmi és gazdasági szempontból egyaránt fenntartható legyen, miközben a kreatív, illetve magas szellemi hozzáadott értékkel járó munkahelyek száma, egyben a KKV szektor innovációs képessége növekszik.

Az Európa 2020 stratégiához kapcsolódó Nemzeti Reform Programban vállalt kutatás-fejlesztési és innovációs teljesítmény növelésére irányuló célok elérése érdekében a kormány elfogadta a Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégiát (S3). Az intelligens szakosodási stratégia (S3) a KFI folyamatok hatékonyabb támogatását teszi lehetővé. Az S3-ban kiemelt hangsúlyt kap az ún. Entrepreneurial Discovery Process (EDP), amelyben a helyi szereplők a térségi gazdaság és társadalom változásainak folyamatos és módszeres érzékelésével és elemzésével, az érintettek széles körének aktív részvételével, vállalkozói magatartással, kockázatokat vállalva hoznak a térség szempontjából tartós fejlődést eredményező, a jövő innovációival kapcsolatos jelenbeli döntéseket. Az S3 célja, hogy a legnagyobb potenciállal bíró helyi sajátosságok azonosíthatók legyenek, ezek alapján meghatározhatók a nemzeti, régiós és helyi prioritások.

Az intelligens szakosodás

Az „intelligens szakosodás” megközelítés az ipari, oktatási és innovációs politikákat egyesíti. A régiók erősségeikre és komparatív előnyeikre koncentrálva a tudásalapú beruházásokra korlátozott számú fejlesztési területet jelölnek meg. Ennek során alapoznak az 1994-től folyamatosan alakított ERFA-ból támogatott regionális innovációs stratégiákra (a továbbiakban RIS).

¹ Lengyel, 25-26. p

Az evolúció olyan gyors és tudatos, hogy az intelligens szakosodásra már mint RIS 3-ként hivatkozunk.

Az intelligens szakosodás lehetséges következménye:

- a tudás és szakértelem bizonyos területekre koncentrálódik, a közpénzek hatékonyabban használhatóak fel;
- szinergiák alakulnak a K+F állami támogatás mechanizmusai, valamint az innováció, az ipari promóció és a képző intézmények között;
- a szakmapolitikai beavatkozások szétaprózottsága vagy átfedése felszámolható, melyek veszteségeket okoznak a közpénzek elköltésében;
- a rendelkezésre álló képességek, eszközök, kompetenciák, valamint az érintett terület versenyelőnyeinek elemzésével azonosíthatóak a vállalkozói tevékenység meg a gazdasági növekedés legerősebb vagy legígéretesebb területei;
- olyan mechanizmusok jöhetnek létre, amelyek lehetővé teszik a sokrétű és az irányítás/kormányzás több szintje és szereplője interakcióján alapuló stratégiai fejlesztést;
- a klaszterek feltérképezését és összehasonlítását, beleértve a kulcsszereplők szerepét és befolyását;
- tény alapú monitoring és értékelési rendszerek alkalmazását a tudásterületek és innovációs projektek kiválasztására.

Az intelligens szakosodás leginkább regionális szinteken alkalmazható. Ott követelmény, ahol ERDF forrásból valósítanak meg operatív programokat. Európa szerte körülbelül 350 féle variáció születik az intelligens szakosodásra. Néhányuk bizonyára alaposan átgondolt és újszerű megközelítés, mások esetleg csak a meglévő tevékenységeket „csomagolják” újra. A szakosodási tervek felülírják a korábbiakat, közte az energiaterveket is, ezek ennek fényében értékelendők. Áll ez elsősorban egyik fosszilis energiahordozónkra, a kőszénre, amelynek jövője, végletes ítéletek tárgya.

A Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia EU módszertan szerint 2014. novemberében készült (1. táblázat). A hangsúly az innováció teljes folyamatának felkarolására helyeződött át. Az országos és megyei összeállítások nem csupán a legjobb gyakorlatokat másolták. A területek egyedi erősségeiket és értékeiket mérlegelve, a gazdasági versenyelőnyökre és jövőbeli potenciálokra alapoznak. A Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia készítésébe az innovációban érdekelt szervezetek teljes körét bevonták. A szervezeteket a klasszikus ún. *triplehelix*, illetve annak továbbfejlesztett változata, a *quadruple helix* csoportosítás alapján minősítették. Az erőforrások felsorolásában adottnak tekintették a gazdasági értéként kezelendő föld, ásvány- és kőzetanyagot, mint a bányászati tevékenységek egyik feltételét.

1. táblázat: Nemzeti ágazati prioritások és intelligens technológiák

A nemzeti ágazati prioritások	Intelligens technológiák
Egészséges társadalom és jólét	fotonika, lézertechnológia
Fejlett jármű-és egyéb gépipari technológiák	különleges anyagok, korszerű anyagok, modern anyagtechnológia
Tiszta és megújuló energiák	bionika
Fenntartható környezet	nem gépipari fémfeldolgozás
Egészséges és helyi élelmiszerek	elektronika és félvezető-technológia
Agrár-innováció	korszerű szénhidrogén technológia (kőolaj, földgáz)
Infokommunikációs technológiák és szolgáltatás	korszerű csomagolótechnikai technológia
Befogadó és fenntartható társadalom, élhető környezet	vegyipar (pl. gumiipar, műanyagipar, intermedier, műtrágya és kozmetikumok gyártása)

	építőipar (építőanyag-technológiák)
	textilipar
	fa-és bútorigar
	logisztika
	kulturális és kreatív ipar

Forrás: 3S stratégia, http://www.european.hu/uploads/Innovativ/Intelligens%20szakosod%C3%A1si%20strat%C3%A9gia_%28ECC%29.pdf-Leolvasás:2016.05.05.

A megyei szakosodások elsődlegesen az országos főirányokat követték. A korábban jelentős bányászati térségek szakosodási terveiben nem vagy csak esetlegesen szerepel a bányászat. Ez a bányászat eltérő érdekképviselésével, a véleményadók szemléletével és ismereteivel függ össze.

A gazdaság egyik eleme, a hasznosítható ásványok, kőzetek megléte egyben a fejlesztés lehetősége is. Így ezek ismerete, bányászata, felhasználása, mint a nemzeti vagyoni értékesítése, vonzataival együtt része az intelligens szakosodásnak. A bányászati tevékenységek egy része (kő-, homok-, vízbányászat stb.) az országban majd mindenütt megtalálható. Az ércbányászat több szakosodási tervben is szerepel. A kőszénbányászat szükségességét hangsúlyozó hazai kezdeményezések, a különböző szénbányászati klaszterek szerveződése eddig nem eredményezte, hogy a kőszénbányászat valahol kizárólagos, tényleges főirányú szakosodásként jelenjen meg. Egyedül a lignitbányászat folyik nagyüzemi módon, kisebb kőszénbányák nyílnak, képzési kezdeményezések történnek, klaszterek szerveződnek. Ezek összetétele, a résztvevők száma a bányászatban rejlő üzleti lehetőségre alapozza jelenlétét.

A korábbi szénterületeken a kőszéntermelés változó módon jelenik meg az intelligens szakosodási programokban. Mindebben befolyásoló tényező környezetvédelem, a dekarbonizációs szemlélet, az energiastatégiai magatartás.

A magyar régiók/megyék növekedésirány- tipizálása

A magyar megyék tipizálása az OECD 2011-ben kialakított regionális innovációs tipológiája alapján történt. A magyarországi régiókat az Európa 2020 program három főismérve (intelligens-, fenntartható-, befogadó növekedési tengely) alapján háromdimenziós térbe helyezték el. A tér egyes tengelyein a régiók az alábbi irányokat vehetik fel:

1/ Fenntartható növekedés (vidéki, vidéki-közeli városias, városias, városi – tengerparti térségek).

2/ Intelligens növekedés (alacsony tudás és technológia intenzitású zóna, Ipari termelési zóna, Tudás intenzív területek).

3/ Befogadó növekedés (csökkenő - növekvő lakosság).

Innovációs térbeni elhelyezkedésüket mutatja a 2. táblázat.

2. táblázat: A magyarországi megyék felosztása régiók szerint

Tudásrégiók	Budapest és Pest megye, Baranya, Csongrád, Hajdú-Bihar, Veszprém megye
Ipari termelési zónák	Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér, Győr-Moson-Sopron, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom-Esztergom megye, Vas
Alacsony tudás- és technológia-intenzitású régiók	Békés, Heves, Nógrád, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Zala

Forrás: Nemzeti Intelligens szakosodási Stratégia. 2014. Nemzeti Innovációs Hivatal. Budapest. 2014. 46.

A tipizálás egyszerűsítésekkel él. Több térségre jellemző, hogy egy-egy település esetén (elsősorban a megyeszékhelyeknél vagy ipari parkoknál) megállapítható tendenciák a megye más, vidéki területein nem érvényesülnek. Van, hogy egy-egy térséget tudásrégióknak vagy

ipari központnak tekintünk, a környező vidék azonban alacsony tudás- és technológia-intenzitású, de erre fordított példák is adódnak. A régiótípusok különbségei további változásokat indukálnak (3. táblázat). A térbe történő helyezéssel az alábbi alapstratégia-típusok születtek:

3. táblázat: A Nemzeti Intelligens Szakosodási Jövőképei régiótípusok szerint

Tudásrégiók	A hazai tudásrégiók a szakosodási irányokban kijelölt területeken a makrotérség és Európa meghatározó szereplőivé válnak, a tudáscentrumok megerősítésével és a vállalkozói szféra bevonásával olyan versenyelőnyökre tesznek szert, amelyek a nemzetközi élmezőnybe emelik a választott szakosodási irányokban előállított tudást és termékeket. Az intelligens növekedés hazai szinten továbbgyűrűző hatása a többi régió fel-emelkedését is magával hozza.
Ipari termelési zónák	Az ipari termelési zónákban a szakosodási irányokban kijelölt területen működő K+F+I tevékenység következtében a régiók be tudnak kapcsolódni az innovációs láncba, nagy hozzáadott értékű termékek fejlesztése révén sikeres beszállítókká válnak, elsősorban a KKV szektor megerősödésével. A fenntartható növekedési pályára állással a régióknak lehetőségük nyílik arra, hogy saját tudásközpontokat hozhassanak létre a szakosodási irányaik mentén, ezáltal tudásrégióvá váljanak.
Alacsony tudás- és technológiaintenzitású régiók	Az alacsony tudás- és technológia-intenzitású régiókban a szakosodási irányokban megjelölt területeken innovatív megoldásokkal (ún. követő innovációval) és korszerű fejlesztésekkel a tradicionális ágazatok megújulnak, élénkebb K+F+I tevékenységet hoznak létre. A régiókban a befogadó növekedés következményeként a régió élhetőbbé válik, munkahelyek jönnek létre és megszűnik az elvándorlás.

Forrás: Nemzeti Intelligens szakosodási Stratégia. 2014. Nemzeti Innovációs Hivatal. Budapest. 2014.48.

- Meglévő előnyökre épülő stratégia (tudomány- vagy technológia-vezérelt, esetleg a kettő keveréke).
- Társadalmi-gazdasági átalakulást segítő stratégia (a meglévő irányok átalakítása, esetleg újak megfogalmazása).
- Felzárkózási stratégia (orientálódás a tudás alapú képességek irányába).

A nemzeti specializáció

Magyarország víziója, hogy térgazdasági és tértársadalmi adottságaihoz illeszkedően, figyelemmel a külső meghatározottságokra, rendszerbe szervezze és dinamizálja az EDP (entrepreneurial discovery process) folyamatokat. Feladata, hogy az EU céljai, a társadalom igényei, valamint a gazdaság dinamikái alapján a strukturális átalakulás érdekében tett beavatkozások a legkedvezőbbben alakuljanak. Ezeket a kapcsolatokat a 4. táblázatban mutatjuk be.

4. táblázat: A főbb iparági megújulások és a nemzeti specializációk kapcsolatai

Specializáció	Az iparági megújulások főbb irányai
Rendszerszemléletű kutatás	egy létező szektor együttműködő intézményeken és folyamatokon alapuló átalakulása
Intelligens gyártás	egy létező iparág modernizációja a „Key Enabling Technologies” segítségével
Fenntartható társadalom	szinergiák (a fókuszálásnak és a tovagyűrűző hatásoknak) kiaknázása egy hagyományos terület radikális újraelapozása érdekében. Egy adott, alacsony növekedésű gazdasági –társadalmi tevékenységet a K+F és innováció hirtelen vonzóvá, a korábbiakhoz képest értékesebbé tehet

Forrás: Nemzeti Intelligens szakosodási Stratégia. 2014. Nemzeti Innovációs Hivatal. Budapest. 2014.55.

A magyar nemzeti specializációk sorában a bányászat nem szerepel, de közvetlen vagy közvetett kapcsolatokat találunk (anyagtudományok, fizikai tudományok, energetika, gyógyszergyártás, műszaki-, természettudományok, vegyipar, kutatások stb.). Ilyen megközelítésben

az energetikai szektort érintő prioritás célja többek között, hogy tiszta, környezetbarát energiákkal, az ehhez köthető KFI-tevékenység elősegítésével az energiafüggőség csökkenjen, a helyben megtermelt energia fenntartható, különösen a lakossági felhasználás terén a környezeti terhelést csökkentő és költséghatékony legyen.

A megújuló energiák mellett prioritás más energiatermelő ágazatok tisztává, hatékonyabbá, környezetbaráttá és fenntarthatóbbá tétele. Ide soroljuk a szénfelhasználást (elsődlegesen a tisztaszén technológiát) az atomenergiát (innovatív fűtőelemek és leszerelés-technológia). Kiemelt jelentőségű az energiahatékonyság, a hatékonyabb energiátárolás és elosztás, valamint az ún. „hulladékenergiák” hasznosítása. A nemzetközi kooperációkban a nemzeti szakosodási terv egy helyen utal a *bányászat és nyersanyagipar kooperációra, amikor* a Bosznia-Hercegovinával lehetséges együttműködésről, elsősorban a bányászati gépek és technológiák vonatkozásáról tesz említést. A térségi fejlesztési eszköztár egyik eleme az úgynevezett „nyitott laboratórium”. Lényege, hogy egy közfinanszírozású kutatóhelyet, vagy egy nagyvállalati laboratóriumot, kutatási infrastruktúrát, illetve a hozzá kapcsolódó kutatási szolgáltatást bárki igénybe vehet, a magánszemélyektől kezdve az egyéni vállalkozókon keresztül a KKV-kig. Így elérhető az optimalizált hozzáférés egy olyan eszközparkhoz, ahol új technológiát-, termék-, és szolgáltatást alkalmaznak és fejleszhetnek ki. Egy ilyen laboratórium már létező kutatási infrastruktúra megnyitásával jönne létre. Témánk szempontjából jelentős a *Felsőoktatási és Ipari Együttműködési Központok* (a továbbiakban: FIEK) *adta lehetőség, melyek keretei között széleskörű együttműködés jöhet létre az intelligens szakosodási stratégia régiós prioritásai mentén.*

Régiós/megyei szakosodási stratégiák

A kösznévidékek közül csak érintjük a Közép-Dunántúli Régiót és az Észak-Magyarországi régiót.

A Közép-Dunántúli Régió

A korábban jelentős bányászattal rendelkező Közép-Dunántúl ipari tevékenysége az 1980-as évekre folyamatosan háttérbe szorult. Az alapanyag-, az ipari bányászati és nehézipari ágazatok piaci kapcsolatai szétestek, az ipari termelés visszaesett. A térségben a Veszprémi Szénbányák tevékenysége Dunántúl középső részére terjedt ki, így korábbi neve, a Középdunántúli Szénbányászati Tröszt, jobban kifejezte a valóságot. Négy medencéjében (az ajkai, a balinkai, a dudari és a várpalotai) jelentős lokális szerepe van az 1950-es években a Dunántúli-Középhegységre, mint energia tengelyre települő iparosítás során épített, vagy intenzíven fejlesztett kis-és középvárosoknak (Ajka, Várpalota, Dorog, Mór, Zirc, Oroszlány).

A térség gazdaságában még fellelhetőek a nehézipari és az energetikai elemek (pl. a Várpalota-Veszprém közötti vegyipari térség, a volt szénérművek). A régió jellegét meghatározó szakosodási tevékenység között a bányászat nem szerepel. Veszprém intelligens szakosodási stratégiájában sincs érdemleges utalás a bányászatra, de a vegyipar több irány részeként szerepel.

A Közép-dunántúli Régió intelligens szakosodási stratégiájának fejlesztési prioritásai a 2014-2020 közötti időszakra a K+F+I infrastruktúra fejlesztés, alapvetően beruházási jellegű, kisebb mértékben szociális jellegű részcélok mentén, a fizikai és tudás infrastruktúra, valamint az ehhez kapcsolódó új megoldások mentén szerveződnek. A tudástermelést, tudástranszfert és felhasználást segítő szolgáltatási környezet elsősorban szoft elemek mentén, szolgáltatásfejlesztést és finanszírozás eszközöket tartalmazóan szerveződik. A hálózatosodás, együttműködés fejlesztés: régióon belüli és interregionális, döntően piacérett termékek és szolgáltatások támogatására kialakított eszközök csoportjában történik.

Az Észak-magyarországi Régió

Jelentős volt az Észak-magyarországi Régió bányászata. A régió mai jellegének meghatározása nem egyszerű feladat. Az ország rendszerváltás előtt nehézipari központjaként számon tartott térség a gazdasági-politikai átrendeződés következtében strukturális válságba került a kilencvenes években, amelyet a mai napig nem hevert ki. Emiatt összevont gazdasági teljesítménye alapján jelenleg is leszakadó régióként tekinthetjük a térséget, annak ellenére, hogy számos kormányzati intézkedés segíti a térségi kilábalást. Alacsony az egy főre jutó GDP, magas a munkanélküliség, az alternatív HDI-mutató alapján a 2. leggyengébben teljesítő régió az országban.

A szakosodási stratégia része a természeti erőforrás, a kőszén, a létező és újrakezdett bányászat és a Miskolci Egyetem részvételének köszönhetően. A stratégia iránya a rendelkezésre álló természeti erőforrások magasabb szintű, fenntartható módon történő hasznosítása, növelve a saját bázisú energia előállítását, törekedve a megújuló energiahányad emelésére, amivel a régió a „zöldülő” gazdaság egyik fontos szereplőjévé válik, megőrizve az élhető környezetet, valamint a megfelelő szintű életminőséget. A térség összes vállalkozásának 0,1%-a bányászati, kőfejtési vállalkozás. BAZ megyében a regisztrált vállalkozások között a bányászat-kőfejtés 52, Hevesben 26, Nógrádban 10, összesen 88 vállalkozással szerepel.

A régiós fejlesztésben szerepel az alkalmazott anyagtudomány, a megújuló energiaforrások (energetika) és környezettechnológia (Miskolc). Szerepelnek a bányászati energetikai technológiák, az energia és hulladékgazdálkodás, a megújuló energia köre. Szakosodási terület a hulladékhasznosítás (Borsod-Abaúj-Zemplén), a bányászat (Heves, Nógrád), az energiatermelés a tisztaszén technológiával. A kiemelt vezérprogramok egyike a szén- és energia-stratégiába illeszkedő komplex gazdaságfejlesztési rendszer felépítésének támogatása. A program révén a képzetlen munkaerő foglalkoztatásának elősegítése, illetve az energia előállításához valamint felhasználáshoz kapcsolódóan a helyi gazdaság megerősítése. Továbbá: a lignit kutatások megvalósítása, három új barnakőszénbánya megnyitása, modern és környezetbarát lakossági és intézményi kazánok hazai gyártásának fejlesztése, a szénbányászatra alapozottan villamos energiatermelő erőmű indítása.

A Dél-Dunántúli Régió

A hajdan sem jobb helyezesű Dél-dunántúli térség évtizedek óta az elmaradott régiók között szerepel, a helyzet a különböző megújító erőfeszítések ellenére sem biztató. Dél-Dunántúl a mezőgazdaság és a feltételezett tudástőke értéke, a folyamatosan történő sokfajta beruházás és az önbizalmat sugalló nyilatkozatok ellenére (2015) Európa 12. legszegényebb régiója. A 250 EU régió között a 239-ik a Dél-Dunántúl, amely az egy főre eső uniós átlag GDP-jének 44,9 százalékával szerénykedik. A négy elmaradt magyar térség közül a Dél-Dunántúl az egyik. A nyolcadik legszegényebb régió Észak-Magyarország, ahol az EU GDP-átlag 39,6 százaléka jut csak egy főre, a 11. az Észak-Alföld, a 12. helyen osztozik a Dél-Dunántúl és a Dél-Alföld. A Dél-Dunántúli, legkisebb népességű régiót kedvezőtlen népesedési folyamatok jellemzik. A jelentős vándorlási veszteség mellett itt a második legmagasabb a természetes fogyás mértéke. Társadalmi fejlettségét a Dunántúl legmagasabb munkanélkülisége és a kedvezőtlen jövedelmi viszonyok határozzák meg. Mivel Dél-Dunántúl az ország egyik legkevésbé iparosodott térsége, a helyhez kötött légszennyezőanyag-kibocsátás mértéke kedvezően alacsony.

A bányászat újrakezdését dinamizáló, 2013 decemberében alakult Mecseki Bányászati Klaszter folyamatosan élteti a gondolatot. Ilyen körülmények között a helyi erőforrások számbavétele, így a mecseki lignit, kőszén és uránérc lehetséges hasznosítása a szakosodási irányba is bekerült.

A természeti erőforrások közül a vegyipari felhasználásra is alkalmas, kocszolható feketeköszén és az uránérc az, ami számon tartott értéként várja a hasznosítás valamely megoldását.

A mecseki előfordulások – és általában a hazai ásványi nyersanyag-vagyon – tekintetében a kedvezőtlen természeti adottságú országok közé tartozunk, amelyek nem rendelkeznek az ásványi nyersanyagok kényszerű behozatalát ellentételezni tudó, korszerű feldolgozóipari kapacitásokkal. A nemzetgazdasági nehézségeket okozó állapot megszüntetésének feltétlen követelményei miatt nincs reális alapja a magyar bányászat (főleg a földalatti kőszén- és uránércbányászat) tartós reneszánszának. Ez alól kivétel lehet a nemzetközi összehasonlításban is elfogadható természeti adottságú egyes ásványlelőhelyek korszerű technológiával történő kiaknázása és hosszú távú piaci forgalmazása.

Az eltérő természeti adottságú mezőgazdasági termelőterületek és ásványi nyersanyag-lelőhelyeink tekintetében egyaránt fontos a társadalom erőforrásainak (emberi erőforrás-tudás, technika) a viszonylag kedvezőbb természeti adottságú termelőhelyek és lelőhelyek felé terelése, amelyek azonos társadalmi ráfordítással az átlagnál jóval nagyobb nemzetgazdasági eredményt tudnak biztosítani. A technikai fejlődés, az innováció gyorsuló üteme miatt éppen olyan indokolatlan törekvés az ásványvagyon sürgős és teljes kiaknázása, mint a mezőgazdaságban is fellelhető olyan irányzat, hogy minden talpalatnyi földet meg kell művelni. A kedvezőtlen természeti adottságok következtében nemzetközileg versenyképtelen, csak jelentős állami támogatással kiaknázható természeti erőforrásoknak az ellátásbiztonságot és a foglalkoztatást túl drágán növelhető igénybevétele megengedhetetlenül apasztaná az egyébként is alacsony nemzeti jövedelmet.

A mecseki kőszén az 1800-es évektől számos kísérlet, vállalkozás igyekezett kihasználni. A mecseki feketeköszén termelése bányaveszélyekkel terhelt, tüzeléstechnikai kérdései a mai napig megoldatlanok, illetve számos nehézséggel küzdenek, emberi erőforrás háttere teljességgel újratertemző.

Az újabb fejlesztési tervek egyik szemléleti alapja, az EU-s támogatás egyik feltétele az innováció, az intelligens szakosodás irányának kijelölése.

A Dél-Dunántúli régióban Baranya és Tolna megye települései hagyományosan érintettek a feketeköszén- és uránércvagyon tekintetében. A bányászat térségi vonatkozásai korábban és a jövőben is több megyére is kihatnak (telephelyek, szállítás, foglalkoztatás, beszállítók, munkaerő stb.). A baranyai, pécsi fejlesztésekre 1989-2010 között készült különböző szintű és közéleti és címszavak alatt futó, elérhető terveket, kutatási beszámolókat vizsgálva (468 tétel) azok közül mindössze 18 foglalkozik egyértelműen a kőszén- és az uránércbányászatra alapozó kimunkált fejlesztéssel. A mecseki területen bányászati jogot szerzett és bányászatot tervező vállalkozások nyilvánossá tett üzleti céljai, tervei 1989-2015 között 31 tételt képviseltek. Ezek közül mára számos vállalkozás feladta terveit és jogait, a területről kivonult. Az általuk kezdeményezett sokféle tudományos kutatás, vizsgálat – üzleti érdekre hivatkozással – többségében ismeretlen, holott jelentős értéket képviselnek. A Dél-Dunántúl bányászatára vonatkozó kommunikációban egyébként mintaszerűen tükröződik a magas szintű PR-manipuláció.

Kitartó igyekezet és magas szakmai érték jellemzi a terület feketeköszén-bányászatát a nyolcvanas évek közepétől dinamizálni igyekvő Calamites Kft. és köré szerveződött szakmai kört, ami bővült a Mecseki Bányászati Klaszterrel, amely a PTE-vel készített előzetes munkaanyagot.

A területe vonatkozó pozitív értékelést és a feketeköszén stratégiai jelentőségét képviselő érvelések és tények hangsúlytalanul léteznek. Holott világméretben és európai viszonylatban is erőteljes törekvések vannak a szénfelhasználás optimalizálására. Az ezekhez való kutatási, alkalmazói kapcsolódás a hazai ilyen törekvéseknek is hosszabb távú folyamatot biztosíthatna.

A gazdaságfejlesztés főbb irányai Dél-Dunántúlon

A területi gazdaságfejlesztés modernizációs stratégiájának sűrűsödési pontjai:

- 1/a gazdasági klaszterek kialakítása, fejlesztése,
- 2/ a gazdasági, intézményi (például ipari park, logisztikai centrum, vállalkezési övezet, kompetenciacentrumok stb.) és innovációs hálózatok kiépítése és fejlesztése,
- 3/ a K+F szervezetek fejlesztése, innováció fejlesztés,
- 4/ a versenyképesség erősítését szolgáló elemek (például minőségbiztosítás, formatervezés, marketing, stb.),
- 5/ gazdasági ágazatok, tevékenységek elterjesztése, fejlesztése,
- 6/ a gazdasági-üzleti szolgáltatások fejlesztése,
- 7/ regionális fejlesztés és innováció finanszírozás”.

A pécsi fejlesztési dokumentum

A baranyai, pécsi tervezés követi a nemzeti stratégiát, az egyetemre is támaszkodik. Alapoz a terület ásvány- és kőzetvagyonára, a bányászati utalások több irányúak. Egy részük közvetlen, más részük közvetett kapcsolatokat teremt. Így a régió első szakosodási irányában megjelenik a részletek kibontása nélkül: „A város ásványvagyonának (szén, urán, stb.) hasznosításával kapcsolatos döntések előkészítése”. A második irányban (Környezetipar) szerepel: „Alkalmazott földtani és műszaki kutatások energetikai és ipari felhasználási céllal, pl. tisztaszén-technológia, geotermikus energia, ritka földfémek, fenntartható technológiák által. Bányászati és ipari rekultivált és rekultivációra váró területek hasznosítási vizsgálata környezetfejlesztési céllal, pl. energetikai, ásványkincs, hulladékvíz, környezeti hatások minimalizálása és monitorozása”. A harmadik irányban (Biotechnológia – egészségipar) megjelenik a Népegészségügyi fejlesztések-különösen a természetes anyagok hatásának kutatása és ezeken alapuló termékek és szolgáltatások fejlesztése a helyi adottságok figyelembevételével (pl.: termálvíz /Harkány, Sellye, Siklós.../, a funkcionális élelmiszerek, a személyre szabott gyógyítás kutatása (personalized medicine), orvosi biotechnológiai kutatás és fejlesztés, gyógyszercélpontok és gyógyszerjelöltek azonosítása, nemklinikai (korábbi nevén preklinikai) tesztelés. A negyedik irányban (Kreatív ipar és ICT) jelenik meg az Interregionális, határon átnyúló kreatív ipari módszertani központ és mobil alkalmazásfejlesztői laboratórium. A kreatív iparban rejlő gazdasági potenciál hasznosítása a meglévő folyamatok mérésére és új üzleti modellek kidolgozására (Kreatív pláza, kreatív ipari outlet, kreatív ipari látogatóközpontok – ilyen van pl. a Paksi Atomerőműben) és iparági képzési tematikák fejlesztése, a BS (Location-based services, helyzetalapú szolgáltatások) + Gamification + E-Learning és egyéb információmenedzsment kutatások (ezekről bővebben lásd: Zádori-Nemeskéri, 2016). Komplex oktatási, képzési programok indítása a szakember utánpótlás hosszú távú bővítése érdekében, valamint alkalmazott kutatási és kísérleti fejlesztési projektek végrehajtása. Mindezekhez számos, bányászattal összefüggő tevékenység kapcsolható.

Dél-Dunántúl egy 2013. évi stratégiai dokumentum szerint:

- A régió alacsony iparosodottságának, a K+F ráfordítások és beruházások alacsony volumenének, valamint a kutató-fejlesztők, a kutató-fejlesztő helyek és a szabadalmi aktivitás alacsony mértékének köszönhetően az intelligens növekedés szempontja alapján nem tudás- és technológia intenzív régió.
- A fenntartható növekedés szempontjai alapján az alacsony népsűrűség és a városi népesség aránya következtében vidékies régió.

- A befogadó növekedés szempontja alapján csökkenő lakosságú régió, a népességszökkenés folyamata az utóbbi időben állandósul.

„Dél-Dunántúl–felsőoktatási központjainak és kutatóintézeteinek köszönhetően– 2020-ra elmozdul az intelligens növekedés irányába. 2030-ra valós Tudásrégióvá válik, mely következtében versenyképessége az átlagot meghaladó mértékben növekszik” – feltételezi a tanulmány.

A jövő fejlődését a dokumentum hat ágazatra koncentrálja: élelmiszer- és agráripár, információ és kommunikációs technológia ipar, egészségipar, környezetipar, gépipar, fémmegmunkálás és elektronika, és kreatív ipar. Ebben még utalást sem tesz a bányászatra, de a Dél-dunántúli Régió kiemelt iparágai és jelentős gazdasági innovatív szereplői között vannak bányászattal kapcsolatban lévők, pl. a környezetipar és energetika szervezetei, mint a Mecseki Bányászati Klaszter, a Mecsekérc Zrt., a Mecsek-Öko Környezetvédelmi Zrt., a MVM Paksi Atomerőmű Zrt., a Pannon Power Holding Zrt. a Pécsi Hőerőmű, a Komlói Fűtőerőmű Zrt., a Geochem Kft.-t. Nem foglalkozik az anyag a szénbányászati klaszterrel (Komló), holott a szerveződés kifejezetten a még fellelhető bányászati tudás gyakorlatba fordítása érdekében született meg és érdemi szervezőmunkát fejt ki. A klaszter egyikeredménye volt pl. a vágárképzés újbóli indítása meg a szénfelhasználás vegyi irányú kiterjesztése.

A régióban a Szentágotthai János Kutatóközpont a PTE korszerű, nemzetközi tudomány-szervezési és menedzsment normák szerint kialakított intézménye. Ez az élettudományi, élettelen természettudományi, valamint környezettudományi oktatás, kutatás és innováció minden oldalát fejleszteni kívánja.

A Pécsi Tudományegyetem Kiemelt Kutatási irányai

A PTE 4-10 év időtávú Kiemelt Kutatási Irányai között szerepel: „A mérnöki és informatikai fejlesztések tudományos megalapozása a mesterséges intelligencia, intelligens település és a jövőbe mutató műszaki alkalmazások felé, különös tekintettel az energetikai kutatások mérnöki alkalmazásaira” témakör. Ebben az időtávban szerepel: Externáliák a tudáslapú fenntartható regionális fejlődésben: a magyarországi innovációs hálózatok, a vállalkozás és a környezeti externáliák regionális gazdaságfejlődésre gyakorolt hatásainak interdiszciplináris vizsgálata statisztikai, hálózatelemzési, ökonometriai, ágens alapú és komplex makro-regionális modellezési technikák segítségével, a gazdaságpolitikai vonatkozások középpontba állításával.

Az orvos- és egészség tudományban a bányászathoz kapcsolható a korábbi bányaegészségügyi tevékenység fenntartása, az uránbányászok követéses vizsgálata, felkészülés a sugárzó anyagok tárolásának, környezetre, vízgazdálkodásra, az emberi erőforrásra való hatásának prevenciós figyelemmel kísérése, a szükséges döntések előkészítése.

A társadalomtudomány területén a környezetvédelmi- környezetgazdálkodási elvek összehangolása az energiagazdálkodás és a komplex vidékfejlesztés feladataival.

A természettudomány területén többek között az anyagtudományok területén új struktúrák szintézise, vizsgálata és alkalmazása, szelektív kémiai szintézisek, a környezeti veszélyforrások feltérképezése, monitorozása és modellezése. A földrajztudomány alkalmazása.

A megfogalmazott prioritások között kapcsolat teremthető a HAP2: A vállalkozások innovációs tevékenységének ösztönzése (pl. a bányászklaszter létrehozása, bányászképzés megindítása, fenntartása, szénkémiai vizsgálatok, tüzelőberendezések kísérleti és használati forgalmazása, földtani kutatások, endogén tényezők befolyása, stb.), a HAP5.-ben a K+F+I tevékenységhez kapcsolódó (tudás-intenzív, nagyobb hozzáadott értéket előállító) munkahelyek számának növelése, az infrastrukturális háttér erősítése, a HAP6-ban Tőkebevonás innovatív vállalkozások régióba telepítésének ösztönzése révén. A HAP7-ben a K+F+I tevékenységhez

szükséges műszaki-természettudományos képzés, illetve az azt kiszolgáló tevékenységek célirányos oktatásának erősítése (alap-, közép és felsőfokon), a HAP10-ben Az alacsony széndioxid kibocsátású illetve erőforrás-hatékony gazdaságra való áttérés (tisztaszén-technológia), a HAP11-ben A vállalkozások éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodásának elősegítése (a mecseki szénre alkalmas környezetkímélő tüzelőberendezések előállítás, a termelés megválasztása – külszíni, földalatti. Ide sorolhatjuk a széntermelés súlyponti áthelyeződéséből eredő szervezeti és logisztikai változásokat, a munkaerő telepítési optimalizálását, a széntermelés alternatívái vizsgálatát, a robotosítás és a képzés szimulációs lehetőségeit, hogy csak ezeket említsük.

A szakosodási programban szerepel a Dél-Dunántúli Regionális Innovációs Ügynökség Nonprofit Kft., célja a régiós vállalkozások innovációs aktivitásának növelése, valamint a régióban működő innovációs szervezetek szinergikus működésének biztosítása. Minőségi szolgáltatásaival az innovációs folyamatokat támogató hídképző szervezet szerepét kívánja betölteni. Vezérelve a minőségi innovációs szolgáltatások biztosítása a régiós vállalkozások számára elérhető áron, hogy ezáltal stabil és növekvő KKV ügyfélkört, valamint kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszert építsen ki.

A fejlesztésekhez a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara Regionális Innovációs Centruma komplex innovációs szolgáltatásokkal járul. Kilenc olyan területet preferál, mely elengedhetetlen a kutatás-fejlesztéshez, illetve a tágabban értelmezett régiós innovációhoz.

A nagyvonalú tervek, elhatározások, támogatások ellenére 2015-ben Dél-Dunántúl az EU 250 régiója között a 239-ik, az egy főre eső GDP (az EU-s egy főre eső átlag 100 alapján) 44,9%.

Pécs Megyei Jogú Város Energiastratégiája

A Pécs Megyei Jogú Város Energiastratégiája szakosodási dokumentum a régióra is értelmezhető, mert számon tartja a lignit-, feketeköszén- és uránércvagyont. A fosszilis energiahordozókat nem vonja ki az energiamixből: számít a földgáz hosszú távon meghatározó szerepére. A 10,5 milliárd tonna hazai szén-és lignitvagyont stratégiai tartalékként kezeli, amit a mecseki szénvagyon hasznosításának tervezése során is figyelembe vesz. A Mecsekben található kőszénvagyon felhasználást komplex technológia keretébe foglalja. Ebben számos folyamat egybekapcsolódva zajlik (energiatermelés, hulladék- ártalmatlanítás, mezőgazdasági termelés, ÜHG-megkötés stb.). Megjegyzi, hogy a szénbányászat még ekkor sem lesz fenntartható, hiszen akármilyen hulladékmentes és számos előnnyel bíró folyamat is épül a kőszénre, a kimenet nem a kőszén lesz, azaz a használati ráta meg fogja haladni a keletkezési rátát.

A kőszénfelhasználás távlataiban a Pannon Hőerőmű Zrt. vizsgálataira támaszkodik. Eszerint Pécs térségében 15 000 tonna/év fekete kőszén adható el. Ezzel szemben Pécssett jelenleg csak néhányan foglalkoznak széneladással, de forgalmuk nem jelentős. A tanulmány szerint Pécssett ipari szénfelhasználó nincs, a szenet lakossági fogyasztók vásárolják. Becslések szerint jelenleg a 15 000 tonna/év érték 5-10%-a kerül eladásra. A szénforgalom legfőképpen import szénből keletkezik, melynek mennyiségét 1000 tonna/év mennyiségben rögzítik. Egy tonna feketeköszén fűtőértéke átlagosan 25 MJ/kg, mely éves energiafogyasztásra átszámítva: 25 TJ.

A US Energy Information and Administration szerint a szén típusától függően (lignit, feketeköszén, stb.) a fajlagos CO₂ kibocsátás 93,28 –103,69 kgCO₂/MMBt, mely 88,5 –98 kgCO₂/GJ. A SEAP útmutató a különböző szénfajták elégetése esetén 94,6 –108,2 tonna CO₂/TJ értéktartományt ad meg. Mivel a Pécssett elégetésre kerülő szén típusok szerinti arányát nem ismerik, de valószínűsíthetően a nagyobbik hányada fekete kőszén, ezért a továbbiakban 98 tonna CO₂/TJ kibocsátás értékkel számolnak. Az alacsony fajlagos CO₂-kibocsátási érték

mutatja, hogy Pécs ipara alig számottevő. Magyarország CO₂-kibocsátásának 82%-áért az ipar felel, azonban Pécssett jelentős ipari szektor nincs. Így Pécs világátlag alatti CO₂ kibocsátásával már most ökológikus város, szemben a világ más városaival, ami megőrzendő érték. Ebben szerepe van a Pécsi Hőerőmű villamos- és távhőtermelése 100%-ban biomassza alapú.

Az uránkészleteket a Kővágószőlős melletti bányaterületen a 0,117% urántartalommal még 31 000 tonna urán jelenti. A bányát 1997-ben zárták be, a kitermelés veszteséges volt. A bátaszéki urántelepülés uránkoncentrációja alacsony, az átlagos urántartalom itt 0,01–0,1% U, nem rentábilis. Az uránérc a kővágószőlősi előforduláshoz hasonlóan a permi homokkőben, de csak 140–230 méter mélységben helyezkedik el. A korábban bányajogot szerzett Wildhorse vállalat kutatásokat indított a térségben. A kutatásokat a vállalat Pécstől nyugatra is kiterjesztette, ahol Dinnyeberki közelében 40–60 méter mélységben megtalálták a permi homokkő formációt. A homokkő az eddigi elemzések szerint átlagosan 0,13% uránt tartalmaz, ami rentábilis, a kitermelhető mennyiség egyelőre nem ismert. A növekedés és részesedés tengelyen jelölve a növekedés üteme az uránnál alacsony, relatív piaci részesedése magas. A lignit (Hidas) növekedési üteme, relatív piaci részesedése alacsony. Alacsony fűtőértéke és bányászata káros környezeti hatása a hasznosítás ellen szól.

Pécs és vonzás-körzete feketeszen-vagyonának a megújuló energiára történő átállásban jelentős szerepe lehet. A feketekőszén növekedés üteme alacsony. Felhasználása esetén a kitermelés káros környezeti hatásai feltétlenül ellensúlyozandók. Relatív piaci részesedése alacsony, de szerepe az energiaellátásban a jövőben jelentőssé válhat. A BCG-mátrix kategóriáiba sorolva a „döglött kutyák”-ba klasszikusan bekerül a lignit. Reménybeli kategória a feketeszen: a tisztaszén-technológiák és az energiaárak világpiaci alakulása következtében hamarosan ígéretessé válhat.

A szakosodási terv foglalkozik az erőművi kőszénfelhasználással, amit korábban is vizsgáltak. A tisztaszén-erőműben pirolízis történik. A pirolízis folyamat kiinduló anyaga minden olyan magas széntartalmú szerves vegyület, amely szállítható. Itt körültekintő mérlegelés szükséges, mert a folyamatot sokféle technológiával képzelik el, és a kibocsátás, illetve a maradékanyagok terén számos komoly környezeti terhelés adódhat. A plazma-alapú pirolízis esetén olyan magas hőmérsékletet állítanak elő a berendezésben, ahol plazma alakul ki (azaz az anyag ionizálódik) és a magas hőmérséklet bontó hatásának helyébe a plazma által kibocsátott nagyenergiájú elektromágneses sugárzás lép.

A plazma alapú pirolitikus rendszer olyan folyamatok kiépítésére alkalmas, amelyek lehetővé teszik 1/ a csaknem teljes energiafüggetlenséget, 2/ tiszta módon hasznosítják a Pécs környéki szenet, 3/ számos folyamat becsatolásával sokoldalú hasznosítást tesznek lehetővé. Elképzelhető olyan rendszer, amelyben a szén, a térség/város kommunális hulladéka, a szennyvíziszap, a meddőhányó rekultiválandó anyaga a Tüskésréten együttesen hasznosul. Kimenetként szintetikus üzemanyag keletkezik, amelynek égése tisztább. Az üzemanyag-gyártási melléktermékekre kisebb egységek települhetnek, CO₂-t megkötő rendszerrel, amely alkatavakban és üvegházakban hasznosítja a széndioxidot. A fennmaradó részt, vállalva a jelentősebb hatékonyságcsökkenést, CCS-megoldásként metanolgyártásra lehet felhasználni

Tolna megye

Tolna megye és a tolnai város csoport (Bonyhád, Nagymányok, Szekszárd, Tolna) az erősségek közé sorolja többek között a gazdag természeti erőforrásokat, a jó természeti adottságokkal rendelkező agráripárt, de számít a feketekőszén-vagyonból adódó lehetőségekre is. A Tolna megyei intelligens szakosodás elsősorban a mezőgazdaságra meg a különösen munkaintenzív

ágazatokra koncentrál. További céljai között van az energiaszektor (a Paksi Atomerőmű léte és perspektívája miatt), a turizmus, az oktatás és szolgáltatások kezelése.

A fejlesztési irányai között szerepel a helyi foglalkoztatással, helyi erőforrásokra épülő, magas hozzáadott értékű termék előállítására a meglévő mezőgazdasági alapanyag termelésre alapozva, az azonos területen működő vállalkozások együttműködéseinek létrehozása, a meglévő vállalkozói kapacitások megerősítése a térségben működő gazdasági szereplők széles körének bevonása a Paksi Atomerőmű új blokkjai építésébe. Több tételben is szerepelnek a Paksi Atomerőműhöz kapcsolódó tevékenységek. Szerepel az induló klaszterek megerősítése, a K+F+I tevékenységek beindulása. Feladat a látens kutatás-fejlesztési eredmények felkutatása, mentorálása annak érdekében, hogy az ipari hasznosítás végül bevételt is generáljon a régióban. A Tolna Megyei Terület Fejlesztési Program jövőképe szerint a megye gazdaságában megjelennek új, a helyi adottságokra építő minőségi termékeket előállító vállalatok, megerősödik az agrártermelés meg az ipari termelőbázis.

Szerepel az energiaellátásban való függetlenség elérése, a helyi szinten elérhető energiaforrások felhasználása, a megújuló energiaforrások (különösen biomassza, biogáz, a geotermikus- és napenergia) energiatermelésben való arányának jelentős növelése, gazdasági célú hasznosítása, a hidrogénüzemű tüzelőanyag-cellás technológia.

A Tolna megyei program a legnagyobb fejlődési lehetőséget a mezőgazdaság, azon belül a borászat és a Paksi Atomerőmű által képviselt technológiához kapcsolódó fejlesztésekben jelöli meg. Hangsúlyt helyeznek az innovációs gondolkodás elterjesztésére és a hétköznapi újítások elismerésére is. A program szerint a fejlesztési forrásokat olyan közepes méretű, illetve ígéretes fejlődési pálya előtt álló vállalkozások letelepítésére kell fordítani, melyek vagy képesek nagyobb létszámú foglalkoztatást generálni, vagy innovatív fejlesztések révén új lendületet adhatnak a betelepülés helyszínénél szolgáló ipari parkoknak, inkubátorházaknak. A megyei kezelésben lévő támogatási lehetőségeket úgy kívánják felhasználni, hogy az mérhető és fenntartható változásokat hozzon. A támogatásokat ezért célzottan, egyes kiemelt területekre és ágazatokra, illetve azokra a meghatározó szervezetekre koncentrálnak, melyek számon kérhető módon, multiplikátor hatást képesek generálni. A térség gazdasági helyzetének javítása érdekében támogatják a feldolgozóipart, mely képes alacsony végzettségű munkavállalókat nagy számban foglalkoztatni. Kiemelt jelentőségű a betelepülő, helyi, új vagy újszerű technológiai megoldásokat preferáló vállalkozások, innovatív elképzelések megvalósulásának támogatása.

A Dél-dunántúli régió innovációs stratégia jövőképét és célrendszerét a jelenlegi adottságok figyelembevételével a Tolna megyei tanulmány az alábbiak szerinti fogalmazza meg:

„A Dél-Dunántúl - jelentős felsőoktatási központjainak és kutatóintézeteinek köszönhetően -2020-ra elmozdul az intelligens növekedés irányába. 2030-ra valós Tudásrégióvá válik, mely következtében versenyképessége az átlagot meghaladó mértékben növekszik. A Konceptió közvetlen beavatkozást igénylő, 3 fő terület fejlesztését tartja kiemelten fontosnak: 1/gazdaságfejlesztés, 2/ humán erőforrás fejlesztés és 3/vidékfejlesztés. Megállapítja, a mecseki feketészen előfordulások jelenleg kihasználatlanok, kitermelés nem zajlik annak ellenére, hogy a Nemzeti Energiastratégia prioritásai között a szén is szerepel („atom-szén-zöld”). Szükségesnek tartja a helyi természeti erőforrásokra alapozott energiatermelés erősítését. Megjelöli a szén- és kőbányászat újraélesztését és az arra épülő gazdaságfejlesztést Nagymányok és Vár-alja térségében a környezeti fenntarthatóság figyelembevételével. Támogathatónak ítéli kiemelt projektek esetén a klaszterekhez kapcsolódó gyakorlati oktatást elősegítő infrastrukturális beruházásokat, az eszközbeszerzéseket, a gyakorlati oktatók biztosítását bérkompenzáci-

óval, átképzési támogatást az OKJ-végzettség megszerzésének idejére, képzési/átképzési támogatást (elméleti és gyakorlati), új klaszterek kialakítását, a klaszter irodák humán erőforrás fejlesztését, egységes klaszter megjelenését.

Szekszárd és Bonyhád

A térségben immár évtizedek óta folytatott erőfeszítés a kőszénbányanyitásra és kőszénvagyon-hasznosításra újra megfogalmazódik. A Szekszárd városi fejlesztési koncepcióban cél „A szén- és kőbányászat újraélesztése és arra épülő gazdaságfejlesztés Nagymányok és Váralja térségében a környezeti fenntarthatóság figyelembevételével”.

A Bonyhádi Kistérség Fejlesztési Programja 2014-2020. a környezeti fenntarthatóság figyelembevételével megismétli a szén-és kőbányászat újraélesztését és az arra épülő gazdaságfejlesztést Nagymányok és Váralja térségében. „Tolna megye Baranya megyével határos területe jelentős mennyiségű ásványkinccsel rendelkezik, melynek feltárása az energiaárak növekedése miatt gazdaságilag indokolható. A bányászati tevékenységgel és az arra épülő, illetve azt kiszolgáló szolgáltatásokkal a térségben élők foglalkoztatása jelentős mértékben javítható”.

A területen kiemelkedőnek ítélik Nagymányok városát, ahol az ipartelepítés nyolc éve alatt a fejlesztésre kijelölt területek mérete már meghaladja a 30 hektárt. Nagymányokon a K+F programokat, feladatokat, a Völgység Ipari Park a vele szerződő partnerek, és Nagymányok város önkormányzatának együttműködésében, az oktatási és kutató intézmények bevonásával kívánják megoldani. A fejlesztés fő iránya: energetika, bányászat- tiszta szén technológiák, könnyűipar. A „Máza-Dél” nevű, a Mecsek északi térségében található szénbányászati kutatási terület Mázaszászvár, Mecseknádasd, Nagymányok, Óbánya körzete. Az előzetesen megkutatott szénvagyon mintegy 200-231 millió tonna kiváló minőségű feketeszén.

Iparfejlesztési trend

Az új magyar iparpolitika (2015) távlatos tervei szerint (az Irinyi terv) a következő években át áll az innovációvezérelt gazdaságra, a tudásra, a kutatás-fejlesztésre, a felsőoktatásra és a szakoktatásra támaszkodva.

A stratégia megalkotásakor hét ágazatot azonosítottak, amelyek a fejlődés motorjai képezik a következő időszakban. Így a/ járműgyártás, amely nemcsak termelési növekedéssel, hanem számos kutatás-fejlesztési lehetőséggel járul hozzá az ipari fejlődéshez; b/ a speciális gépgyártás, mert a trend a jövőben ezen a területen is a sorozatgyártás lesz; c/ az egészségipar, melyben Magyarországnak kiemelten nagy lehetőségei vannak; d/ a gyógyszergyártás, amely a kutatás-fejlesztési kiadások mintegy felét adja, egyre korszerűbbek az orvosi berendezések, egyre több szoftverrel rendelkeznek, valamint a gyógynövényipar is további fejlődési lehetőséget biztosít; e/ az élelmiszeripar, melyben egyre jobb minőségű, egyre magasabban feldolgozott termékeket állítanak elő; f/ a zöldgazdaság, amelybe a megújuló energia, az elektromobilitás is beletartozik; g/ a legnagyobb fejlődő szektor, az infokommunikáció, amely a hatékony és dinamikus növekedést biztosítja; h/ a védelmi ipar, melynek fejlesztésével elérhető az importfüggőség számottevő csökkentése, a honvédség és a rendvédelmi szervek ellátásának biztosítása.

Mindezek nem mondanak ellent a szakosodási terveknek. Dél-Dunántúl bányászatának újraindítása megfelelő előkészítéssel egybeesik az iparosítás munkahelyeket is generáló multiplikációs folyamatával, a tudásintenzív bányászat és termékfelhasználás megteremtésével.

Megoldás hosszú távra

A szakosodási stratégiák kizárólag az eddig készült dokumentumok feldolgozásai. A kőszenek további szükségességére alapozott vélemények mellett a CO₂ eredményes lekötésének lehetőségei, a kutatások és különböző kezdeményezések a megoldást, döntést sürgetik. Tükrözi ezt egy, a széntermelés felfuttatását taglaló érvgazdag tanulmány és a legújabban (2016 április) a Tolna megyei szakosodási stratégiához is kapcsolódva egy, Nagymányok-Váralja térség bányászatának gigantikus dinamizálására vonatkozó helyi határozat (2016 április).

A Dél-dunántúli bányászat újrakezdésére évtizedek óta tett erőfeszítések – a terület értékesíthető energiaforrásai és az eddig befektetett szellemi és anyagi tőke bármilyen hasznosítására tett tervezetek a Mecseki Bányászati Klaszter és a Calamites Kft. kezdeményezésére folyamatosak. Ezeket a lehetőségeket az intelligens szakosodási tervek számon tartják, mint ahogy számos más oldalú megközelítés is foglalkozik a kérdéssel. Térségünkben a szénbányászat újraindítása (vagy folytatása) a paksi erőmű új beruházása mellett gazdasági és technikai bravúr lenne. Az esély is bizonytalan, de árnyékot vet az erőfeszítésekre a Dassis-jelentés (2016. május 25. Brüsszel), amely összegzi: „5.4.6. Ám még a hosszabb távú szénkitermelési kilátásokkal rendelkező széntermelő régiókban is prioritást kell élveznie a szénbányászat befejezésére irányuló felkészülésnek és a szénbányászati régiók szerkezetátalakításának”. A nemzeti és nemzetközi erőforrások mozgósítása nemcsak gazdasági, de politikai feladat is. Ennek fényében történhet csak mérlegelő és hosszú távra meghatározó döntés.

A felhasznált irodalom (válogatás)

A Bonyhádi Kistérség Fejlesztési Programja 2014-2020. Bonyhád/Szekszárd. 2014. http://www.tolnamegye.hu/mehgivo_eloterjesztes/2014_06_27/11_top_reszdokumentumok.pdf. 20. Leolvasás: 2016.04.20.

A Dél-dunántúli régióra: <http://www.bama.hu/baranya/gazdasag/del-dunantul-europa-12-legszegenyebb-regioja-612250#> - Leolvasás: 2016.04.20.

Ács J. Zoltán, Varga Attila (2000): *Térbeliség, endogén növekedés és innováció*. Tér és Társadalom 14. évf.4. 23-38.

Baranya megyei Megyei Területfejlesztési Konceptió 2014-2020. Pécs. 2013.

Befektetés a Jövőbe Nemzeti Kutatás-Fejlesztési és Innovációs Stratégia 2014-2020 (2013. I. félév), Regionális S3 dokumentumok + szintézis anyag (2013. I. félév), Nemzetközi S3 Peer Review workshop Budapesten, az EU Bizottság szervezésében (2013. június), S3 Fehér Könyv (2013. II. félév), 1187/2014. számú kormányhatározat rögzíti az S3 stratégiaalkotás intézményi kereteit. (2014. I. félév), Dedikált S3 szervezeti struktúra.

Brüsszeli határozat, 2016 május. 2015. február 19-én az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság úgy határozott, hogy eljárási szabályzata 29. cikkének (2) bekezdése alapján saját kezdeményezésű véleményt dolgoz ki a következő tárgyban: A saját szén- és lignitkészletek hozzájárulása az EU energiabiztonságához. A dokumentum címe: Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – A saját szén szerepe az EU energetikai átállásban (saját kezdeményezésű vélemény), (2016/C 303/01). Főelőadó Dumitru Fornea, társelőadó Renata Eisenwortová. A bizottsági munka előkészítésével megbízott Ipari Szerkezetváltás Konzultatív Bizottsága (CCMI) 2015. november 5-én elfogadta a véleményt. Az Elnökség 2016. május 24-i ülésén úgy határozott, hogy a vélemény címét a következőre módosítja: A saját szén szerepe az EU energetikai átállásban. A véleményt az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság a 2016. május 25–26-án tartott, 517. plenáris ülésén (a május 25-i ülésnapon) 139 szavazattal 17 ellenében, 54 tartózkodás mellett elfogadta. A Brüsszelben, 2016. május 25-én keltezt dokumentumban az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság elnöke, Georges Dassis 5 főfejezetben és számos alponthban foglalta össze az uniós álláspontot a széntermeléssel, felhasználással kapcsolatban. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52015IE1360>-Leolvasás 2016 június 22.

Dél-Dunántúl intelligens szakosodási stratégiája. Társadalmasított változat. 2013. április 17. Dél-Dunántúli Regionális Innovációs Ügynökség. http://www.s3magyarország.hu/documents/224092/228314/DD%20RIS3_20130417.pdf, Leolvasás: 2016.04.20.

- Észak-Magyarország régió intelligens innovációs szakosodási stratégiája 2014-2020. Észak-Magyarországi Regionális Innovációs ügynökség Nonprofit Közhasznú Kft. Miskolc. 2014.
- Hoover, Edgar M., Giarratani, Frank (1999). *An Introduction to Regional Economics*. The Web book of Regional Science. Regional Research Institute. West Virginia University, <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Giarratani/preface.htm>- Leolvasás: 2016.09.10.
- Járosi Márton (2015) *A magyar energetika lehetőségei a 21. században*. Polgári Szemle, 2015. december. 11. évfolyam 4-6.
- Kalmár István (2014) *A szénbányászat felfuttatása Magyarországon*. <http://www.banyaszklaszter.hu/wp-content/uploads/2014/06/A-sz%C3%A9nb%C3%A1ny%C3%A1ny%C3%A1szat-felfuttat%C3%A1sa-Magyarorsz%C3%A1gon-2013-1.pdf>-Leolvasás:2016.03.17.
- Közép-Dunántúli intelligens innovációs szakosodási stratégiája. Közép-dunántúli Regionális Innovációs Ügynökség. 2013. <http://www.kormanyhivatal.hu/download/5/4a/51000/KDRIS3-1.pdf>-Leolvasás:2016.04.23.
- Krisztián Béla (2015) *Az újraparosítás térszervező befolyása. Bányászat a Dél-Dunántúlon*. In.: A mi geográfánk. Tóth József emlékezetére. Szerk. Tésits Róbert, Alpek B. Levente. Publikon, Pécs. 255-262.
- Lengyel Imre (2003): *Verseny és területi fejlődés*. JATEPress, Szeged. <http://www.eco.u-szeged.hu/download.php?docID=40089>
- Nemzeti Intelligens szakosodási Stratégia. Nemzeti Innovációs Hivatal. Budapest. 2014.
- Orbán Viktor: "Szeretném, ha kisebb szénbányák nyílnának meg, készülődünk egy váratlan tetterre" – Kosuth Rádióban Orbán Viktor. Herczeg Márk. Gazdaság. 2013. szeptember 20., péntek 12:11 <http://444.hu/2013/09/20/fidesz-szenbanyaszat/>-Leolvasás:2016.04.20.
- Pécs Megyei Jogú Város Energiastratégiája. Kék Gazdaság Konzorcium, ECOsynergy Kft., Ferling PR Kft., Hidro Consulting Kft, Kiss Tibor EV Szommer Bt. "TOTÁL" Kft., WATT-ETA Kft. Pécs. 2015.
- Pécs Megyei Jogú Város Tudásmenedzsment Stratégiája. <http://www.pvfzrt.hu/hu/tanulmany/16/pecs-megyei-jogu-varos-tudasmenedzsment-strategiaja>. Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlése 261/2014. (09.25.) számú határozatával került elfogadásra.
- Pécs Megyei Jogú Város Városfejlesztési Konceptiója 2014-2030. Pécs, 2014.
- Pécsi Tudományegyetem Kutatás-fejlesztési és innovációs stratégia 2011-2020. Pécsi Tudományegyetem,(több szerző). Pécs, 2011. december 15. – II/1.1, II/1.2,II/1.3, II/2.3, II/2.4, III/1.3 célok.
- RIS (Regionális Innovációs Stratégia). A Dél-dunántúli régió Regionális Innovációs Stratégiája. 2004. Kiadja a Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség Kht. Pécs.
- Riz Gábor: *Tisztaszén-technológiával hasznosítanák a borsodi szénvagyon*. MTI - EnergiaInfó (2013.1.20). Leolvasás: 2016.04.20.
- Szekszárd Megyei Jogú Város Településfejlesztési Konceptiója. Közgyűlési elfogadás előtti változat. 2014. április. http://www.szekszard.hu/szekszard/UserFiles/File/gazdasag/teruletfejlesztes/Szekszard_tfk_20140424.pdf, Leolvasás:2016.04.23.
- Tolna Megye Gazdaságfejlesztési Programja (2. sz. Munkaváltozat) 2014-2020. Hozam 2001. Vidékfejlesztő és Gazdasági Szolgáltató Kft.és az MSB Fejlesztési Tanácsadó Zrt. Szekszárd, 2013. november 25. <http://www.s3magyarország.hu/documents/224092/237867/Tolna.pdf>-Leolvasás:2016.04.23.
- Tolna megye intelligens szakosodási stratégiájának kidolgozásához. Háttérdokumentum. 2014 szeptember. Szekszárd. Kézirat.
- Tóth Miklós (1995) A természeti erőforrások társadalmi szerepének történeti alakulása. BKL Bányászat. 128.2. 135-140., továbbá Tóth Miklós (1988) A természeti erőforrások potenciálja és igénybevétele, gazdasági értékelésének elvi-módszertani kérdései. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet. Budapest. 1988. Kézirat.
- Varga Attila (2006): *Térszerkezet, technológiai fejlődés és makrogazdasági növekedés*. Pécs. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kara. Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola.
- Veszprém. A Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia –társadalmi egyeztetése. A Veszprém megyei workshop eredménye az országos S3 stratégiában. 2014. október 6. 53.
- Zádori Iván - Nemeskéri Zsolt (2016): *A tudásmenedzsment térségi eszközei: Gondolatok Pécs város tudásmenedzsment-stratégiájának kialakításához*. Tudásmenedzsment. 17 évfolyam 1. szám. 17-35. oldal. http://www.kormanyhivatal.hu/download/2/49/61000/S3_vp_visszacsatolas.pdf-Leolvasás:2016.04.23. <http://www.urbact.hu/>

Út az integrált vállalatirányítási rendszerek felé

A vállalati információrendszer lehetővé teszi a szervezet számára fontos információk tárolását, feldolgozását és későbbi újrafelhasználhatóságát. A vállalaton belül információkat szolgáltat minden egyes (vezetési) szintnek, a megfelelő időben és minőségben hozzájárul a döntéshozatalhoz, ellenőrzéshez, szervezéshez és tervezéshez, végső soron a stratégia alkotás egyik fontos eszköze. A tranzakciókat feldolgozza, összegyűjti és eljuttatja a megfelelő helyre. A vállalati információrendszer paraméterezhető, ennek megfelelően bármely gazdasági szereplő alkalmazhatja a saját igényeinek megfelelően, számos iparági rendszer létezik, például: repülőgépipar és hadiipar, gépjárműgyártás, bank, vegyipar, egészségügy és nehézipar.

1. ábra: A vállalatirányítási információ rendszer főbb komponensei (forrás: Hetyei, 1999)

Vállalatirányítási információs rendszer						
Vezetői információs rendszer		Tranzakció feldolgozás				
Vezetői információk	Vezetői döntéstámogatás	Pénzügy, számvitel	Kontrolling	...	Értékesítés, disztribúció	Termelés-irányítás

Egy vállalati információrendszer felépítésének követnie kell az információáramlás irányát, amely a vállalat felépítésének megfelelően kell kiszolgálja az információ-gazdákat, tipikusan alrendszerekbe szervezve csoportosítják az információt. Gyakorlatilag az alapvető tranzakciókezelésen és informatikai infrastruktúrán túl az alrendszerek önmagukban is képesek működni és ellátni az adott feladatot, de ezek jelentősen leszűkítik a vállalati információrendszer alapvető célját.

Siegel definíciója az integrált vállalatirányítás rendszerekről foglalja össze legjobban mit is értünk integrált vállalatirányítási rendszer alatt: ez a rendszer a szervezet, vállalkozás egészét átfogó információrendszerek integrálását célozza meg. Az integrált vállalatirányítási rendszer összekapcsolja az összes működtetéshez szükséges területet (humán erőforrás, számvitel, könyvelés, marketing, termelés, kiszállítás). (Siegel és társai, 2005)

Integrációból származó előnyök:

Az adatok többszörös tárolása elkerülhető, ezzel együtt az aktualizálási és feldolgozási műveletek nem ismétlődnek.

Adatminőség, adatok időszerűsége és megbízhatósága is javul, ami hozzájárul a megfelelő összehasonlíthatósághoz és végeredményben az egész rendszer hatékonysága is javul.

Az integrációból korábban olyan üzleti, ügyviteli és szervezeti megoldások lesznek elérhetőek, amelyek előtte túl sok erőforrást igényeltek volna.

A folyamatok optimalizációja sokkal egyszerűbbé válik, átlátható és könnyen módosítható folyamatok jönnek létre.

További folyamatok, rendszerek integrálása kevesebb erőforrást igényel.

A fentiekben bemutatott együttműködési integráció megvalósítható közelségbe kerül és kevesebb munkaórával lesz megvalósítható.

Az evolúció lépései

A vállalati informatika kezdetén leginkább anyaggyártással, termelésirányítással, tervezési és HR-feladatokkal bízták meg a rendszereket, ezek a mai napig működőképes modellt alkotnak, ugyanakkor egyre inkább elterjedőben van a felhőalapú, ill. a hibrid rendszerek sokasága. Az 50-es évekre a TPS (transaction processing system) rendszerek voltak jellemzők, ezek többnyire adatfeldolgozást valósítottak meg. A 60-as években terjedt el a MIS (management information system), amely a vezetői információigényt hivatott kielégíteni, előre definiált jelentések, döntéshozatal támogatása volt a céljuk.

Brown, Glover és Wah különálló tanulmányokban bizonyították, hogy a MIS rendszerek lehetséges előnyei, pl. real-time adatszolgáltatás, rövidebb ciklusidők, stb. igazolva vannak, melyeket tapasztalati eredményekkel írtak le. (Brown, 1997: Glover és társai 1999: Wah, 2000) A 70-es években a számítástechnika előre haladtával egyre több egyedi rendszer jelent meg, amelyek külön-külön egy-egy vállalati funkciót valósítottak meg, ilyen volt a döntéstámogatás, gyártás és termelésvezetés. Gyakorlatilag nem csak tranzakció-kezelést valósítottak meg, azon túllépve tervezésre és döntéselőkészítésre is képessé váltak, ez volt az a pont amikortól integrált vállalatiirányítási rendszereknek lehet nevezni a vállalati információrendszereket.

Trendek az integrált vállalatiirányítási rendszerek jövőjéből

Az integrált vállalatiirányítási rendszer jelenleg elért a fejlődésének egy olyan fokára, amikor belülről nem sok újdonságot tud felmutatni, a technológia, a kapcsolódó alkalmazások és a világ változásai fogják elhozni az integrált vállalatiirányítási rendszer jövőjét. Nehéz megjósolni mi lesz a következő evolúciós lépés, az MRP-től (material requirements planning) (sőt a BOM-tól (bill of material)) kiindulva az integrált vállalatiirányítási rendszer (továbbiakban ERP rövidítés) egyértelmű evolúciós lépés volt, gyakorlatilag szavakban meg lehet magyarázni, hogy mi a következő lépésnek a fő irányvonala. Most, hogy elértünk az ERP II szintjére, nehéz megmondani mi lesz a következő lépés, számos trend létezik, de ezek közül önmagában egyik sem olyan mértékű, hogy meghatározza az ERP jövőjét.

A szakirodalom egyetért abban, hogy az Internet of Things (IoT) kiszolgálására az ERP lesz hivatott (Heur, 2014). Az IoT eszközök száma éveken belül milliárdos nagyságrendet tesz ki és minden a hálózatra lesz kötve, ahogyan a munkavégzés már most sincs helyhez kötve, úgy az IoT eszközök is bárhol lehetnek majd, a kiszolgálás akkor is meg kell történjen. Az IoT mindenhol ott lesz a jövőben, az energiaszektoron keresztül az oktatásig, mindenhol szenzorok, okos eszközök lesznek, amelyek erőforrás-tervezést igényelnek, a hozzákapcsolódó adatbegyűjtés, transzformálás és felhasználással együtt.

IoT eszközök már napjainkban is léteznek, mobiltelefonok, tabletek, szenzorok, de még a vállalatnál található munkaidő-nyilvántartó is annak tudható be, amely össze van kötve az ERP-rendszerrel. A szakirodalom kiemeli külön a hordható termékeket, véleményem szerint ez az IoT-hoz sorolandó, nem kell különválasztani, ugyanazokat a célokat szolgálja ki egy hordható és nem hordható céleszköz is (Matthews, 2014). A másik nagy trend a big data, amely már napjainkban is egyre inkább foglalkoztatja a szakembereket, az ERP számtalanul ontja

magából az adatokat és tárolja, ezekkel az adatokkal kell valamit kezdeni, a big data ezekre keresi a választ.

A felhő-alapú technológiák is napjainkban kezdenek elterjedni, az ERP sem maradhat ki ebből, gyakorlatilag sokkal költséghatékonyabb és gyorsabb a felhőből futtatni az ERP-rendszert, mint egy kliens-szerver architektúrán (Readwrite, 2011). A felhő-alapú technológiák kiszolgálának egy következő trendet, a fenntarthatóságot is, amellyel költséghatékonyabban és jobban védhetjük a környezetünket (Zutshi, 2012). Herdon úgy gondolja az ERP jövőjét látja, hogy az értéklánc bővítése mellett az elektronikus üzleti megoldásokkal bővül, továbbá a stratégia elemzés és gyártás mellett az üzleti intelligencia megoldások fogják uralni a piacot (Herdon, 2004).

Az ERP evolúciójában a következő lépés a globális kiterjesztése a rendszernek, gyakorlatilag nyilvánvaló, hogy egy multinacionális vállalat több földrészen, több ERP-rendszert futtat és ezeket össze akarja kötni. Országok közötti különbségeket, mint az adózás, a törvényi előírások és a használt pénznem közötti átjárhatóságot menedzseli egy ilyen rendszer. Fontos megjegyezni, hogy a szervezet és a technológia összehangolása kulcsfontosságú, ugyanis minél nagyobb a szervezet, annál nagyobb az integráció igénye és pusztán az informatikai megoldások még nem oldják meg a szervezet problémáját (Markus és társai, 2000)

A következő trend az on-premise és a SaaS rendszerek közötti határvonalak elmosódása, amit újabban hibrid felhőalapú-rendszereknek hívnak. A mobil ERP is a trendek között van, itt nem az ERP-rendszer mobilizálására kell gondolni, hanem az adott funkciókra, pl. CRM (customer relationship management) vagy SRM (supplier relationship management). A képernyő nagysága és az ERP-rendszer integráltságnak a foka nem fér össze egymással, ahhoz, hogy kapjunk egy teljesen új mobil ERP-rendszert, újra kellene írni az alapoktól. Gondoljunk csak egy könyvelési funkció mobil, ill. kis képernyőn történő megvalósítására, nehéz lenne, ill. nincs szükség mobil könyvelésre.

Az üzleti intelligencia sem marad ki az újdonságokból, sokkal erősebb vizuális jelleget várnak a felhasználók a 2015-ös megoldásoktól, az üzleti intelligencia, ill. általában véve az egész információfeldolgozás nagy problémája, hogy nem mindig szakember végzi a munkát és így nem értenek az emberek a képernyőn megjelenő információhoz, pl. a ROE, ROI-t nem mindenki tudja felből mit jelent. Ezért is a vizualitás egyre nagyobb szerepet kap, mert ha a mutató felmegy a pirosba, akkor bárki el tudja dönteni, hogy gondot jelent. A mélyebb integrációt is fel kell sorolni a trendek közé, olyan addig nem látott funkciókat is bele fognak programozni a rendszerbe, ami még nem volt elérhető. Az SAP ennek érdekében felvásárolta a Concur vállalatot, amely az ERP jobb kihasználást valósítja meg. (CIO, 2015; Panorama Consulting, 2014; Toolbox, 2015)

Globalizált ERP-modellek

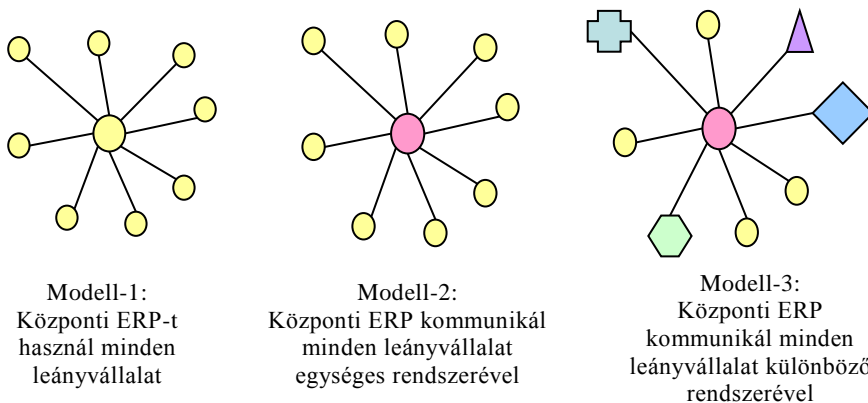
A csak egy országon belül működő vállalkozásokkal szemben a nemzetközi vállalatok több (a Shell esetében például százat is meghaladó) országszintű ERP-n keresztül oldják meg adatfeldolgozási és irányítási feladataikat. Törekvés tehát, hogy ezt a „kavalkádot” áttekinthető struktúrába rendezzék, vagyis a konzernen belül a meglévő ERP-rendszereket egységesítsék, vagy egymással összekapcsolják. Az így globalizált ERP-k a nemzetközi cégen belül egy egységes rendszert alkothatnak pl. azonos adatbázis kezeléssel, standardizált integrációs felületekkel. Az így kialakuló feldolgozási struktúra felépítését tekintve a nem homogén, hanem országspecifikus és többszintű.

Az országspecifikus kialakítást a Stäubli AG példája szemlélteti. Itt egy gépgyártó és a termékeit leányvállalatokon keresztül értékesítő, berni (Svájc) székhelyű konszern a gyártóhelyeken (országokban) a pénzügyi és termelésirányítási modulokat, míg az ázsiai értékesítő cégeinél a CRM-rendszert, a központban pedig a pénzügyi ellenőrző és a vezetői rendszerrel kapcsolatos feldolgozásokat vezette be. (Szabó, 2009)

A többszintű ERP-struktúra kialakításának példáit a régiókba szervezett feldolgozások jelentik. Egy amerikai székhelyű, de az egész világot átfogó szoftverértékesítő cég kelet európai feldolgozási székhelye Budapest. Innen kerülnek a régiós adatok a következő vezetési szintre, ahol már az európai szintű összesítés történik.

Általánosságban jellemző a nemzetközi cégek ERP-struktúrájára, hogy az országszintű feldolgozások (modulok) a centralizált (központi) rendszerbe adatokat továbbítanak, így biztosítva a konszernszintű irányítás információs igényeit. Gronau (2008) három modellt állított fel, melyek a vizsgált konszernek centralizált feldolgozásának szempontjából szemléltetik az országszintű ERP-rendszerek csoportosítását.

2. ábra. Globalizált ERP-modellek

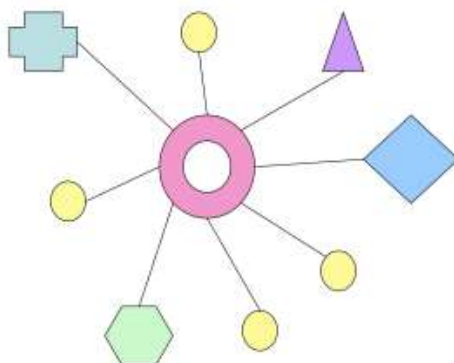
(Forrás: Saját szerkesztés a Gronau, N.: Internationalisierung des Unternehmens mit ERP-Systemen. ERP Management, Nr. 3/2008, Bild 3. ábrája alapján.)

A globális ERP-modell olyan vállalkozások rendszerstruktúráját írja le, melyeknél a központi irányítás a cégvásárlások előtt is meglévő, ország specifikus rendszerek megtartását, azok országon belüli, decentralizált továbbfejlesztését tűzi ki célul. Tipikus példája ennek a modell struktúrának egy hollandiai székhelyű, nemzetközi biztosító, melynek irányítási koncepciója figyelembe veszi, hogy az egyes országok eltérő törvényi szabályozása miatt egy-egy biztosítási üzletág, (pl. életbiztosítási, vagy vagyonbiztosítási konstrukció) csak ország specifikusan kerülhet kialakításra. A modell jellegzetessége, hogy a különböző országok eltérő ERP-rendszerei néhány modult közösen használnak, azok egy konszernben belüli intranet hálózaton keresztül minden telephelyről elérhetőek. Itt is azonban hosszú távú célkitűzésként szerepel, hogy a központi feldolgozásba egy standardizált rendszeren keresztül kerüljenek be vezetési információk.

A modell lényege: a konszernhez tartozó különböző országokban üzemelő ERP-rendszerek egységesítését, vagyis a konszernben belül egy kiválasztott ERP-re (pl. SAP) való kötelező átterét biztosítja. Ezen túlmenően centralizálja a hardver kapacitást is és egy központosított

helyen futtatja az összes (régiónbeli) ERP-t. Tipikus példa erre az E.ON 2013-tól életbe lépő IT-konceptiója, mely a németországi számítóközpontba fogja egységesíteni az európai, ország specifikus feldolgozásokat. A központi irányítás is egy standardizált modulon (SEM = Strategic Enterprise Management) keresztül éri el az egyes leányvállalatok rendszereit és nyer konszolidált adatokat a vezetési modulok számára.

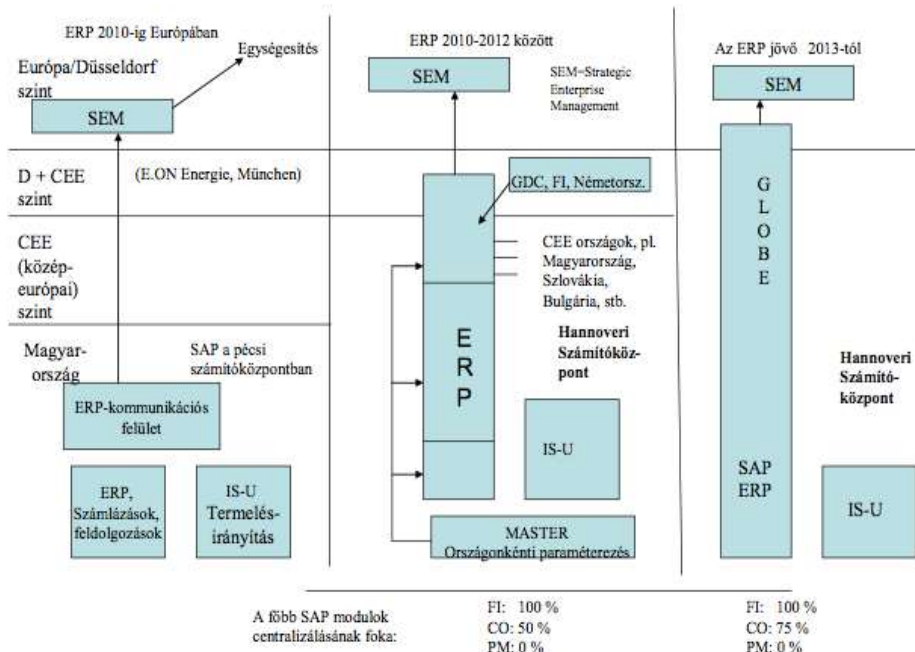
3. ábra. Intraneten kommunikáló ERP-rendszerek

Modell-4:

Intranet-kapcsolaton keresztül tudják az egyes leányvállalatok a másik ország valamely modulját használni

4. ábra: ERP-rendszerek konszernszintű centralizálása

Egy további ERP-modell kialakítása is szükségessé vált, mely egyes üzleti folyamatok centralizált kezelését szemlélteti. Több vállalat esetében (pl. IBM) lehet találkozni azzal a koncepcióval, mely a régió belül egyes adminisztratív tevékenységeket összevontan kezeli. Így

például a számlák feldolgozását, a kifizetések indítását a régió országainak ERP-rendszereiből kiemelték és centralizáltan oldják meg. Ez nemcsak költségcsökkentést eredményez, hanem lehetőséget ad arra is, hogy a régióra kiterjedő pénzügyi feldolgozással a kontrolling információkat naprakészen kezeljék. Egy további törekvés a Call Centerek régió szintű összevonása is. Ez a költségcsökkentés mellett az internacionális vállalat egységes piaci arculatának kialakítását, a szervizelési erőforrások centralizált, hatékony kezelését is eredményezi.

A smart ERP

Az ERP életciklusában elkezdődött globalizáció alapvető fontosságú volt, ezen rendszerek gyakorlatilag függetlenek az adattól, a nyelvektől, országoktól, ezek felett állnak és az adott helyi szabályozásoknak megfelelően működnek. Gyakorlatilag mindent integráltak, amit csak lehetett, érdemes megnézni az iparági megoldásokat, nehéz lenne olyat említeni, ami ne lenne készen, akár nagyvállalati, akár kkv szinten. Ez utóbbi szinten a dobozos termékek gyakorlatilag egy napos bevezetéssel működnek és a használatuk sem olyan bonyolult, amit az adott területhez értő szakember, ne tudna kezelni.

A Turban (2002) modelljét az alábbi elemmel lehetne kiegészíteni

5. ábra: ERP és a globalizáció képlete

$$\boxed{\text{ERP II}} + \boxed{\text{globalizáció}} = \boxed{\text{g-ERP}}$$

De fel lehetne tenni a kérdést, a globalizált ERP-ben minden funkció, vagy tevékenység be van programozva? A kérdés-felvetés nem helyes, mert itt nem az integráltság foka a lényeges, hanem az, hogy a vállalatunk folyamataiból mennyi van beprogramozva a rendszerbe. Mi a vállalkozások újabb folyamata? Az utóbbi években melyek azok a trendek, amik a vállalkozások életében szerepet játszanak. Ezek lehetnek azok a kérdések, amiket fel kell tenni.

Az ERP gyökerei a termelésirányításban találhatók, onnan kezdett integrálni minden egyéb belső és külső folyamatot, de valaki elgondolkodott valaha is azon, hogy meg kellene fordítani a kérdést és az embert is integráljuk a folyamatba? Az ember mint az infrastruktúra része, erőforrásként tekinthetünk rájuk vagy valami többről lehet szó? A vállalkozásoknak olyan folyamatokat kellett az utóbbi pár évben integrálni a szervezetbe, mint a fenntarthatóság vagy a CSR (Zádori, 2015). A vállalat versenyképessége múlhat ezeken a folyamatokon, ezért a Turban modellt még egy sorral ki kell egészíteni:

6. ábra: Globális ERP és a CSR képlete

$$\boxed{\text{g-ERP}} + \boxed{\text{CSR}} = \boxed{\text{s-ERP}}$$

Gyakorlatilag a globalizált ERP és a CSR összességéből lesz a smart ERP (de el lehetne nevezni social ERP-nek is), amely a fenntarthatóságra és a CSR-re is fókuszál. A corporate responsibility ISO szabványt is kapott, ISO 26 000 a szabvány, amelyre rákeresve, egyetlen ERP-rendszerbe sem építették be.

A CSR alkalmazása az ERP-rendszerekben nyilvánvalóvá kell váljon a vállalkozások számára, az ellátási lánc végletekig optimalizált, a globalizációt is kezelni tudják, a nyelvek sem jelentenek problémát, a legújabb gyártási megoldások és beszállítók integrálása is megtörtént. Kell valami terület, ami még nincs az ERP-rendszerekben, persze jogosan felmerülhet a kérdés, hogy miért kellene bármit is beintegrálni az ERP-rendszerekbe ahhoz, hogy lépést tartsanak a világgal?

A válasz nagyon egyszerű, a profit miatt, a rendszerek végletekig optimalizáltak, nem lehet további lean-eszközökkel (karcsúsítással) feszegetni a rendszerek határait, azokat kell alkalmazni, amik még nincs benne a rendszerben. Nyilvánvalóan a CSR az egyik olyan terület, amely még nem integrált az ERP-be. A CSR eddig „soft” terület volt az ERP számára, amelyet nehéz megfogni, elvégre az emberi jogok vagy a közösségek támogatása nem egy könnyen mérhető terület, amelynek kézzelfogható kimenetele lenne.

Érdeemes arra gondolni, hogy ezeknek a folyamatoknak is van bemenete, kimenete és közben transzformáció történik, miért ne lehetne ezt integrálni az ERP-rendszerbe. Nem kell megmérni mindent, nem kell mindennek a minőségét nézni, egyszerűen egy adott folyamat felelősei megkapják a vállalat előre beállított formanyomtatványait, mondjuk egy kormányzati jelentéshez és kitöltik, ez már az ERP területe, mert a munka el van végezve, az alkalmazott feladata is monitorozva van és kézzelfoghatóan követni lehet az esemény minden egyes pontját. A CSR-ben is vannak indikátorok és lehetséges mérni a folyamatok paramétereit, ezért az ERP jogosult arra, hogy elvégezze ezeket.

CSR lehetséges beépítése a smart ERP-rendszerbe a monitorozás érdekében történhet, a döntéselőkészítéssel kapcsolatban ill. a CSR olyan területeit megfogni, amelyek eddig nem voltak mérve, pl. az alkalmazotti elégedettségi felmérések.

A smart ERP definíciója: automatikusan valósítja meg a CSR folyamatokat, amely hozzájárul a felsővezetői stratégiaalkotáshoz, továbbá az alap ERP funkciókat is ellátja a kor követelményeinek megfelelően. Az USA EPA (United States Environmental Protection Agency) szervezete az alábbiakat írja az environmental footprint analízisről: „Environmental footprint analysis is an accounting tool that measures human demand on ecosystem”, vagyis egy könyvelési alkalmazás, amely az emberi oldalát vizsgálja meg az egész ökoszisztémának. (EPA, 2014) A smart ERP életében a CSR gyakorlatilag egy kiinduló pont, mert ennél magasabb folyamatokat is hivatott kiszolgálni, az egész fenntarthatóság kérdéskörét kezelni. Az téves irány lenne, ha azt mondanám, egy újabb alkalmazást kell írni, ahogyan a CRM-rendszer például, nem akarom növelni a szigetrendszerek sokaságát, a bankok amúgy is több száz szoftverrel dolgoznak (aminek nem kell kommunikálni egymással), amik működnek egymás mellett, a gond ott keletkezik, ha valamilyen módon és automatikusan kellene kommunikálnak a szoftverek. Az általam javasolt smart ERP-be eleve be vannak építve azok a folyamatok, amik szükségesek egy automatikus CSR-jelentés készítéséhez és a stratégiába illeszthetően kezeli az egész fenntarthatóságot.

Leedale 2010-ben már beszélt arról, hogy az ERP-rendszerek számos elemet beillesztettek az ISO 26 000-es szabványból, de a trend nem folytatódott, elemzése szerint olyan területeken tud segíteni egy ilyen rendszer, ahol az alapvető emberi jogok vagy a korrupció felszámolásában működhetne közre. Mindez a British Petrol 2010-es olajfűró-torony felrobbanása után merült fel, ahol egy ilyen rendszer segíthetett volna az érintettek érdekeit is védeni, lényegében kontrollt valósított volna meg, amely nem csak a már megszokott mutatószámokat jelenítené meg, hanem az emberi és környezeti oldalakat is. De lehetne említeni a Wal-Martot is, aki a tulajdonosok tudta nélkül csökkentette a béreket, végül az alkalmazottak a bíróság gon adtak hangot elégedetlenségüknek, ezzel is növelve a tranzakciós költségeket, pl. ügyvédi költségek. (Leedale, 2010)

Az ISO 26 000 bevetésével (függetlenül, hogy ez most ERP-rendszerrel van megoldva vagy sem) az alábbi előnyöket lehet elérni:

- versenylőny,

- hírnév,
- a munkavállalók megtartására, újak felvételére képes,
- a munkavállalók lojalitására és fejlesztésére képes,
- újabb és újabb ügyfelek, partnerek és beszállítók implementálása,
- termelékenység megfelelő szinten tartására és fejlesztésére,
- pozitív megítélésre a befektetők, tulajdonosok, adományozók, szponzorok és a pénzügyi közösség részéről,
- megfelelő kapcsolat kiépítésére a kormányzat, partnerek, média, fogyasztók, közösségek és az egyének felé.

Úgy gondolom minden vállalat a fenti előnyöket hajszolja, a legfontosabbak a termelékenység és az újabb ügyfelek szerzésének képességére koncentrálnak, de mivel ökoszisztémában kell gondolkodni, így a többi elemet sem szabad kihagyni a napi munkamenetből, ezért olyan fontos ez a szabvány. Kritikák is megfogalmazódnak a CSR-rel kapcsolatban (Zádori, 2015), van, aki úgy gondolja, a CSR csak egy újabb eszköz a hatalom és az önzés oltárán, amit beépítenek a napi üzletmenetbe (Pataki – Szántó, 2011). A CSR-t még nem helyezték el megfelelően a vállalati struktúrában, a mai napig kutatják mit és hogyan lehetne alkalmazni (Széchy, 2006), úgy gondolom, pont ezért kellene átláthatóvá és az alap vállalatirányítás közé odahelyezni a CSR-t, azzal, hogy a vállalat gerincét adó információs rendszerbe kellene integrálni. A későbbiekben megfogalmazott indikátorok segítenek a pontos mérésben és abban, hogy ne kelljen önbevallás alapján mérni egy ilyen fontos társadalmi kérdést (Katona – Tessényi, 2015).

Az ISO 26 000 szabvány

A CSR megértéséhez nagyban hozzájárul az ISO 26 000, amelyet röviden úgy lehetne leírni az érintettek értékeinek és érdekeinek beépítése a vállalkozásba (Braun, 2013) a szabvány 7db fő témakört tartalmaz:

Organizational Governance: elszámoltathatóság, átláthatóság és felelősségre vonhatóság minden szinten, a vezetés által létrehozott vállalati kultúra, ami a magkompetenciák és a döntéshozatal közé felemeli a felelősségvállalás eszméjét.

Human Rights: alapvető emberi jogok tiszteletben tartása a munkahelyeken és a munkahelyeken létrehozott csoportokban.

Labor Practices: igazságos, biztonságos és egészséges feltételek biztosítása a munkavállalók számára, kétoldalú kommunikáció a problémák megoldására.

Environment: a környezeti tényezők azonosítása és fejlesztése, beleértve az erőforrás-felhasználást és a hulladék feldolgozást.

Fair Operating Practices: a jog tiszteletben-tartása, felelősségre vonás képessége és fair üzleti feltételek biztosítása a partnerek számára, beleértve a beszállítókat is.

Consumer Issues: egészséges és biztonságos termékek előállítása, megfelelő információval való ellátása és a fenntarthatóság szem előtt tartása.

Community Involvement and Development: a közösség és a szomszédok tiszteletben tartása. (Ecologica, 2011)

A CSR megértéséhez nagyban hozzájárul az ISO 26 000, amelyet röviden úgy lehetne leírni az érintettek értékeinek és érdekeinek beépítése a vállalkozásba (Braun, 2013).

ERP + ISO 26 000

Egy ISO 26 000 bevezetés során számos pontot lehet azonosítani, amelyben az ERP-rendszer már most tud segíteni a vállalkozásoknak. Anélkül, hogy megvizsgálnánk az ERP és ISO 26 000 közötti pontokat, egyet tudni lehet, az alapadatok szolgáltatásban gyakorlatilag bármelyik ponton tud segíteni egy ERP-rendszer. Egy ISO 26 000 bevezetésnek, akár modulként, akár külső alkalmazásként vesszük, mindenképpen az ERP lehet az adatszolgáltatója. A fenti bevezetési dokumentáció első lépése az, hogy hol tart a vállalat, a jelenlegi helyzet meghatározása, ez meg az ERP fennhatósága, a számvitel adatoktól kezdve, a gyártott termékeken át, minden adat megtalálható benne.

Úgy gondolom nem kérdés, hogy az ISO 26 000-et egy modulként kell létrehozni az ERP-rendszerekben és nem egy különálló alkalmazásként, amely majd interfészekkel kommunikál az ERP-vel, ami egyértelmű szigetalkalmazás lenne. Számos ISO 26 000 szoftver létezik, de olyan, ami gyakorlatilag az alapfolyamatok közé integrálná azt, olyan nincs. A legjobb megoldás, ami jelenleg elérhető.

A legjobb megoldás, ami jelenleg létezik, a SoftExpert Excellence Suite¹, gyakorlatilag egy vállalatirányítási rendszer, aminek van egy „environmental, health and safety management” modulja, de ez nem a teljes ISO 26 000 szabványt tartalmazza. Az ISO 14 001-et és az OHSAS 18 001-es szabványokat tartalmazza, ami meg csak a környezetre, egészségre és a biztonságra koncentrál, de például az egész ellátási láncra nem.

IsoVision² szoftvere 12db integrált modult tartalmaz, ami az egész ISO 26 000 szabványt és még a BNQ 21 000-et is tárgyalja, a szoftver gyakorlatilag segít a szabványok implementálásában és az üzleti folyamataink szabványosításában.

Számos indikátor létezik, amely a CSR bevezetésében segít, ill. annak kontrolljában is, a következőkben az International Standards of Accounting and Reporting (ISAR) iránymutatóit követem, amely tanulmányt az ENSZ adott ki 2008-ban.

Az ISAR alapvetően három dimenzióban határozta meg a célokat:

- fejlesztés,
- teljesítmény,
- jelentések (többnyire az országon belüli).

Az érintettek körét is meghatározza a jelentés, amelyek a következők:

Befektetők, pénzügyi intézetek: részvényesek, hitelezők, bankok, minősítő intézetek és az elemzők tartoznak ebbe a kategóriába. A legfontosabb megérteni ebben az esetben, hogy mindegyik szint más és más információt vár el a vállalattól. De az előbbi kategóriákon belül is lehet bontani ki az, aki érdekelt a CSR-ben, például a rövidtávú befektetőket kevésbé érdeklik a CSR-folyamatok, egy hosszú távú befektetőt pl. nyugdíjpénztárt viszont igen. Egy új befektetési szempont is kezd elterjedni ebből az elgondolásból kiindulva a „social responsible investment” területe, amely befektetés érzékeny a CSR-folyamatokra.

Üzleti partnerek: ide tartoznak a fogyasztók, beszállítók és a vállalati kapcsolatok is. Gyakorlatilag a jövőbeli üzleti kapcsolatok tekintetében a „due diligence” részeként a CSR jelentéseket is elkészítik. Ezzel a kockázatok tekintetében adnak segítséget az esetleges üzleti kapcsolat reményében. Az egész értéklánc nyerhet a CSR bevezetésével, a befektetők tudni akarják az emberi jogok, a fair business és a jogszabályok betartásának státuszát a vállalkozásnál.

¹ <http://www.softexpert.com/environment-health-safety-management.php>

² <http://www.iso-vision.com/en/sustainable-development.jsp>

Gyakorlatilag ezekben a jelentésekben olyan alapvető információkra is kíváncsiak, mint a számlák időben kifizetése, anti-korrupciós, antitriszt intézkedések és a tisztességes árazás. Ezekből a tevékenységekből származó információk szükségesek a kormányzati szervek felé történő jelentéshez is. Ha ezt a pontot megfelelően kezeli a vállalkozás, akkor később a kormányzati jelentés sem okoz majd problémát.

Fogyasztók: A fogyasztók érdekeltek a termékek, szolgáltatások biztonsági oldala iránt (pl. repülés esetén), továbbá a minőség, garancia, új termékek és a termék kifejlesztéshez vezető utakban is. Érdemes emlékezni, amikor az Apple a fogyasztók nyomására változtatott, ill. felülvizsgálta a kínai gyártóüzemekben található körülményeket. Nap, mint nap szó van ezekről a körülményekről és ez kézzelfogható fogyasztáscsökkenéssel járhat a vállalatok számára, ezért komolyan figyelni kell az egész ellátási lánc minden elemére (BBC, 2014). A fogyasztók esetében a vállalkozások hajlamosak a jelenlegi és a jövőbeli fogyasztókkal foglalkozni, de nem szabad elfelejteni, hogy a „régii” fogyasztók is fogyasztók, akikből új fogyasztók lehetnek, vagy garanciális problémákkal élhetnek.

Alkalmazottak: az alkalmazottak jelenlegi és jövőbeli elvárásai a vállalkozások felé a megbízható munkahely, megfelelő díjazás és jutalmazás, egészséges és biztonságos körülmények, a kockázatok megismerésének lehetősége és a fejlődési irányvonalak ismerete. A vállalkozások múltbeli alkalmazottai a megfelelő juttatásokat kapják és élhessen a pénzügyi lehetőségekkel. A szakszervezetek hozzáférhessenek az alkalmazottakkal kapcsolatos megfelelő információkhoz, amely a munkakörülmények javulásához vezethet és az iparági összehasonlításokhoz.

Közösségek (közeli): A munkalehetőségek, adózási és a közvetett hatások tartoznak ebbe a pontba. A kiterjesztett lehetőségek esetén a közösség kommunikációt kezdeményezhessen a munkakörülményekről, kockázatokról és a kifizetésekről. A jelenlegi és a jövőbeli termékek, szolgáltatások közösségekre vetített hatásaira is legyen ráhatása az embereknek, közeli közösségeknek.

Civil társadalmi szervezetek: munkaügyi gyakorlatok, emberi jogok, anti-korrupciós lépések, fejlesztések és a környezetvédelem tartozik ide, amíg a közösségek nem tudatosan csinálják ezeket a lépéseket, gyakran csak 1-1 véleményvezér által történő információkérés történik, addig a civil szervezetek tudatosan foglalkoznak ezekkel a témákkal.

Kormányzati szervek: a kormányzati szervek tudatosan érdekeltek a CSR-ben, mely vállalat milyen hatással van az adott környezetre, közösségekre és a törvények, jogszabályok betartását is az Ő hatáskörük ellenőrizni.

Összefoglalás

A vállalatok sikerrel integráltak minden folyamatot egy információs rendszerbe, ami az évek folyamán egyre nagyobbá, bonyolultabbá és végső soron hatékonyabbá vált. Az ERP-rendszerek minden belső és külső igényt kiszolgálják, legyen szó termelésről vagy beszállítói kapcsolatok menedzseléséről. Ezek a folyamatok kiléptek a globális szintérre, amely lépcsőfokot ugyancsak sikerrel vettek az ERP-rendszerek, túlléptek az országokon, vállalatokon, kultúrákon és szokásokon is, mindezeket sikerrel egyesítették és integrálták egy rendszerbe. Az ERP-rendszerek a válság közepette is sikerrel növekedtek, az ERP-szállítók nyeresége nem csökkent és a vállalatok is belátták, hogy felelős informatikai eszközökkel megfelelő hatékonyságot lehet elérni, nem feltétlenül a klasszikus módszerekhez kell folyamodni. Az ERP-rendszerek külső folyamat-integrációjánál elfelejtették a környezetet és az ezzel kapcsolatos eljárásokat integrálni, amikor a stratégia része egy vállalati felelősségvállalás. Az ERP-

rendszerekben ott vannak azok az adatok, amelyek szükségesek egy hatékony CSR-folyamat menedzseléséhez, ugyanakkor még egyetlen szállító sem ajánl ilyen megoldást.

Tanulmányomban annak a lehetőséget kerestem, hogy az ERP-rendszerben található adatok és a CSR közötti kapcsolódási pontok mennyiben alkalmasak az együttműködésre. Bár az ERP és a CSR közötti kapcsolat megteremtése nagyon tömören az automatizálásról szól, hiszen CSR-jelentéseket eddig is készítettek a vállalatok, ezen uralkodó megoldások nagy hátránya azok statikus jellege. Az ERP-rendszerből dinamikusan előállított jelentések, döntéselőkészítéshez szükséges elemzések, mind-mind hozzá tudnak járulni a hatékony a vállalat hatékony CSR-stratégiájához.

Fel lehetne tenni a kérdést, miért erre haladjon az ERP-rendszer fejlesztése? Egyszerűen nincs más út, már mindent integráltak, amit csak lehetett, a tovább fejlődési lehetőségek gyakorlatilag kívülről jönnek, az IoT, a mobilitás, az adatok vizualizációja és a CSR is olyan külső folyamatok, amit egy korszerű, az aktuális trendekkel haladó ERP-rendszerbe integrálni kell.

Irodalom

- BBC (2014) Apple 'failing to protect Chinese factory workers' <http://www.bbc.com/news/business-30532463> Letöltve: 2015. január 21.
- Braun, R. (2013) A vállalatok politikája, vállalati, társadalmi felelősségvállalás vállalati közösségek és a vállalati stratégia jövője. *Vezetéstudomány*, XLIV. ÉVF. 2013. 1. SZÁM
- Brown E. (1997): The best software business Bill Gates doesn't own. *Fortune* (December) 242-250. p.
- CIO (2015) 8 Enterprise Software Predictions for 2015 <http://www.cio.com/article/2865477/enterprise-software/8-enterprise-software-predictions-for-2015.html> Letöltve: 2015. Február 12.
- Cisco (2010) The Internet of Things How the Next Evolution of the Internet Is Changing Everything http://www.cisco.com/web/about/ac79/docs/innov/IoT_IBSG_0411FINAL.pdf
- Ecologica (2011) Handbook for Implementers of ISO 26000, Global Guidance Standard on Social Responsibility <http://www.ecologica.org/isosr/ISO26000Handbook.pdf> Letöltve: 2015. Január 23.
- EPA (2014) Environmental Footprint Analysis <http://www.epa.gov/sustainability/analytics/environmental-footprint.htm> Letöltve: 2015. Január 23.
- Herdon M., Rózsa T. (2004): Az információs rendszerek funkcionális változásai a kis és középvállalkozások szemszögéből, Agrárinformatikai Nyári Egyetem és Fórum Gödöllő
- Heteyi J. (szerk.) (1999): Vállalatirányítási információs rendszerek Magyarországon. Budapest: ComputerBooks Kiadó, 516 p.
- Heur, Rian Van (2014) Internet of things could make ERP flexible, intelligent and real-time, *Computerweekly*, <http://www.computerweekly.com/feature/Internet-of-things-could-make-ERP-flexible-intelligent-and-real-time>
- Glover S. M., Prawitt D. F., Romney M. B. (1999): Implementing ERP. *Internal Auditor* (February), 40-47. p.
- Gronau, N. (2008): Internationalisierung des Unternehmens mit ERP-Systemen. *ERP Management*, Nr. 3/2008
- ISO (2014) Discovering ISO 26 000 http://www.iso.org/iso/discovering_iso_26000.pdf
- Katona, N., Tessényi, J. (2015) A felelős vállalati magatartás önértékelési rendszerének kiterjesztése a Szerencsejáték Zrt. gyakorlata alapján. *Vezetéstudomány*, 46(5) - May, 2015
- Leedale, B. (2010) Is ERP Ready for Corporate Social Responsibility? <http://www.computerworld.com/article/2515272/enterprise-applications/is-erp-ready-for-corporate-social-responsibility-.html> Letöltve: 2015. Február 13.
- Markus, M.L., Tanis, C., Fenema, P.C. (2000) Enterprise resource planning: multisite ERP implementations, *Communications of the ACM CACM Volume 43 Issue 4, April 2000 Pages 42-46*
- Matthews, D. (2014) Five Trends that Will Shape the Future of ERP <http://www.industryweek.com/technology/five-trends-will-shape-future-erp> Letöltve: 2015. Január 9.
- Pataki, Gy., Szántó, R. (2011) A társadalmi felelősségvállalás vállalati on-line kommunikációjának kritikai elemzése. *Vezetéstudomány*, XLII. ÉVF. 2011. 12. SZÁM

- Panorama Consulting (2014) Top 10 Predictions for the ERP Software Industry in 2015 <http://panorama-consulting.com/top-10-predictions-for-the-erp-software-industry-in-2015/> Letöltve: 2015. Február 12.
- ReadWrite (2011) The Advantage of Cloud Infrastructure: Servers are Software <http://readwrite.com/2011/03/28/the-advantage-of-cloud-infrastructure-servers-are-software/>
- Siegel, J.I G., Shim, J, K., (2005) Dictionary of Accounting Terms, 4th edition, published by Barron's Educational Series, Inc.
- Szabó Gy. (2009) ERP rendszerek globalizálódása és továbbfejlesztési irányai. Cikk és Konferencia előadás: Közgazdaságtudományi és Vezetés-vállalkozástudományi Konferencia, Dunaujváros, 2009. november 9.-13.
- Széchy, A. (2006) A vállalatok társadalmi felelősségének alapvető kérdései. Vezetéstudomány, XXXVII. ÉVF. 2006. 1. szám.
- Toolbox (2015) 6 ERP Trends to Watch for 2015 <http://it.toolbox.com/blogs/inside-erp/6-erp-trends-to-watch-for-2015-64576> Letöltve: 2015. Február 12.
- Turban, Leidner, McLean, Wetherbe (2002) Information Technology for Management: Transforming Organizations in the Digital Economy, 5th Edition
- Wah L. (2000): Give ERP a chance. Management Review (May): 20-24. /12/
- Zádori, I. (2015): CSR: a piaci szereplők társadalmi felelősségvállalása. In: Sós Péter János, Szécsi Gábor (szerk.) A Public Relations elmélete és gyakorlata. pp. 96-108. (ISBN:978-963-642-732-0)
- Zutshi, A. (2012) Future of ERP, <http://www.infosys.com/infosys-labs/publications/Documents/winning-it/future-erp.pdf> Letöltve: 2015. Január 9.

A változásmenedzsment általános szemlélete és az EU aktuális bővítési szakasza

Párhuzamok egymástól látszólag távol álló keretrendszerek között

Kutatási kérdésként felvethetjük az Európai Unió lehetséges bővülésének tárgyalását menedzsment perspektívából. Abban a tekintetben egyedülálló a most is zajló bővítés, hogy a szóban forgó terület – a Nyugat-Balkán¹ – sokak szerint egészen más kultúrkörbe tartozik, mint az EU eddigi tagállamai, kivételként talán Románia és Bulgária említhető. Egyesek úgy fogalmazzak, hogy az EU nyugati határai elérték a hajdani nyugat-római birodalom hagyományain építkező államok határait, mások a vallási különbségekre, az abból fakadó ellentétekre hívják fel a figyelmet.²

A bővítési politikával foglalkozók azonban abban megegyeznek, hogy egy érdekes kísérletként lehet beszélni az éppen aktuális bővítések kapcsán, amelynek során egy külső hatásra megvalósuló intézményépítési folyamat játszódik le a szóban forgó államokban.

A demokratikus intézmények kiépítése nemcsak az EU-ba való könnyebb integrációt teszi lehetővé, hanem alapvető követelmény is a koppenhágai kritériumok szerint. Ennek az új, nyugati típusú, demokratikus alapokon nyugvó intézményrendszernek a kiépítése a következő évek egyik legnagyobb feladata a Nyugat-Balkánon.

Az újfajta intézményeknek az elfogadása, az azokhoz való alkalmazkodás igen jelentős változást jelent az államok életében. Éppen ezért a tanulmányomban elemzett változási folyamat az EU-csatlakozáshoz szükséges reformok, változtatások lesznek a térség országaiban. Emellett és ehhez kapcsolódóan arra is figyelmet fordítok, hogy a szocialista politikai és gazdasági rendszerből a piacgazdaságba való átmenet hogyan vizsgálható a változásmenedzsment nézőpontjából.

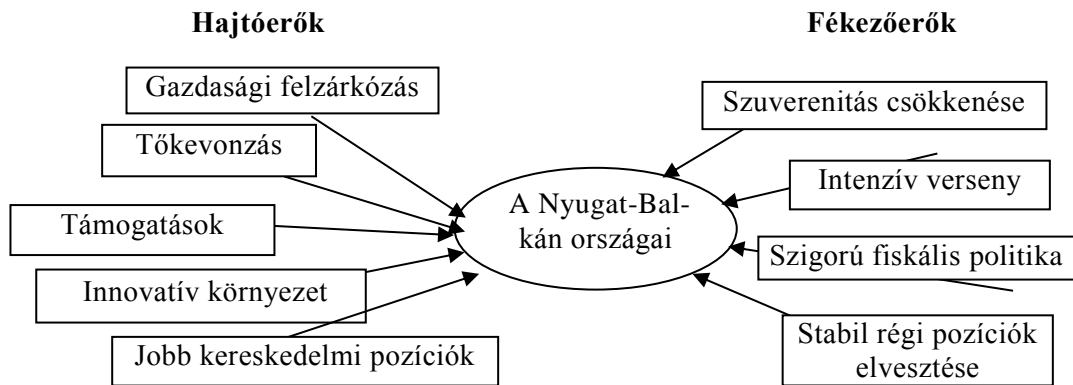
A változásmenedzsment és általában a menedzsment általam ismert területei a vállalatokra, egyénekre vonatkoznak, ebben a munkámban megpróbálom a keretrendszert nemzetállamokra alkalmazni/vonatkoztatni. *Kurt Lewin* elmélete szerint a változások intenzitása a hajtó- és fékezőerők arányától, erősségétől függ. Korábbi írásaiban rendszerbe foglaltam azokat az érdekeket, amelyek az EU és a balkáni államok szemszögéből jellemzik a bővítési folyamatot. Ezekben a munkákban azt az alapvető kijelentést tettem, hogy a Nyugat-Balkán országainak érdekrendszere inkább gazdasági alapú, míg az Unió számára a stabilizáció és geopolitikai célok jelentik a legfőbb motivációt.

Ha ez alapján mindkét félre ható hajtó- és fékezőerőket szeretnénk ábrázolni, egy-egy erőter diagramban, akkor a következő diagramokat kaphatjuk meg.

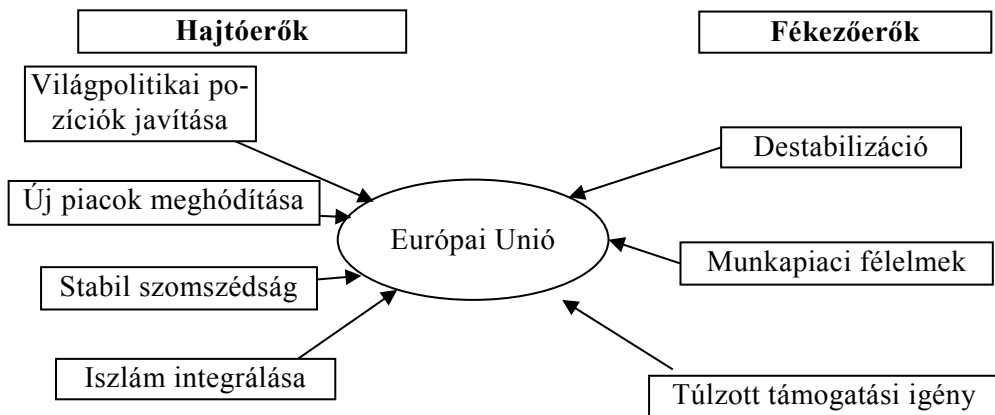
¹ A Nyugat-Balkán államain a közösségi terminológia a következő országokat érti: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Koszovó, Macedónia (Volt Jugoszláv Köztársaság), Szerbia.

² Hansen (2000), 350.o

A Nyugat-Balkánra vonatkozó erőforrás diagram az EU-csatlakozást illetően

Az EU-ra vonatkozó erőforrás diagram a bővítést illetően

Saját szerk. Bencsik 2009 (147. o.) alapján

Az erőter diagramok segítségével azonosíthatók a legfontosabb fékező- és hajtóerők a változási folyamatban résztvevő két fél szempontjából. A szervezetekre ható hajtóerőket vizsgálva lehet megkülönböztetni szervezeten kívüli és azon belüli erőket. Ha a Nyugat-Balkán országai szempontjából tesszük meg ezt, azt lehet mondani, hogy az országcsoporton kívüli tényező a külső jogi szabályozás hatása, ezáltal várható például a protekcionista kereskedelmi politika megszűnése és a nemzetközi kereskedelem volumenének növekedése. Ez igen fontos tényező az régió szempontjából, mert jellemzően deficitese a folyó fizetési mérlegük, ami visszafogja a fejlődést hosszabb időtávon. Egyértelműen belső erő lehet a változások hatására kialakuló új, innovatívabb belső környezet, a szigorúbb uniós szabályozás hatására az igen káros korrupció is csökkenhet. Ez utóbbi tényező igen nagy szerepet játszott abban, hogy az EU a GDP-hez viszonyított arányt tekintve csökkentette a térségbe irányuló vissza nem térítendő forrástranszfereket, hiszen a modellszámítások alapján ez a tényező (a hatalmas korrupció) csökkentette leginkább a támogatások felhasználásának hatékonyságát.

Az Európai Unió szempontjából is meg lehet vizsgálni a változás (a bővítés) belső és külső hajtóerőit. A külső hajtóerők közül a legjelentősebb az, hogy az Európai Unió azt a reményt fűzi a délkeleti irányú kibővítéshez, hogy így nőhet a világpolitikai pozíciója. Arra alapozzák ezt a feltételezést a Közösségben, hogy a régió némely országai (Bosznia-Hercegovina, Albá-

nia, Koszovó) államalkotó iszlám népességgel rendelkeznek, ha ezeket a keresztény kultúrkörhöz tartozó, demokratikus berendezkedésű országokból álló EU integrálni tudná, azzal demonstrálhatná erejét a világpolitikai porondon.

A térség hosszabb távú stabilitása is az EU-n belül képzelhető el a szakértők szerint, ezzel a kontinens „lőporos hordójának” lecsillapítása is a Közösség nevéhez fűződne, ezzel javíthatná azt a jelenlegi képet magáról az Unió, hogy nem tud a válságócokban megfelelő erőt kifejteni, mindig az Egyesült Államok tettekrekszségére van utalva (ez utóbbi volt a jellemző a 90-es évek délszláv háborúiban is). Ehhez azonban az EU-n belüli intézményi reformokra is szükség van, erre szolgál példaként a 2011-től működő Európai Külügyi Szolgálat, amely a közös külpolitika felé való elmozdulást jelenti. Emellett azt is meg kell jegyezni, hogy minden egyes bővítés belső intézményi reformokat is megkövetelt, ezeket nyomon lehet követni az alapszerződések módosítási ütemének és a bővítési körök ütemének egybevetésével.

A Nyugat-Balkán országai, Albánia kivételével, az utóbbi években tapasztalják meg a független nemzetállammá válás mibenlétét. Ezeknek az országoknak igen fontos volt függetlenségük kivívása, ráadásul komoly véráldozatok árán érték el céljukat, éppen ezért a korábbiaknál nehezebbnek tűnik a szuverenitás bizonyos elemeiről való lemondás elfogadtatása. Az Unió csatlakozással pedig a kereskedelempolitika, a monetáris politika, az agrárpolitika és sok egyéb terület tekintetében szűkül a nemzetállamok hatásköre, ez a félsziget népei számára megítélésem szerint dilemmát, fékezőerőt jelent. A belső, jugoszláv piacon viszonylag stabil pozíciókkal rendelkeztek piaci szereplők, ezeknek a pozícióknak az elvesztése szintén a csatlakozás iránti vágy csökkentője lehet, ez azonban így volt a korábbi bővítési körök esetén is.

Az Európai Unió szemszögéből nézve a fékezőerők alapvetően nem új keletűek, régióspecifikusak, ezekkel az eddigi bővítésekkel is szembe kellett nézniük. A 2004-es és 2007-es bővítések után azonban bizonyos intézményi hiányosságokra fény derült (ebben a gazdasági válságnak is nagy szerepe volt), éppen ezért óvatossággal kezelik az igencsak instabil térség esetleges integrálását, hiszen újabb destabilizáló elemek kerülhetnek a gépezet működésébe. A különböző válságalapok létrehozása, az egyéb válságkezelő intézkedések pedig szűkítik a támogatási források keretét, pedig arra nagy szükségük van a csatlakozni kívánó országoknak.

Bencsik Andrea könyvének 148. oldalán található a változások alapvető okainak összesítésére szolgáló táblázat. Az egyéni eredetű és a csoportos eredetű okok nemzetállamok szintjén is értelmezhetők, a szervezeti eredetű okokat viszont intézményi eredetű okokkal lehet helyettesíteni. Ezt a következő táblázat segítségével teszem meg.

A változások okainak csoportosítása eredetük szerint

Egyéni eredetű okok	Csoportos eredetű okok	Intézményi eredetű okok
Félelem az újtól	Szimbolizálás	Globalizáció
Tradíciók hatalma	Működési rutinok	Intézményi struktúra
Anyagi jellegű okok	Védekező mechanizmus	Szűkös erőforrások
Egyéni tapasztalatok	Szimbólumok	Önálló nemzetállamiság
Egyéni sérelmek	Önbíráskodás	Gyenge jogállamiság

Forrás: Bencsik (2009), 148. o.

Az egyéni eredetű okok közt nyilvánvalóan e változás esetén is szerepelnie kell az újtól való félelem motívumának. Ennek csoportos eredetű oka a tankönyv szerint a szimbolizálás, fantázia. Az intézményi eredetű ok ebben a sorban a globalizáció, „európaizáció” lehet, ez a folyamat generál nagy változásokat makroszinten.

A táblázat következő sorában az intézményi struktúra szerepel az intézményi eredetű változásokat illetően. Az erőforrások szűkössége nemcsak a szervezeti szinten, de az intézmények szintjén is megjelenhet, ezért szerepeltettem ezt az elnevezést a fenti táblázatban is. Az egyéni tapasztalatok során olyan szimbólumokkal találják magukat szembe a csoportok, amelyek a z önálló nemzetállamiság eszméjéhez kapcsolódnak. Ez több nép (koszovói, bosnyák) számára eddig ismeretlen volt. Azt is meg kell jegyezni ráadásul, hogy a nemzetállami lét merőben más felfogásával kell az EU tagállamainak is folyamatosan szembe nézniük a szuverenitás eltolódása nyomán. A jogrendszer gyengesége nyomán pedig kultúránktól eléggé idegen magatartások/viselkedésminták is jellemzőek a térségben.

Amennyiben az erőter diagram és egyéb analitikus eszközök segítségével értékeltük a helyzetet és a változtatás mellett döntöttünk, *Kurt Lewin* elmélete szerint a változásmenedzsment során három kritikus fázissal kell számolnunk:³

- a fellazítás;
- változtatás;
- és megszilárdítás fázisaival.

Wolfgang Quaisser 2009-es tanulmányában rámutat, hogy az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) által meghatározott háromlépcsős reform koncepciója jellemzően leírja a transzformációs szakaszban/válságban lévő országok helyzetét, szituációját. A reformok sikeres véghezvitelének három meghatározó lépcsőfoka ezek szerint a következő:⁴

- a piac alapjait megeremtő reformok;
- piacmélyítő reformok;
- fenntartható piaci struktúrát létrehozó reformok.

A három lépcső közül az első lényege abban áll, hogy az addig jellemzően nem kapitalista gazdasági rendszerben élő emberek hozzáállását, gondolkodásmódját hozzáigazítsák a piacgazdasági viszonyokhoz. Ebben a szakaszban nagy kihívást jelent a régi módszerek, technikák elfeledtetése, ráadásul a szocialista rendszerekben sokak szerint nagyobb volt a létbiztonság, a munkahelyek biztonsága. Az is igaz azonban, hogy a politikai rendszerváltás idején a régi rendszert támogatók/visszasírók aránya kicsiny volt, az idő elmúlásával viszont egyre több ember idézi fel a régi időket nosztalgiával. Egy szervezet esetén a változás első kezdeti időszakában minden bizonnyal erősebb az ellenállás, később annak csökken az intenzitása. Nyilvánvalóan vannak különbségek a fellazítás és a piac „megalapozása” lépések közt, úgy gondolom azonban, hogy a párhuzam is fellelhető e két lépés között.

A piacmélyítő reformok a gazdaságpolitikai rendszerváltozás második lépcsőfokának tekinthetők. Az EBRD szerint ebben a szakaszban mérlegelni kell a lehetséges stratégiákat, mindenképpen nagy figyelmet kell szentelni a fokozatos változtatásra, kiváló példa erre a kereskedelem liberalizálása. Az EU külgazdasági politikájának is fontos lépése a külpiazi liberalizáció és dereguláció fokozatos végrehajtása. Ez stratégiai szemléletet hangsúlyozó szakasz sok hasonlóságot mutat a változásmenedzsmentben használt Kurt Lewin-i változtatás fázisával.

A fenntartható piaci struktúrát létrehozó reformok a változások megszilárdításában játszanak meghatározó szerepet. Igen nehéz ennek a lépésnek a sikeres végrehajtása, mert kívülről úgy tűnhet, hogy sikerült a piacgazdasági struktúrát meghonosítani a volt szocialista országokban, de nagyon sok sajátosság, attitűd megmaradt a rendszer belső működésében, amely arra

³ Bencsik (2009), 149. o.

⁴ Quaisser (2009), 27. o.

mutat rá, hogy megszilárdítás nem történt meg napjainkig sem maradéktalanul. *Ivan Stuhec* írása szerint a térség sikerállamának számító Szlovéniában sem sikerült fenntartható piacgazdasági struktúrát és demokratikus politikai rendszert kiépíteni. A szerző a következő visszaságokra hívja fel a figyelmet:⁵

- Az elmúlt húsz évben 13 és fél évet töltött hatalomban a volt kommunista párt jogutódja.
- A privatizáció során a régi rendszer elitje előnyt élvezett.
- A média szintén az előző rendszer híveinek kezén maradt.
- A bírói hatalomgyakorlás területén sem történt sok személyi változás az utóbbi két évtizedben.
- Az oktatási rendszer modernizálására, privatizálására tett kísérletek is kudarcba fulladtak.
- A tehetetlenség, a közömbösség, az egyéni érdekek hajhászása maradt az általános politikai hangulat meghatározója.

Megítélésem szerint fontos problémát jelent az, hogy a nyugat-balkáni országok egyre kevésbé érzik úgy, hogy úgymond „megéri” csatlakozni az Európai Unióhoz. Azért bővül egyre az euroskeptikusok tábora, mert egyrészt túlzottan sok változással járhat az országok számára, másfelől pedig úgy ítélik meg, hogy az újonnan csatlakozott országok sem jártak túlzottan jól a bővüléssel, hiszen nem jelentett globális válság alól kibúvót az EU-tagság sem. Éppen ezért szükséges lehet olyan vizsgálatok elvégzése, amelyek azt bizonyítják, hogy a piacgazdaságba való átmenet és a politikai reformok hosszabb távon eredménnyel járnak. Ezen a ponton lehetne összekapcsolni az új institucionalizmussal az integrációelmélettel. Nem egy olyan kutatás készült, amely a demokrácia és a gazdasági teljesítmény közti kapcsolatot elemezte, változó eredményekkel.

Egy 2007-es munka a demokratikus és autokratikus átmeneteket, változásokat vizsgálta.⁶ E tanulmány arra az eredményre jutott, hogy a demokratikus átmenet egy ország egy főre jutó GDP-adataiban éves átlagos szinten 0,83-1,08 százalékpontos növekedést eredményez. A vizsgálatokat 138 országban végezték el, több becslési és számítási módszert is alkalmazva a vizsgálatok során, az 1960 és 2000 közötti adatokat felhasználva. Azért választották ezt az időszakot, mert ekkorra a volt gyarmatbirodalmak szétestek, szétesőben voltak, így nagyobb számú országgal dolgozhattak, bár a minta száma saját bevallásuk szerint is túlzottan kicsi, hogy teljesen megbízható eredményekről beszélhessünk.

Persson és Tabellini rámutat, hogy még nagyobb hatással van a gazdasági teljesítményre, hogyha a demokráciából az autokráciába való átmenetet vesszük górcső alá. A kisebb elemszámú mintán 1975 volt az autokratikus átmenet átlagos éve, eredményképpen pedig azt kapták, hogy egy országban az egy főre jutó GDP növekedését évi 1,8 százalékponttal lassítja az ilyen jellegű rendszerváltás, korrigálva demográfiai trendekkel. Az eredmények azt jelentik, hogy jelentős hatással van a gazdasági teljesítményre az államberendezkedés.

Ezen empirikus eredmények azért fontosak a Nyugat-Balkán számára, mert láthatóvá válik, hogy lehet eredménye az intézményi reformoknak, a kockázattal teli változásoknak. Ez motíváló erővel bírhat a szóban forgó térség szempontjából.

Összegzés

A Nyugat-Balkánon olyan országok találhatóak többnyire, amelyek a kultúraantropológiai, politológiai, kultúráközi vizsgálatok alapján más kultúrkörbe tartoznak, mint az EU új államai.

⁵ Stuhec (2010), 72-74. o.

⁶ Persson-Tabellini (2007)

Éppen ezért érdekes kérdésként vetődhet fel bennünk, hogy milyen mértékű változást jelent ezen országok életében az Unióhoz való csatlakozás. Nemcsak arról van szó, hogy a hajdani tervutasításos rendszerről a piacgazdaságba való átmenetet kell levezényelni, hanem merőben más kultúrájú országokról van szó. Mivel az EU régen túlnőtt azon, hogy csak gazdasági közösségként beszéljünk róla, ezért nagy figyelmet kell fordítani értékközvetítő funkciójára is.

Az az intézményépítési folyamat, amelyet az 1990-es évek végén kezdtek meg a régi Jugoszlávia romjain, a változásmenedzsment aspektusából is fontos lehet, hiszen egy változtatási stratégiát kell levezényelni, sőt menedzselni az Európai Unió külgazdasági aktorainak.

Az erőter diagram alkalmazása fontos kiindulási pontja lehet a változtatások elemzésének, a reformok ütemezésének. Kurt Lewin elmélete, a menedzsment módszertana, véleményem szerint makroszinten is alkalmazható, ahogyan arra az is rámutat, hogy az EBRD gazdasági átmenettel foglalkozó szakemberei igen hasonló módon közelítették meg a változtatás problémáját, mint ahogyan azt a neves pszichológus tette szervezetek esetén.

A változások okainak csoportosítása, az alapvető motívumok azonosítása szintén segítheti az elemzésünket. A szervezeti eredetű okok helyettesíthetők esetünkben az intézményi eredetű okokkal, ilyen módon újabb kapcsolódási pontot nyerünk a változásmenedzsment és az intézményi transzfer között.

A demokratikus átmenet és a gazdasági növekedés kapcsolatának vizsgálata ösztönzőként lenne alkalmazható. Nem lehet persze eltekinteni attól, hogy ez utóbbi megközelítés a végletekig leegyszerűsíti az ösztönzés fogalmát, mindössze annak egyfajta kvantitatív módszerekkel való fokozására szolgál. A továbbiakban e terület komplexebb vizsgálata is kutatási céljaim között szerepel.

Felhasznált irodalom

- Bencsik Andrea (2009): A tudásmenedzsment emberi oldala. Z-Press, Miskolc, 2009.
- Caselli, F.-Gennaioli, N. (2007): Economics and Politics of Alternative Institutional Reforms. NBER, Cambridge, 2008.
- Hansen, Lene (2000): Past as Preface: Civilizational Politics and the „Third” Balkan War. Journal of Peace Research, 2000/3.
- Persson, T.-Tabellini, G. (2007): The Growth Effect of Democracy: Is it Heterogenous and how can it be Estimated? NBER, Cambridge, 2007.
- Quaisser, Wolfgang (2009): Transformationsstrategien und Wirtschaftsentwicklung. In: von Delhaes, K. - Quaisser, W.-Zimmer, K. (szerk.) (2009): Vom Sozialismus zur Marktwirtschaft. Olzog, München.
- Stuhec, Ivan J. (2010): Slowenien: Eine brüchtige Demokratie nach zwanzig Jahren Selbständigkeit. Südosteuropa Mitteilungen, 2010/3.

Kultúra és kommunikáció az információ korában

A Public Relations (PR) a hírnév gondozására irányuló folyamatos, kétirányú kommunikáció szervezése. Olyan menedzsmenti, irányítási tevékenység, amely akkor tekinthető sikeresnek, ha hozzájárul az egyének, csoportok, szervezetek és környezetük közötti kölcsönös megértés és bizalom megszületéséhez és megerősödéséhez. A PR céljait és eszközrendszerét tekintve egyaránt összetett szakterület: olyan tudomány, amely sokirányú és kellően megalapozott tudást igényel művelőitől. A PR-t hivatásul választó szakembernek így többek között ismernie kell a PR fejlődését meghatározó szakmai trendeket és az azok alapjául szolgáló kulturális, társadalmi, technológiai változásokat is.

A folyamatosan megújuló PR jelentős változásokon ment át az elmúlt években. E változások alapvető forrását az új kommunikációs technológiák megjelenése és elterjedése, a sokcsatornássá váló tömegkommunikáció egyénre és közösségre gyakorolt hatása jelenti.¹ Az új kommunikációs kultúra expanziója eddig ismeretlen közösségi, társadalmi formák megszületéséhez vezet, amelyek behálózzák az információ korában élő ember életét, és amelyek éppen ezért a kölcsönös megértés, jóakarát és támogatás feltételeinek megteremtését célzó PR-tevékenység szempontjából megkerülhetetlenekké válnak. Az új típusú közösségek tagjaiként kommunikáló emberek nyelvi, képi, fogalmi világában mindegyre mélyebb nyomokat több nyomot hagynak ezek a közösségi kötődések. A célközönség megszólítása így a hagyományos PR-eszközökkel egyre nehezebbé válik.²

Ugyanakkor az új kommunikációs technológiák révén eddig ismeretlen lehetőségeket tárulnak fel a célcsoportokkal folytatott folyamatos, kétirányú kommunikáció terén. Teljes mértékig érthető *Daniel Janal* lelkesedése, aki szerint az új média expanziójával „*aranykor köszönt be a Public Relations számára*”.³ Az új kommunikációs technológiáknak köszönhetően a társadalmi csoportok aktivizálásra törekvő kommunikátorok immár közvetlenül, az újonnan szerveződő közösségek keretében érhetik el a célcsoportokat, és folytathatnak velük folyamatos párbeszédet az őket érintő problémákról. Tanulmányunkban arra a kérdésre keressük a választ, hogy miként befolyásolja mindez egy speciális terület, a kulturális PR hagyományos technikáit, illetve hogy hogyan hasznosíthatók az új eszközök egy olyan nagyváros kulturális kommunikációja terén, mint Kecskemét.

Kulturális PR az információ korában

Az elmúlt ötven évben az új kommunikációtechnológiai vívmányok megjelenése és elterjedése (a számítógéppel, telefon stb.) jelentős kulturális változások forrásává vált: az információ kora

¹ Lásd ezzel kapcsolatban: Sós Péter János – Szécsi Gábor (szerk.): *A Public Relations elmélete és gyakorlata*. MPRSZ –PTE, Budapest-Pécs, 2015.

² Lásd Szécsi Gábor: *Nyelv, média, közösség*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2013.

³ Daniel Janal: Eladásösztönzés, reklám, áruk és szolgáltatások értékesítése az Interneten. Bagolyvár Kiadó, Budapest, 1998.

átalakította a kultúráról, művelődésről alkotott fogalmunkat. A kultúra és művelődés intézményeinek, az egyéni alkotóknak pedig ebben az információközpontú világban kell eredményesen kommunikálnia a különböző közösségi formákhoz tartozó célcsoportokkal.

Az információs társadalom új jelenségei a kulturális szféra szereplőit újabb és újabb kihívások elé állítják. Ahhoz, hogy az általuk termelt kulturális terméket el tudják adni, új kommunikációs stratégiákat kell kialakítani. Eredményes megszólítás hiányában nem fogják befogadni és megvásárolni a kulturális terméket, az intézmények látogatottsága minimálisra csökken. Ebben a helyzetben kiemelkedő szerepe lehet egy megfelelően felépített és kivitelezett Public Relations programnak, amely révén a kultúra szereplői közelebb kerülhetnek a célcsoportokhoz azzal, hogy kölcsönös megértést és bizalmat generál a felek között. A PR akkor tudja ezt a rendeltetését betölteni, ha a célcsoportok igényeinek, elvárásainak feltérképezésére épül, és ez alapján egyezteteti a szervezeti politikát és eljárásokat a közérdekkel, illetve hajt végre intézkedési tervet a közvélemény támogatásának elnyerése céljából. Az így megalapozott hatékony kommunikáció, a hatékony közönségkapcsolat megerősíti a szervezetről kialakult kedvező képet és az aktív támogatást, növeli a bevonható pénzügyi forrásokat.⁴

Napjainkban a PR-tevékenység eredményességét alapvetően határozza meg a PR-akciók szolgáltatástartalma. A kultúra is egyfajta szolgáltatást és tranzakciókat kínál, s ebben a folyamatban a kultúra maga is egyfajta terméként jelenik meg. Ennek a tranzakciós folyamatnak Veres Zoltán az alábbi elemeit különíti el egymástól:

- a szolgáltató háttérintézményei, ez a háttérszemélyzet és az eszközrendszer, ez az ún. backoffice;
- maga a termék, vagy a szolgáltatásárú, amelyből számos szolgáltatás esetében egyidejűleg több is látható a tranzakció helyszínén;
- az igénybe vevő, aki részt vesz az ügyletekben;
- más igénybe vevők, akik egyidejűleg az ügylet helyszínén tartózkodnak.⁵

Veres a szolgáltatás dimenzióit két részre osztja: a szolgáltatásra és a fogyasztóra szabás mértékére, illetve a végzett munka intenzitására. Ez lehet alacsony vagy sztenderdizált, a versenyelőny súlypontja a technológián keresztül a termelékenységét növeli, illetve magas, vagyis adaptált, amikor is a versenyelőny súlypontja a kapcsolatok rugalmasságán múlik. A szolgáltatókra jellemző a sztenderdizálás, ami homogén vevői igényeket elégít ki. Ebben az esetben nincs sem interakció a fogyasztóval, sem komplex, megoldási vagy kezelési folyamat. A szolgáltató műhely esetében egyéni fogyasztói igényeknek kell megfelelni. A vevőre szabottság ez esetben megakadályozza a költséghatékony sztenderdizálás lehetőségét. Ezzel szemben a tömegszolgáltatással, ahol nagy munkaintenzitás mellett alacsony a vevőre szabás mértéke.⁶

Mindez meghatározza a kulturális marketing irányát, ami *Magyar Beck István* szerint így határozható meg: „A kulturális vállalkozások kínálata, alapvetően mentális, lelki, érzelmi hiányérzet kielégítését célozza. Ilyenek a kikapcsolódás, a feltöltődés, a szórakozás, a kellemes időtöltés, az új ismeretek szerzése stb.”⁷ A kulturális marketing sikeressége ilyen értelemben elképzelhetetlen a célcsoportok kultúrával kapcsolatos attitűdjeinek ismerete nélkül. Ilyen cél-

⁴ Priksz Gábor: PR stratégia és a gyakorlati PR www.nosza.hu/kutat/REVkutatas/5PR/

⁵ Veres Zoltán: *A szolgáltatásmarketing alapkönyve*. 49. oldal Budapest, Akadémia Kiadó 2009, 49.o.

⁶ Veres Zoltán: *Szolgáltatásmarketing*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2003, 66-67.o.

⁷ Dinya-Farkas- Hetesi-Veres: *Nonbusiness Marketing és menedzsment*, 95. oldal, KJK Kerszöv, Budapest 2004.

csoportok lehetnek például a nézők, a lakosság, turisták, az állam és önkormányzat, szakhatóságok, támogatók, szponzorok, a média és az önkéntes segítők.⁸ Az ő megszólításuk és partnerségük feltétlen szükséges egy nagyváros intézményei által kínált kulturális termékek megvételében, támogatásában és szponzorálásában.

Az egyes célcsoportokkal folytatott kommunikáció során figyelemmel kell lenni arra, hogy az emberi információfeldolgozásban egyfajta automatizmus működik, hiszen az egyént, mai világunkban rengeteg információ éri, ezért ezeket, mindenképpen szelektálni kell. Ezért automatikusan és nem tudatosan egy sor műveletet hajtunk végre, és a komplex dolgokat leegyszerűsítjük. Az ember sajtóságon fogadja be az őt érő impulzusokat.⁹ *Lakatos-Báldy Zsuzsanna* a kultúra modern jelentésének három kategóriáját különbözteti meg:

- szellemi, lelki, esztétikai fejlődés folyamata,
- egy-egy nép, korszak, csoport vagy általában az emberiség sajátos életmódja,
- szellemi, művészeti tevékenységek és alkotások.

Vagyis a kultúra nem statikus, változatlan, hanem épp ellenkezőleg, dinamikusan változik. Nem csak a kultúra határozza meg, befolyásolja a benne élő emberek világfelfogását, életét, viselkedését, érzelmeit és gondolkodását, hanem ezek az emberek is építik, befolyásolják a kultúrát.¹⁰

A kultúra szervezésében tehát fontos a közös cél érzésének a megteremtése. A siker, csak akkor garantált, ha egy intézmény, tágabb értelemben egy kulturális közösség stratégiát alkot, keresi a lehetőségeket arra, hogy miképpen is tud sikeresen kommunikálni. Egy település szintjén kifejezetten fontos, hogy a fenntartó és intézményei, illetve a terület helyi szereplői között milyen szintű összefogás jön létre ebben a kérdésben. Tehát az első feltétel az összefogás és a stratégiaalkotás. A második a végrehajtás, az eszközök keresése, kommunikációs folyamatok elindítása. Itt is kiemelten fontos az összehangoltság, az együttműködés. A perspektivikus összehangolás mellett a szereplőknél az egyéni önálló stratégia és folyamat is kell a saját kínálatuk kialakításában. Az eredmény, ha a fentiek megvalósulnak, maga a siker. Ezt természetesen folyamatosan szupervizionálni kell és az eredményekre építve, újabb stratégiákat létrehozni az újabb kihívásokra reflektálva. A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy a dinamikusan fejlődő nagyváros, Kecskemét esetében a kulturális kommunikáció hogyan valósul meg napjainkban.

Kecskemét kulturális kommunikációjának új útjai

A város kulturális valóságának biztos pillérei: a város tradicionális és kortárs értékeinek széles skálája, Kecskemét nemzetközi kvalitása, valamint a jól működő, a feladatokat és a közösségi igényeket széles körben lefedő intézményhálózata. Erre a tartós alapra épül a pályázati rendszereken keresztül elnyert és elindított fejlesztéseknek köszönhetően kialakuló új, többfunkciós, multikulturális közösségi terek létrejötte. A sikeres pályázatok rövid-, közép- és hosszabb távú irányokkal szolgálnak a város minőségorientált fejlesztéséhez.

Az értékközpontúságból nem engedve, ugyanakkor a folyamatosan változó befogadói magatartást is figyelembe véve az újonnan formálódó közösségi terek funkcióit átgondolt célrendszer szerint alakították ki. Az értékek közvetítése, átadása csak akkor vezethet eredményre, ha

⁸ Dinya-Farkas- Hetesi-Veres: Id.kiad.

⁹ Lakatos-Báldy Zsuzsanna: *Vállalati interkulturális kommunikáció*. In: Sós Péter János – Szécsi Gábor (Szerk.): *A Public Realitions elmélete és gyakorlata*. Id.kiad. 112.o.

¹⁰ Uo. 114.o.

az innováció és esélyegyenlőség jegyében, korszerű eszközökkel, koordináltan történik. A következő nemzedékek érdekében és a városban élők, letelepülők igényeire gondolva a szó hagyományos és átvitt értelmében többszólamú kultúrát célszerű megszólaltatni. Kecskemét kulturális stratégiai céljai között ezért ott találjuk a multikulturalitás szempontjainak érvényesítését és a különböző társadalmi csoportok irányában megvalósuló interaktivitás feltételeinek megteremtését.

A város kulturális stratégiájának megalkotásakor figyelembe kellett venni, hogy a sokcsatornás kommunikáció megjelenésével a célcsoportok megszólítása új eszközöket igényel, az eredményesség érdekében a kulturális PR-nek még kreatívabbá kell válnia. Szükség van, az interaktivitásra, sajtótájékoztatók, bemutatók tartására, fel kell tudni használni a médiumokat, az internet lehetőségeit, egyre fokozottabban a közösségi portálokat. A város kulturális kommunikációjának a fentiek jegyében kibontakozó új irányait a Hírös Agóra Kulturális és Ifjúsági Központ Nonprofit Kft. kommunikációs stratégiájának tükrében kívánjuk a továbbiakban bemutatni. Ez a stratégia ugyanis megfelelően reflektál az információ korának kihívásaira: hatékonyan aknázza ki az új média kínálta PR- és marketing eszközöket.

A kommunikációs stratégia lényege az, hogy kijelölje a célok megvalósításához szükséges cselekvési irányt. Ezek Kecskemét esetében a következők:

- 1.) a visszatérő vendégek megtartása (pl. hűségakció, kapcsolt szolgáltatások);
- 2.) új látogatók megnyerése (megkülönböztető előnyök hangsúlyozása árákciók helyett);
- 3.) új és megújult szolgáltatások bevezetése.

Ezek a cselekvési irányok a Hírös Agóra alábbi kommunikációs célkitűzéseiben öltönek testet:

- a legfőbb kommunikációs cél a rendezvény programjaival kapcsolatos tájékozottság, naprakész információk, a megfelelő eszközök biztosítása a munkához, (internet, telefon, szóróanyagok), valamint rendszeres egyeztetések szervezése;
- fontos cél a PR hatékonyságának a növelése, új típusú megjelenési lehetőségek felkutatása (pl. internet közösségi oldalai, elektronikus hírlevelek, kihelyezett monitor reklámok, fényreklámok, kisebb led-fal reklámok, együttműködések más szolgáltatókkal, közös akciók);
- lényeges feladat a helyi információnyújtás minőségének növelése, hatékony egyeztetések szervezésével, a belső kommunikáció javításával, a belső PR fejlesztésével;
- ugyancsak fontos cél a minél nagyobb közönség elérése különböző kommunikációs csatornákon (pl. közösségi háló, ingyenes hirdető, kapcsolatok, együttműködések, közös akciók).

A kulturális PR szempontjából kiemelkedő szerepe van a megfelelő arculat megteremtésének. Az egységes arculatot a Hírös Agóra arculati kézikönyve határozza meg, valamint az az elv, hogy a különböző egységek egy név és dizájn alatt, jól kialakított, egyéni jellemzőiket megtartva jelenjenek meg. Az arculati elemek és a PR szempontjából a következő tevékenységeket kívánja fejleszteni:

Elektronikus terület:

- Az online kommunikáció erősítése, szélesítése.
- Új egységesített honlap, külön tervezett slide képek.

- Facebook-jelenlét erősítése, meghatározott célcsoportra irányított facebook-os fizetett hirdetések indítása. „Én üzenetek” a facebook-on fiktív vagy létező véleményvezéreken keresztül.
- Célcsoport meghatározása érdeklődés alapon – kereső-optimalizálás facebook hirdetések, zárt csoportokba való bejutás.
- Hírlevél, új megjelenés a megkezdett jó tematizálás fenntartásával, a kecskeméti Média-centrummal közösen kulturális havi kiadvány megjelentetése.
- Led-falak, illetve fény és betűreklám.
- Képűjság – egységes arculat a havi plakát mintájára.
- Monitorok – egységes arculat a havi plakát mintájára.
- Spotok – egyedi és a Hírös Agóra köztudatba kerülésének erősítése.
- Zene, kép, imázs, film stb. – jellemző, egyedi, megkülönböztető brand.
- MIR (marketing információs rendszer) kialakítása.

Papíralapú terület:

- Plakát – havi plakát – új dizájn, egységes grafika, QR kódok, megjelenítése a plakátokon, minden nyomtatott kiadványon.
- Jegyek – egységes grafika, különböző szín. A jegy hátuljának értékesítése helyett, egyéb kedvezményes akciók kuponjait csatolják.
- Bérletkartonok – egyedileg az adott rendezvényhez, szolgáltatáshoz tervezve.
- Szórolapok – dinamikus, modern, ahol szükséges elegáns, visszafogott stílust képvisel.
- Molinók – optimális hely, időzítés, méret kiválasztása.
- Műsorfüzetek – rendszeres és alkalmi kiadványok. Ilyen például a Kínáló, fesztiválok műsorfüzetei, bérletajánlók, vakációs kiadványok.
- Névjegykártyák – arculatterv alapján.
- Hirdetési keretek, mint brand – havi plakát minta.
- Szlogenek – könnyen megjegyezhető, rövid, a Hírös Agóra kifejezés kötődjön a kellemes élmények felidézéséhez.
- Az arculathoz igazodó díszítőelemek meghatározása.
- Fesztiválok egyedi kampányához egyedi arculati terv készítése.

Tevékenységek:

- Plakátkihelyezés: kapcsolatfelvétel a belvárosi éttermekkel, szórakozóhelyekkel, hogy a havi és egy rendezvény plakátot kihelyezhessenek náluk. A fiatalok által látogatott szórakozóhelyekre az Otthon mozi plakátjait kihelyezik.
- Kapcsolatfelvétel, illetve a kapcsolat frissítése a Kecskeméti Főiskola telephelyeivel ezek diákönkormányzataival. Kapcsolatot keresni a főiskolai újság szerkesztőivel, akik leközlík az Otthon mozi és a Filmklub programjait, illetve írnak róla. Cserébe felajánlanak mozi bérletet a partnereknek. A plakátok kulturált kihelyezése a kiválasztott helyekre (egészségügyi, szociális intézmények, rendelők, hivatalok, nagyáruházak.)
- Kétoldalú kapcsolat kialakítása a kistérség, a megye, az agórák szervezeteivel, illetve a szakmai szervezetekkel.
- Akciók, kedvezmények, kapcsolt áruk, ajándékok, nyereményjátékok, hűségakciók.
- Partnerek – kölcsönös előnyök tudatosítása, legyen érték, színvonal, a partnerek közé kerülni a logó használatával.
- Piac, partner, hirdetési eszköz szegmentálása – kinek, mit, hol, hogyan –, folyamatos alkalmazkodás, ötletelés, – képi megjelenés, szöveg, zene.

- Közönségszervezéssel kapcsolatos partnerség szélesítése. Jutalékos rendszer kialakítása, egyéb akciók, kedvezmények, információs utak bővítése.
- Sajtótájékoztatók egyedileg, főként nagyobb rendezvények, fesztiválok előtt.
- Fesztiválok kommunikációja – országos, térségi lefedettségű médiumokkal való együttműködés.
- A fenntartó város által szervezett, vagy ott helyet adó rendezvényeken, konferenciákon való részvétel.
- Partnerintézmények, cégek közösségi rendezvényein, történő jelenlét, marketing-tevékenység.
- Média megjelenések – cikkek, interjúk.
- Nyilatkozatok: a sajtó megkeresése a nyilatkozattal kapcsolatban.
- Színpadi rendezvényeknél lehetőség szerint a saját költségtakarékos reklámozás lehetőségének kihasználása (élő ajánlók, bemondás, szpotok), függönyre kivetítés stb.
- Porta információs szolgáltatása – az információs is informálva legyen, széleskörűen tudjon tájékoztatni.
- Elégedettségvizsgálat, igényfelmérés, statisztika, panaszkezelés, regisztráció, online jegyfoglalás-vásárlás.
- Archiválási és sajtófigyelési feladatok.
- Belső kommunikáció – szakma – PR – reklámhordozó útja, ideje, határidőkkel, portainformáció rendszeres tájékoztatásával –, algoritmus kidolgozása, betartása, digitális eszközök még hatékonyabb igénybevétele.
- Egyszerűsített kör e-mailek, címlisták a belső levelezésre.
- Értekezletek, találkozók, ötletbörze, értékelések – az aktuálisan nagyobb reklámot igénylő rendezvényekkel kapcsolatban heti rendszerességgel akár az értekezleten túl is.
- Szolgáltatási portfóliók rendezése, kialakítása.
- Házirend kommunikálása, leglényegesebb információinak közönség felé történő tájékoztatása.
- Csapatépítő tréningek.
- Kompetenciafejlesztő tréningek.
- Szakmai továbbképzések.
- Válságkommunikációs kézikönyv készítése.

Kecskemét város kulturális kommunikációjának jó példája a Hírös Agóra PR- és marketing tevékenysége, amely széleskörűen épít a PR és a marketing szakma eszköztárában felvonultatott hagyományos és új technikákra. Ezáltal képes a sokcsatornás kommunikáció gyakorlatában megszólítani a különböző társadalmi és kulturális csoportok tagjait, mint célközönséget. Példája igazolja, hogy az információ kora miként válhat egy, a kulturális hagyományaira és értékeire tudatosan építő városban együtt a kulturális PR aranykorává is.

A tanulási mikrokörnyezet és a multimédia

Bevezetés*

1. „A tanulás = élettevékenység”, amely működteti a tanulás mágikus funkcióját [MM 1999], de fontos az élethelyzet igazított tanulás is [Gerő Péter 2008]. 2. A multimédia rendszeralkalmazás: [MM 1999] a csodák világa [Gerő Péter 2001]. 3. „A cél, hogy 2040-re nőjön fel egy boldog generáció” – mondta Halácsi Péter [2016] a PREZI egyik alapítója a „Másik Iskola” kaposvári sajtótájékoztatóján [10]. A változások egyik új eleme, hogy a gazdaság szereplői tevékenyen, alkotó módon közreműködnek az oktatásban, a különböző szinterek vevői igényekhez igazításában. A generációk által kialakított gyakorlat, szokás alapján a tanulás, a tudás elsajátítás folyamata, története mindenki életében a családban kezdődik, az iskolában folytatódik és a munkahely, a felnőttléte idején csúcsosodott-csúcsosodik ki. Az elmúlt évszázadban olyan változásoknak, változtatásoknak lehettünk tanúi, amelyek az egyén, a közösségek és a társadalom életére és jövőjére is hatottak. Egymást átszöve, a szemünk előtt lezajlott három ipari forradalom, napjainkban alakul a negyedik. Mindegyikre jellemző, hogy a mikro-, meg a makro-környezetünkre is hatást gyakorolnak. Az emberre is – lásd a globalizáció modernizációs történeteinek emberi erőforrás-vonatkozásait (*új technológia, új kommunikáció, kiterjedés, LLL, tömegoktatás*).

1. ábra A globalizáció modernizációs sarokpontjai [17]

Az 50-es, 60-as évek társadalmi, gazdasági átalakulási, átalakítási folyamatai, történései az egyén, a társadalmi csoportok, a közösségek, az intézmények által is kezelhetők voltak, az oktatás különböző szintereinek működtetése illeszkedett a jól szervezett, finanszírozott iskolarendszerhez, amely a jelentős létszámú felnőttképzést is megfelelően ellátta.

A tankönyv mellé fokozatosan léptek be az oktatást támogató eszközök és információhordozók *pl.*: rádió, diafilm, film, fénykép, lemezjátszó, magnetofon, diavetítő, televízió, nyelvlabor *stb.* A technikai, technológiai fejlődést természetesnek vettük, elfogadtuk. Alkalmazkodtunk. Az átalakulás emberléptékű üteme kezelhető volt. Az új taneszközök általános elterjedésével speciális tudású szakemberek foglalkoztatása vált szükségessé (*fotós, laboráns, oktatástechnikus, videós, oktatástechnológus, számítástechnikus, informatikus, rendszergazda stb.*). Az új, korszerű eszközök helyes technikai kezelése mellett igény lett a pedagógiai, andragógiai alkalmazás metodikai, módszertani kidolgozása.

* A cikk eredeti változata „A történet folytatódik? Gondolatok a multimédia ürügyén” címen a XXII. Multimédia az oktatásban (Keszthely, 2016. június 3-4.) nemzetközi konferencia előadásaként hangzott el. A konferenciakiadványt a Balatoni Múzeum adta ki (2016).

A hatvanas évek végén, az angolszász területen új pedagógiai gyakorlat vált meghatározóvá. A gazdaság megrendelőként fordult az oktatás felé. A feltétel: meghatározott idő alatt, meghatározott költségráfordítással, a kimeneten meghatározott (*teljesítményű*) minőségű szakember kiképzését kellett biztosítani. Ez csak a korábban alkalmazott eljárásokkal már nem volt megoldható. Itt lépett be a folyamatba egy új lehetőség: az oktatástechnológia. Oktatástechnológia: mint alkalmazott didaktika *mit? miért? milyen eredménnyel? mennyiért?* kérdésekre keresi a válaszokat. A képzés, az oktatás kvázi technológizálásával minimálisra csökkenthető a tanuló személyiségéből fakadó, nem tervezhető, esetleges kockázati tényezők száma. Pontosították a megvalósítandó célokat, követelményeket: *mit, milyen szinten, milyen feltételekkel?* Eredményes: ha *egyértelmű, időzített, mérhető, teljesíthető?* A tanítás-tanulás folyamatának oktatástechnológiai megközelítése kimenet-orientált. Mérésmetodikai szempontból szükségessé vált a követelményszintek pontosítása is.

A történések esetünkben párhuzamosan, ugyanakkor szakmailag más módon történtek. Az 1969-es indulás kissé eltért az angolszász modelltől. Az eszközellátottság, a működő pedagógiai gyakorlat és az éppen kibontakozó „Televíziót minden iskolának!”-mozgalom, másfajta hangsúlyokat jelenített meg az oktatástechnikai felkészítés és hasznosítása területén. A pedagógus továbbképzés felhasználva az akkor lehetséges továbbképzési formákat (*komplex tanfolyamok, vezetőképzés, munkaközösségi foglalkozások stb.*) a meglévő eszközök pedagógiai alkalmazásával és az iskolatelevíziós adások metodikai kérdéseivel foglalkozott. Ezt követte később, a (*hetvenes évek elejétől*) a pedagógusok széleskörű oktatástechnikai felkészítése az alapvető audio-vizuális eszközök használatára.

A pedagógusképzés és pedagógus-továbbképzés gyakorlatában meghatározó év volt 1973. Az új tantervek bevezetése alapvető igényként jelenítette meg oktatástechnológiai szemléletű pedagógiai, képzési gyakorlat érvényesítését. Ezt koordinálandó, az oktatástechnika, oktatástechnológia magyarországi meghonosításának és elterjesztésének központi intézményeként, hét minisztérium közös gondozásában létrejött az Országos Oktatástechnikai Központ (*a későbbiekben OOK*). A résztvevők: a felsőoktatási intézetek (egyetemek, főiskolák), és a megyei pedagógus továbbképző kabinetek (később pedagógiai intézetek). Így kerülhetett sor az alapvető oktatástechnikai eszközállomány központi biztosítására, amely segítségével a hangsúlyosan eszközezelést tanító pedagógus továbbképzések elindulhattak.

Az oktatástechnológia a pedagógus-képzésben önálló tantárgyként érvényesülhetett. A pedagógiai gyakorlat minden- napjaiban meghatározó volt az éppen aktuális „eszközfétis”, illetve a kreatív pedagógusok fejlesztő tevékenysége.

Az audio-vizuális eszközök, információ-hordozók felhasználásával lehetővé vált az oktatástechnológiai szemléletű kimenet-orientált, tanítási-tanulási gyakorlat működtetése. A pedagógusok tudatos tananyagfejlesztése (*hangosított diasorozatok, az óravázlatokon túllépő témafeldolgozásokat, tananyagegységeket feldolgozó írásvetítő transzparenszek tervezése, készítése*) része volt a szakmai munkaközösségekben folyó megújulási folyamatnak. A tanulók, a hallgatók bevonása a munkafolyamatokba közösségi élményt biztosított a közreműködőknek. A hetvenes évek lendületes oktatástechnikai *felfutása* (*csopartos és egyéni oktatógépek, a nyelvi laboratórium, a diaporáma, az S8-as film, a hurokfilm, a képmagnetofon, a ZTV stb.*) ciklikusan egyfajta „csodaváró” eszközfétist generált. Ezek „lefutása” után újra megerősödött a pedagógus személyiségének, mesterségbeli tudásának dominanciája. [13] Ezt példázták azok a pedagógiai műhelyek, amelyek biztosítani tudták az alkalmazó személyiség és a felhasznált technika/információhordozó összhangját. A taneszközök új funkciója: *a fejlesztő, az új dimenzióba helyező, a szimulációs, a tanulást támogató.*

A 80-as évek újabb kihívása a számítástechnika, a személyi számítógépek fokozott ütemű elterjedése. Ez a helyzet 1981-ben az oktatás-technológusok előrejelzése ellenére, eltekintve néhány helyi kezdeményezéstől, felkészületlenül érte nemcsak a pedagógus társadalmat.

A korábbi oktatástechnikai gyakorlattól eltérően az új eszközt, a mikroszámítógépet együtt

2. ábra A tanulás = élettevékenység!?

vették birtokukba a tanárok és a tanulók. A megvalósítást kormányprogram támogatta, amely három területre összpontosította a központi segítséget: a felsőoktatás számítástechnikai fejlesztése, a középiskolák támogatása (*személyi számítógépekkel történő ellátása*) és a lakosság felkészítése. Nem voltak az oktatásban használható szoftverek, kevés volt a szakirodalom, BASIC programozást tanítottunk, a pedagógusok írták a programokat. A tanulók sorra fejtették meg a gépek üzenetét. Sok tanár egyszerű reakciója: „Ez már nem az én világom. Nekem nem sok van hátra, a nyugdíjig majd csak kihúzom valahogy.”

Az alapvetően eszköz-centrikus oktatástechnológiai megközelítés leragad a részleteknél. Miközben részesei voltunk egy-egy ipari forradalomnak a rendszer egészéről, más alrendszelekről nem, vagy csak részben vettünk tudomást. A helyzet kezelésénél általában egy-egy fontosnak vélt komplex feladat megoldásától (*pl.: az új eszköz pedagógiai, andragógiai alkalmazása, módszertani megújulás stb.*) vártuk az eredményt.

Közel húsz évvel ezelőtt Keszthelyen „A multimédia az oktatásban konferencián” elhangzott első előadásomban két fogalom tartalmát és ’kapcsolatát’ vázoltam. A tanulást, mint élettevékenységet, a multimédiát, a taneszközök ötödik nemzedékének képviselőjét, mint rendszeralkalmazást definiáltam. Ez kissé rendhagyó volt. Egy pedagógiai, oktatástechnológiai kérdéskört, a multimédia használatának lehetőségét az oktatás területén, a humán felhasználó nézőpontjából az akkor megjelent első DOS operációs rendszerrel futó ’multimédia’ magazinon talált példákkal illusztrálhattam (*József Attila élete és költészete*).

A csúcstechnika kihívására többféle válasz együttesen, egymást erősítve érkezett (*tanárképzés, tanártovábbképzés, hardver- és szoftver-fejlesztés korábban nem ismert mértékű felgyorsulása, felhasználóbarát (tan)eszközzé teszi az új eszközt, a gazdaság és a társadalom egyre több területén kezdik el a számítógépet használni, a számítástechnika megszűnik/megszűnt a „kiválasztott” kevesek világaként működni*). Ebben szerepet vállalt a könyvkiadás, a televízió számítástechnikai műsor-kínálata.

1985. évi oktatási törvény: kimondta az iskolák szakmai önállóságát, a pedagógusi működés, alkotási szabadságát, lehetővé tette a szabad taneszköz választást, előkészítette a kilencvenes évek felnőttképzési piacnyitását. Ekkor már túl voltunk a 70-es évek nagy képmagnetofon és videó fétisén, valamint a 80-as évek új játékán „a hogyan vegyük birtokba a személyi számítógépet” játszóján. Itt volt/van az új csoda a multimédia.

A multimédia rendszeralkalmazás

A multimédia megjelenésében látszólag csak egy korszerű mikroelektronikai termék. Saját fejlődésükben a korábbi taneszköz nemzedékekhez tartozó eszközök, információhordozó anyagok is korszerűek voltak. Mindazt tudták, ami az adott technika, technológia szintjén lehetséges volt. A lényeges különbség az előző négy és **az ötödik** a rendszeralkalmazásban rejlik. A fejlődésbeli átmenetet jól érzékeltetik a hagyományos didaktikai funkciókat és az oktatástechnológiai funkciókat megvalósító közvetítési technológiák. Mind a fejlesztéshez, mind az alkalmazáshoz médiaismeretre, felhasználói tudásra ebben az esetben is szükség volt.

3. ábra A taneszközök öt nemzedéke

A multimédia a szemléltetés, a szemléletesség, a vizualizáció és az audio-hasznosítás területén együtt és rendszerelvű működés szintjén mind azt tudja, amit az előző nemzedékek egyenként. Ehhez párosul még az interaktivitás és a navigáció lehetősége. A minőséget a felhasználóbarát szoftverjellemzők biztosítják. A fejlesztő, a forgalmazó és az alkalmazó részéről egy intelligens médiafogyasztást és egy más minőségű, tudatos média-használatot feltételez. Ezt célszerű és meg is lehet tanulni.

Van lehetőség az önálló tanulás multimédiás támogatására az információs és kommunikációs technológia lehetőségeit kihasználva. Mindez bizonyos feltételek megléte esetén biztosított. Ezek:

- a csúcstechnika, csúcstechnológia megléte és folyamatos fejlődése,
- a fejlesztés profizmusa,
- egyéb, nemcsak didaktikai szempontok figyelembe vétele (*pszichológiai, ergonómiai, esztétikai, strukturáltság, navigáció stb.*),
- rendszerként történő működtetés (*fejlesztés, felhasználás, logisztika stb.*).

A multimédia első generációját a magazin típusú válogatások jelentették. Fejlesztésüknél elsősorban a technikai, technológiai megoldások voltak a meghatározók. Ezek oktatási hasznosítása még esetleges volt, különösen az alkalmazás feltételeinek hiányosságai miatt. Az oktatási alkalmazást segítő változatok közül az idegen nyelv tanulását támogatók jelentették az igazi áttörést. A folytatás pedig már ismert: biológia, történelem, informatika, anatómia stb. tudáskörei, már felhasználóbarát szoftverekkel.

A multimédia oktatási, tanulásirányítási alkalmazása egy lehetőség, a korábbi fétisjelenség nélkül. Ebben szerepe van néhány működtetési szempontnak. Ezek:

- meghatározó a tanulási szocializáció, a tudástranszfer,
- fontos a felhasználó médiaismerete, médiapedagógiai felkészültsége,
- a fejlesztési és felkészítési háttér működése és minősége,
- a használt multimédia feladat-megoldási alkalmassága.

Ezzel összefüggésben, célszerű érinteni a szoftver termékek (így a multimédia) minőségi jellemzőit:

- funkcionalitás,
- megbízhatóság,

- használhatóság,
- hatékonyság,
- karbantarthatóság,
- hordozhatóság. [11]

továbbá a szoftver termékek használhatósági szempontjait:

- tartalom (strukturáltság, rendszerelvű felépítés)
- érthetőség,
- tanulhatóság,
- üzemeltethetőség,
- kompatibilitás. [12]
- ergonómia (*navigáció, vezérlés*).

Milyen didaktikai feladatok megoldására alkalmas a multimédia?

Az élet minden területén hangsúlyossá vált „a kulcskvalifikációk”[4] fejlesztése. Olyan eszköztudást hordó tevékenységelemek létéről és eredményes működtetéséről van szó, amelyek alapvetőek a globalizáció, a modernizáció, a csúcstechnika és az információs társadalomba való átmenet együttes hatásaként jelentkező társadalmi, gazdasági, technológiai változások következményeinek az egyes ember számára is eredményes kezeléséhez.

Ezek a sikeres önálló tanuláshoz is szükségesek. Tényezői:

- az önállóság (ismeretszerzés, feldolgozás, tanulás stb.),
- a kreativitás,
- a találékonyság,
- a terhelhetőség,
- a rugalmasság,
- a team munka,
- az információs-kommunikációs technikák, technológiák ismerete és kezelése.
- az idegen nyelvű kommunikáció,
- a mobilitást támogató eszközök és tudás birtoklása.

A felsorolt eszköztudást jelentő tevékenység-elemek hiánya kirekeszti a tanulót a szükséges feladatmegoldásokból, a potenciális munkaerőt a humán erőforrás fejlesztéséből.

Árvai Péter szerint [10] „a kreativitáshoz három dolog kell:

- erős belső motiváció,
- engedni kell, hogy az ember sebezhetővé váljon,
- képesnek kell lenni arra, hogy megkérdőjelezze az alapvetéseket.

Nem kerülhető meg annak a kérdéspárnak a vizsgálata sem, hogy *mit tanítsunk, mit tanuljunk.*[16]

„Mit tanítsunk?	Mit tanuljunk?
Amit nekünk is tanítottak?	Amit elődeink is tanultak?
Amit szeretünk tanítani?	Amit szeretünk tanítani?
Amit a legjobban ismerünk, tudunk?	Amit még nem ismerünk, nem tudunk?
Amiben tapasztalataink vannak?	Amiben még nincsenek tapasztalataink?
A meglévő tankönyvek tartalmát?	Amit a meglévő tankönyvek, médiumok, szoftverek tartalmaznak?
Amihez van korszerű információhordozó, taneszköz, multimédia, kommunikációs hálózat?	Amihez van korszerű információhordozó, multimédia? Ami elérhető a könyvtárakban, az informatikai-, kommunikációs hálózaton?
Ami a legjobban értékesíthető az „oktatási piacon”?	Amit kínálnak, vagy elérhető az „oktatási piacon”?

A kérdés probléma-megközelítését a lifelong learning működése, a felnőttoktatói, témavezetői, kutatói szerep szükségszerűen indokolja. Az adható/adott válaszok valamennyi kérdésre csak rész-megoldásokat tartalmaznak. Valódi megoldást kínálhat az az alternatíva:

- 1.) „ha azt tanítanánk - modellezve önmagunkat is -, a lehetséges minták, modellek és közvetítési technológiák hasznosításával, amire a tanulónak van szüksége ahhoz, hogy képes legyen helytállni és megoldani szerephelyzeteit, feladatait változó körülmények között is,
- 2.) ha azt tanulnánk - a rendelkezésre álló minták, modellek és közvetítési technológiák hasznosításával -, amire egyénenként szükségünk van, hogy képesek legyünk helytállni és megoldani szerephelyzeteinket, feladatainkat változó körülmények között is.” [16]

E szinkronban megjelenő tevékenység-együttes (*tanulás és tanítás*) eredményes működéséhez nélkülözhetetlenek *egyéb, korábban kevésbé, vagy nem alkalmazott felkészítések*:

- a kulcskvalifikációk fejlesztése,
- a vállalkozói felkészítés,
- az informatikai alkalmazásokra történő felkészítés,
- az idegen nyelvi felkészítés
- a (szak)módszertani felkészítés,
- a munkaerőpiaci felkészítés.

A nélkülözhetetlen tanulási modulok:

- pszichológia (szociálpszichológia, andragógia pszichológia);
- szociológia (egyén mellett élő kultúrák, felnőtt célcsoportok, művelődés- és tanulás-szociológia);
- szociálandragógia (*Perhács János, 2010. ppt.*);
- andragógia didaktika (iskola-előkészítő felnőtteknek, felnőttoktatás módszertana és eszköztárája);
- informatikai alkalmazások – médiaandragógia.

Mindezek a megvalósított és a teljesíthető feladatok csak tudatosan, rendszeralkalmazásként teljesíthetők. Minden összefügg mindennel, ma már navigálni is tudunk. Nem vagyunk egyedül. A szolgáltatási, technikai, technológiai biztonság nélkülözhetetlen.

Távoktatás, elektronikus tanulás

Már fiatal, kezdő tanárként találkoztam a Pécsi Pedagógiai Főiskola papíralapú távoktatási kísérletével. 800 képestés nélküli pedagógus felkészítése, képzése vált lehetővé 1973-tól 1980-ig. Hasonló eljárást alkalmaztunk a Gábor Dénes Főiskola távoktatásban működő oktató állományának felkészítésénél. A résztvevők önálló tanulását egy 1999-ben közösen fejlesztett (*ATE Georgikon Keszthely, Pedagógiai Főiskola Kaposvár*) oktatócsomaggal támogattuk. Az oktatásszervezők emeltszintű OKJ-s távoktatási képzését a SZÁMALK Rt. OKK Szakképzési Igazgatósága Budapest 2001-től papíralapú oktató-csomaggal segítette.

A felnőttképzési oktatási piacnyitás a levelezőképzések távoktatásként való hirdetésével kezdődött, majd az új felnőttoktatási törvény elfogadásával került a helyére. A távoktatás régiós jelenlétének megerősítése az MKM által 1991-ben alapított NTT keretében 1992-ben a TSZK segítségével létrehozott hat regionális távoktatási központtal (*Debrecen, Gödöllő, Győr, Pécs, Szolnok, Veszprém*) valósult meg. A regionális központok és alközpontok kialakítása a már meglévő felsőoktatási infrastruktúrára „hálószerűen” telepítve működött. Folyamatosan dolgozott ki nemzetközi együttműködési projekteket.

A PANNONIA Tempus (JEP) keretében 1992-1995 között mintegy 200 távoktatási szakembert képeztek ki (*tizenhárom*) nyugat-európai egyetemi távoktatási központok és a hazai RTK anyaintézmények bevonásával. A képzéshez egy PALIO elnevezésű adaptált (*távoktató*) tananyag került felhasználásra. Ezzel párhuzamosan történt meg a központ és alközpontjai technikai indítása, a tananyagfejlesztések, a multimédiás működés előkészítése. A távoktatás elfogadtatása és működő gyakorlattá tétele lassan haladt. A tanár személyes jelenlétét igénylő, a tanulást azonnal segítő gyakorlat oldása és önálló tanulássá alakítása a korábbi szocializáció eredményét a kialakult dinamikus sztereotípiák lebontását feltételezte. Olyan tanulást támogató anyagokra volt szükség, amelyek lehetővé tették a választott témák önálló feldolgozását, a tanár személyes jelenléte nélkül.

A távoktatás e-learning típusú változata a keretrendszerek megjelenésével vált elfogadottá. Az internetes hálózatok és a mobileszközök technikai, technológiai kompatibilitása fontos lépés a hagyományos (*papíralapú*) távoktatási alkalmazásokról való leválásról.

A digitális korszak és a hálózatok

„A digitalizáció, napjainkra a hálózati kommunikációs formák új részterületeit pl.: a webkettőn alapuló társas-közösségi szerveződések mintájára – a tanulóközpontú webes környezeteket (e-learning 2.0) alakította ki. Az e-learning 2.0 tanuló-központú irregulárisan szerveződő tanulási forma, mely a tanuló autonómiáján és spontán tudáscserén alapulva, már nem hierarchikus, hanem sokirányú, decentralizált és sokcsatornás, a kollaboratív tanulásra ösztönözve kibontakoztatja a tanulói kreativitást.” [8]

Az e-learning és az m-learning tudatos, célzott alkalmazása a digitális pedagógia (*digitális andragógia*) megvalósításának nagy lehetősége. Ehhez nyújthat lehetséges mintát a folyamatosan bővülő virtuális tanulási tér, az „Újmédia, amely magába foglalja a multimédia és interaktív média jellegű tartalmakat, az újszerű egyéni és közösségi cselekvési formákat egyaránt”. [26]

„Az angolszász szakirodalom úgy fogalmaz, hogy a 3R + TH* helyett, mellett a 4C-re is szükség van. Azaz az olvasás, írás, számolás és *gondolkodás* (reading, writing, 'rithmetic', *thinking*) helyett, mellett ma már a *kreativitás, komplexitás, kíváncsiság és kooperáció* is szükséges. [18, 28] Kreativitásra, hogy más nézőpontból tudjuk szemlélni a dolgokat, önállóan tudjunk gondolkodni és új megoldásokat találjunk. Komplexitásra, hogy: az egyre komplexebb környezetet meg tudjuk élni és képesek legyünk kezelni. A kíváncsiságra, hogy ismeretlen dolgokat fedezzünk fel és értsünk meg, hogy, a kiszámíthatatlan jövőre felkészültek legyünk. Kooperációra, hogy a célokat közösen jelöljük meg és érzük el. A négy K terén az infokommunikációs eszközök és a web2.0 valódi segítséget nyújthat.” [18, 28] Kiegészítésként: a gondolkodás, mint a belső beszéd segíti a művelődéshez szükséges eszköztudás alapelemeinek és tevékenységeinek fokozatos elsajátítását.

A munka világában már jelen van az internettel és a mobiltelefonnal szocializálódott nemzedék. Számukra természetes az adott tanulási környezet lehetőségeinek kihasználása. Tudatosan élnek is ezzel.

Az ezredforduló időszakában (*a 90-es évektől*) megjelenő tömeges felnőttképzési, felnőttoktatási igény kezelése, elfogadható szintű kielégítése csak kompromisszumok mellett volt lehetséges. A változások, az átalakulások „megvalósulása” különösen a csúcstechnika, csúcstechnológia fejlődése és alkalmazása területén volt szembevetendő. A multimédia ma már technológiaként történő értelmezése, kezelése a hasznosítók technológusi szerepét erősíti. A humánforrás-fejlesztést az oktatás, a (szak)képzés, a felsőoktatás, a felnőttoktatás és továbbképzés jelentős késéssel tudta biztosítani. Ez a piaci versenyképességet is veszélyeztette.

A képzési folyamat kockázati tényezői

- 1.) A humán faktor és működtethető kompetenciáik (*a tanuló, a felnőttoktató, az oktatásírányítók, akik kölcsönhatásban működnek*).
- 2.) A működtetett tudásközvetítés.
- 3.) A tapasztalatszerzéshez szükséges környezet (*pl.: a munka világa*).
- 4.) A tanulás lehetőségét biztosító intézmény (*az óvoda, az iskola, a szakképzés, a felsőoktatás, a felnőttoktatás intézményei*).
- 5.) A logisztika, a kiszolgáló háttér minősége (*a folyamatosan fejlődő technika, technológia biztonsága, a tanulás támogatásának minősége*).
- 6.) Egyéb feltételek (*a szükséges idő, a költségek finanszírozása, a tanulóhoz való viszonyunk, eszköztudás*).

A gazdaság, a munkaerőpiac által preferált kompetenciák fejlesztésében a szükségszerűen megtalálható kockázati tényezők között felerősödött a humán faktor. Ebből az egyik és meghatározó a „képesítés nélküli felnőttoktatók” tömeges megjelenése és működése. A másik az eltérő minőségben felkészített tanulói állomány, akik számára az oktatás, képzés következő fokozata sajátos megmérettetést jelent. A képzési folyamatban szereplők, a tanuló és a felnőttoktató is kockázati tényező. A tanuló tanulásképes állapota, tudáselsajátítási minősége, míg a felnőttoktató tudásközvetítési állapota, minősége működik/nem működik az egymást feltételező kölcsönhatásban. Bármelyik személyiség és tevékenység elégtelensége hatással van az eredményre. Ma már a tanulás eredménytelensége, sikertelensége nem egyszerűsíthető le csak a tanulók motiválatlanságára, és az egyéb körülmények megváltozására. Az elmúlt évtizedek világossá tették számunkra, hogy a pedagógiai folyamatban a gyermek nem kicsinyített felnőtt, és a felnőttoktatásban, a munkaerő-piaci képzésben a felnőtt nem óriáscsecsemő. Ne feledjük, hogy a felnőttoktató andragógusként van jelen a képzésben.

Az andragógusi működés sajátossága, hogy egyrészt különféle speciális szerepek és új szakmák gyűjtőhelye: *tanár, facilitátor, értékelő, mentor, felügyelő, tanácsadó, instruktor, kutató, oktató, kutató, továbbképző szakpolitikus, curriculum-tervező, program-irányító, humánfejlesztő, szervezetfejlesztő, marketing szakember, távoktatási szakember stb.* [Kleisz Teréz, 2009: 15]. Másrészt a működési cél nemcsak a szakmai tudásra (*mesterség, hivatás*) való törekvés.

A digitalizációs változások, változtatások szakirodalma gazdag, sokszínű. A szakmai műhelyek kutató munkája és gyakorlati eredményei, tapasztalatai hasznosíthatók. [24] A digitalizáció megjelenítette, megtestesíti azt a 21. századi követelményt, az új komplex eszköztudást, amelynek hiánya kizárja a kommunikációból az azzal nem rendelkezőt. Ezzel a társadalom leszakadó rétegeinek egyre kilátástalanabb a visszaút. [28]

Ma már nem csak az a kérdést, hogy mi lesz a minden évben újratermelt egyharmad funkcionális analfabétával, a leszakadó tényleges analfabétákkal, a felnőtt lakosság kétharmados digitális írástudatlanságával. Arra kell érdemi választ adni és konkrét, megvalósítható problémakezelést biztosítani, hogy a teljes működésünk (*társadalmi gazdasági, piaci stb.*) fenntarthatósága érdekében milyen stratégia megvalósítása áll rendelkezésre? [14, 28]

Összegzés helyett

Életünkben folyamatosan jelennek meg a változások, szerep-helyzetek, új feladatok. Az aktuális élethelyzet tanulási feladatainak teljesítését mindenki személyesen éli meg. A sikeres fáramázás kertben élménye nem azonos az iskolai kötélre mászási kísérlet testnevelés órai gör-

csős tapasztalatával. Az iskolai tanulás kudarcai a konkrét tanulási folyamat részelemei, segítség nélkül a tovább lépés akadályai. Így vagyunk ezzel az írás, olvasás, számolás elsajátításakor. Egy komplex eszköztudásról van szó, ami nélkülözhetetlen, nemcsak az írott, nyomtatott anyagokból történő művelődéshez. A (tanulási) környezet mindig változott. Lehetőségként a mai napig biztosított a taneszközök alkalmazhatósága, használhatósága, fejleszthetősége. Az eredményességhez az aktuális eszköztudás birtoklása alapfeltétel. Sajátos csapdahelyzet, hogy mindig a saját szocializációs és életterünk tapasztalataiból indulunk ki. Ez minden generáció esetében természetes.

4. ábra: A mindenkor időszerű kérdések

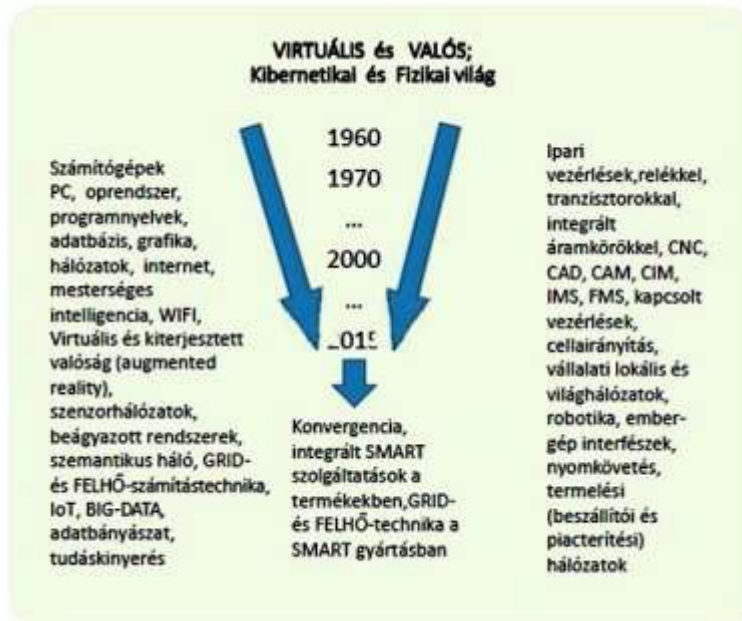
A tanulmány elején érzékeltetem, hogy életünkkel, szakmai tevékenységünkkel, andragógusi, oktatói működésünkkel akaratlanul is részesei vagyunk a három ipari forradalomnak, a negyediket pedig napjainkban éljük meg. Ezek [22]:

Az első: az általános gépesítettség. Beleszülettünk abba a világba, ahol a gépesítettség a kor technikai, műszaki, technológiai fejlettségi szintjén működött: a vasútnál a gőzmozdonyt a Kandó Kálmán tervezte villanymozdony váltja le, a közúti közlekedésben már megjelent az autó.

A második: futószalag, munkamegosztás, tömegtermelés (Taylor, fordizmus).

A harmadik: programozás, vezérlők, automatizálás.

A negyedik: a kiber-fizikai rendszerek (CPS-k) [6], M2M (machine-to-machine), azaz a gépek közötti kommunikáció köre. *Félünk, mert ismeretlen. Pedig ebben van a jövőnk.*

5. ábra: A kiber-fizikai rendszer 'idővonala' [22]

Mit jelent a kiber-fizikai rendszerek fogalma. Egy modern kiber-fizikai rendszer döntően szoftver alapú nyílt rendszer. Olyan megbízható és intelligens komponensekből álló, amely az Interneten keresztül közvetlen összeköttetésben áll a különféle mobil és okos eszközökkel. A külvilágot érzékelő szenzorokkal és beavatkozókkel, a szinte korlátlan kapacitású számítási

felhővel. De azokkal a kritikus alrendszerrel is, amelyek helyes működésén életek múlnak.[1] Ma a virtuális és fizikai valóság összeolvadásának vagyunk részesei. Azt mondhatjuk, hogy a két terület egyként jelenik meg napjainkban: a kibernetikai ágban és a megmunkálási, gyártástechnológiai fizikai ágban már a termék szintjén és a gyártás folyamatában összeolvad a kettő. Az intelligens eszközök megjelenése valóban paradigmaváltást hoz.

A tudáshoz való hozzáférés alapvetően megváltozik. A betanítás igénye, a képzés ideje és a begyakorlottság (*kompetenciaszerzés*) egészen másként fog működni. A technológiai lehetőségeket már látjuk, ezért a képzési rendszert ennek megfelelően kell átalakítani.”[22]

Újabb taneszközök megjelenésével, alkalmazhatóságával, párhuzamos jelenlétével számolhatunk. A tanulók sikere érdekében valós válaszok szükségesek. A válaszadás már nem rutinból történhet. A régi megoldások a folytonos változások miatt nem várt eredményeket és helyzeteket generálnak. Új szemlélet, más látásmód is szükséges. A finn oktatás stratégiai váltása ezt jól érzékelteti. Nem a megszokott változatok ismétlése a helyes út. Olyan hálózatok felépítése segít, amelyek kapcsolódási pontjai új rendszerek működését generálják.[5] Az új technológia területek (*mobiltechnológia, a közösségi média, a felhőszolgáltatások és a Big Data [14]*) már jelen vannak a digitális (*szolgáltatási*) piacon. Az előzmények ismeretében hálózati rendszeralkalmazások megvalósítása lehetséges. [1, 22] A kérdéseket minden érintett felteheti, felteszi. A válaszok?...

Források. Hivatkozások

- [1] PDF]A 2015. év fő kutatási célkitűzései – SZTAKI, https://www.sztaki.hu/fileadmin/.../SZTAKI_2015_os_ev_celjai_final.p
- [2]A forradalom a szemünk előtt zajlik: mi lesz velünk? privatbankar.hu/.../a-forradalom-a-szemunk-elott-zajlik-mi-lesz-velun
- [3] Alternatív iskola indul Kaposváron - Kultúra - Hírek - KaposPont, kapos.hu/hirek/kultura/2016.../alternativ_iskola_indul_kaposvaron.html
- [4] Balogh Andrásné: Technikai fejlődés és szakképzés. Szakképzés pedagógiai PhD Füzetek. BME. Budapest. 1966. pp. 27-30.
- [5] Barabási Albert-László: Behálózva. A hálózatok új tudománya. Helikon Kiadó Kft. Budapest. 2013.
- [6] BrandChannel: Itt a negyedik ipari forradalom – szükség ... hvg.hu/.../dlink_20160218_a_negyedik_ipari_forradalomszukseg
- [7] Eysenck, Hans J.–Eysenck, Michael W. (1985): Personality and Individual Differences: A Natural Science Approach. New York, Plenum Press.
- [8] Forgó Sándor: Az új média és az elektronikus tanulás www.okt.ektf.hu/data/forgos/file/Az_uj_media_UPSZ_.pdf - Hasonló [9] Gerő Péter: Az élethelyzethez igazított tanulás. ZM Nemzetvédelmi Egyetem. FKTK. Budapest. 2000
- [10] Halácsy Péter: a cél, hogy 2040-re nőjön föl egy boldog generáció ...www.sonline.hu > Somogy > Közélet
- [11] Izsó Lajos: Vitaindító gondolatok a multimédia oktatási anyagok minőségének vizsgálatáról. BMGE. Budapest. 2000.
- [12] Kárpáti Andrea - Varga Kornél: NETWORKSHOP' 99
- [13] Kelemen Elemér: A pedagógusok oktatástechnikai továbbképzése megyénkben. – In: Audio-Vizuális Közlemények 1977/3. pp. 196-197.
- [14] Kerekasztal-beszélgetés az oktatási digitalizáció stratégiai vetületéről. folyoiratok.ofi.hu/.../kerekasztal-beszelgetes-az-oktatasi-digitalizacio-stra... Letöltve: 2016/05/15
- [15] Kleisz Teréz (2009): A felnőttoktatók változó szerepeiről a Confintea VI. szellemében. – In: SZÍN – KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS 14/6.
- [16] Koltai Dénes: Tanulás-módszertani jegyzetek. Kézirat. JPTE. Pécs. 1998.
- [17] Kozma Tamás: A történelem jövője. In: Ismerkedés az EU-val II., Budapest. 1997. pp. 26-28.

- [18] Lannert Judit: A magyar tanulók digitális írástudása a 2012-es PISA adatok alapján – In: Oktatás-Informatika (2014) VI. évfolyam / 2. szám 15. p.
- [19] Magyar Miklós: A tanulás = élettevékenység. Kaposvári Egyetem Pedagógiai Főiskolai Kar. Kaposvár. 2006. 4. bővített kiadás.
- [20] Magyar Miklós: Az ICT – a multimédia hasznosításának módszertani kérdései –In: JAMPAPER 1./VII. 2012
- [21] Maróti Andor: A felnőttek önirányító tanulása. _ In: Felnőttképzési Szemle. 2015/2. pp.11-16.
- [22] Mérnökök kora. Haidegger Géza innováció ipar 4.0 MTA SZTAKI negyedik ipari forradalom Letöltve: 2016/05/15
- [23] Nyíri Kristóf: Virtuális pedagógia – A 21. század tanulási környezete. www.ofi.hu/tudastar/virtualis-pedagogia
- [24] Ollé János: A digitális állampolgárság értelmezése és fejlesztési lehetőségei. - In: Oktatás-informatika. ELTE. PSZK. Budapest. 2011/3-4. pp. 14-25.
- [25] Régi és új digitális generáció. Csepeli György honlapja www.csepeli.hu/pub/2003/cse-peli_et_2003_45.pdf
- [26] Szakadát István: Új média, hálózati kommunikáció - http://mokk.bme.hu/archive/szocjegyzet_newmedia
- [27] Tóth Istvánné-Magyar Miklós-Krisztián Béla: Elemi tanulási képességek, fejlesztése a digitalizáció idején.- In: Tudásmenedzsment. PTE FEEFK. Pécs. 2014/1. pp. 66-92.
- [28] <http://web.tech4learning.com/blog-0/bid/45149/The-21st-century-classroom-where-the-3-R-s-meet-the-4-C-s> Letöltve: 2016/05/15

„Un elenco triste delle disfatte”¹

La ripercussione dei provvedimenti antiebraici in Italia nella stampa ebraica ungherese (1938)

La storia degli ebrei italiani è ricca e movimentata, con più di duemila anni sulla Penisola. Durante i secoli gli ebrei vivevano nel campo incostante di discriminazione e tolleranza, sperimentavano similmente inclusione e esclusione. Gli ebrei italiani vincevano la parità dei diritti nel secolo XIX e l' emancipazione apriva per loro vie per successo sociale. All' inizio del secolo XX. la comunità ebraica era ampiamente e armonicamente integrata nella società italiana. Sembrava che neanche l' ascesa al potere del fascismo metteva in crisi il modello successo di integrazione sociale. Il 1938 però portava drammatici cambiamenti per gli ebrei, un vero terremoto: il regime fascista – aspirando all' omogenizzazione totale e perfetto del popolo italiano – promulgava provvedimenti razzisti.

I provvedimenti antiebraici rendevano gli ebrei discriminati, isolati, esclusi: furono allontanati dal mondo della scuola pubblica, dall' università, dalla scienza, espulsi dagli impieghi pubblici e molte attività, dalle forze armate, furono limitati anche i loro diritti di proprietà immobiliare e di esercizio di impresa, e venne introdotto il divieto di matrimonio tra cittadini italiani di „razza ariana” e ebrei. I divieti imposti agli ebrei segnavano gravemente la vita quotidiana (Bassani, 1962; Sarfatti, 2008).

Le normative contro gli ebrei rovesciarono l' emancipazione e per gli ebrei furono veramente scioccanti. La comunità ebraica italiana si consideravano fra gli ebrei più assimilati nell' Europa dell' epoca. Loro erano circa 50.000 nel 1938, e corrispondevano a quasi 0,1% dell' intera popolazione della Penisola. Le restrizioni della partecipazione degli ebrei alla vita economica, culturale e sociale, colpivano una parte di popolazione che fino a quel momento aveva goduto di stima e rispetto. Mai gli ebrei italiani avrebbero potuto pensare alla promulgazione di così drastici provvedimenti. Perciò, dopo l' approvazione delle leggi i perseguitati palesarono una diffusa impreparazione (Caffaz, 1988; Coen, 1989; Sarfatti, 2009).

Nello stesso anno anche in Ungheria venne approvata una legge antiebraica, prevedendo la riduzione della partecipazione degli ebrei nell' economia e nella vita sociale (K. Farkas, 2010). La popolazione ebraica ungherese seguiva attentamente la sorte degli ebrei italiani, poiché la sua situazione non era molto differente.

La stampa ebraica ungherese, „Egyenlőség”, „Zsidó Szemle”, „Országos Egyetértés”, „Múlt és Jövő”, dall' inizio del 1938, quando in Italia cominciò la campagna antisemita, concentrò la sua attenzione sul „caso italiano”. Per gli ebrei ungheresi, ciò che andava accadendo in Italia rappresentò un vero trauma, conoscendo che gli ebrei residenti in Italia sembravano armonicamente assimilati nel tessuto della società italiana.

¹ Múlt és Jövő, Maggio 1939, 150.

L' organo di stampa „Országos Egyetértés” cominciò ad occuparsi, nel febbraio del 1938, delle informazioni dall' Italia. Il giornale si diede a elencare sistematicamente le pubblicazioni antisemite che in Italia andavano diffondendosi: nelle colonne del quotidiano torinese „La Stampa” comparve un articolo sui „Protocolli dei Savi di Sion”, „Il Regime Fascista” chiedeva dalle sue pagine l' introduzione del numerus clausus per limitare la partecipazione degli ebrei alla vita pubblica, mentre „Il Tevere” di Roma poneva sullo stesso piano, in termini ovviamente negativi, democrazia ed ebraismo (Országos Egyetértés, 11.02.1938, 10.).

Il 16 febbraio apparve in Italia la nota dell' „Informazione diplomatica” n. 14., anonima ma scritta da Benito Mussolini. Il documento ambiguo mostrava i primi veri segni dell' intenzione antisemita del regime fascista: „Il Governo fascista non ha mai pensato, né pensa di adottare misure politiche, economiche, morali contrarie agli ebrei in quanto tali”, ma preludeva restrizioni verso gli ebrei (Sinigaglia, 2011, 6.). Secondo la nota: „Il Governo fascista si riserva tuttavia di vigilare sull' attività degli ebrei venuti di recente nel nostro Paese e di far sí che la parte degli ebrei nella vita complessiva della Nazione non risulti sproporzionata ai meriti intrinseci dei singoli e all' importanza numerica della loro comunità” (Sinigaglia, 2011, 6.) Il solo pensare a una proporzione di questo genere introduceva una gravissima discriminazione.

Mussolini intitolava l' „Informazione diplomatica” n. 14. „un capolavoro di propaganda antisemita”, mentre gli ambienti ebraici videro in essa la riprova del fatto che il Duce volesse evitare di prendere vere e proprie misure antisemite (Coen, 1989).

Il governo italiano contestava che „in Italia esistesse l' antisemitismo” (Országos Egyetértés, 17.02.1938, 2.). Il corrispondente di Roma di „Egyenlőség” voleva convincere di questo i lettori ungheresi, affermando che „gli articoli antiebraici si concentravano solo sul gruppo ebraico antifascista residente all' estero, non sugli ebrei indigeni italiani” (Egyenlőség, 17.02.1938, 2.).

Le informazioni dell' antisemitismo in Italia furono accolte dalla popolazione ebraica ungherese con diffidenza. Era noto il basso numero di ebrei in Italia. Dr. József Wolf aveva scritto sulle pagine di „Országos Egyetértés”: „il numero degli ebrei italiani é molto modesto, paragonato alla popolazione non ebraica é come una goccia nel mare, come granelli di sabbia nel deserto” (Országos Egyetértés, 13.09.1938, 11.)

Gli ambienti ebraici ungheresi credevano nel comunicato del 16 febbraio e nella invulnerabilità dei diritti degli ebrei italiani: „in Italia non esistevano e non sarebbero esistite leggi razziali” (Egyenlőség, 24.02.1938, 1.). Secondo „Egyenlőség” il comunicato ebbe „un effetto inaudito” nei cerchi degli ebrei italiani (Egyenlőség, 24.02.1938, 5.). Per questo, quando nella primavera del 1938 vennero comunicate in Ungheria le prevedibili misure antiebraiche contro la comunità ebraica ungherese, l' ebraismo ungherese citava ancora a esempio l' Italia, dove il nazionalismo ardente si accostava alla tolleranza confessionale e a una certa stima per la cultura ebraica: nonostante „anche in Italia si volessero predicare brutali principi antiebraici, lo stesso Mussolini con un comunicato ufficiale aveva rifiutato questo tentativo” (Egyenlőség, 09.09.1938, 3.).

La politica contro gli ebrei in Italia fu ufficialmente annunciata dal testo del „Manifesto degli scienziati razzisti” (Coen, 1989). Il „Manifesto” venne pubblicato sul „Giornale d' Italia” il 14 luglio del 1938, inizialmente senza firma; solo dodici giorni più tardi comparvero i nomi dei dieci 'scienziati' che ne assunsero la paternità. Secondo il „Manifesto” „gli ebrei italiani non appartengono alla razza italiana” (Coen, 1989, 149.) Il „Manifesto” era un documento

privo di scientifica: forniva al regime i necessari elementi storico-antropologiche su cui fondare una legislazione antiebraica. Il testo causò una grande sorpresa nei cerchi ebraici.

Anche nella stampa ebraica ungherese si poterono leggere le tesi del „Manifesto” con alcune modifiche. Riferendosi al nuovo documento italiano sulla questione della razza, il giornalista di „Egyenlőség” parlava di „sensazione della settimana scorsa” (Egyenlőség, 21.07.1938, 5.)

Dopo apparenza dell „Manifesto”, la popolazione ebraica ungherese giudicò importante la presa di posizione „anche per motivi ungheresi legati a emotività”, con riferimento al rispetto particolare sentito verso Mussolini. In Ungheria nel 1920 fu approvato una legge, il „numerus clausus” mirante a ridurre il numero di studenti ebraici nelle università (Kovács M., 2012). Per gli studenti ebraici Mussolini aveva invece reso possibile la continuazione degli studi. Anche per questo motivo vennero accolte con totale stupore le sue dichiarazioni antiebraiche e in molti ambienti si ritenne che „questa dichiarazione fosse indirizzata all’ estero” (Egyenlőség, 21.07.1938, 6.)

Secondo il giornalista di „Egyenlőség”, l’ assimilazione degli ebrei italiani aveva un aspetto negativo, „poiché l’ ebraismo italiano si era quasi totalmente disperso, indebolito e decaduto dal punto di vista religioso” (Egyenlőség, 21.07.1938, 6.) Se in seguito alle leggi razziali fosse diminuito il numero di matrimoni misti, da un punto di vista culturale l’ ebraismo italiano si sarebbe nuovamente compatto: „Se in questo campo ci fossero dei cambiamenti, l’ ebraismo italiano fiorirebbe” (Egyenlőség, 21.07.1938, 6.)

L’organo di stampa „Egyenlőség” faceva sapere il 4 agosto 1938 in prima pagina di un appello solenne rivolto al Duce dagli ebrei d’ Italia, che richiedevano la sua protezione dalla politica razziale, perché „la manifestazione dell’ importanza della questione razziale addolora profondamente l’ebraismo d’ Italia” (Egyenlőség, 04.08.1938, 1). Sulle colonne di „Országos Egyetértés” si poteva invece leggere un proclama che i dirigenti degli ebrei italiani pubblicavano sulle pagine dell’ „Israele” di Milano, invitando „gli ebrei a non perdere il coraggio ed a rimanere fedeli all’ Italia, ad ogni costo” (Országos Egyetértés, 12.08.1938, 4.).

Era molto interessante la disposizione dell’ estrema destra ungherese. L’ estrema destra seguiva con compiaciuto lo sviluppo degli svolgimenti italiani. I provvedimenti antisemiti vennero commentati „preparazione di artiglieria”, si attendevano „lo studio vero della questione ebraica”, desideravano la perdita di peso degli ebrei nell’ economia e nella vita culturale (Országos Egyetértés, 11.08.1938, 5.).

Nel giornale ufficiale della popolazione ebraica ungherese si sosteneva che „in Italia non si sarebbe affermato l’antisemitismo profetizzato dagli organi dell’estrema destra” (Egyenlőség, 11.08.1938, 5.), dal momento che Mussolini „nel 1923 aveva aperto le porte dell’università agli studenti ungheresi [...] e provava a consolarli” (Egyenlőség, 11.08.1938, 5.) Secondo la stampa ebraica, „il capo del governo e il re non avevano tradito la fedele e patriottica popolazione ebraica” (Egyenlőség, 11.08.1938, 5.)

Il giornale „Országos Egyetértés” scriveva il 12 agosto 1938 che l’ Italia fascista progettava „l’ esclusione degli ebrei dall’ università, studenti e professori ugualmente” (Országos Egyetértés, 12.08.1938, 4.) Il regime fascista attuò veramente provvedimenti per „la difesa della razza” nel settore educativo. I fascisti assegnarono enorme importanza al mondo della scuola, perché qui si formavano le nuove generazioni. Mussolini voleva liberare il mondo della scuola dalla presenza „ebraica”, e con la cacciata degli ebrei voleva far rendere più unitario il popolo italiano. La politica antiebraica incontrò con il programma della fascistizzazione totale del popolo italiano.

In autunno del 1938 il governo fascista imponí normative razziste nella scuola. Il Regio Decreto Legge del 5 settembre 1938, n. 1390, „Provvedimenti per la difesa della razza nella scuola fascista”, che costituí la prima legge scolastica razzista, allontanó da tutte le scuole del Regno di ogni ordine e grado tutti gli insegnanti, docenti, scolari e studenti di razza ebraica. Il Regio Decreto del 23 settembre 1938, n. 1630, intitolato „Istituzione di scuole elementari per fanciulli di razza ebraica”, si introduceva la possibilitá di costituire speciali sezioni di scuole elementari per gli alunni ebrei o scuole elementari dipendenti dalle comunitá israelitiche. Il Regio Decreto Legge del 15 novembre 1938, n. 1779, con il titolo „Integrazione e coordinamento in unico testo delle norme giá emanate per la difesa della razza nella Scuola Italiana” permetteva la creazione delle istituzioni medie per gli alunni ebraici e si concedeva soltanto a chi era giá iscritto all’ Università di completare gli studi (K. Farkas, 2015).

Il prodotto di stampa „Egyenlőség” comunicava sul frontespizio: „La tragedia dell’ ebraismo italiano provocava costernazione profonda [...] nell’ anima dell’ ebraismo ungherese” (Egyenlőség, 09.09.1938, 1.). La stampa ebraica ungherese dava notizie delle restrizioni scolastici per gli ebrei. Con le leggi razziali dalle universitá italiane vennero allontanati gli studenti stranieri di razza ebraica, concedendo solo a chi era giá iscritto di completare gli studi. Tuttavia il governo italiano non ostacolava la continuazione degli studi degli ebrei ungheresi iscritti nelle universitá italiane. Di conseguenza essi sentivano ancora „un attaccamento inflessibile al capo del governo italiano” (Egyenlőség, 22.09.1938, 5.).

Il periodico „Zsidó Szemle” riteneva che con i provvedimenti antisemiti Italia voleva dimostrare la sua fedeltá ad Hitler. L’ agenzia telegrafica ebraica, nel settembre del 1938 spiegava che, malgrado le speranze iniziali, „nell’ ambito della popolazione ebraica é immenso il panico” (Egyenlőség, 09.09.1938, 1.).

Nella notte tra la il 6 e il 7 ottobre del 1938 il Gran Consiglio del fascismo tenne una lunga seduta. Fu approvata la „Carta della Razza”, le direttive che diventeranno gli articoli del Regio Decreto Legge del 17 novembre 1938 n. 1728, dei „Provvedimenti per la difesa della razza italiana”. La legge significava il completamento dell’ offensiva del regime fascista contro gli ebrei, lanciato all’ inizio di 1938. La legge isolava gli ebrei dalla popolazione italiana, vietava i matrimoni di cittadini italiani di ‘razza ariana’ con persone di altra razza, definí a termini di legge l’ appartenenza alla razza ebraica, stabilí l’ esclusione degli ebrei dal servizio militare, dalle cariche pubbliche e da tutte le amministrazioni, e limitó i diritti nell’ esercizio delle libere professioni (Elmo, 1939; Coen, 1989; Caffaz, 1988).

La stampa ebraica ungherese stava esaminando le leggi antiebraiche promulgate in Italia. Secondo la loro interpretazione il tragico collasso dell’ ebraismo italiano dimostrava con stupefacente chiarezza che cosa significasse per gli ebrei „la vittoria finale dell’ assimilazione” (Múlt és Jövő, Maggio 1938, 150.) Il periodico „Múlt és Jövő” indicava le vicende italiane come un „esempio terrificante” per coloro che „sollecitavano l’ assimilazione degli ebrei e non il lavoro positivo ebraico” (Múlt és Jövő, Maggio 1938, 150.). Secondo la rivista le leggi antiebraiche italiane rappresentavano il fiasco totale dell’ assimilazione.

Nell’ uscire dal ghetto, l’ ebraismo italiano bruciò dietro di sé ogni ponte con il passato: „distrusse quasi totalmente le istituzioni nel cui àmbito, per secoli, si era svolta la vita intellettuale. Il pensiero religioso era stato respinto in secondo piano. E adesso, quant’ è amara la delusione!”, si poteva leggere sulle colonne di „Egyenlőség” (Egyenlőség, 09.09.1938, 1.).

Secondo il modo di vedere di „Egyenlőség”, il caso italiano dimostrava come la popolazione ebraica, indipendentemente dal tasso dell’ assimilazione, potesse „diventare vittima dei

cambiamenti politici, perché l'assimilazione incontra sempre qualche pretesto" (Egyenlőség, 09.09.1938, 1.).

Il voltafaccia del fascismo italiano di fronte alla popolazione ebraica non sembrava una mossa ragionevole, anche perché la maggioranza degli ebrei italiani provava simpatia per il fascismo. Il mutamento d'atteggiamento del governo italiano veniva ufficialmente giustificato facendo appello a un presunto contegno antifascista degli ebrei italiani.

Il periodico „Zsidó Szemle” riassumò che „la svolta razzista non era altro che un atto d'ossequio del fascismo nei confronti della politica tedesca” (Zsidó Szemle, 29.07.1938, 6.).

La giurisdizione razzista era, secondo la rivista „Szocializmus” „un gioco circense, indelicato, ideato a mente fredda” (Szocializmus, 9-10./1938, 459.). La rivista cercava le motivazioni di spiegare la vera ragione della politica antisemita italiana. Secondo Ferenc Fejtő, tutto traeva origine dalla politica economica e finanziaria del fascismo. Tra i più scontenti v'erano „commercianti, banchieri, avvocati, intellettuali ebrei” (Szocializmus, 9-10./1938, 458.). Fejtő scriveva che le leggi razziali italiane „costituiscono una campagna schiacciante contro coloro che elaborano pensieri di opposizione” (Szocializmus, 9-10./1938, 458.).

Coloro che osservavano gli avvenimenti italiani da una prospettiva antifascista non si facevano molte illusioni sul futuro della giurisdizione antiebraica italiana. Percepivano che il fascismo italiano „andava seguendo formule, creando ostacoli ideologici, ma procedeva in modo calcolato, senza nulla concedere alla sfera emotiva” (Szocializmus, 9-10./1938, 459.). Ovviamente restava la speranza che „nella cavalleresca dittatura di Mussolini” la messa in atto dei provvedimenti antiebraici sarebbe stata „vaga”.

La stampa ebraica ungherese scrisse della sorte della popolazione ebraica italiana anche dopo la concreta applicazione delle leggi razziali. Il giornale „Orthodox Zsidó Újság” pubblicava un articolo nei primi mesi del 1939 con il titolo: „I mali degli ebrei in Italia”. Il giornale dettagliava i paragrafi della legge antiebraica e la situazione senza via d'uscita degli ebrei. Il giornale scriveva anche del „movimento di battesimo”, come un tipico passo di risposta degli ebrei al sopruso. Secondo il periodico molti passavano alla religione cattolica, „per poter garantire il futuro dei loro bambini” (Orthodox Zsidó Újság, 02.02.1939, 2.).

La rivista „Múlt és Jövő” pubblicava nel maggio del 1939 un lungo articolo delle sventure dell'ebraismo italiano. Fábrián Herskovits, il corrispondente da Roma ha dato un quadro dettagliato, constatando che „l'ebraismo italiano sta morendo” (Múlt és Jövő, Maggio 1939, 147.). Secondo la rivista „le masse ebriche italiane [...] stanno cercando i modi di emigrazione disperatamente” (Múlt és Jövő, Maggio 1939, 147.). Coloro che non potevano o non volevano lasciare il paese tentavano di salvarsi con il battesimo, pensando che „il battesimo avrebbe aperto davanti a loro il Paradiso della discendenza ariana” (Múlt és Jövő, Maggio 1939, 148.). La rivista giudicava il battesimo un'onta inaccettabile e irragionevole, definendolo un „passo tragico”, con cui gli ebrei „avrebbero tradito la loro eredità” (Múlt és Jövő, Maggio 1939, 148.). Il corrispondente scriveva tristemente della morte della vita culturale, religiosa e di scuola. Il suo articolo era – con la sua scrittura – „un elenco triste delle disfatte” (Múlt és Jövő, Maggio 1939, 150.).

Riassumendo, i provvedimenti razzisti del governo fascista furono scioccanti per gli ebrei italiani nel 1938. La stampa ebraica ungherese riportava le novità della sorte della comunità italiana con grande e sincera interesse, e anche se possedeva essenzialmente informazioni corrette degli avvenimenti, per lungo tempo li trovava difficile credibili. Per gli ebrei ungheresi era amaro la metamorfosi dell'atteggiamento tollerante della società italiana. Può redigere che i cambiamenti negativi della situazione degli ebrei italiani riscuoteva ansietà nella comunità

ebraica

ungherese.

Bibliografia

- Bassani, Giorgio: 1962 *Finzi-Continiék kertje*. Magvető, Budapest.
- Caffaz, Ugo a cura di: 1988 *Discriminazione e persecuzione degli ebrei nell' Italia fascista*. La Giuntina, Firenze.
- Coen, Fausto: 1989 *Italiani ed ebrei: come eravamo*. Marietti, Genova.
- Elmo, Luciano: 1939 *La condizione giuridica degli ebrei in Italia*. Baldini&Castoldi, Milano.
- K. Farkas Claudia: 2010 *Jogok nélkül. A zsidó lét Magyarországon, 1920-1944*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- K. Farkas Claudia: 2015 *Jogfosztástól a zsidó iskoláig. Fajvédelem és oktatáspolitikai a fasiszta Olaszországban*. Belvedere Meridionale, Szeged.
- Kovács M. Mária: 2012 *Törvénytől sújtva. A numerus clausus Magyarországon, 1920-1945*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Lénard A. Sándor: 1969 *Római történetek*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Michaelis, Meir: 1982 *Mussolini e la questione ebraica*. Edizioni di Comunità, Milano.
- Minerbi, Alessandra a cura di: 2005 *1938-1945 La persecuzione degli ebrei in Italia*. Fondazione CDEC, Milano.
- Morante, Elsa: 2012 *A történelem*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Sarfatti, Michele: 2009 *Contenuto e modalità della persecuzione antiebraica dell' Italia fascista 1938-1943*. In: GARLATI, Loredana – VETTOR, Tiziana: *Il diritto di fronte all' infamia nel diritto*. Giuffrè Editore, Milano. 137-146.
- Sarfatti, Michele: 2008 *La persecuzione degli ebrei in Italia*.
http://archivio.pubblica.istruzione.it/shoah/didattica/sarfatti_torino08.pdf (2015.12.10.)
- Sinigaglia, Roberto: 2011 *Le leggi razziali del 1938 in Italia*.
http://www.tuttostoria.net/%5CDocumenti%5CLeggi_razziali_1938_sinigaglia.pdf (2012.01.09.)
- Egyenlőség, 1938
- Múlt És Jövő, Maggio 1939
- Országos Egyetértés, 1938
- Orthodox Zsidó Újság, 02.02.1939.
- Szocializmus, 9-10./1938
- Zsidó Szemle, 1938

REISZ TERÉZIA

A PTE FEEK-en végzett hallgatók a munkaerőpiacon

A kutatás és a minta sajátossága

A PTE KPVK és jogelőd intézményeiben folyamatosan működő pedagógiai és andragógiai kutatócsoport 2006-os tanévtől kezdődően rendszeresen méréseket folytat azon hallgatói körében, akik a több változást megélt karok egyetemi, illetve főiskolai képzéseiben végeztek. A diplomások a Pécsi Tanárképző Főiskola népművelés szakán, a Janus Pannonius Tudományegyetem TTK berkeiben, majd a PTE FEEFI-in működő személyügyi, humán- és művelődés-szervező szakokon vették át okleveleiket. A vizsgált 35 év alatt – legalább egy diplomát – 10 852 fő kapott. A rétegzett mintavételi eljárással kialakított kutatási mintában az összes végzett hallgató 12,6%-ától postai kérdőívvel, illetve szűkebb körben személyes interjúval kértünk információkat. Feldolgozáskor SPSS adatbázis-kezelővel statisztikai módszereket alkalmaztunk.

A kutatás célja az volt, hogy feltárjuk az egyes időszakokban, szervezeti formákban zajló képzések és végzettségek körét. A hallgatók életútjának követésével adatokat gyűjtöttünk az érettségit követően, vagy munka mellett tanulni vágyók egyetemre vezető útjának aspirációiról, továbbá ehhez kötődően a felsőoktatási intézmény, szak és képzési forma megválasztására irányuló motivációikról. Fontos volt az is, hogy megismerjük a képzéssel kapcsolatos tapasztalataikat, véleményüket, elégedettségüket. Feltártuk az elsajátított tudás szerkezetét, továbbá a személyes életük során hasznosítható tudáselemeket. Mértük a diploma átvételét követően az egykori hallgatóink tanulmányi-, munkahelyi- és egzisztenciális életútját, értékvilágát, aktuális problémáik mibenlétét, illetve megismertük jövőre vonatkozó terveiket.

A kutatás igen nagy időszakot ölel fel, ezért az eltelt évtizedek a társadalmi változások tekintetében legalább olyan nyomot hagytak a képzési rendszeren, mint a köz- és felsőoktatáspolitikai módosulása, a megváltozott piaci magatartásformák, illetve a korosztályok és az egyes személyek eltérő értékvilága. A probléma makroszintű elemzéseit a szakirodalom bőséggel dokumentálta már. Az eltelt évek során bekövetkezett változások hatásaként az volt a várakozásunk, hogy a képzésbe belépő és azt sikeresen elvégzett hallgatók tanulási élménye, a megélt képzési tartalmak és azok mindennapi konvertálhatósága az egyes korszakokban a volt hallgatók személyes várakozása és képzési eredményei terén is eltéréseket mutatnak. A trendek vizsgálatára az életútelemlések módszertani mankót adhatnak, azonban a személyes beállítódások természetének és az eltelt időszakban bekövetkezett változások mértékének feltárására még nem ismertek a metodikai megoldások. Éppen ezért izgalmas módszertani feladatnak számít ekkora populáció, meglehetősen heterogén képzési kimenetének munkaerő-piaci vonatkozása-inak bemutatása.

A mintában szereplő diplomások 1247 fős populációja a tanulmányi évek lezárását követően az – oklevelük átvételének időpontjához igazítva – három csoportba sorolhatóak (lásd az

1. számú táblázatot). Csoportképző elvként nem csupán statisztikai szempont adódott, hanem a képzést meghatározó intézményi forma, az aktuális időszakokban működő szakok összetételének sajátosságai is láthatóan megmutatkoztak az egyes hallgatói korosztályok létszámának nagyságában.

1. táblázat: *A diplomások korcsoportjai*

Korcsoportok	Fő	Százalék
30 évnél fiatalabb	255	20,4
31-40 éves	470	37,7
41-55 éves	441	35,4
56 éves és idősebb	81	6,5
Összesen	1247	100,0

A kart látogatók ma legidősebb csoportja 1966-1996 között szerzett diplomát (13,7%), népművelőként vagy tanári szakpárosítással végeztek, akik közművelődési előadóként, művelődésszervezőként éltek meg egy monolitikus, de viszonylag stabilan működő közoktatási és művelődési intézményrendszer „áldásos” és ma „átkosnak” mondott világát és annak szétesését. A nagy tapasztalattal rendelkező szakemberek többsége ma már inaktív, vagy nyugdíj előtt állva készülődik a szakmai életpályája lezárására.

Az 1997-2000 között diplomázottak (42%) a rendszerváltást követő robbanásszerű oktatási- és munkaerőpiaci változások élményeivel jártak az egyetemre, továbbá ők a bővülő specializációk, szakirányok és a hazai térképen elszórtan megjelenő számos képzőhely oktatási résztvevői. A középkorú korosztály nagy ívű szakmai mobilitási utat járt be. A rendszerváltás nyerteseiként felsőfokú végzettségükkel stabilizálhatták helyzetüket az átalakult szakmastruktúrában és a munkaerőpiacon. A meglévő, vagy a képzést követő új munkaköreikben látványosan előre jutottak a középvezető/vezetői beosztásokban a művelődés-, humán- és személyügyi szervezői végzettségük. 2001-ben és azt követő években diplomázottak (38,3%) az intézmény virágkorát élhették meg, amikor az új menedzser szakmákkal felvértezve – művelődés-, felnőttképzési, humánmenedzser és számos specializáción – védhették meg diplomájukat. A szakok bővülő választéka, az oktatók száma, a képzőhelyek földrajzi terjeszkedése a FEEFI-t, majd a karrá váló FEEK-et a hazai felsőoktatás piaci élvonalába sorolta (lásd az 1. számú táblázatot).

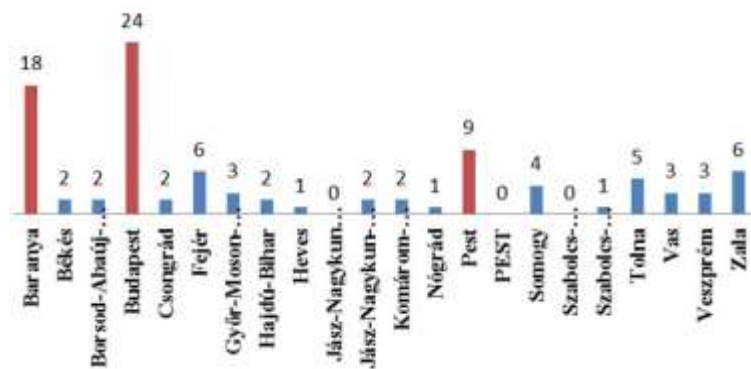
A képzés további sajátossága, az egyes képzési tagozatok összetételében figyelhető meg. 81,8%-os részarányal szembenűően magas a levelező tagozaton diplomázottak aránya, továbbá, 1,6% esti, 8,7% nappali tagozaton végzett, 7,9% nem adott információt az elvégzett szakja tagozatáról. Ez az oktatási forma az intézményben a kezdetektől fogva létezett, majd a kilencvenes években erősödött meg olyan mértékben, hogy 1997-től 2006-ig az összes diplomás 88,4%-a levelező tagozaton fejezte be tanulmányait. A nappali tagozatosoknak majdnem a fele (46,6%) 35-15 éve, tehát a legrégebben diplomázottak között található. Az esti tagozatosok végzettjei ma a középkorosztályhoz tartoznak. Az összes diplomásnak mindösszesen 1,6%-a járt esti képzésre, akiknek 52,6%-a 1997-2000. években vette át oklevelét.

Minden ötödik diplomás fiatal felnőtt életét éli, közülük a legifjabb 22 éves. A 31 évnél idősebbek a minta 79,6%-át alkotják, köztük a legidősebb diplomás már a 76. évét is betöltötte. Ez a korosztály már több éve dolgozik, többségük már aktív éveiket ledolgozták, ők képviselik a nem pályakezdők csoportját (80%). A felnőtt korosztálynak a munkaerő-piacra kilépő, illetve ott az államvizsgát követően munkát vállaló tagjainak életpályája egybefonódik a pályakezdéssel (20%).

Az eltel negyedszázadban a hazai felsőoktatásba beiskolázott hallgatók körében a nők esélyeinek javulásaként számos elemzés szól a képzésben a nők arányának növekedéséről. Az intézményt látogatók körében is mérhetően felerősödött ez a tendencia, amelynek nyomatékot adott, hogy a művelődési intézményekben, illetve a humán szféra munkahelyein hagyományosan is sok nő dolgozott, de a 90-es években még nagyobb teret kaptak a női munkavállalók. Arányuk a diplomások között a vizsgált teljes időszakban 71,8% volt, szemben az egykori férfi egyetemlátogatókkal, akik mindösszesen 28,2%-os részvételt értek el. A nők diplomaszerezésének erősödő tendenciáját jól mutatja, hogy az első időszakban – tehát 1966-1996 évek között – a diplomások 35,4%-a volt férfi, majd a kilencvenes évek közepétől kezdődően – a humán-szervező, személyügyi, művelődésszervező szakra beáramló népes női hallgató nyomán – a férfiak aránya lecsökkent a középkorú korosztályban 26,2%-ra és a legfiatalabb diplomás csoportban is csupán 27,6% a férfiak aránya. A folyamatok minden képzési formában a nők nagyobb arányát mutatják, ám érdemes rögzíteni, hogy jellemzően a férfiak a nappali képzést kerülték el. A nappali tagozaton végzettek között a férfiak aránya csupán 16,3%, míg a levelező tagozaton a férfiak arány majdnem megduplázódott (30,2%).

A diplomások megyei területi rektutációjának térképe szerint Budapestről, Baranya és Pest megyékből érkezett az egykori hallgatók fele (51%) (lásd az 1. ábrát).

1. ábra: A diplomások megyei területi rektutációja

Amennyiben a volt hallgatók lakóhelyének településtípusa szerinti származási helyeit vizsgáljuk meg közelebbről, akkor láthatóan urbanus környezetben élt a 86%-uk, és csupán 14%-uk kötődött falusias környezethez. Budapestről (24%) érkezett a kérdezettek közel negyede, hasonlóan nagyvárosi, megyei jogú városokból 39%-uk, ezen belül Pécsen lakott 12%-uk. 10ezer fő feletti város adott lakóhelyet 16,0%-uknak, illetve ennél kisebb városban élt 7%-uk.

A városi környezet a szociokulturális háttérnek csak az egyik, jóllehet meghatározó mutatója. Megtudtuk a diplomásainkról, hogy meghatározóan elsőgenerációs értelmiségiek. A kis-települési vidékekről származók, továbbá a kisvárosiak szülei és a házastársaik, illetve élettársaik is szakmunkás bizonyítvánnyal vagy legfeljebb érettségivel rendelkeznek. A városiak családi háttérben magasabb iskolázottságú, illetve szellemi munkát végző hozzátartozók élnek. Magyar sajátosságként itt is megfigyelhető a nők férjhezmeneteli szokásában a lefelé irányuló mobilitás. A megkérdezett diplomások 47%-ának házastársa, vagy élettársa alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik. Családi körülményeikre jellemző, hogy 94%-uk 4 fős, úgynevezett nukleáris családban él, 48%-uknak még nincs gyermeke, de a többsége gyermeket nevel. Legalább egy gyermeke van 14%-uknak, egyharmaduknál (34%) két gyermeke született, há-

rom és több csemetéje csupán 4%-uknak van. Az idősebb korosztálynak a mintában meghatározó aránya abból is kitűnik, hogy 57,0%-uk házasságban él, minden ötödik megkérdezett (20,1%) élettársi kapcsolatban áll. A fiatalokra jellemző nőtlen, illetve hajadon életforma csupán a megkérdezettek 15%-ára vonatkoztatható, illetve rendkívüli események következtében 7,3%-uk elvált, megözvegyült (0,6%).

A diplomások egyes csoportja munka-szocializációja alapvetően nem az egyetemen kezdődött el és nem is a felsőoktatási intézmény vezette be őket a munka világába. Középiskolás éveik és egyetemi tanulmányaik még a rendszerváltás előtti időszakra tevődtek, amikor gyermekként, később fiatal felnőttként is a családban, valamint a tágabb rokoni, baráti körökben is megtapasztalhatták, hogy a környezetükben mindenki dolgozott. Volt, aki már középiskoláját is munka mellett levelező, vagy esti tagozaton végezte el. Az oklevél átvételét sorseseleményként élték meg, amely a munka világában és a magánéletükben egyaránt új életformát és addigi életükben még meg nem tapasztalt lehetőségeket nyitott meg.

„Általános iskola után szakmunkásképzőbe mentem, ahol női szabó végzettséget szereztem. Kezdetben nagyon szívesen végzettem ezt a munkát, a Kaposvári Ruhagyár pécsi üzemében helyezkedtem el. Aztán eltelt 3-4 év és úgy éreztem, váltani kellene. A Pécsi Postaigazgatóságra kerültem, itt, munka mellett kezdtem el a középiskolát, majd az egyetemet is... A diploma megszerzése volt a legjelentősebb. Szemléletváltozást hozott a mindennapi életemben, a kultúra, a tájékozottság fontosságát ismertem fel.” (50 éves nő, Pécsen él, FEEFI-n végzett 2002-ben, művelődésszervező)

„...A tanulást komolyan vettem, ma sem sajnálom, hogy rengeteg energiát fektettem bele a tanulásba, a tudás megszerzésébe. Az ott szerzett alapokra építke ma is, abból élek ma is.” (48 éves, Budapesten élő nő, FEEFI-n 1999-ben védett, művelődésszervező)

Fiatal éveikben az életmódjuk fő szervező eleme a rendszeres napi munka volt, többségük részt vett az otthoni munkamegosztásban. A falvakban élők a gazdálkodó életformában is megmerítkeztek, ma is nyomon követhetők e hagyományok a hobbijuk kedves elfoglaltságai között. A népes létszámú levelező tagozatos hallgatók – korosztálytól függetlenül – erős szocializációs mintával, több éves munkatapasztalatokat hoztak magukkal. Felsőfokú tanulmányaik előtt és azzal párhuzamosan is munkahelyük volt, így tanulmányaik idején is rendszeres munkát végeztek. A munka melletti tanulás láthatóan pozitív tanulási attitűdökkel, jó tanulmányi eredményekhez vezetett. A diplomák minősítése szerint – 1,59 szórásérték mellett – jó és jeles érdemjeggyel végzett 72,6%-uk. Közöttük a legeredményesebbek – vagyis jó és kitűnő érdemjeggyel államvizsgáztak – a levelező tagozaton végzett, legidősebb korcsoportba tartozó hölgyek. A tanulóhoz kötődő pozitív attitűdök a munka világában megélt értékvilággal párosultak, így a befektetett munka a szocializációjuk pozitív irányultságát erősítette meg. A munkatapasztalatoknak igen nagy jelentősége volt a szakirányaikon az új elméleti tudástartalmak és a gyakorlati feladatok elsajátításában, valamint a már évek óta szakmai területükön gyakorolt tudásuk aktualizálásában.

„Már abban a munkakörben dolgoztam az egyetemi évek alatt, amit tanultam. Új tartalmakkal töltöttem meg az eddigi ismereteimet... Másoddiploma volt nekem a FEEFI-s, így szakmai tapasztalatom már volt, ezért a gyakorlathoz az elméletet gyorsabban átkonvertáltam. A FEEFI-n tanultak ma is segítik a mindennapi szakmai munkámat.” (48 éves nő, Budapesten él, PTE FEEFI-n tanult 1997-2000. években, humán szervező)

A levelezős hallgatók arra törekedtek, hogy az egyetemi tanulmányaikba beépítsék a munkájuk révén elsajátított és magukkal hozott tudáselemeket, majd a felsőoktatásban elsajátított új képességeiket megérlelve igyekeztek azokat a munkájukban hasznosítani. A konvertálási

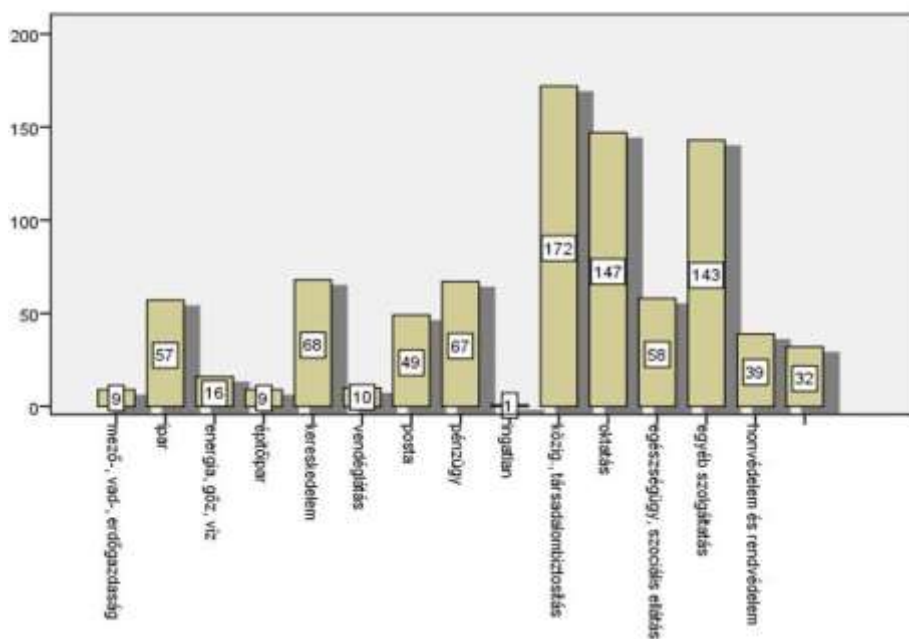
folyamatban nagy jelentőséget tulajdonítottak az elméleti oktatásnak és annak, hogy a képzés középpontjába a tanulási módszerek elsajátítása állt. Többen hangsúlyozták, hogy az eltelt évtizedek során ezt a tanulási folyamatot, továbbá a tanuláshoz, újratanuláshoz kötődő értéktartalmat becsülték nagyra, mert a munkahelyi problémák felismerésében, értelmezésében, valamint az új helyzetek megoldásában, így a munkaköri adaptálódásban is sok segítséget adott.

Mobilitási utak a munkaerőpiacon

A FEEK-en és jogelőd intézményeiben végzett diplomások meghatározó többsége már a felsőfokú tanulmányainak megkezdésekor több éves munkavisztonnyal rendelkezett és azt a tanulmányai alatt, illetve azt követően sem szakította meg. A munkahelyeik ágazati jellege tarka képet mutat. Szinte minden területen munkát vállaltak, mégis a közigazgatás, a társadalombiztosítás, a különféle művelődési és oktatás intézmények, továbbá a szolgáltatói szféra fogadta be ezt a népes táborát (lásd az 2. számú ábrát).

A munkahelyek ágazati összetétele egyrészt a munkaerőpiac vonzásának hatásait tükrözik, vagyis ily módon azokra a diplomás munkahelyekre láthatunk rá, amelyekben nagy az átjárás különféle szakterületek felől. Megmutatják azonban azt is, hogy a diploma szakképesítése mely ágazatok munkaerőpiacára képesítette a hallgatókat. A művelődési és oktatási intézményekben helyezkedtek el a népművelés, művelődésszervezés, művelődési menedzser szakosaink, amely – a többi szak mozgásteréhez képest – meglehetősen zárt piacot jelent. Ugyanis a humánszervező és személyügyi szervező szakos hallgatóink, valamint a különfél szakértői képzettségűek a rendszerváltás körüli időszaktól kezdődően szinte minden ágazatban részt vettek a közép- és felsőszintű vezetők stafétaváltásában.

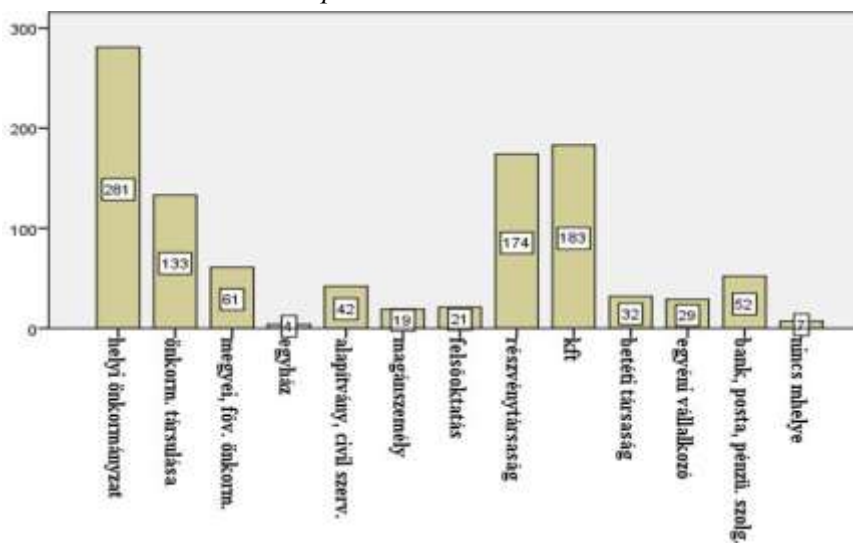
2. ábra: A diplomások munkahelyeinek ágazati összetétele

Hasonló képet találtunk a diplomásokat foglalkoztató szervezetek tulajdonosi körének szemrevételezésekor is. A nyolcvanas évek közepéig a helyi művelődési alapellátás biztosítására főként az állami hivatalok, tanácsi szervezetek foglalkoztatták diplomásainkat. Az ezt kö-

vető időszakról kezdődően az állami megrendelőket lassan fölvtáltották újabb munkáltatók, illetve részt vett ebben az átalakításban a piac is. A végzetek munkáltatóinak összetétele úgy módosult, hogy az állami, tanácsi foglalkoztatású munkahelyek megszorodtak és kibővült a körük a települési, illetve térségi önkormányzati társulásokkal. A piaci folyamatok erősödésével, illetve a települési feladatok ellátásának monolitikus rendszerének fellazulásával a kulturális alapellátó intézmények munkáltatói körében is egyre több alapítványt, egyházat, magán-személyt találunk. Fontos tendencia, hogy a humán szolgáltató munkáltatókon kívül megjelennek a pénzintézetek, termelő vállalatok, új típusú egyéni és társas vállalkozások, részvénytársaságok, illetve külföldi munkáltató szervezetek is munkavállalóként alkalmazták a FEEK-eseket (lásd az 3. ábrát). A sűrűn változó intézményi és kari szervezet e folyamatokra reagálva gyorsan piacosítható új szakok bevezetésével válaszolt.

3. ábra: A diplomások munkáltatóinak köre

A diplomások munkahelyi mobilitását több változóval is mértük. Felfigyeltünk arra a jelenségre, hogy a végzetek ágazatok közötti mozgása elenyésző. Ehhez hasonlóan a munkahelyek közötti mozgás sem volt számottevő, hiszen a több évtizedes munkahelyi úttal rendelkező egykori tanítványaink cca. 60%-a legfeljebb két alkalommal váltott munkahelyet. Minden ötödik válaszadó még ma is az első munkahelyén dolgozik (lásd a 2. táblázatot).

2. táblázat: A diplomások munkahelyének száma

Munkahelyek száma	0	1	2	3	4	5	6	7 és több	Nincs adat	Összes
Százalék	1,1	20,4	17,7	20,9	14,0	10,5	7,9	2,0	5,6	100,0

A diplomások erőteljes mobilitási útvonalai tehát nem a munkahelyek között, hanem főként a szervezeteken belül zajlanak. Három jellegzetes mobilitási út körvonalazódott, amelyeknek közös vonása az, hogy a felsőfokú tanulmányok, és a diploma megszerzése az egyéni karrierutakat felerősítette és ezzel stabilabbá, bizonyos szempontból biztonságosabbá is vált a felnőttek munkahelyi pozíciója. A legidősebb korosztály a diplomát igen értékesnek tartja, mert fiatal éveiben megélhette azt, hogy önmagában a diploma megszerzése is előnyökkel járt a munkaerő-piacon és a mindennapi életben. Napjainkban a diploma mobilitást élénkítő értéke jelentősen módosult, mert – a diplomások véleménye szerint – mára a diploma szakjellege szabja meg a tulajdonos munkaerő-piaci esélyeit.

„Azt figyeltem meg, hogy amikor én végeztem a munkaerőpiac nem mozgott olyan gyorsan, mint most és akkoriban a diplomások száma nem volt olyan jelentős, mint manapság. Amikor ide kerültem, ahol most is dolgozom nagy előnyt jelentett. Mostanság a munkahelyek követelik, hogy szakirányú végzettséggel rendelkezzenek a jelentkezők, így az olyan diplomások rá vannak kényszerülve – akiknek nem vág bele a diplomás szakjuk a kérthez –, hogy más szakterületen, kevesebb pénzért dolgozzanak.” (36 éves nő, 2003-ban művelődés menedzser szakon végzett, Szigetszentmiklós, jelenleg postahivatal helyettes vezetője)

A munka világából érkező felnőtt hallgatóknak már a képzés ideje alatt reális elképzelésük és naprakész információjuk volt arról, hogy a munkahelyük megtartásában, a munkakörükben milyen változást várhatnak a diploma megszerzésétől. A felsőfokú oklevél a megkérdezettek 75%-a számára a jövedelem növekedését, egzisztenciális biztonságot, illetve a munkahelyi hierarchiában az előrejutás lehetőségét nyújtotta. Az oklevél többségük számára világos szakmai felemelkedési utakat nyitott meg.

„Amikor a diplomámat megszerztem, ezt követően bemutattam az okleveletem, mindenki elismeréssel adózott, ... hogy ezt munka mellett, ilyen energiával, ilyen szép eredménnyel nem volt könnyű. Másképpen viszonyultak hozzám, nekem is lett diplomám ... a jegyző úr rögtön közölte is, hogy mikortól kerülök átsorolásra. Nem kellett nekem ezért hajbókolnom, inkább ők voltak azok, akik elismerték az addigi munkámat...” (55 éves nő, 2002-ban személyügyi szervezői szakon végzett, jelenleg vagyongazdálkodási főmunkatárs, Kaposvár)

„A diploma megszerzése a jelenlegi munkahelyem megtartása miatt volt fontos. Jelenleg is ugyanazon a munkahelyen dolgozom.” (34 éves nő, 2003-ban művelődési és felnőttoktatási menedzser szakon végzett, jelenleg gyesen lévő ügyvezető igazgató, Budapest)

„Fontos motiváló tényező volt, hogy a vizsgálati részleg vezetőjeként néhány alkalommal osztályvezetőket is kellett helyettesíteni, így láthattam, hogy mi is pontosan az ő munkájuk. Úgy gondoltam, hogy a hosszú évek munkatapasztalata alapján alkalmas leszek osztályvezetői állás betöltésére, de ehhez szükség volt a diploma megszerzésére.” (56 éves férfi, 2003-ban végzett személyügyi szervezői szakon, jelenleg hálózatüzemeltetési osztályvezető, Sásd)

„Végzettségem megszerzése tette lehetővé számomra, hogy középvezetői szintre lépjek a cégnél, ahol dolgozom, csak előbbre jutottam eddig. Számomra a szakma a csúcsa az üzemeltetési ágazatvezető pozíció elnyerése lenne, amire pár hete be is nyújtottam pályázatomat és kíváncsian várom az eredményt.” (44 éves férfi, 2004-ban személyügyi szervező, 2006-ban humán szervező egyetemi diplomát szerzett, jelenleg hálózatüzemeltetési osztályvezető, Pécs)

A diplomások munkahelyi mobilitásának harmadik irányát azok választották, akik sem a tanulmányaik előtt, sem azt követően nem találták meg helyüket a tanult szakmájukban. Ők arra kényszerültek, hogy a diplomájukat aprópénzre váltsák, és a munkaerőpiacon a tanult szakiránytól eltérő – diplomához kötött – munkaszerződést kapjanak. A vidéki, illetve kisvárosi környezet szerény munkahelyi kínálatából adódó kényszerek sem jelentettek egyértelműen negatív helyzetet, mert a diploma ebben a környezetben – ha nem is a tanult szakmában – de jobb, könnyebb, magasabb bérezésű munkafajták gyakorlásához adott esélyt. Kivüláglík az a tendencia is, hogy erre a karrier-útra szorulnak a szakmai tapasztalatok hiányában, a vidéki kisvárosokban, a kistelepüléseken élő pályakezdő fiatalok és a családost, kisgyermekes nők is. Ez a diplomás réteg fizikai és mentális értelemben is megküzdött az okleveléért. Hiszen a vidékről hétfégi konzultációra érkező levelező tagozatos hallgatóknak rossz közlekedési viszonyokkal kellett számolniuk, a könyvtár nélküli települések nehézséget jelentettek a vizsgákra való felkészülésben, a szakma elsajátításában. Körükben a diploma magas presztízszt, a társa-

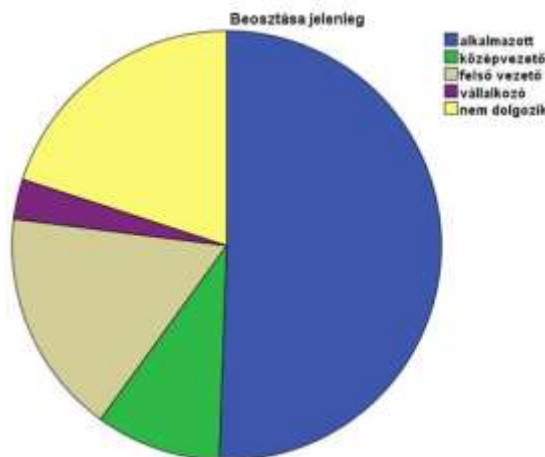
dalmi megítélésükben értéket adott, ezért a diplomás életformát teljesült életcélként, perspektívát adó lehetőségként élik meg még akkor is, ha a vidéki zárt munkaerő-piacon nem találnak a diplomájuk szakirányával egyező megélhetést biztosító munkát.

„Nem találtam a végzettségemnek megfelelő munkakörben állást, ... ami szellemileg nem elégít ki teljes mértékben, viszont lelkileg és anyagilag igen.” (32 éves nő, 2004-ban végzett, művelődési és felnőttképzési menedzser, Siklós)

„Nehéz volt a szüleimmel elfogadtatni azt, hogy főiskolára megyek. Aztán a férjemmel, hogy második, majd harmadik diplomát szerzek. Nem szeretik a férfiak a képzett nőket. Elég nyakas vagyok, mindig mentem a fejem után. Végzettségem nem kapcsolódik a munkakörhöz. Változatos a munka, kétszer annyit keresek, képezhetem magam, felelősségteljes munkakör, sokféle, sokrétű, összetett.” (37 éves nő, 2003-ban végzett, művelődési és felnőttképzési menedzser (KL), Pécs)

Mindent összevetve, a diplomások foglalkozásához kötődő beosztásának áttekintésekor azt tapasztaltuk, hogy a munkaerőpiaci betagozódásuk és az általuk ellátott munkafajták a felsőfokú végzettségüknek megfelel. A kutatási adatok felvételének időpontjában pontosan 62%-uk alkalmazottként dolgozott, továbbá a 38%-uk vezető beosztású volt, illetve 11%-uk vállalkozóként is kipróbálta már magát. A vezetők nagy arányban megtalálhatóak a munkahelyi hierarchia középső és felső fokain. Közülük 12% középvezetői munkakörben, 22% felső vezetőként dolgozik ma is (lásd a 4. ábrát).

4. ábra: A diplomások munkaköri beosztása

A felsőfokú oklevél átvételekor végzett munkafajták jellegét vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a felnőttek kétharmada nem a tanult szakmájában dolgozott, illetve többségüknél a jelenlegi munkakörükben végzett munka szakmai tartalma sem egyezett meg a felsőfokú intézményben tanult képzési program szakmai jellegével. Ezt a nagy arányt számos egyéni életút és eltérő élethelyzetek magyarázzák. Más szakterületen dolgozott már a diploma megszerzése előtt 29%-uk nem talált munkát a végzett szakterületen 20,3%-uk.

Az idős korosztály esetében a népművelő szak és valamely tanári szak párosa azt eredményezte, hogy előszeretettel helyezkedte el a pedagóguspályán. A népművelő hivatás – főként a vidéken – többnyire a másodállású tevékenységbe, vagy a nyugdíjas évek aktivitására szorult. A középkorú diplomások – a 45 év feletti korosztály szűk mozgásterére miatt – a kevés munkahely között választhatnak. A munkatapasztalat és gyakorlati kompetenciák meglétének munkahelyi követelménye a fiatalokat, a pályakezdőket arra serkenti, hogy az ágazatok és a területi

munkaerőpiac széles választékából merítsenek annak érdekében, hogy munkához jussanak. A munkahelyek szakmai jellege és a diploma szakiránya közötti eltérés jelensége már nem csupán a vidéki kis településeken és városokban, hanem az urbanizáltabb településeken is jelen van, szinte minden szakmai területen dolgozó diplomás csoportban megfigyelhető ez a munkaerő-piaci jelenség (lásd a 3-4. táblázatot).

3. táblázat: *Tanult szaknak megfelelően helyezkedett-e el a diploma átvétele után?*

Nem a végzett szaknak megfelelően helyezkedett el, ennek okai	%
Más szakterületen dolgozott már a diploma megszerzése előtt	29,0
Nem talál(t) munkát a végzettséggel	20,3
Tapasztalatok hiányában nem vették fel végzett szakmájába	7,9
Másik diplomája irányában helyezkedett el	6,5
A FEEK-es végzettség megszerzése előtt is kapcsolódó szakmában dolgozott	6,2
GYES-en van, családot alapított	5,5
Jobb lehetőséghez jutott, mintha a FEEK-es diplomáját használná	3,0
Csak a diplomáért járt a FEEK-re	3,2
Tanult továbbra is, nem dolgozott	1,2
Vállalkozásba fogott	2,2
Egyéb	9,1
Nem válaszolt	6,8

A diplomások igen flexibilis módon viszonyulnak ehhez a jelenséghez. Képzettségüket, szakképesítéseiket és tanulási képességeiket, ma is lehetőségként élik meg, s nem deficitként. Ugyanakkor számításba veendő tényként kezelik a munkaerőpiac beszűkülését, a rurális térségekben az állandósult munkanélküliséget és a megélhetés elnehezülését. Tény az is, hogy ezek a körülmények főként a női karrier-utak alakulásában játszanak közre.

„Mindenképpen előnyös nekem ez a plusz végzettség, hiszen, ha egyszer mégsem folytathatnám jelenlegi munkámat, segítene a továbblépésben. Nagyon sok olyan ismeretre tesz szert az ember, amit nem is tud mindig számba venni, hogy ez innen, az onnan van, de a háttértár benne van az emberben.” (52 éves férfi, 1994-ben 2003-ban humánszervező szakon, 2003. kulturális menedzser szakon végzett, jelenleg népművelő, Pécs)

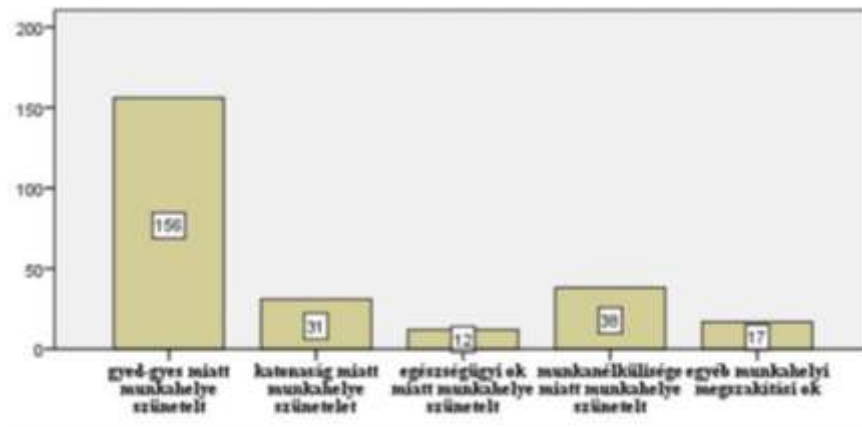
4. táblázat: *Tanult szaknak megfelelően helyezkedett-e el a diploma átvétele után?*

Végzett szaknak megfelelően helyezkedett el – okok	%
A FEEK-es végzettség előtt is kapcsolódó szakmában dolgozott	37,2
FEEK-es végzettséget kér a munkahely, de a munka végzéséhez nem indokolt	16,1
Munkahelyén a FEEK-es végzettség kell	15,7
Mindig szerette a diplomára jogosító szakmáját	10,2
Más területen dolgozik, használja diplomáját.	4,3
FEEK-es diplomáját mellékállásban használja	1,3
Végzettsége szerinti állást keres	0,9
Másik diplomájának/szakjának megfelelő irányban helyezkedett e	0,2
Egyéb, be nem sorolható válasz	3,9
Nem indokolta a választát	10,2

A munkaviszony megszakításának, illetve a szüneteltetésének számos oka van, ám ezek között, nem számottevőek a (fegyelmi, munkahely megszűnése) munkahelyi rendkívüli események. A változások okai terén jobbra a – a húszas éveik, valamint a harmincas éveik elején

járók – személyes életutjai, a női életsorsokból adódó feladatok játszanak közre. A munkaviszony 3 hónapnál hosszabb megszakítással járó szünete 48%-uk esetében fordult elő. A férfiak és nők között a kiváltó események különbségeit a nemre specifikus sajátosságok magyarázzák (a nők 56,8%-át, a férfiak 29,5%-át érintette ez a változás.) A munkaviszony megszakításával kell számolnia a pályakezdők 85,5%-ának, akik körében sok gyes-en lévő kismamát találunk. Gyakorlatilag csupán az idősebb korosztályú férfiak körében fordul elő a katonaság, a 3 hónapnál hosszabb munkaszünet kényszereként, de ez a jelenség a mai fiatal felnőtt pályakezdők körében már teljesen eltűnt (lásd a kiváltó okokat az 5. ábrán).

5. ábra: A munkaviszony szüneteltetésének fő okai

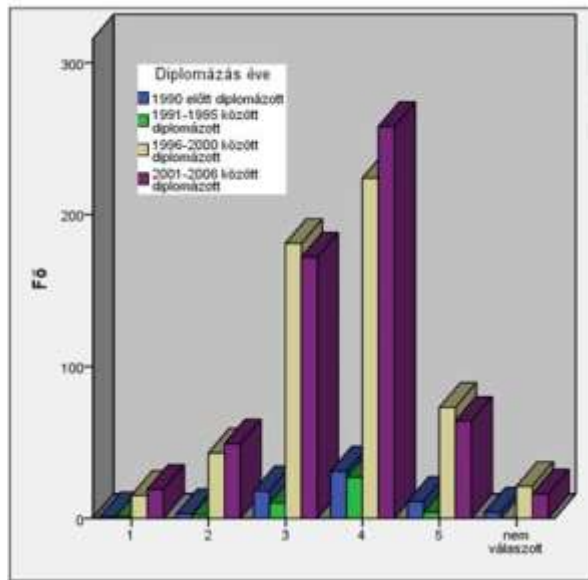
A nők élethelyzetéből következő karrierút-módosulás, illetve az anyaság megélése ma már nem ritkán tudatos építkezéssel, átgondoltan a tudástőke akkumulációs törekvéssel párosul. Sok tanítványunk ma is az alapképzést követően munkába áll, majd az első vagy a második gyermek nevelése mellett végzi el Master-tanulmányait, vagy valamely szakmai specializációt.

„Hát nem is tudnak állást biztosítani a frissen végzetteknek, de én úgy gondolom, én nagyon hiszek a változásnak abban a formájában, ahol tanulni kell. Tehát minél magasabb a végzettség, annál jobb az összetétel és jobban lehet a változásokat is megélni, mert minimum megérti az ember, hogy miért van rájuk szükség... A gyerekszülés után váltottam erre. Ez nem volt könnyű egyébként két kicsi gyerekkel ezt a folyamatszervezői diplomát megszerezni. S egy nagyon nagy fordulóponthoz volt az életemben, amikor elváltam a második férjemtől. S, hogy ennek a mélypontját átvészelve, úgy gondoltam kilábalni ebből a problémából, hogy elmentem a főiskolára. Tehát, hogy a tanulást választottam, minthogy siránkozzak otthon és nyalogassam a sebeimet. Ami aztán meghozta ezt a teljesen más életformát. Tehát onnantól kezdve az életem teljes mértékben megváltozott. A tanulást tartottam kiútnak, ez egyrészt lekötött, tehát, hogy van valami, amivel foglalkozom, és hogy... hogy mondjam ez az iskola adott nekem egy olyan belső tartást és egy személyiség jellegű változást, hogy mi mindenre vagyok képes. Ez azért volt valószínű, mert életemben nem tanultam olyan jól, mint itt a főiskolán. Valamikor általános iskolai koromban, igen a jelesek. A lényeg, a személyiségemben változtam meg.” (55 éves nő, 2000-ban személyügyi szervezői szakon végzett, jelenleg hivatalvezető, Budapest)

Annak ellenére, hogy az aktuális munkájuk jellege és tartalma nem kapcsolódik a végzettségük szakirányához, mégis azt tapasztalták, hogy a mindennapi munkájukban fel tudják használni azokat a kompetenciáikat, amelyeket az egyetemi tanulmányaik során sajátítottak el. Ennek megítélését 5 fokú skálán mérve azt a választ kaptuk, hogy átlagosan 3,9 értékre becsülték

a tanultak konvertálhatóságát. A legmagasabb értékről nyilatkoztak (4,9) azok, akik 1990-előtt diplomáztak. Az őket követő korcsoport tagjai 1991-1995. évek között voltak egyetemisták, akik már csak közepes értékelést adtak (3,2). Az 1996-2000. évek között tanult hallgatók esetében újra magasabb értékeléssel találkozhatunk (3,8), ugyanígy a legfiatalabb korcsoport is, akik 2001-2006. évben diákoskodtak (3,9), szintén magasra értékelték a tanult kompetenciák mindennapi munkában való hasznosításának lehetőségét (lásd a 6. számú ábrát). Az egyetemen tanultak hasznosításáról a népművelő és művelődésszervező szakosok vélekedtek a legalacsonyabb megelégedéssel (3,3), ennél kicsit jobban tudják alkalmazni tudásukat a mindennapi életben a szakértői specializáción végzettek (3,4), a legnagyobb elégedettségről a humán- és személyügyi szervezők nyilatkoztak (3,9).

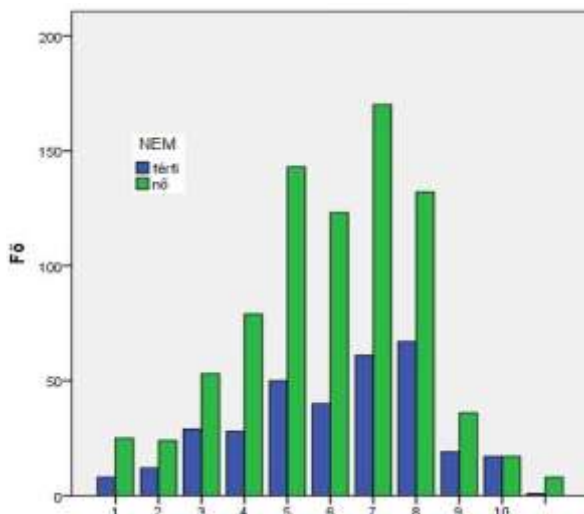
6. ábra: A tanultak gyakorlati felhasználhatósága a mindennapi munkában

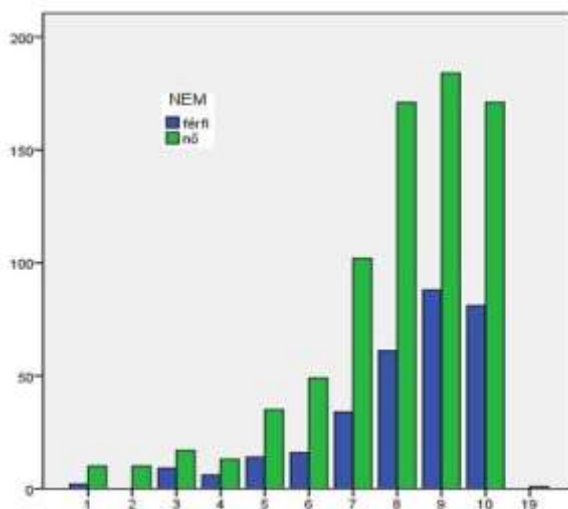
A munkahelyi adaptálódásban a munkavégzéshez kötődő beállítódások változásában – különösen a fiatalabb életkorú munkavállalók esetében – tetten érhető, hogy az értékeket át- meg átszövik a magánélet, a párkapcsolat – és a család építésével kapcsolatos események és jövőre irányuló tervek. A korai életszakaszban is megjelenik annak az igénye, hogy a végzett munka érdekes, érdekes és magas presztízsű legyen. Sokan úgy tartják, hogy mindezek együttállása kívánatos, de alapvetően szerencse kérdése is, hogy a mindennapi tevékenység jó munkahelyi klímában, jó és jól fizető munka legyen.

Az egykori hallgatóink fontosnak tartják, hogy az általuk végzett napi munka magas presztízsű, ennek számos összetevője van. Fontossági sorrendben négy szempontot soroltak fel, így a megítélésük szerint, ebben szerepe van a munkahely, intézmény jellegének, a munkában hozott személyes teljesítményüknek, a foglalkozás és az ahhoz kötődő munkafajták jellegének, valamint nem utolsósorban a megkereshető jövedelemnek is. A 10 fokú skálán mért munkapresztízszt – 8,7 szórásérték mellett – átlagosan 6,7 értékre becsülték, vagyis 70%-uk 5-ös vagy annál magasabb értékre becsüli az aktuális munkakörben végzett tevékenysége presztízsét (lásd a skála értékeit a 7. számú ábrán).

7. ábra: A diplomás nők és férfiak által végzett munka presztízse

8. ábra: A végzett munka autonómiájának szintje

A munkavégzésük lényeges elemének tartják a munka autonómiáját, szemben a rutin jellegű munkával, amelyet igyekeznek elkerülni. A skálaértékek mérése során – 10 fokú skálán 7-es módusz mellett – magas autonómia-értékekről tanúskodnak a méréseink. A megkérdezettek 80,2%-a 6 és magasabb autonómiára értékelte a munkáját, s csupán 10,8%-uk tartja ezt 5, vagy annál alacsonyabb szintűre (lásd az értékeket a 8. ábrán).

Az egykori hallgatóink anyagi helyzete sem a diploma megszerzése idején nem volt jó, – amikor 68%-uk kimondottan rossz anyagi helyzetről szólt, – majd az adatelvétel időpontjában – ekkor 64%-uk – szintén rossz anyagi körülményeiről számolt be. A kockázati csoportban találhatóak a kisvárosban és falvakban élők, de a legtöbb pénz a fiatal pályakezdő férfiak háztartásából (havonta minimum 275 ezer Ft, maximum 351 ezer Ft) hiányzik. Az egzisztenciális viszonyaik rendezését egyrészt a munkahely megtartásával, a szervezeten belüli státuszuk növelésével, másrészt vállalkozásaik elindításával igyekeztek javítani. Ezt az életformát a 11%-uk már kipróbálta. Körükben az egyéni vállalkozó 35%-ban, a betéti társasági tag 34%-os

arányban, a korlátolt felelősségű társasági tulajdonos 21%-os, illetve egyéb vállalkozási formában 10%-uk vesz részt.

A 41 éves és idősebb korosztály a vállalkozók körében 67,7%-os arányban van jelen, illetve a férfiak kisebb (37,7%) a nők tekintélyesebb arányban (62,3%) veszik ki részüket a vállalkozásokból. A FEEK és jogelőd intézményeiben végzett nők alacsonyabb bérezése, foglalkoztatási problémái, illetve a körükben elterjedt „kényszervállalkozás” egybecseng a hazai ismert jelenséggel. A vállalkozói életútnak ez a módja, a munkavállalási nehézségek áthidalási stratégiájaként többnyire rövid időszakra korlátozódik. A nők kényszerfoglalkoztatása nem merül ki a vállalkozói kényszerrel, mert ehhez az életformához rosszul fizetett többletmunkák, extrém munkaterhek, több műszak, megkurtított szabadság és – pihenőidő járnak együtt, ami sokszor a család és a gyermekek ellátásának problémáihoz vezetnek. Éppen ezért a nők vállalkozásai többnyire 2-3 év után megszűnnek, vagy egy újabb kényszervállalkozáshoz vezetnek. Az önállósulás másik motivációja az új utak keresése, próbálkozások felé mutatnak, amelyek egy része egyben a pályamódosításhoz, illetve rokon-, vagy új szakmai területekhez irányítja a diplomásokat.

Anyagi értelemben, negatív tényező számomra az, hogy egy alacsonynak mondható fix bérezés mellett jutalékos rendszerben dolgozom, és ettől kevésbé kiszámítható az anyagi biztonság. Ilyen feltételek mellett a jövő időnként bizonytalanná válik. Többek között emiatt is szeretnék saját tanácsadó céget alapítani. (35 éves, nő, 1998-ban személyügyi szervezőként diplomázott, jelenleg személyzeti tanácsadó, Budapest)

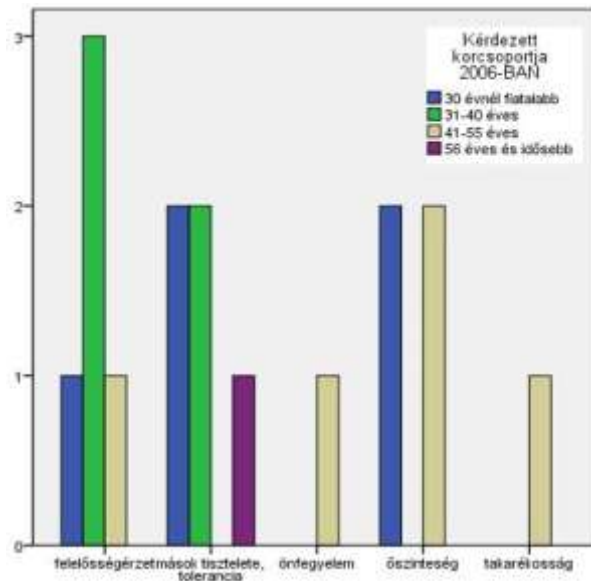
„...nincs, nem volt gyakornoki státusz, ahol a hallgató leendő munkavállalóként megismerheti a szakmát. Pedig ma már az „életen át tartó tanulás” keretében „népszerűsített” profilváltás, átképzés ezeket szükségessé teszik, hiszen nem válhat mindenkiből a képzés után egyéni vállalkozó, csupán kényszervállalkozó lehet, ami ezen a területen hamarabb „kudarca” van ítélve, mint más szakmákban.” (4 éves, nő, 2002-ben humán szervezőként diplomázott, jelenleg újságíró, nonprofit kommunikációs tanácsadó, Budapest)

„...Meghatározó minden helyszínen a női szerep, a nők szerepe a társadalomban. A munkahelyen a vállalkozói létforma. Konfliktusok vannak a női és a férfi szerepek között. A szerepek megváltozása általában ellentétes a hagyományos normákkal, értékekkel. Míg vállalkozóvá „kényszerítettek”, a vállalkozói szerepem nem egyezett a hagyományosan elvárt női szereppel. Tanulmányaim során elég információt kaptam ahhoz, hogy ma már a konfliktusok helyett megpróbálom egyensúlyban tartani a jobb- és bal agyféltekémet. Megtartani a női mivoltomat (mert ebben igazán jól érzem magam), viszont a munkám során férfias teljesítményeket várnak tőlem, így hát igyekszem felzárkózni. Az egyetemen, a tanulásban ez nem játszik szerepet...” (46 éves, nő, 2005. évben művelődésszervezőként diplomázott, jelenleg egyéni vállalkozó, pénzügyi tanácsadó, Kaposvár)

A diplomások a munka világához kötődően olyan személyes tulajdonságokat tartottak fontosnak, amelyeket öt alapértékkel írtak le: a felelősségérzet, mások tisztelete, tolerancia, önfegyelem, őszinteség és takarékoság jelentek meg a válaszaikban. Szembetűnő, hogy az egyes korcsoportok értékvilágában más-más megítélésre terelődik a hangsúly. Mások tiszteletét értékpreferenciaként csak a legidősebbek emelték ki. Más vonatkozásban csak a középkorúak vélik úgy, hogy a takarékoság fontos érték az életükben. A korosztályok között széthúzódozó értékmező más kutatásokból is ismert, itt azonban fontos megjegyezni azt, hogy a munka világa lényeges vonatkoztatási pont minden korosztály számára. Vagyis a munka által strukturált élet-

forma, a munka teljesítménye, továbbá az ahhoz tapadó értékek a szocializációjuk során mélyen beágyazódtak a személyiségükbe. Ennek számos megnyilvánulásával találkozhattunk a vizsgálatunkban (lásd a 9. ábrát).

9. ábra: A legfontosabb személyes értékek/tulajdonságok az egyes korosztályokban

A tanuláshoz, pontosabban a munka melletti tanuláshoz és a rendszeres továbbképzéshez fűződő beállítódásuk újszerű tőkebefektetésként értelmezhető. A felnőttek közül legtöbben a munkaerőpiaci pozíciójuk javítása érdekében ülnek iskolapadba. A diplomaszertést követően a 35%-uk részt vett valamilyen a munkahelyi képzésen, mások a PTE FEEK-en vagy további közoktatási és felsőoktatási intézményben (lásd a 10. számú ábrát). Főként a munkahelyi képzések, vagy új munkakörök betöltéséhez kapcsolódó oktatásban vettek részt a diplomások.

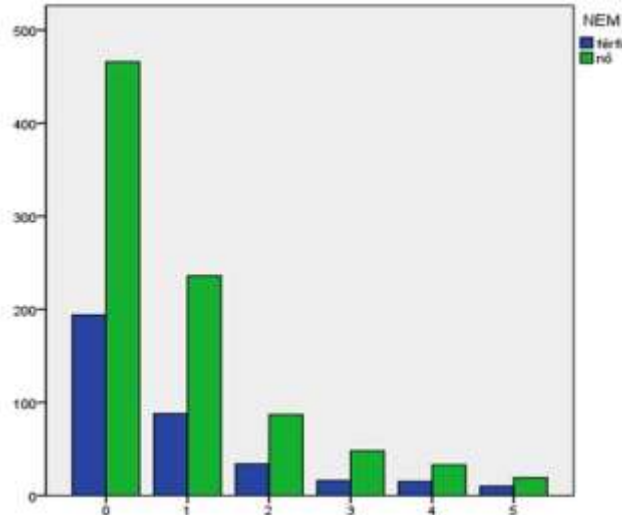
A képzésekhez kötődő oklevelek és képesítések 31%-a valamely középfokú szakképesítés, 35%-a szakképesítő oklevél, 25%-uk valamely konkrét munkakörre képesítő oklevél, illetve nincs információnk a képzések 10%-áról. A továbbképzések utáni változások magasabb fizetéshez, új munkakörhöz vagy magasabb beosztás lehetőségéhez vezettek, illetve megemléítették azt is, hogy a képzés hatására a munkafajtában bekövetkezett változás könnyebb napi munkavégzést biztosított, vagy új foglalkozáshoz, esetleg új munkahelyhez segítette a diplomásokat. Az oklevelük szakképesítését nem hasznosítók munkahelyi elhelyezkedését leginkább ez a kiterjedt tovább- és átképzés segíti napjainkban is.

Jelenleg is tanul a kérdezettek 8,5%-a, illetve 58,1%-uk további tanulást tervez. Tanulmányi terveik között szerepelnek a nyelvi tudásuk pótlása (17,1%), gazdasági ismereteik bővítése (5,4%), humán szakirányú tanulmányok végzése (3,8%), tudományos-, doktori tanulmányok kezdése (5,5%), valamint újabb diploma (3%) megszerzése. Jövőbeli tanulmányaik számbavétel során előtérbe helyezik a munkahelyük által szervezett képzéseket.

A változó munkaerőpiaci viszonyok kezelésére jó stratégiai mintákkal rendelkező és gyorsan adaptálódó diplomások sem a munkahelyeik megváltoztatásában, sem a pályamódosításban nem terveznek radikális döntéseket. Nem nyilatkozott pályatervéről a kérdezettek 3,8%-a. Nem tervez módosítás 80,3%-uk, mert szereti, fejlődő, jó szakmának tartja azt, amely a megélhetését biztosítja. Munkája egyben a hobbija (56%). Csúpan 5%-uk nyilatkozott úgy, hogy

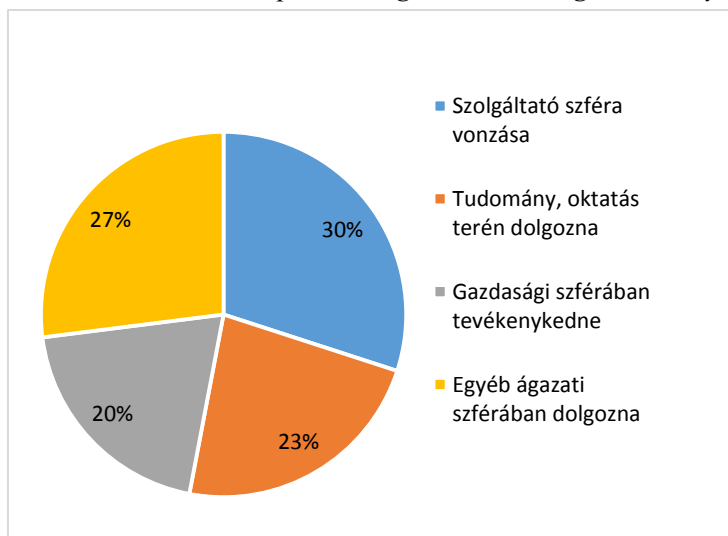
nincs más lehetősége, körülményei nem engedik a pályamódosítást, ezért nem változtat a szakmai irányultságán. Őket a családi tennivalók kötik, így a gyermekvállalás, illetve az idősök körében a közeli nyugdíjas évekre való várakozás miatt – szándékaik ellenére sem – keresnek már más szakmát.

10. ábra: Diplomaszerezést követő képzések számának nemenkénti alakulása

A pályamódosítók (15,9%) valamilyen munkahelyi probléma, kényszer hatására váltana. Ilyen helyzetek alakultak ki a munkahely szervezeti átalakulás, a munkahelyi leterheltség, kiégés és unalom miatt. Az alacsony kereset, a rossz munkakörülmények, és a felsőfokú végzettségnek nem megfelelő munka is magyarázza a pályaelhagyás terveit. Természetesen a munkahelyi okok mellett számos személyes motívum is akad, így a családi okok mellett az új feladatok keresése, más szakmai területek vonzása, továbbá valamely vállalkozási forma megkezdése is új szakma felé csábítja a fiatalabb felnőtteket.

11. ábra: A munkaerőpiaci mozgás tervezett ágazati iránya

A pályamódosítási tervek egyben új munkaerőpiaci mozgást generálnak. Főleg a szolgáltató szféra piaci szegmensei felé orientálódnak a diplomások, mert itt kreatív munkafajtákra számíthatnak, és az ágazati jövedelmi viszonyok is magasabb pénzkereseti lehetőségeket kínálna (lásd a 11. számú ábrát).

Ehhez kapcsolódóan megkérdeztük egykori hallgatóinktól, hogy „Tanácsolná-e hozzátartozójának a szakot?”. Nem válaszolt valamely okból a kérdésünkre 4,9%-uk, azonban kétharmaduk (75,5%) számos indokot sorolt fel amellet, hogy hozzátartozójának is ajánlja a FEEK-en megismert szakot. Ezek közül minden ötödik felnőtt a képzési program tartalmát emelte ki. Egy részük széleskörű ismereteket nyújtó, jó tananyagra utalt, mások az oktatóikra és színvonalas előadásaikra emlékeztek vissza szívesen, de többen gyakorlatias, életszerű, felhasználható szakként nevesítették a képzést, amelyről úgy vélekednek, hogy újabb továbbképzésre motivál. Akik csalódtak a képzésben, azok azt nem tanácsolnák az ismerőseiknek (19,6%). Többek között azzal érvelnek, hogy véleményük szerint nincs rangja az oktatott szakoknak, hangsúlyosabb az oktatásban az elmélet, nem elég gyakorlatias a képzés, illetve társadalmilag nem elismert a végzettség. A negatív véleményt formálók harmada e szempontok említése mellett, további érveket soroltak fel (ezeket lásd az 5. táblázatban.)

5. táblázat: A szak ajánlása mellett és ellene érvelők véleményének fő indokai

Nem tanácsolná %		Tanácsolná %	
Nincs rangja az itt kapott diplomának	13,3	Széleskörű ismereteket nyújt, jó tananyag	20,8
Elméleti, nem elég gyakorlati a képzés	10,0	Jók az oktatók, színvonalas előadások	15,3
A végzettségek társadalmilag nem elismertek	10,0	Gyakorlatias, életszerű, felhasználható	5,5
Önmagában kevés, további tanulmány kell	6,7	Továbbképzésre motivál, alpműveltséget ad	5,1
Túl sok energiát követel	6,7	A tanultak fontosak az élet más területein is	4,4
Javasolná megszorításokkal	6,7	Szakkával szemben elkötelezetteknek javasolná	4,8
Kevésbé tartalmas a képzés, mint várható volna	3,3	A felsőfokú végzettség megszerzéséért érte meg	3,0
Az oktatók egy része gyengén tanít	3,3	Nőni fog a megszerzett diploma értéke	3,7
Egyéb ok	10,0	Jó elhelyezkedési lehetőséget biztosít	3,7
Nem válaszolt	30,0	Jól érzem magam az itteni közegben	2,6
Összesen	100	Könnyen, munka mellett teljesíthető	3,2
		Megérte az érte kifizetett összeget	0,2
		Megszorításokkal javasolná	0,4
		Egyéb	6,5
		Nem válaszolt	5,5
		Összesen	100

Összegzés

A hetvenes évek óta a professzió tartalma jelentősen megváltozott. A kilencvenes évekig az egyes szakmák (népművelő, felnőttoktatás, humán erőforrás fejlesztés professziói) meghatározóan a monolitikus állami irányításba ágyazott és a művelődéspolitikának megfelelően formálódott. Ezt követő időszakban felerősödtek a piaci hatások, amelyre a képzés változatos specializációkkal válaszolt, ám a munkaerőpiac igen erős alkalmazkodásra készítette a végzeteket.

A rendszerváltás és a privatizáció jelentős szerkezeti átalakulást eredményezett, amely a gazdaság átrendeződése nyomán az egyes ágazatok munkaerőpiacain, a munkahelyek mélységében új struktúrákat eredményeztek. Az egykori hallgatók az új gazdasági, irányítási környezetben kezdték meg felnőtt életüket és integrálódtak a munka világába. Ebben az elbizonytalanodott társadalmi és gazdasági környezetben diploma legnagyobb értéke az volt, hogy megtanította a diplomásokat a változásokhoz való adaptálódásra.

Az elsajátított kompetenciák, a tanuláshoz kötődő pozitív attitűdök még akkor is meghatározóan sikeres karrier-utakra terelte a diplomásokat, ha az szakmai váltással, illetve területi mobilitással járt együtt. A felsőfokú végzettséggel rendelkező réteg jól alkalmazkodott a munkaerőpiaci és társadalmi változásokhoz. Jó mobilitási lehetőséget biztosított a FEEK-es diploma. Munkahelyi betagolódásuk a stabilitás mellett növekedő munkahelyi beosztáshoz és jövedelmük szolid emelkedéséhez vezetett. A diplomások a stabilabb helyzetű középrétegbe tartoznak, akik jó képzettségbeli tartalékokkal, pozitív munka – és tanulási attitűdökkel rendelkeznek.

Jó helyen élünk Pécsset?

Lakóhelyi vonzerők értékelése Magyarországon

2004-2005-ben rétegzett kérdőíves kutatást végeztünk, melynek keretében ezer magyar magánszemély adott választ az alábbi kérdéseinkre: milyen szempontokat részesít előnyben lakóhelyének megválasztásakor; melyik magyarországi településeket és miért tartják sikeresnek; melyek azok a települések, melyeket valódi vonzasközpontoknak tartanak és végül: milyen a költözési hajlandóságuk?¹

A kapott eredmények tükrében 2012-2013-ban megismételtük lakosságra vonatkozó vizsgálatunkat, lehetőséget teremtve ezzel a közel egy évtizedes időszak átfogó értékelésére. Az adatfelvétel ezen újabb fázisában szintén rétegzett kérdőíves megkereséseket folytattunk (a figyelembe vett négy szempont: a magyarországi népesség régiók szerinti megoszlása, a lakosság nemek, korcsoportok és végül iskolai végzettség szerinti tagozódása volt), melynek eredményeként újból ezer, véletlenül kiválasztott magánszemély adott választ kérdéseinkre. Összesen 4 zárt és 3 félig zárt kérdést tettünk fel a vélemények megismerése céljából.

A kutatási eredmények közzlése előtt fontosnak tartom rögzíteni, hogy a 2012-2013-as adatfelvétel során a 2004-2005-ös kutatáshoz képest valamivel magasabb volt az 5.000-50.000 fő közötti lélekszámú, valamint 50.000 főnél népesebb településen élő válaszadók aránya, ami értelemszerűen a mintába kerülő, 5000 fő alatti települések kisebb elemszámú előfordulását okozta. Erre a tényre a kapott eredmények összevetése során többször utalok.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani a PTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar korábbi nappali és levelező tagozatos hallgatóinak a kérdőíves kutatásban végzett aktív közreműködésükért, valamint kolléganőmnnek Galambosné dr. Tiszberger Mónikának, a Közgazdaságtudományi Kar egyetemi adjunktusának a statisztikai számításokban nyújtott segítségéért.

Lakóhelyi vonzerők értékelése 2012-2013-ban

Megismételt vizsgálatunk keretében a települések vonzerejét alakító, korábbi 12 szempontot 20 tagúra bővítettük. Ezt két okból véltük indokoltnak. Egyrészt figyelembe vettük a 2004-2005-ös vizsgálat „egyéb” kategóriájában, nagyobb arányban szereplő tényezőket (így önálló kategóriaként megjelent a „lakosság etnikai összetétele”, valamint „a település közbiztonsága”), másrészt kíváncsiak voltunk arra is, hogy három korábbi, meglehetősen heterogén tartalmú tényezőt (települési infrastruktúra, oktatási viszonyok, városi szerepkörök szélessége) részekre bontva, milyen többletinformációhoz juthatunk.

Ebből a megfontolásból a megelőző kutatás legfontosabbra értékelt „települési infrastruktúra” kategóriáját négy elemre bontottuk (gázszolgáltatás, csatornázottság, internetelés-mobilhálózat, közúthálózat), a korábbi „oktatási viszonyok” pedig kiegészült egy plusz tényezővel („az óvodai és alapfokú oktatás megléte”). Ezen felül a „városi szerepkörök szélessége”

¹ Koltai Z. (2014, 2016)

szempontot két külön kategóriaként értelmeztük a továbbiakban (külön-külön vizsgálva „az ügyintézési lehetőségek meglétét” és „a kereskedelmi hálózat fejlettségét”).

A települések vonzerejét befolyásoló tényezők új listája 2012-2013-as kutatásunk során az alábbiakat tartalmazta:

1. Az egészségügyi szolgáltatások teljessége (háziorvostól a kórházi ellátásig minden megtalálható a településen).
2. Az óvodai és alapfokú oktatás megléte. *(új kategória)*
3. A teljes oktatási struktúra megléte (az alapfoktól a felsőfokig található intézmények).
4. A település infrastrukturális ellátottsága összességében (közművek, utak, tömegkommunikációs lehetőségek).
5. A települési infrastruktúrán belül a gázszolgáltatás megléte. *(új kategória)*
6. A települési infrastruktúrán belül a csatornázottság megléte. *(új kategória)*
7. A települési infrastruktúrán belül az internetelés, mobilhálózat minősége. *(új kategória)*
8. A települési infrastruktúrán belül a közúthálózat minősége a településen belül. *(új kategória)*
9. Kereskedelmi hálózat fejlettsége (nagyobb boltok, szupermarketek megléte). *(új kategória)*
10. Az ügyintézési lehetőségek megléte (pl.: közigazgatási intézmények, hivatalok - a polgármesteri hivatalon felül). *(új kategória)*
11. A lakókörnyezet állapota (pl.: zöldterület nagysága, tisztaság, környezet-szennyezettség mértéke).
12. A település természeti adottságai (éghajlat, hegyvidék, folyók).
13. A település történelme, hagyományai, helyi tradíciók.
14. Demográfiai adottságok- a lakosság korösszetétele.
15. Demográfiai adottságok- a lakosság etnikai összetétele. *(új kategória)*
16. Közlekedési kapcsolatok megléte (országos út-, vasúthálózat közelsége, Budapest megközelíthetősége).
17. Foglalkoztatási lehetőségek és körülmények (munkalehetőségek mértéke és milyensége, bérszínvonal).
18. Szabadidő eltöltésének lehetőségei (pl.: művelődés, kultúra, sport, éttermek).
19. A lakásállomány jellemzői (lakóépületek kora, típusa, mennyisége).
20. A település közbiztonsága. *(új kategória)*

Mindössze a tényezők tartalmi összehasonlítása okán érdemes szemügyre venni azt a szempontrendszer, melyet a nagyvárosok vezető pozíciót betöltő, helyi társadalmi szereplőinek, valamint 9 várostérség lakóinak megkérdezésére állítottak össze kutatók.² (A mintegy 22 tényező ekkor négy csoportban (gazdaság, oktatás – kultúra - egészségügy, helyi kormányzás, életkörülmények) szerepelt.)

2004-2005-ös kutatási eredményeinkre alapozva hipotézisünk az volt, hogy továbbra is kiemelten fontos vonzerőnek számít majd a „települési infrastruktúra állapota”, a „közlekedési adottságok”, a „foglalkoztatási körülmények”, a „helyben igénybe vehető egészségügyi szolgáltatások szélessége” és általában véve a „lakókörnyezet állapota”.

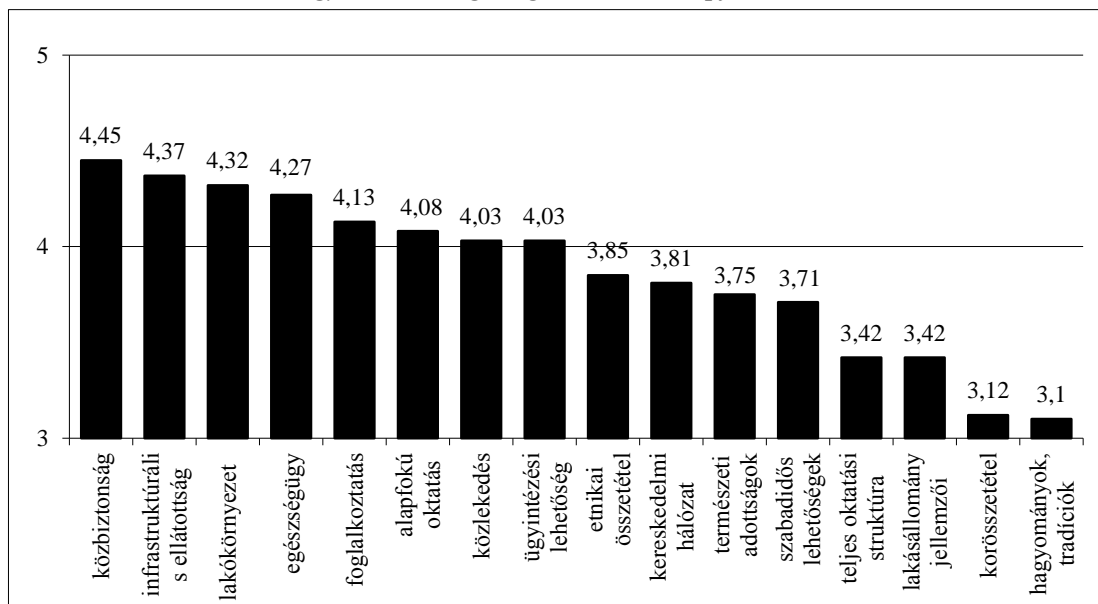
2012-2013-as adataink kiértékelésekor (1. ábra) az ötfokú skála legmagasabb értéket „a település közbiztonsága” tényező kapta (4,45), amit „a település infrastrukturális ellátottsága” (4,37), „a lakókörnyezet állapota” (4,32) és „az egészségügyi szolgáltatások teljessége” (4,27) követett. Még további négy tényező szerepelt 4 feletti átlagértékkel (foglalkoztatási lehetősé-

² Baráth G. et al. (2009), Szirmai V. - Váradi Zs. (2009)

gek és körülmények, az óvodai és alapfokú oktatás megléte, közlekedési kapcsolatok, az ügyintézési lehetőségek megléte). Vagyis az oktatási adottságokon belül egyértelműen felértékelődött az óvodai és alapfokú oktatás szerepe (a korábbi kutatásunkban még egységes kategóriaként szereplő „oktatási viszonyok” (3,83) ezúttal már két markánsan elkülönülő részre bomlott), a „városi szerepkörök” felosztása pedig arról informált bennünket, hogy az ügyintézési lehetőségek, közintézmények megléte valamivel fontosabb a válaszadók számára, mint a települések kereskedelmi ellátottsága. Emellett kismértékben nőtt a lakókörnyezet állapotára és az egészségügyi szolgáltatásokra adott pontérték. A „települési infrastruktúra” kategóriájának négy részre bontása nem eredményezett lényeges differenciákat, mivel az értékek a 4,01-4,35 közötti tartományban szóródtak. Közülük a legmagasabb értéket a csatornázottság megléte, míg a legalacsonyabbat a közúthálózat minősége kapta.

A lakóhelyi vonzerők alacsonyabbra értékelt, második csoportját szintén egy új tényező, „a lakosság etnikai összetétele” vezette (3,85), míg korábbi kutatásunkkal megegyezően a sort „a lakosság korösszetétele” és „a település történelme, hagyományai, helyi tradíciók” zárták. A korábbiakhoz képest kismértékben felértékelődtek „a település természeti adottságai”, míg az egyéb kategóriában értékelhető módon egyedül a családi, baráti kapcsolatok tényező szerepelt (igaz, alig kimutatható, nem egészen 2 százalékos előfordulással).

1. ábra: A települési vonzerők fontossági sorrendje a magyar lakosság megkérdezése alapján, 2012-2013

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

A már korábban hivatkozott kutatás részeként 19 versenyképességi tényezőt értékelték 9 várostérség lakói.³ Véleményük szerint a legfontosabb szempont „az, hogy az emberek szeressenek itt élni”, ennek megvalósulásához sokkal inkább társadalmi, mint gazdasági tényezőket tartanak lényegesnek (közbiztonság, életkörülmények javítása, egészségügyi ellátás minősége, környezet- és természetvédelem, hulladékkezelés). A felsorolt tényezők magas értékei össz-

³ Szirmai V. - Váradi Zs. (2009)

hangban vannak saját kutatási eredményeinkkel, talán egyedül a KKV-k, mint kiemelt foglalkoztatók támogatása kapott valamivel alacsonyabb értéket esetükben. (A legalacsonyabbra értékelt multinacionális cégek megtelepedése, valamint a helyi civil szervezetek és a K+F intézmények fejlesztése nem szerepelt saját vizsgálatunkban.)

Hipotézisünk teljesülése azért mondható részlegesnek, mert a közbiztonság, mint települési vonzerő nem várt módon került a lista első helyére.

A 2004-2005-ös és az újabb felmérés eredményeit abból a szempontból is összehasonlítottuk, hogy a változók közötti kapcsolatrendszer hasonló faktorstruktúrát rajzol-e ki közel 10 év eltelte után. Miután a változók köre az új felvétel során kibővült, az oktatás, az infrastruktúra és a városi szerepkörök esetében az „alváltozók” értékeinek egyszerű számtani átlagolásával igyekeztünk reprodukálni ezt a három korábbi változót. A faktoranalízis során a változók információtartalmának 62,4 százalékát őriztük meg. A világosabban kirajzolható struktúra érdekében varimax rotációt alkalmaztunk (1. táblázat).

1. táblázat: A lakóhelyi vonzerő faktorai a lakossági minta megkérdezése alapján, 2012-2013

Tényezők	Szolgáltatás faktor	Életkörülmény faktor	Környezet faktor	Humán faktor
Egészségügy	0,860			
Oktatás	0,563			
Infrastruktúra	→	0,560		
Városi szerepkörök	0,675			
Lakókörnyezet			0,805	
Természeti adottságok			0,699	
Történelem, hagyományok				0,823
Demográfia				0,782
Közlekedés	→	0,694		
Foglalkoztatás		0,688		
Szabadidő		0,707		
Lakásállomány				

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

Azt látjuk, hogy a környezeti és a humán faktor a korábbival azonos képet mutat, viszont a szolgáltatásokat tömörítő faktorból átkerült az infrastruktúra és a közlekedés a korábban egzisztenciának, jelenleg életkörülménynek nevezett faktorba. (A lakásállomány ugyan az életkörülmény faktorról mutatja a legszorosabb kapcsolatot, de a kapcsolat szorossága elmarad a 0,5-ös szinttől.)

Korábbi kutatásunkhoz hasonlóan részletes vizsgálat alá vontuk az egyes vonzerők és a reprezentativitást biztosító szempontok, így a korcsoportok, az iskolai végzettség és a válaszadó lakóhelyének mérete közötti kapcsolatokat. Elsőként azt tettük vizsgálat tárgyává, hogy mely települési vonzerők osztják meg leginkább a válaszadókat, illetve melyek azok, amelyekről a lakossági vélemény inkább egybehangzó. Az alapfoktól a felsőfokig terjedő teljes oktatási struktúra jellege és a szabadidő eltöltésének lehetősége az a két tényező, ami a legkülönbözőbb mértékben fontos az egyes korcsoportokhoz tartozó, differenciált végzettséggel rendelkező, illetve eltérő nagyságú településen élők számára. Szintén jelentősen megosztotta a lakosságot az egészségügyi szolgáltatások teljessége, az internetelés, mobilhálózat minősége, a foglalkoztatási lehetőségek, valamint az elérhető kereskedelmi hálózat fejlettsége. A másik végletet azok a tényezők jelentik, melyek semmilyen csoportosítás szempontjából nem mutatnak szignifikáns különbséget, vagyis a válaszadók viszonylag egységesen értékelik ezek fontosságát.

Ezek részben az infrastruktúrához kapcsolhatók, így a csatornázottság és a közúthálózat minősége, de ide tartozott a településen megtalálható lakásállomány kora és típusa, valamint a lakosság korösszetétele is.

Amennyiben külön értékeltük az egyes vonzerők és a korcsoportok közötti kapcsolatokat, az alábbi megállapításokat tehetjük. Erőteljesebb szignifikanciát mintegy a tényezők felénél tudunk kimutatni a válaszadók életkorával. (A szignifikáns esetként a 0,05 alatti értékeket azonosítottuk). Ide az egészségügyi szolgáltatások, az óvodai és alapfokú oktatás, a teljes oktatási struktúra, az infrastruktúrán belül az internetelés és mobilhálózat minősége, az ügyintézési lehetőségek, a lakókörnyezet állapota, a település történelme és hagyományai, a lakosság etnikai összetétele, a foglalkoztatási lehetőségek, valamint a szabadidő eltöltése tartoztak. Egyáltalán nem meglepő módon a fiatalabb (20-39 éves) korcsoport körében a teljes mintára értelmezett átlagnál (4,11) jóval magasabb értéket kapott „az internetelés, mobilhálózat minősége” kategória (4,4), de szintén magasabbra értékelte ez a korcsoport a „foglalkoztatási lehetőségeket” (4,32). Ellenben „a település történelme, hagyományai” tényezőre adott érték esetükben volt a legalacsonyabb (2,93). (A 2004-2005-ös adatfelvételkor szintén ez a tényező kapta, valamennyi felbontást figyelembe véve a legalacsonyabb értéket a legfiatalabb korcsoporttól.) A középkorosztály esetében (40-59 éves) egy vonzerő érdemelt külön említést. Természetesnek mondható, hogy esetükben a „foglalkoztatási lehetőségek és körülmények” megítélése (4,34) jóval az átlagérték felett volt. A legidősebbeknél (60 év feletti) ellenben néhány olyan vonzerőt emelnék ki, melyek az átlagtól lényegesen elmaradó értékekkel szerepeltek. Így egyáltalán nem meglepő módon az oktatás mindkét tényezője (2. és 3. tényező, 3,75 illetve 3,17), az „internetelés, mobilhálózat minősége” (3,59), a „foglalkoztatási körülmények” (3,6) és a „szabadidő eltöltésének lehetőségei” (3,43) számukra kevésbé voltak meghatározóak egy település vonzerejének megítélésében.

Szintén kíváncsiak voltunk arra, hogy létezik-e összefüggés az iskolai végzettség és a tényezőkre adott válaszok között. Összesen hét tényező esetében beszélhetünk jelentősebb szignifikáns különbségekről. Ezek közé sorolható az internetelés és mobilhálózat minősége, a kereskedelmi hálózat fejlettsége, a lakókörnyezet állapota, a település természeti adottságai, a lakosság etnikai összetétele, a foglalkoztatási lehetőségek és a szabadidő eltöltése. Az alapfokú végzettségű csoport amellet, hogy kevésbé tartotta fontosnak az oktatási adottságokat (a 2. tényező 3,88-as, 3. tényező 3,28-as értékkel szerepel esetükben), az „internetelés, mobilhálózat minősége” (3,76) és meglepő módon a „foglalkoztatási körülmények” (3,81) tényezőt is az átlagosnál alacsonyabbra értékelte. (A kapott eredmények egyébként összhangban vannak a hivatkozott másik kutatással.⁴) A középfokú végzettséggel rendelkezők esetében szintén ez utóbbi két vonzerőt emelném ki magas értékük okán (internetelés-mobilhálózat 4,28, foglalkoztatás 4,34). A felsőfokú végzettségűek körében találtuk a valamennyi felbontás alapján mért legmagasabb értéket, ők a „település közbiztonságára” adtak maximumot (4,55). Szintén átlagot jóval meghaladó volt az „internetelés, mobilhálózat minősége” (4,32) és a „település természeti adottságai” (3,95) szempontok megítélése, míg a „kereskedelmi hálózat fejlettsége” esetükben kapta a legalacsonyabb mért értéket (3,57).

Érdekes elemzésnek ígérkezett a válaszadó aktuális lakóhelyének mérete és a tényezők közötti kapcsolat feltárása is. Négy olyan tényezőt emelnék ki, melyek esetében erős szignifikanciáról számolhattunk be. Ezek az egészségügy, a teljes oktatási struktúra, a kereskedelmi hálózat, valamint az ügyintézési lehetőségek. A legkisebb lélekszámú településeken

⁴ Szirmai V. – Várad Zs. (2009)

(2000 fő alatti lakossal) nem meglepő módon, rendre azok a vonzerők kaptak alacsonyabb értékeket, melyek csak kevésbé jellemzik ezt a településtípust. Így „az egészségügyi szolgáltatások teljessége” (3,82), a „kereskedelmi hálózat fejlettsége” (3,31), „az ügyintézési lehetőségek” (3,68), a „közlekedési kapcsolatok” (3,71) és „a teljes oktatási struktúra megléte” (2,89) messze elmaradt a városi értékektől. (Ez utóbbi volt egyébként az összes felbontást figyelembe vett minimum érték.) Nem várt módon, viszont az internetelés-mobilhálózat értékelése (4,36) a városi értékeket is meghaladta. A településméret másik pólusának számító, 50.000 főnél népesebb városok esetében két magas értéket emelnék ki, ezek „a teljes oktatási struktúrára” (3,6) és a „kereskedelmi hálózat fejlettségére” (3,99) adott pontszámok.

A magyar városok vonzerejének megítélése

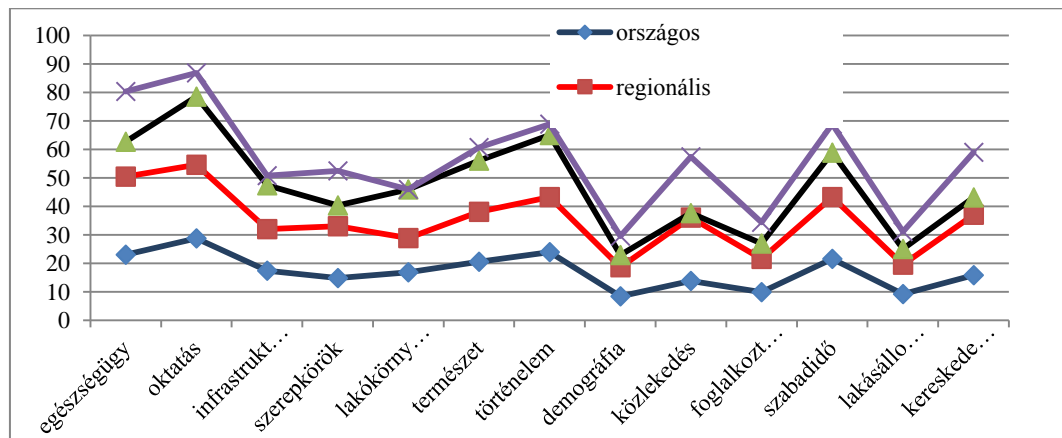
Korábbi kutatásunkhoz hasonlóan érdekes elemzési szempontnak ígérkezett annak vizsgálata, hogy egy adott várost hogyan ítélik meg a válaszadók országosan és saját régióján belül. 2004-2005-ös eredményeink tükrében hipotézisünk az volt, hogy a saját régióján belül szinte mindegyik település, szinte minden szempont alapján kedvezőbb megítélést élvez, mint teszi azt országosan. (A korábbi adatfelvétel során a kivételek egyike egyébként Sopron volt.)

Újabb kutatásunk során, az alábbi módon elemeztük a kapott adatokat:

- minden település esetén összehasonlítottuk az országos minta 1000 válaszadójának véleményét az adott város régióbeli válaszaival, ennek eredményeként kirajzolódtak az egyes települések karakterisztikus jegyei (az ábrában „országos” és „regionális” jelöléssel),
- másrésztől leszűkítettük a vizsgálatot azokra a válaszadókra, akik versenyképesnek gondolták az adott települést, ezzel a „versenyképes válaszok” megoszlását tettük vizsgálat tárgyává, másként fogalmazva kerestük az országosan vagy regionálisan felülértékelt tényezőket („versenyképes országos”, „versenyképes regionális” megjelölést használva az ábrán),
- időbeni összehasonlítást is végeztünk, melynek keretében a közel 10 évvel korábbi bázisadatokat állítottuk párhuzamba az aktuális adatokkal, dinamikájában szemlélve a változásokat.

Illeszkedve a tanulmány címéhez, a részletes elemzésnek alávett települések közül ezúttal kizárólag Pécs adatait mutatom be.

2. ábra: Pécs megítélése a magyar lakosság megkérdezése alapján, 2012-2013

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

Az ábrát szöveges formában értékelve, az alábbi megállapításokat tehetjük:

- Országos megítélését tekintve a város sorrendben a következő öt tényezőben mutatott karakteres versenyképességi jegyeket: oktatási struktúra, a település történelme, egészségügyi szolgáltatások, szabadidős lehetőségek és természeti adottságok.
- A dél-dunántúli régióban mindezek kiegészültek további kettő tényezővel (közlekedési kapcsolatok, kereskedelmi hálózat), és hipotézisünknek megfelelően az országosnál jóval gyakrabban (többször 20 százalékpontot meghaladó mértékű volt a növekedés) szerepeltek az egyes tényezők a válaszok között (ahogy az a 2. számú ábrán is látható, például országosan a megkérdezettek 23%-a tartotta kiemelkedőnek Pécs egészségügyi szolgáltatásait, a Dél-Dunántúlon viszont már minden második válaszadó gondolta ugyanezt).
- 2004-2005-ös bázisadatainkhoz képest kijelenthető, hogy a régión belül a foglalkoztatási körülményeket kevesebben említették a versenyelőnyök között, de a többi tényező esetében is inkább stagnálásról, kismértékű visszaeséről árulkodtak a regionális adatok; pozitív változást abban találtunk, hogy országosan 5-10 százalékponttal többen jelöltek meg egyes tényezőket (oktatási struktúra, a város történelme, egészségügy, szabadidős lehetőségek) a vonzerők sorában,
- A Pécsset versenyképesség tartó válaszokat elemezve megállapíthattuk, hogy a közlekedési kapcsolatok, az egészségügy, a kereskedelmi hálózat fejlettsége és a városi szerepkörök szélessége jelentősen felülértékelt kategóriák voltak a régióban, de kisebb mértékben a szabadidős lehetőségek is ide tartoztak.

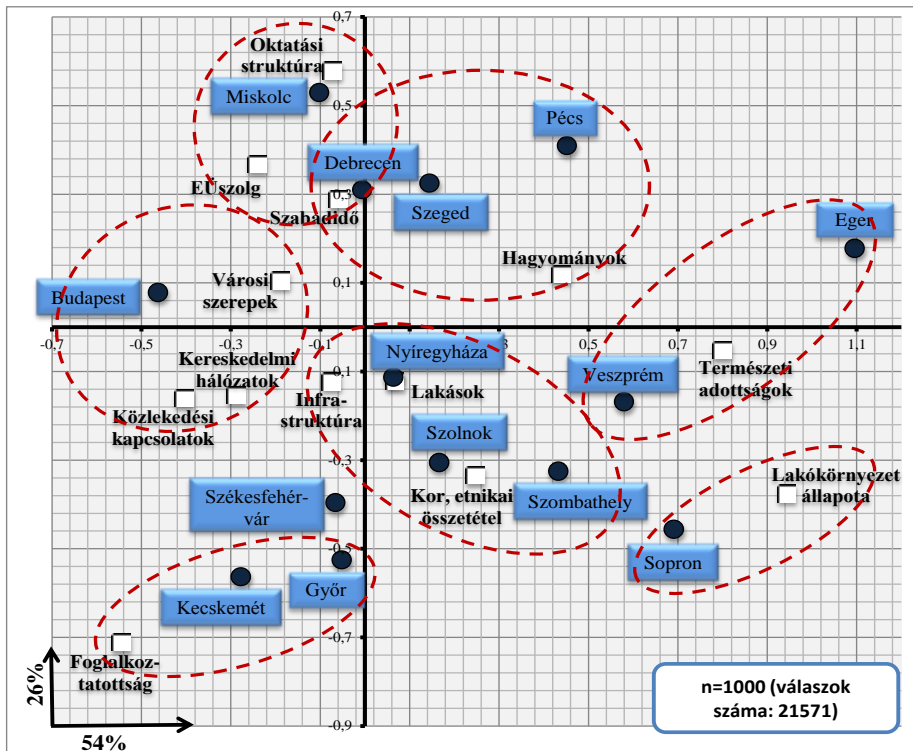
A szemléltetési céllal többször használt korrespondencia-térképek módszertani háttérét és jellemzőit az alábbiakban foglalhatjuk össze: „A korrespondencia-analízis egy olyan exploratív többváltozós technika, mely az asszociációs kapcsolat vizuális elemzése érdekében egy gyakorisági tábla adatait grafikus ábrává konvertálja.”⁵ Tulajdonképpen egy mesterséges, redukált teret hozunk létre (többször 2 dimenziót) úgy, hogy az információ minél nagyobb részét megtartsuk. A korrespondencia-térképen a kialakított dimenzióknak konkrétan meghatározható tartalma, jelentése nincsen. Az ábra a pontok távolsága alapján értelmezhető. Az egymáshoz közeli kategóriák hasonlóságot mutatnak, a távolabbiak inkább különbözőséget. Az origóhoz közelebbi pontok markánsabbak, mint az origótól távol esők. Az ábrák bal alsó sarkában a nyílkon lévő számok az inercia (súlyozott variancia) tengelyek által megmagyarázott arányát jelzik. A csoportosítások (karikázások) a pontok távolságát figyelembe véve, de a szerzők szubjektív döntése alapján kerültek kialakításra.

Természetesen mind a földrajzi (regionális vélemények kontra országos megítélés), mind az időbeli összehasonlítások (2004-2005 óta tapasztalt változások) megnehezítették, hogy homogén város csoportokat képezhessünk. (Ahogy Beluszky fogalmaz: „Mindenfajta csoportosítás, tipizálás erőszaktétel a települések egyediségén.”⁶) Ettől függetlenül megvizsgáltuk, hogy a legalább 50 említést elérő városok esetében a legjellemzőbb vonzerők hogyan alakultak. A khi-négyzet próba alapján (khi-négyzet=1122,6; szf=156; p-érték<0,001) szignifikáns kapcsolatot találtunk a vonzerőt megtestesítő tulajdonságok és a városok között. A 3. számú ábra az összefüggés jellegzetességeit vizuálisan is szemlélteti.

⁵ Hajdu O. (2003), 136. o.

⁶ Beluszky P. - Sikos T. T. (2007), 20. o.

3. ábra: Korrespondencia-térkép magyar lakosság megkérdezése alapján, 2012-2013

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

Legmarkánsabban három „csoportosulást” találtunk:

Budapesten a jól kiépült közlekedési kapcsolatok, a széles spektrumon mozgó városi szerepkörök, illetve a kereskedelmi hálózatok fejlettsége jelentik a válaszadók szerint a legvonzóbb szempontokat. A főváros abban az értelemben is külön csoportot képviselt, hogy egyetlen másik város esetében sem tapasztaltuk az országos és regionális vélemények ilyen mértékű összhangját.

Szeged, Debrecen, Pécs és Miskolc részleges átfedéseket mutatott, a szabadidős lehetőségek jelentik a közös metszetet, az oktatási struktúra és az egészségügyi ellátások már inkább Debrecen és Miskolc, a település történelme és hagyományai pedig inkább Pécs és Szeged esetében jelentettek vonzerőt. Az ezeket kiegészítő regionális karakterek szerint Debrecen, Pécs és Szeged közel azonos megítélés alá esett, sőt a regionális felülértékeltség is hasonlóságot mutatott esetükben. Az időbeni összevetésben egyértelműen Debrecen értékei javultak a legdinamikusabban, míg Pécsnél több tényező értéke stagnált vagy romlott a 2004-2005-ös adatokhoz képest.

Nyíregyházán, Szolnokon és Szombathelyen a lakásállomány, valamint a népesség kor és etnikai összetétele jelentett vonzerőt.

Kevésbé markánsan, de néhány további olyan együttállást láthattunk, melyek szintén bizonyos tulajdonságok dominanciájára utaltak:

Eger és Veszprém leginkább természeti adottságaik miatt tekinthetők vonzóknak, Sopronra volt leginkább jellemző a lakókörnyezet megfelelő állapota. Sopron és Eger esetében saját régiójuk válaszadói hozzárendelték ehhez még az oktatási struktúrát is. A városok közül Eger saját régióján belüli megítélése a legpozitívabb (ez az országos adatokhoz mért kedvezőbb

értékekben, a regionálisan megfogalmazott jellemzők magasabb számában, és az időbeni összehasonlításban is megmutatkozott).

Kecskemét és Győr esetében egyaránt a kimagaslóan jó foglalkoztatottsági helyzet teremt versenyelőnyt. Győr abban viszont már egyedinek számít, hogy ráadásul mindez nem jelentett országos felülértékeltiséget (ahogy az Kecskemét esetében történt). Regionálisan Győr történelme és oktatási struktúrája felülértékelt, ami akár a város jövőben remélt szerepköreire is utalhat. Kecskemét ugyan hasonlít hozzá abban, hogy a foglalkoztatási körülmények az országos említésekben kimagaslóak, de számos különbséget is találtunk. Amellett, hogy ez a tényező egyelőre még országos felülértékeltiséget mutatott, mások voltak a regionális karakterek (az oktatás helyett az általánosabbnak mondható közlekedést, szabadidős lehetőségeket, kereskedelmi ellátottságot említették a legtöbben), és dinamikus összehasonlításban is kevésbé egyértelmű a javulás.

Székesfehérvár kicsit kilógott a sorból. Leginkább az előző két városhoz „húzott”, viszont kereskedelmi hálózata és közlekedési kapcsolatai említése okán már inkább vonható párhuzam Budapesttel. Az időbeni összevetésben vegyesen előforduló kismértékű visszaesés és javulás Pécsre emlékeztet, míg az országosan felülértékelt foglalkoztatás Sopront és Kecskemétet juttatta eszünkbe.

Összegzés

A tanulmány címében szereplő kérdésre természetesen többféle válasz is adható. Az mindenestre sokatmondó adat, hogy napjaink Magyarországon a legfontosabb lakóhelyi vonzerőnek a települések közbiztonsága számít. Sorrendben olyan, 10 év távlatában stabilnak mondható tényezők következnek, mint a települések infrastrukturális ellátottsága, a lakókörnyezet állapota, az egészségügyi szolgáltatások teljessége, a foglalkoztatási körülmények, az óvodai és alapfokú oktatás megléte, a közlekedési kapcsolatok és az ügyintézési lehetőségek. Egyáltalán nem meglepő módon eltérő preferenciákkal írhatók le a fiatalok, a középkorúak és az idősek, valamint lényegesen differenciálnak a válaszadói elképzelések az iskolai végzettség és a lakóhelyi méret függvényében is.

Pécs egyelőre sokkal inkább oktatási, történelmi és természeti adottságainak, valamint meglévő egészségügyi szolgáltatásainak és szabadidős lehetőségeinek köszönheti karakteres versenyképességi jegyeit, semmint kedvező foglalkoztatási körülményeinek, amit egyre kevesebben soroltak versenyelőnyei közé. A régió belüli válaszok dinamikus vizsgálata több tényező esetében stagnálásról, akár kismértékű visszaesésről árulkodik. A város továbbra is részleges átfedéseket mutat a vidéki régióközpontok közül Szegeddel, Debrecennel és Miskolccal, az időbeni összevetésben viszont egyértelműen Debrecen értékei javultak a legdinamikusabban, de Szeged is átlagot meghaladóan javította pozícióit.

A sikeres települések jellemzői meglehetősen széles skálán mozognak, rugalmasan változtatható gazdasági szerkezetüktől kezdve, a magasan kvalifikált munkaerőn és a kedvező társadalmi szerkezeten keresztül, egészen értékes településkörnyezetükig. Azok az európai térségek tudtak valóban sikeressé válni, amelyek képesek voltak saját endogén adottságaikra épülő stratégiát meghatározni, majd azt eredményesen működtetni. Az önálló programalkotásra képtelen területek legfeljebb átmenetileg stabilizálhatják helyzetüket, azt is csak többnyire központi támogatások felhasználásából. Kutatásunk célja, a valós helyi igényeken alapuló fejlesztési stratégia kidolgozásához nyújtandó információ volt, azt remélve, hogy a címben szereplő kérdésre egyre több pozitív válasz születik a nem oly távoli jövőben.

Irodalom

- Baráth Gabriella et al. (2009): *A nagyvárostérségi elit versenyképesség felfogása*. In: Szirmai Viktória (szerk.): *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 170–185. p.
- Beluszky Pál - Sikos T. Tamás (2007): *Változó falvaink. A magyarországi falvak típusai a harmadik évezred kezdetén*. In: *Tér és Társadalom*, 3, 1–29. p.
- Hajdu Ottó (2003): *Többváltozós statisztikai számítások*. Budapest, KSH.
- Koltai Zoltán (2014): *Sikeres és versenyképes városok*. Piackutatás a magyar települések körében. Pécs, PTE FEEK.
- Koltai Zoltán (2016): *Successful Cities in Hungary*. Berlin, Scholars' Press.
- Szirmai Viktória - Váradi Zsuzsanna (2009): *A várostérségi társadalmak versenyképesség-felfogása*. In: Szirmai Viktória (szerk.): *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 185–190. p.

Kérdőíves felmérés az e-learning tanfolyamokról és online oktatási tényezőkről

A kérdőív az e-learning vagy elektronikus tanulás szerepét és megítélését vizsgálta a hazai felsőoktatási hallgatók körében.¹ A vizsgálat gerincét alkotó kérdőív interneten keresztül volt hozzáférhető², a kérdőív végleges változatában 29 kérdést tartalmazott. A kérdések tartalmilag az e-learning olyan meghatározó elemeire tértek ki, mint az online kurzusok helyzete, szerepe és megítélése, és a legelterjedtebb IKT-eszközök oktatásban betöltött funkciói, ezek megítélése.

A kérdések típusuk alapján három részre oszthatóak. Az első típushoz tartozó kérdéseknél egy választ lehetett megjelölni, a második típusnál több válaszlehetőség volt, míg a harmadik típusnál a kérdéseket (illetve állításokat) egy többfokú skálán kellett értékelni. A lekérdezés 2016 februárjában történt, összesen 658 kérdőív tartalmazott teljes körűen értékelhető válaszokat. A kérdőív végleges változatát egy empirikus előtesztelés előzte meg, melynek során egy kisebb mintán teszteltem a kérdőívet. Ennek révén felszínre került, hogy bizonyos kérdéseket ki kell hagyni, vagy más formában szükséges feltenni. A próba-lekérdezés tapasztalatai alapján készült el a kérdőív végső formája. Az adatok értékeléséhez SPSS statisztikai értékelő rendszert használtam fel.

A válaszadói mintában nagyon alacsony volt a fiatal kitöltők száma (a 18-20 korcsoportban csak 25 fő volt a válaszadók száma), így a Z generációra vonatkozó vizsgálatot nem tudtam elvégezni. Nem a generációs megközelítések szerinti ideális bontásban³, de életkor alapján három csoportot képeztem, melyek a következőként kerültek kialakításra:

1. csoport: életkorban 18-20 és 21-25 csoportok, összesen 209 fő
2. csoport: életkorban 26-35 csoport, összesen 199 fő
3. csoport: életkorban 36-55 csoport, összesen 199 fő

Ez lehetőséget adott statisztikai elemzésre a három életkori csoport vonatkozásában (adott változó tekintetében –csak skálakérdéseknél), korosztályra bontva keresztátlák alapján.

Ahol erre nem volt lehetőség, ott leíró statisztikai módszerekre tudtam támaszkodni.

A kérdőív értékelése

(1. kérdés: Az Ön neve:)

A vizsgálati mintát 658 értékelhető válaszadó jelentette. A mintában szereplők nemi összetételéről elmondható, hogy a válaszadók körében a nők jelentős többségben voltak. Számszerűsítve 156 férfi (24%) és 502 nő (76%) vett részt a vizsgálatban.

(2. kérdés: Az Ön életkora:)

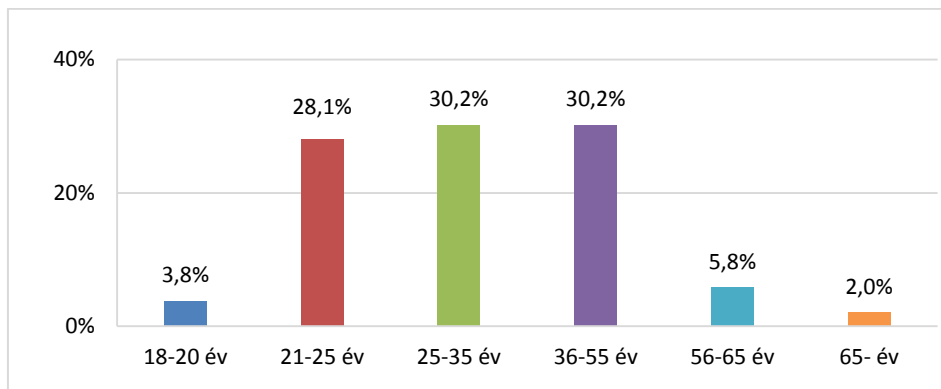
¹ A kérdőív része egy nagyobb kutatási folyamatnak: Online oktatási környezet és IKT tényezők vizsgálata a felsőoktatásban / Pankász Balázs disszertáció, megjelenés alatt/

² A kérdőív az alábbi linken volt elérhető: <https://goo.gl/HhKaMO>

³ Z generáció az 1995 után születettek, az Y generáció 1995 és 1981 között született diákok, az X generáció az 1961 és 1981 között születettek

A vizsgálatban a 18-20 év közöttiek 25 fővel (3,8%), a 21-25 év közöttiek 184 fővel (28,1%), a 26-35 év közöttiek 199 fővel (30,2%), a 36-55 év közöttiek szintén 199 fővel (30,2%), az 56-65 év közöttiek 38 fővel (5,8%), a 65 feletti pedig 13 fővel (2,0%) vettek részt. Mint ahogy az adatok is mutatják, a kérdőívet kitöltők többsége 21 és 55 év közötti (1. ábra).

1. ábra: A vizsgált minta korcsoport-összetétele

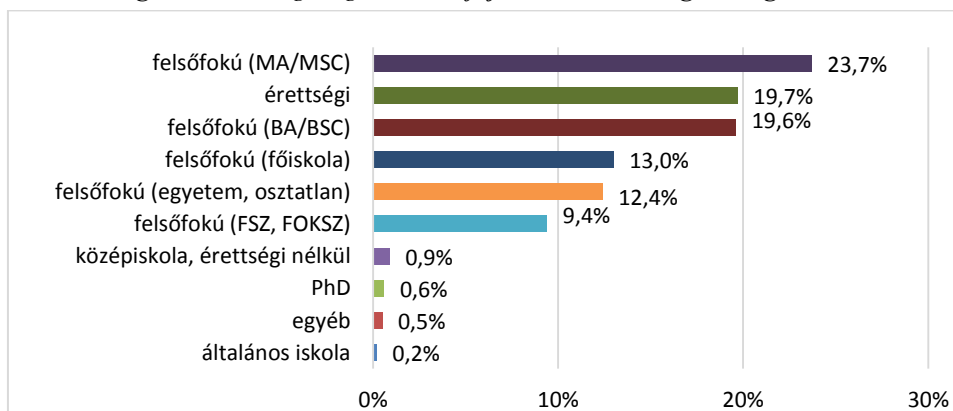

(3. kérdés: Az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége:)

A mintát képző személyek 0,2%-ának (1 fő) általános iskola, 0,9%-ának (6 fő) középiskola, érettségi nélkül, 19,7%-ának (130 fő) érettségi, 9,4%-ának (62 fő) felsőfokú (FSZ, FOKSZ), 13,0%-ának (86 fő) felsőfokú (főiskola), 12,4%-ának (82 fő) felsőfokú (egyetem, osztatlan képzés), 19,6%-ának (129 fő) felsőfokú (BA/BSC), 23,7%-ának (156 fő) felsőfokú (MA/MSC), 0,6%-ának (4 fő) PhD, 0,5%-ának (3 fő) egyéb volt a legmagasabb iskolai végzettsége.

A vizsgálatban résztvevők legmagasabb iskolai végzettsége szerinti összetételében jelentős többségben vannak a felsőfokú végzettségűek (79,1%), de magas arányban vannak az érettséggel rendelkezők is (19,7%) (2. ábra).

2. ábra: A vizsgált minta legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti összetétele

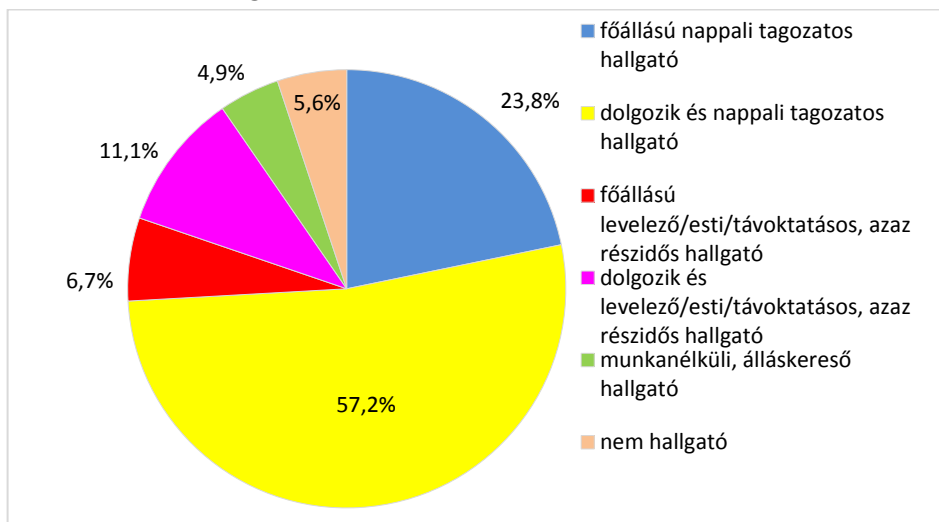

(4. kérdés: Az Ön jelenlegi státusza:)

A kérdőívet kitöltők 23,8%-a (156 fő) főállású nappali tagozatos hallgató, 57,2%-a (375 fő) dolgozik és nappali tagozatos hallgató, 6,7%-a (44 fő) főállású levelező/esti/távoktatásos, azaz

részidős hallgató, 11,1%-a (73 fő) dolgozik és levelező/esti/távoktatásos, azaz részidős hallgató, 4,9%-a (32 fő) munkanélküli, álláskereső hallgató, míg 5,6% (37 fő) nem hallgató (3. ábra).

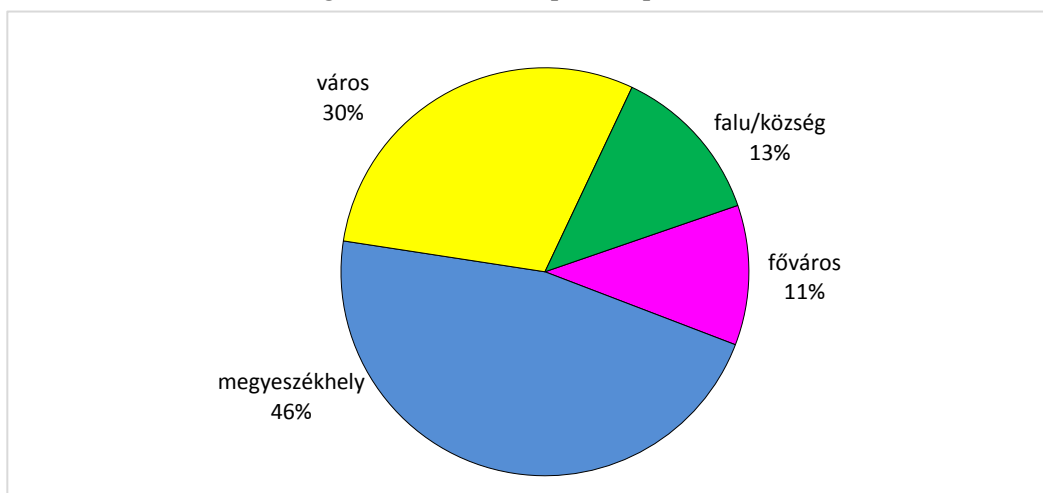
3. ábra: A vizsgált minta társadalmi státusz szerinti összetétele

(5. kérdés: Milyen településen él Ön?)

A mintába került személyek jelentős többsége város lakó. A válaszadók közül 73 fő (11,1%) a fővárosban, 307 fő (46,6%) megyeszékhelyen, 195 fő (29,6%) városban él, míg csupán 84 fő (12,7%) él faluban vagy községben (4. ábra).

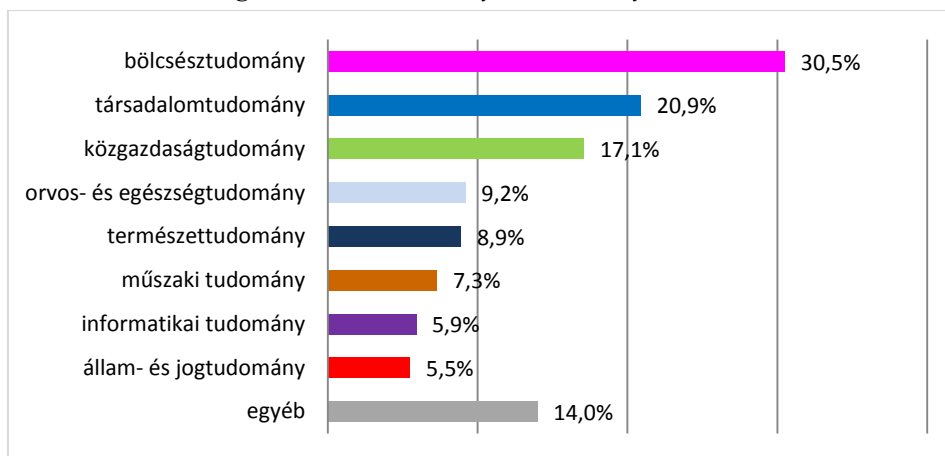
4. ábra: A vizsgált minta lakótelepülés-típus szerinti eloszlása

(6. kérdés: Milyen tudományterületen tanul(t)?)

A felmérésben résztvevők jelentős arányban három tudományterületen tanultak, melyek a bölcsész tudomány (30,5%), a társadalomtudomány (20,9%), valamint a közgazdaságtudomány (17,1%). A további tudományterületek egyike sem haladta meg a 10%-os arányt (5. ábra).

5. ábra: A vizsgált minta tanulmányai tudományterület szerint bontva

Az online kurzusok vizsgálata

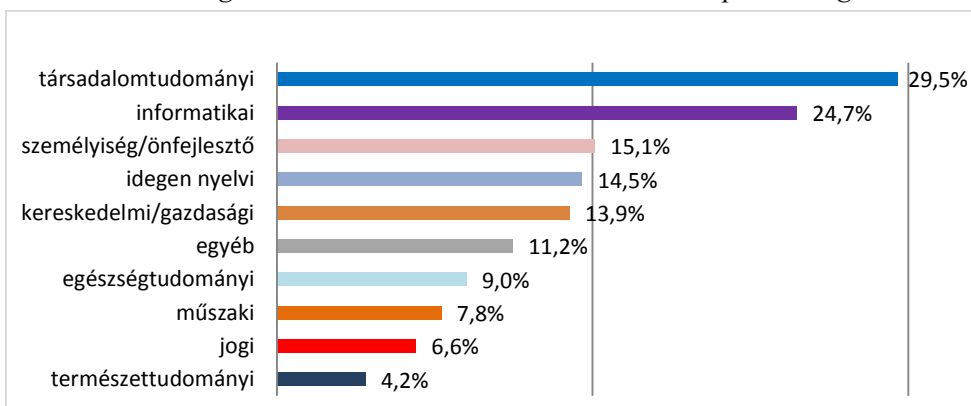
(10. kérdés: Ön vett már részt online kurzuson?) (n=668)

Az online kurzusok az e-learning vagy elektronikus tanulás meghatározó elemei. Számuk évről évre növekszik a technológiai fejlődés, valamint a szükséges eszközök széles körben való elterjedésének hatására. Részvételi arányuk azonban még napjainkban is meglehetősen alacsony. A megkérdezettek körében mindössze 25,3% (169 fő) az, aki részt vett már ilyen jellegű kurzuson, 74,7% nem (499 fő).

(12. kérdés: Milyen típusú online kurzusra iratkozott be?)

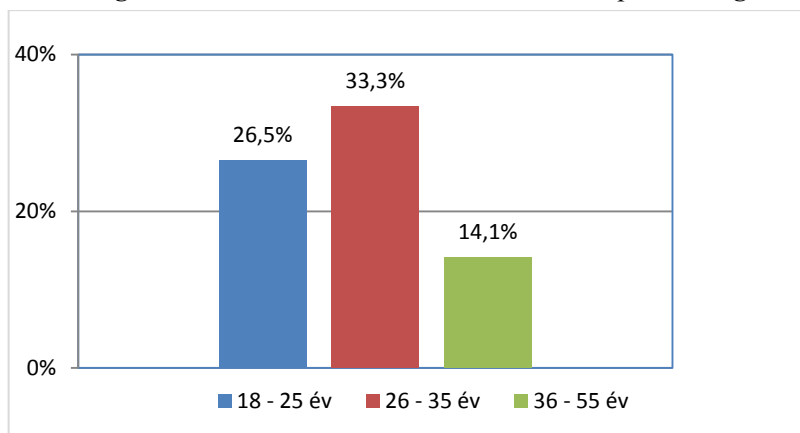
Az elkezdett online kurzusok típusa széles spektrumon mozog. Az öt leggyakoribb a társadalomtudományi 29,5%-kal, az informatikai 24,7%-kal, a személyiségfejlesztő/önfejlesztő 15,1%-kal, az idegen nyelvi 14,5%-kal, valamint a kereskedelmi/gazdasági 13,9%-kal. Ezekon felül megjelennek még az egészségtudományi (9,0%), műszaki (7,8%), jogi (6,6%), természettudományi (4,2%) és egyéb, a kérdőívben nem nevesített típusú kurzusok (11,2%) is. (6. ábra).

6. ábra: A vizsgált minta által elkezdett online kurzus-típusok megoszlása

Az informatikai kurzusokon való résztvevők életkor alapján szignifikánsan különböznek ($p=0,045$). A megkérdezettek körében a 18-25 év közöttiek 26,5%-a, a 26-35 év közöttiek 33,3%-a, míg a 36-55 év közöttiek 14,1%-a iratkozott be informatikai online kurzusra. Tehát az eredmények alapján a kérdőívet kitöltők körében a 35 év felettiek kevesebb arányban vettek részt informatikai online kurzuson, mint a fiatalabb korosztályok tagjai (7. ábra).

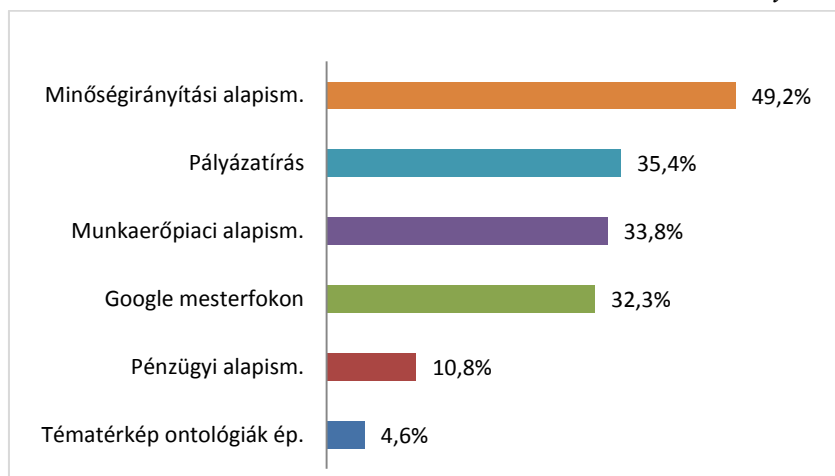
7. ábra: A vizsgált minta által elkezdett online kurzus-típusok megoszlása

(13. kérdés: Ha a PTE FEEK-en vett részt online kurzuson, mely kurzusra (kurzusokra) iratkozott fel?)

A megkérdezettek 9,9%-a, azaz 65 fő vett részt online kurzuson a PTE FEEK⁴ intézmény kezein belül. A pozitív válaszadók közül 23 fő (35,4%) a Pályázatírás, 21 fő (32,3%) a Google mesterfokon, 3 fő (4,6%) a Tématérkép ontológiák építése, 32 fő (49,2%) a Minőségirányítási alapismeretek, 22 fő (33,8%) a Munkaerőpiaci ismeretek és 7 fő (10,8%) Pénzügyi alapismeretek kurzuson vett részt. A 108 kapott válaszból következtethető, hogy a választ adók egy része több kurzuson is részt vett (8. ábra).

8. ábra: A PTE FEEK online kurzusain való részvétel aránya

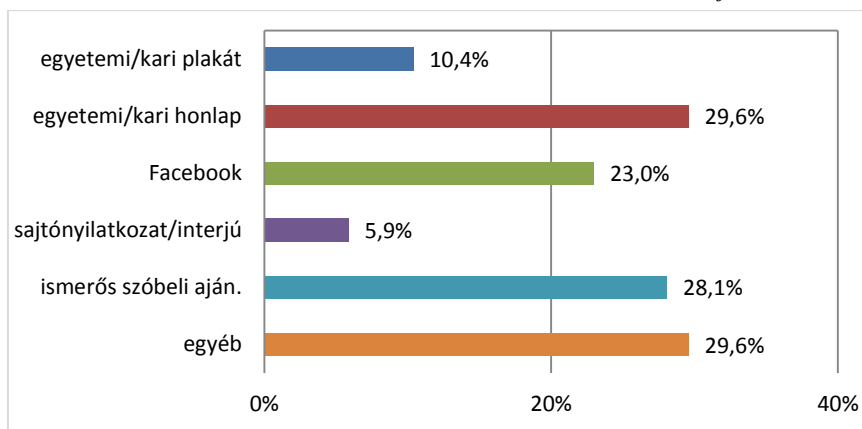

(14. kérdés: Honnan szerzett tudomást az online kurzusról?)

A kérdésre 135 kitöltőtől kaptunk értékelhető választ. Közülük 14 fő (10,4%) az egyetemi/kari plakátról, 40 fő (29,6%) az egyetemi/kari honlapról, 31 fő (23,0%) a Facebookról, 8 fő (5,9%) sajtónyilatkozatból/interjúból (5,9%), 38 fő (28,1%) ismerős szóbeli ajánlása által, 40 fő (29,6%) pedig egyéb forrásból szertett tudomást a kurzusról (9. ábra).

⁴ A Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kara 2015 szeptemberében megszűnt, a PTE KPVK a jogutód intézmény.

9. ábra: A válaszadók online kurzusról értesülésének forrásai

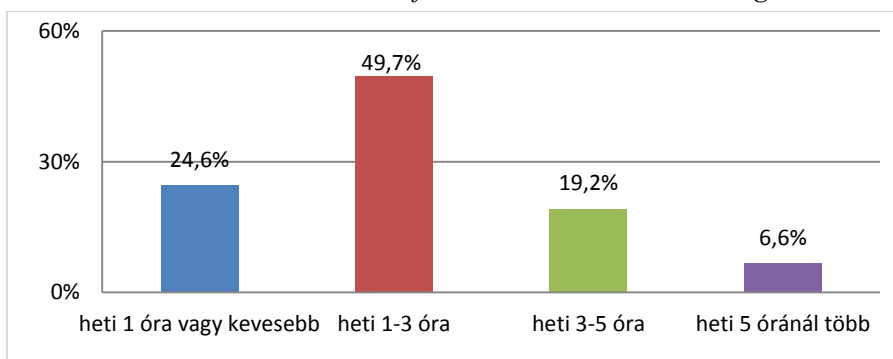
(16. kérdés: Mindegyik kurzust teljesíteni tudta, amelyre feliratkozott?)

A mintát képző személyek 80,2%-a (134 fő) teljesítette, míg 19,8%-a (33 fő) nem teljesítette az általa elkezdett kurzusok mindegyikét.

(17. kérdés: Mennyi időt foglalkozott hetente a kurzus anyagával?)

A kérdésre válaszolók 24,6%-a (41 fő) heti egy órát vagy annál kevesebbet, 49,7%-a (83 fő) heti 1-3 órát, 19,2%-a (32 fő) heti 3-5 órát, 6,6%-a (11 fő) pedig heti 5 óránál többet foglalkozott a kurzus anyagával. A válaszadók nagy része tehát nem több, mint heti 3 órát fordított az online kurzusra. (10. ábra)

10. ábra: Az online kurzusra fordított heti óraszámok megoszlása

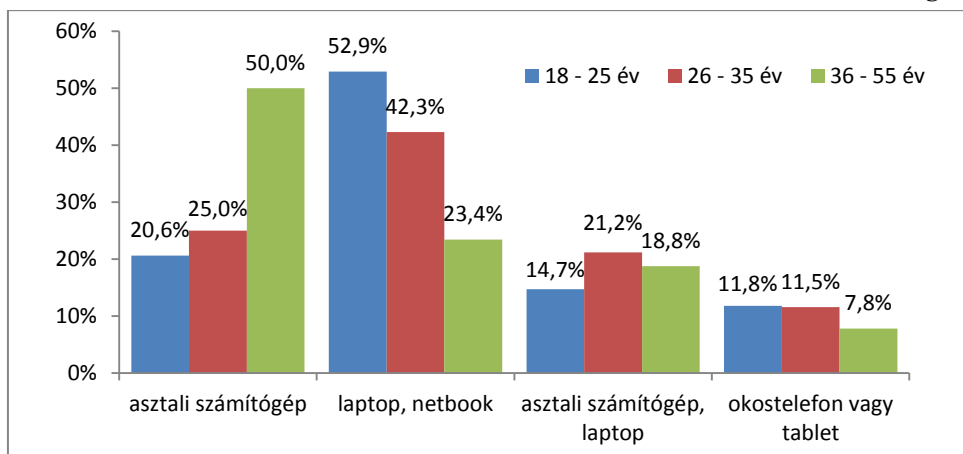
(18. kérdés: Milyen eszközzel használta az online kurzusok felületét?) (n=164)

A válaszadók egy része többféle eszközt is igénybe vett a kurzus felületének eléréséhez. A válaszokban megjelölt eszközök 55,5%-a asztali számítógép, 59,1%-a laptop, 1,8%-a netbook, 5,5%-a tablet, 4,9%-a okostelefon volt. A kisebb eszközök, mint a tablet vagy az okostelefon kevésbé voltak népszerűek a kurzusok felületének használatakor.

Az, hogy ki milyen eszközön használja, az online kurzus felületét szignifikáns kapcsolatban van az életkorral. ($p=0,023$). A 36-55 év közöttiek kisebb arányban használják az online felületet számítógépen és laptopon, illetve netbookon kívül más eszközökön is, mint a 35 évnél fiatalabbak. A 18-35 évesek több, mint egytizede használ laptopon és asztali számítógépen kívül más eszközt is, míg a 36-55 év közöttiek 7,8%-a állítja azt, hogy okostelefonon vagy

tableten is használja az online kurzusok felületét. A 36-55 év közöttiek fele csak asztali számítógépet használ a kurzus online felületének megtekintésére, a 26-35 évesek 25%-a és a 18-25 évesek 20%-a használ erre csak asztali számítógépet (11. ábra) (1. táblázat).

11. ábra: Az online kurzusok eléréséhez használt eszközök életkor szerinti megoszlása

(19. kérdés: Milyen böngészővel használta az online kurzusok felületét?)(n=164)

A mintába került személyek egy része több böngészőprogramot is igénybe vett a kurzus teljesítéséhez. 14,0% Internet Explorert, 44,5% MozillaFirefox-ot, 63,4% GoogleChrome-ot, 1 fő (0,6%) Opera-t, 3 fő (1,8%) egyéb böngészőt használt. Az eredmények jól tükrözik az országos tendenciákat is. A GemiusRankings adatai alapján elmondható, hogy hazánkban a legnépszerűbb böngésző program a GoogleChrome, amely a sokáig csúcson álló MozillaFirefox-ot előzi meg, a harmadik helyet az Internet Explorer foglalja el⁵.

Szignifikáns kapcsolatban áll az Internet Explorer használata a kurzusok online felületének a megtekintésére és az életkor ($p=0,013$). Míg a 36-55 év közöttiek közel egynegyede (20,6%) használja ezt a böngészőt, addig a 26-35 év közöttiek csak 11,3%-a állította ugyanezt és a 18-25 év közötti kérdőívet kitöltők között pedig senki sem állította azt, hogy használná az Internet Explorert az online kurzusok felületének megtekintésére (1. táblázat).

(20. kérdés: Amennyiben nem teljesítette valamelyik kurzust, amelyikre feliratkozott, ennek mi az oka?)

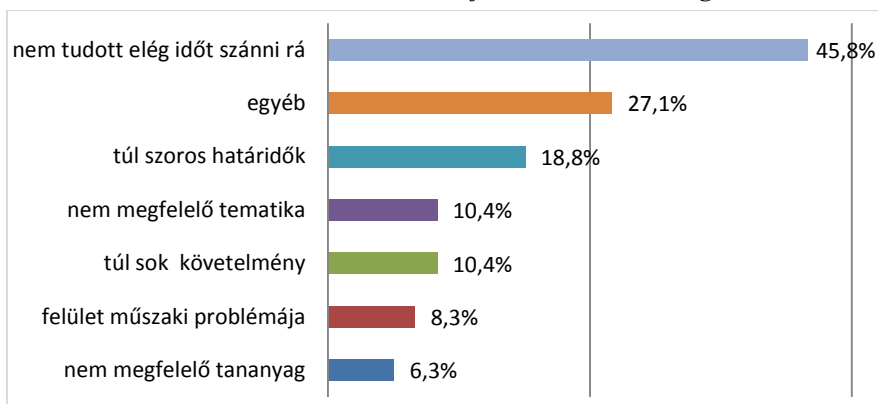
A kérdésre 48 értékelhető választ kaptam. A kitöltők legjelentősebb része, 45,8%-a (22 fő) nem tudott elég időt szánni rá, 18,8%-a (9 fő) a túl szoros határidőket, egyaránt 10,4-10,4%-a túl sok követelményt és a számára nem megfelelő tematikát, 8,3%-a (4 fő) a felület műszaki problémáját, 6,3%-a (3 fő) a nem megfelelő tananyagot, míg 27,1%-a (13 fő) egyéb akadályt jelölt meg a sikertelen kurzusteljesítés okaként (12. ábra).

Előzetesen azt vártam, hogy a feladatok milyensége és a szoros határidők befolyásolhatják leginkább a lemorzsolódást. A nehéz feladatok, a magas követelmények kudarcélményeket okozhatnak a hallgatóknak, sokan talán emiatt nem fejezik be a kurzusokat.

Ezt megcáfolni látszik az idői tényezők kiemelkedése, mely a résztvevők nagyjából felénél a legkomolyabb háttértényező a sikertelen kurzusteljesítés hátterében.

⁵ <http://www.rankings.hu/hu/rankings/web-browsers.html> (2016. 08. 17.)

12. ábra: A sikertelen kurzusteljesítés okainak megoszlása

(21. kérdés: Kérem, értékelje, mennyire volt elégedett az alábbi pontokkal!)

A kitöltők alapvetően elégedettek voltak az e-learning képzések felsorolt elemeivel.

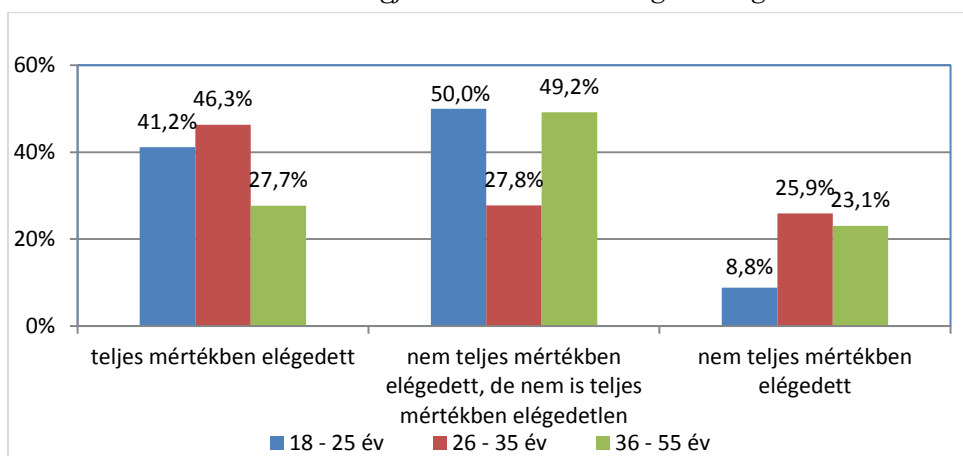
Az online kurzusok napjainkban egyre inkább képesek az irányukba támasztott magas elvárásoknak megfelelni, ennek hatására pedig valódi alternatívát jelenthetnek a hagyományos oktatási módszerek számára. A kérdőívben a megkérdezettek többségének válaszaiban átlagosan a jó (4) körül szóródtak. A tartalom naprakészsége, a felület kezelhetősége, a tartalom megjelenítése volt a három legmagasabb átlagpontszámot kapott tényező (4 felett). Nagyon hasonló értékelést kapott a felület kinézete, a felület/program gyorsasága, a feladatok nehézségi foka, a kurzus anyagának hasznosíthatósága. Leggyengébb pontszámot az oktatókkal való kommunikáció kapta (13. ábra).

13. ábra: A kurzussal kapcsolatos elégedettség átlaga

A tartalom megjelenítésével ($p=0,045$), való megelégedettség mértéke és az életkor között szignifikáns kapcsolat van. A 26-55 év közöttiek kevésbé vannak megelégedve az online kurzus tartalmának a megjelenítésével, mint a 26 év alatti hallgatók. A 18-25 év közöttiek 8,8%-a, a 26-35 év közöttiek 25,9%-a, míg a 36-55 év közöttiek 23,1%-a állítja azt, hogy nincs teljes mértékben megelégedve ezzel a tényezővel (14. ábra) (1. táblázat).

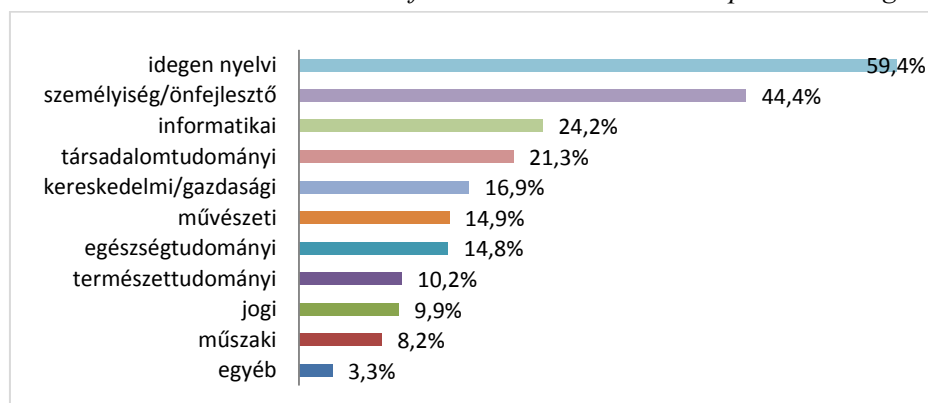
14. ábra: A tartalom megjelenítésével való elégedettség értékelése

(22. kérdés: Milyen típusú online kurzusra iratkozna be a jövőben?)

A válaszadók leginkább idegen nyelvi (59,4%) és személyiségfejlesztő/önfejlesztő (44,4%) kurzusra iratkoznának be a jövőben. Ezeket követik az informatikai (24,2%), a társadalomtudományi (21,3%), a kereskedelmi/gazdasági (16,9%), a művészeti (14,9%), az egészségtudományi (14,8%), a természettudományi (10,2%), a jogi (9,9%), a műszaki (8,2%) és az egyéb (3,3%) témájú kurzusok (15. ábra).

15. ábra: A válaszadók érdeklődését felkeltő online kurzusok típusainak megoszlása

Nem meglepő az idegen nyelvek iránti érdeklődés. A diploma megszerzése is nyelvvizsga megszerzéséhez van kötve. Az idegen nyelvi online kurzusra a fiatalabb korosztályok tagjai nagyobb arányban iratkoznának be a jövőben, mint az idősebb korosztályok tagjai. A 18-25 év közöttiek 69,9%-a, a 26-35 év közöttiek 63,8%-a, míg a 36-55 év közöttiek 49,2%-a iratkozna be a jövőben idegen nyelvi kurzusra, ami szignifikáns különbséget mutat ($p=0,000$) (1. táblázat).

(23. kérdés: Mi motiválja/motiválná online kurzus elvégzésére?)

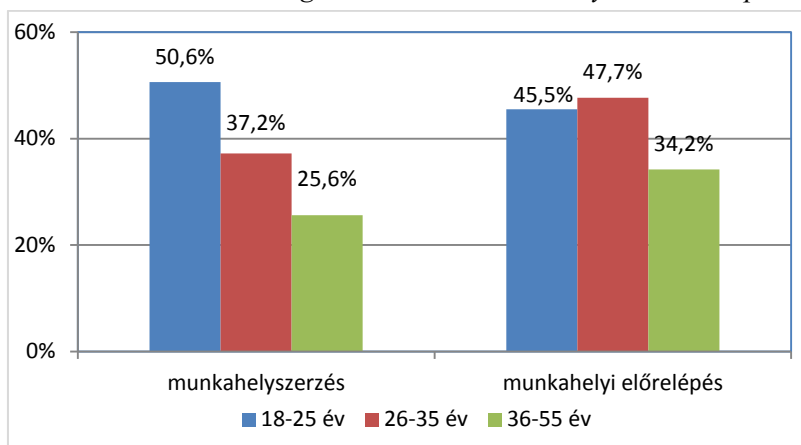
A válaszadók körében legerősebb motivációként a személyes érdeklődés jelent meg 80,7%-kal (532 fő), ezt követte a munkahelyi előrelépés 39,5%-kal (260 fő) és a munkahelyszerzés 37,5%-kal (247 fő), de megjelentek egyéb motivációs hatások is, együttesen 1,4%-kal (9 fő).

Az, hogy a kérdőívet kitöltőket motiválja-e a személyes érdeklődés egy online kurzuson való részvételre nincs szignifikáns kapcsolatban az életkorral, a másik két tényező viszont igen. Az idősebbeket kevésbé motiválja a *munkahelyszerzés* egy online kurzus elvégzésére

($p=0,000$), mint a fiatalabb korcsoportok tagjait. A 36-55 év közöttiek 25,6%-át, a 26-35 év közöttiek 37,2%-át, míg a 18-25 év közöttiek 50,6%-át motiválja a munkahelyszerzés lehetősége egy online kurzus elvégzésére (16. ábra) (1. táblázat).

A *munkahelyi előrelépés*, mint az online kurzusokon való részvétel egyik kiemelkedően fontos motiváló tényezője, szignifikáns kapcsolatban áll az életkorral ($p=0,013$). A 18-25 év közöttiek 45,5%-a, a 26-35 év közöttiek 47,7%-a, míg a 36-55 év közöttiek 34,2%-a állítja azt, hogy a munkahelyi előrelépés lehetősége motiválná őt egy online kurzus elvégzésére (16. ábra) (1. táblázat).

16. ábra: Az online kurzusok elvégzésének motivációs tényezői korcsoportok alapján

(24. kérdés: Részt venne-e kurzuson akkor is, ha tandíjköteles lenne?)

A kérdőív kitöltőinek 53%-a (351 fő) nem, míg 47%-a (308 fő) részt venne tandíjköteles kurzuson is, amely meglehetősen kiegyenlítetttséget mutat a válaszadók körében. A kurzuson való részvételi szándék a költségesség alapján nem függ a résztvevők életkorától. Nincs életkori különbség, a vizsgált korcsoportok tagjai hasonló mértékben állítják azt, hogy részt vennének a kurzuson akkor is, ha tandíjköteles lenne ($p=0,425$)

(25. kérdés: Ön szerint melyek lehetnek a legjelentősebb előnyei ezeknek a kurzusoknak?)

A kitöltők számára a három legjelentősebb vonzerőnek a *hasznos a tartalom*, az időbeli rugalmasság, illetve az otthonról is el lehet végezni tényező emelkedett ki.

Az online kurzusok nagy előnye – a válaszadók számára is – az *idői és téri rugalmasság*. A kurzus tartalmi és technikai tényezőire vonatkozó itemek hasonlóan szerepeltek: jól átlátható a tartalom, jól használható a kurzusfelület, teljesíthető feladatok

Az online kurzusok *ingyenessége* egy nagyon lényeges kérdés. Hosszútávon, rentábilis formában csak fizetős keretek között működtethető az e-learning. Az átállást az üzleti modellre a gyakorlatban nehéz megvalósítani, mivel a hallgatók számára a kurzusok ingyenessége továbbra is fontos szempont. Egy friss felmérésben azt az eredményt kaptuk, hogy vonzóak ugyan az e-learning képzések (a megkérdezettek 50-60%-a támogatóan nyilatkozott az online kurzusokról), de nem annyira, hogy anyagilag is áldozzanak rá (a válaszadók 71-77%-a egyáltalán nem fizetne az e-learning képzésért, a többiek is inkább csak jelképes összeget) (Pankász 2016)⁶.

⁶ Pankász: Regionális keresleti felmérés a PTE KPVK oktatási programjaira. *TUDÁSMENEDZSMENT* (2016)

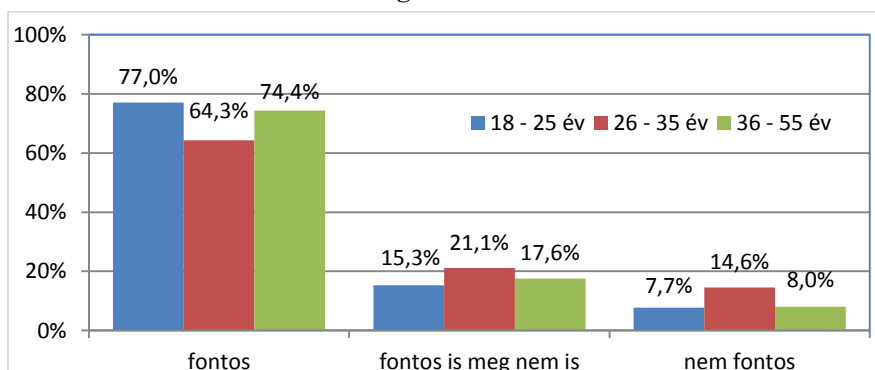
17. ábra: Az online kurzus előnyei átlagban kifejezve

A rangsor vége felé helyezkednek el a további előnyök: a résztvevő távrolról is kaphat segítséget a kurzushoz feladatainak megoldásához és önálló tanulásra szoktat.

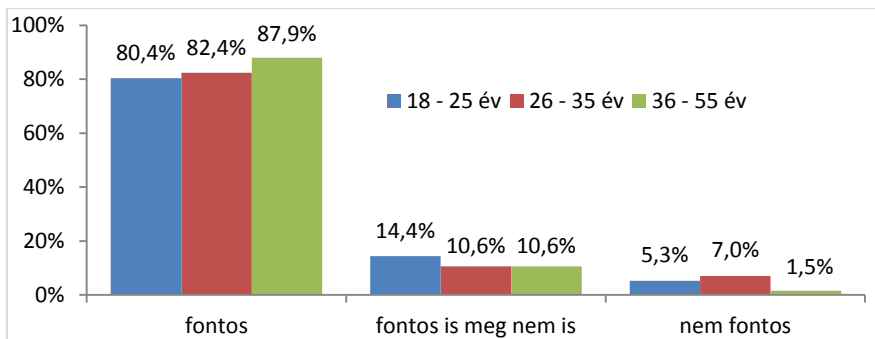
Az, hogy ki milyen mértékben tartja fontosnak, illetve sem az *egyetemi kurzus elismertethetőségét* szignifikáns kapcsolatban van az életkorral ($p=0,033$). A 18-25 éves hallgatók valolták azt a legnagyobb arányban, hogy a kurzus elismertethetősége fontos számukra (77%), míg a 36-55 év közöttiek 74,4%-a és a 26-35 év közöttiek 64,3%-a állította ugyanezt (18. ábra) (1. táblázat).

18. ábra: Az e-learning kurzus elismertethetőség és kreditáltathatóság értékelésének eloszlása

Generációs különbségek rajzolódnak ki a kurzusfelület értékeléseinek összevetésében. A legfiatalabb korcsoport számára kevésbé fontos szempontként jelenik meg a *jól használható e-learning felület*. Nincs azonban szignifikáns kapcsolat az életkor, illetve a között, hogy ki milyen mértékben tartja fontosnak, hogy a kurzusfelület jól használható legyen ($p=0,054$). A 18-25 év közöttiek 80,4%-a, a 26-35 év közöttiek 82,4%-a, míg a 36-55 év közöttiek 87,9%-a állította azt, hogy számára fontos az, hogy a kurzus felülete jól használható legyen (19. ábra) (1. táblázat).

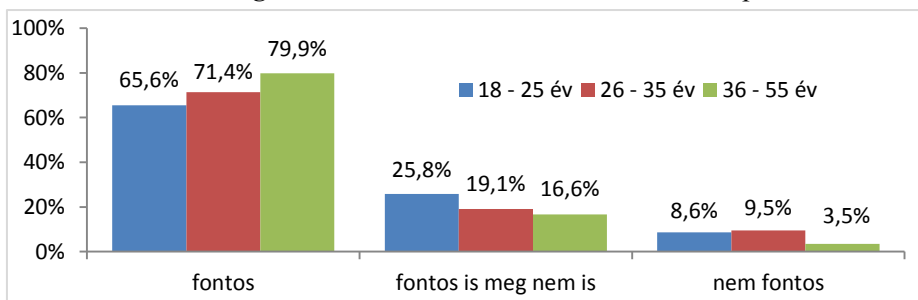
19. ábra: A jól használható kurzusfelület értékeléseinek eloszlása

Két olyan tényező is van, amely jelentősen fontosabb az idősebb korosztály számára az online kurzusok előnyeit tekintve: az önálló tanulásra való szoktatás és a távoli segítségnyújtás.

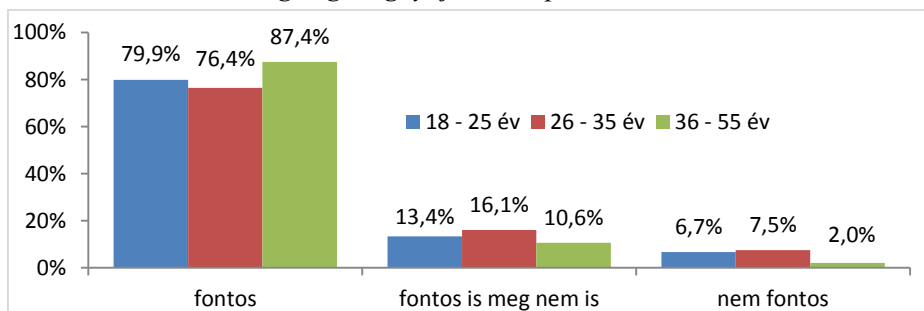
Az, hogy az online kurzusok milyen mértékben előnyösek az *önálló tanulásra való szoktatás* tekintetében szignifikáns kapcsolatban van az életkorral ($p=0,001$). A 18-25 év közöttiek kevésbé tartják ezt fontosnak, 65,6%-uk vallotta azt, hogy ez fontos számára, míg a 26 év fölöttiek, több, mint 70%-a vélekedik így. (A 26-35 évesek 71,4%-a, míg a 36-55 év közöttiek 79,9%-a gondolja így.) Ez az jelzi, hogy a legfiatalabb korcsoport jóval kevésbé tartja fontosnak az e-learning kurzusok ezen jellemzőjét (20. ábra) (1. táblázat).

20. ábra: Az e-learning kurzus önálló tanulásra szoktató szerepének értékelései

A távoli segítségnyújtó szerep értékeléseinek korcsoportonkénti összevetése alapján a legidősebb korosztály számára fontosabb szempont. Az, hogy kinek milyen mértékben fontos az, hogy ha elakad *távrolról is kaphat segítséget* szignifikáns összefüggésben áll az életkorral. ($p=0,035$) Minél idősebb valaki, annál nagyobb jelentőséggel bír számára az, hogy ha elakad, akkor távrolról is kaphat segítséget. A 18-25 évesek 79,9%-a, a 26-35 évesek 76,4%-a, míg a 36-55 évesek 87,4%-a állítja azt, hogy ez számára fontos (21. ábra) (1. táblázat).

21. ábra: Az e-learning segítségnyújtó szerepére adott értékelések eloszlása

(26. kérdés: Ön szerint melyek lehetnek a legjelentősebb hátrányai ezeknek a kurzusoknak?)

Az online kurzusok előnyeik mellett hátrányokkal is rendelkeznek, amelyek hozzájárulhatnak a részvétel alacsony arányához.

22. ábra: Az online kurzusok legjelentősebb hátrányai

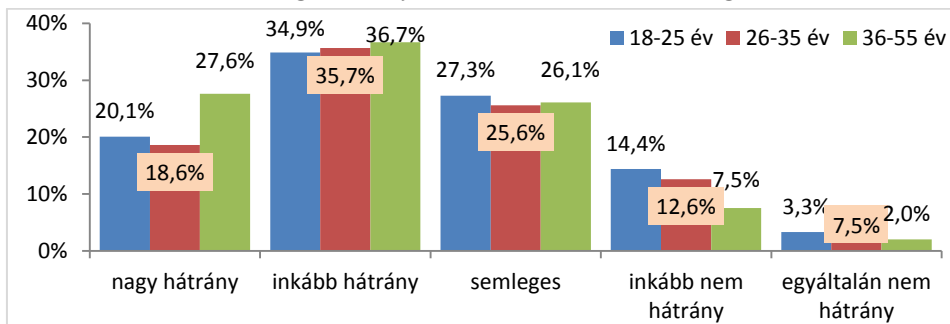
A tartalmi háttértényezők bizonyultak a két legfontosabb hátránynak: a félreértelmezhető feladatok és a tartalom rossz vagy nem érhető szerkesztése. Ez arra utal, hogy az online kurzuson résztvevők előnyben részesítik, ha pontos és egyértelmű feladatokat kapnak, részletes leírással. Érdekes hogy a költség került harmadik helyre, annak ellenére, hogy a hazai és nemzetközi egyetemi e-learning képzések sok esetben ingyenesek.

A sorrend további alakulása: az online kurzusok felületén való nehéz eligazodás, kevés információ, az azonnali segítségnyújtás hiánya, a határidők tarthatatlansága, az élő kapcsolat hiánya. A sort a számítógépes ismeretekre van szükség zárta, ami napjainkban már –az IKT kompetenciák emelkedésével - valóban egyre kisebb hátrány az online kurzusok esetében.

Két tényező van, amely fontosabb az idősebb korosztály számára az online kurzusok hátrányait tekintve: az eligazodás könnyűsége és a tartalom szerkesztettsége (22. ábra).

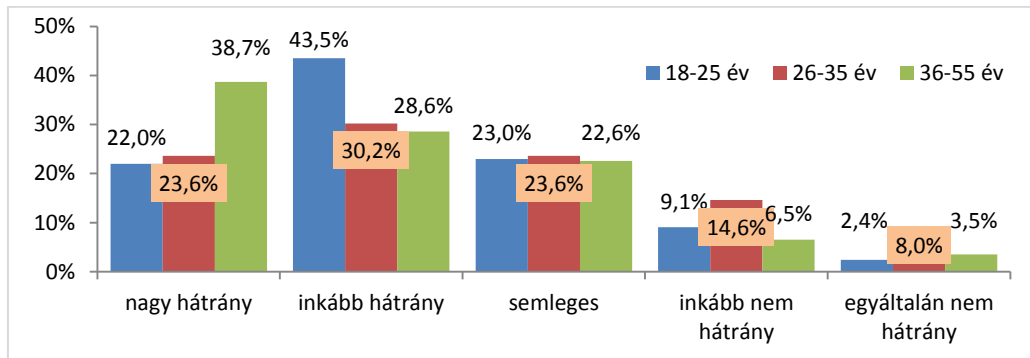
Az, hogy ki milyen mértékben tekinti a kurzusokon hátránynak az *online felületen való nehéz eligazodást* szignifikáns kapcsolatban áll az életkorral ($p=0,035$). között Minél idősebb valaki, annál inkább úgy véli hogy az online kurzusoknak jelentős hátrányát képezi a felületen való nehéz eligazodás. A 36-55 évesek szignifikánsan nagyobb arányban (27,6%) állították, hogy ez számukra nagy hátrányt jelent, mint a 18-25 éves (20,1%), illetve a 26-35 (18,6%) éves korcsoportok tagjai. (23. ábra) (1. táblázat).

23. ábra: Az e-learning kurzus felületén történő nehéz eligazodás értékelése

Az online kurzusok rossz tartalmi megszerkesztettsége ($p=0,000$), és a válaszadók életkora szignifikáns kapcsolatban áll. A 36 év fölöttiek nagyobb hátrányként értékelik a kurzusok rossz tartalmi megszerkesztettségét, mint a fiatalabbak. A 18-25 évesek 22%-a, a 26-35 évesek 23,6%-a, míg a 36-55 évesek 38,7%-a állítja azt, hogy a rossz tartalmi megszerkesztettség az online kurzusoknál nagy hátrányt jelent (24. ábra) (1. táblázat).

24. ábra: Az e-learning kurzus nem érhető szerkesztettségére adott értékelések

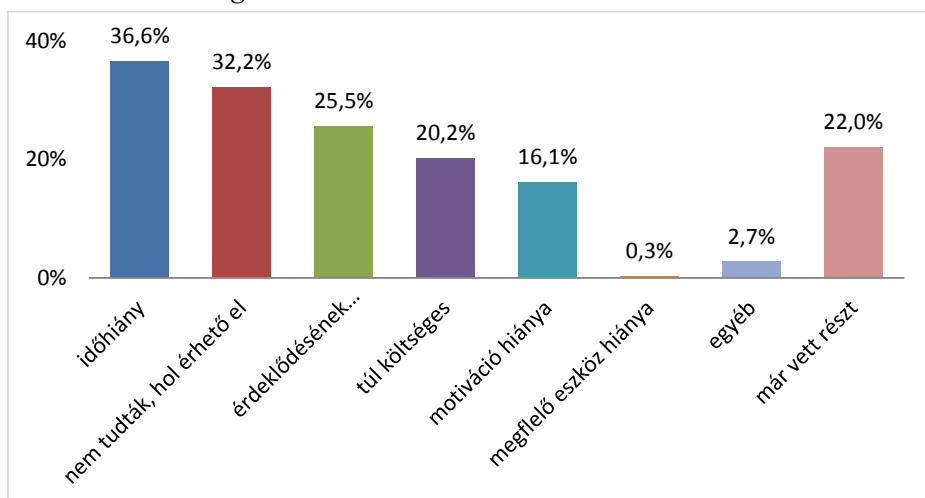

A 21. kérdésnél is kaptam generációs különbséget a *tartalom megjelenítése* ($p=0,045$) tényezőnél, azaz az idősebb korosztály tagjai kevésbé voltak elégedettek az online kurzusok e tényezőjével, mint a fiatalabb résztvevők.

(27. kérdés: *Ha még nem iratkozott fel egy e-learning kurzusra sem, annak mi az oka?*)

Az idői tényezők kiemelten fontosnak bizonyultak, a válaszadók az online kurzusoktól való távolmaradásban a legjelentősebb indoknak az *időhiányt* jelölték (241 fő, 36,6%). Az alacsony részvételi arány további oka, hogy az e-learning kurzusokról sokan kevésbé tájékozottak (32,2%), így nem ismerik a kurzusok elérési lehetőségeit. Jelentős számban (25,5%) jelölték az érdeklődésnek megfelelő kurzus hiányát is. Minden ötödik válaszadó a (20,2%) költségekre panaszkodik, és közel ekkora arányban a részvételi motivációk is hiányoznak (16,1%). A válaszadók 22%-a, azaz 145 ember már részt vett online kurzusokon (25. ábra).

25. ábra: Az e-learning kurzuson részt nem vevők erre adok indoklásainak eloszlása

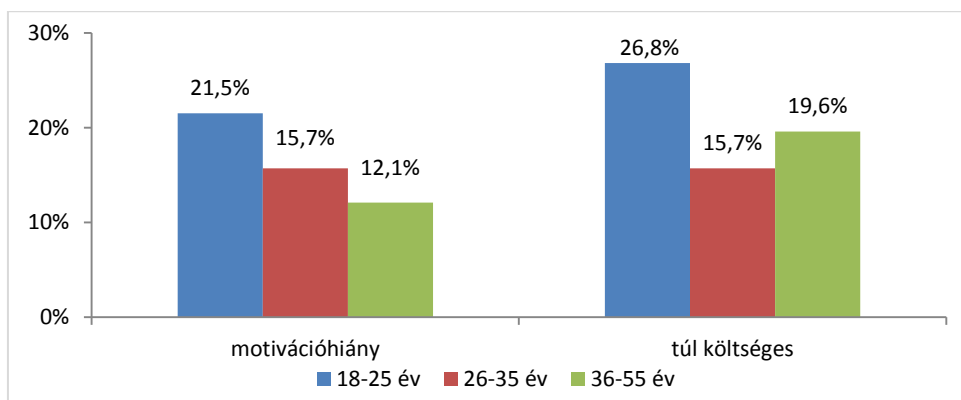
Az időhiány lehet kifogás is főként, ha megnézzük azok válaszait, akik már vettek részt online kurzusokon. A 17. kérdés: *Mennyi időt foglalkozott hetente a kurzus anyagával?* –ezt vizsgálta. A kérdésre válaszolók fele heti 1-3 órát fordít az online kurzusra, sőt minden negyedik résztvevő (24,6%) 1 óránál is kevesebbet –ez nem tűnik túl nagy idői befektetésnek. (ld. 10. ábra).

A mérleg másik oldala hogy sokan még ennyi időt sem tudnak/akarnak egy online kurzusra szánni. Egy korábbi kérdésben a lemorzsolódás okaira kérdeztem rá (20. kérdés: *Amennyiben nem teljesítette valamelyik kurzust, amelyikre feliratkozott, ennek mi az oka?*), ahol szintén az idői tényezők bizonyultak a legfontosabbnak. (n=48).

Az e-learning kurzus „kerülésénél” kapcsolat van az életkor és a *motivációhiány* között ($p=0,034$) is. A 18-25 évesek nagyobb arányban (21,5%) állították azt, hogy motivációhiány miatt nem iratkoztak még be ilyen jellegű kurzusokra, mint a 26-35 évesek (15,7%), illetve a 36-55 év közöttiek (12,1%) (37. ábra) (1. táblázat).

Szintén szignifikáns kapcsolat van az életkor és a *kurzus költsége* között ($p=0,019$). A 18-25 évesek körében a legmagasabb az aránya (26,8%) azoknak, akik, azért nem vettek még részt ilyen jellegű kurzuson, mert túl költséges lenne számukra. A kérdőívet kitöltő 36-55 évesek 19,6%-a, míg a 26-35 évesek 15,7%-a állította, hogy a költségek miatt nem iratkoztak még fel online kurzusra (26. ábra) (1. táblázat).

26. ábra: Az online kurzuson részt nem vevők indoklásainak eloszlása

Az IKT-tényezők vizsgálata

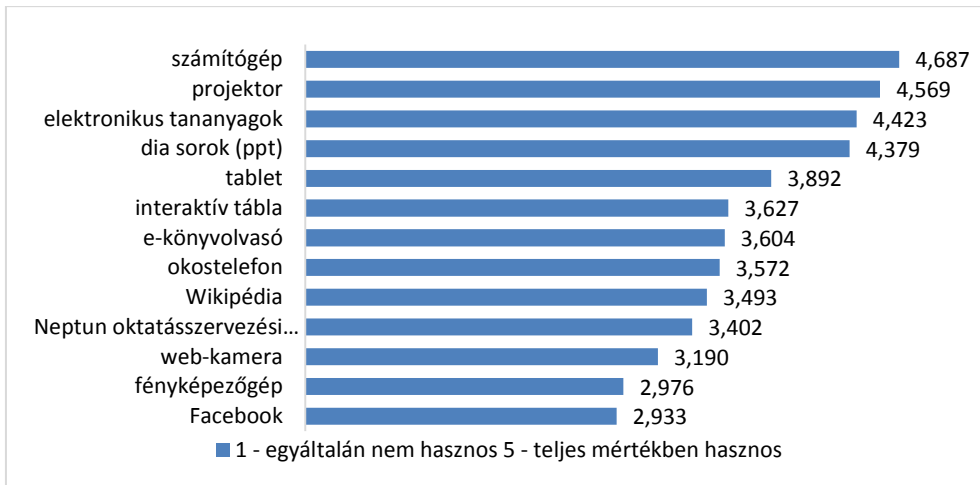
(28. kérdés: *Hasznosságukat tekintve mi a véleménye a következő IKT-eszközök oktatási környezetben való alkalmazásáról?*)

Az IKT (információs és kommunikációs technológiai) eszközök napjainkra az oktatás nélkülözhetetlen elemeivé váltak. A kérdés a legelterjedtebb IKT-eszközök oktatási környezetben való alkalmazhatóságát vizsgálta.

A négy kiemelkedően pozitívan értékelt eszköznek a számítógép, a projektor, az elektronikus tananyagok és a diások (ppt) bizonyultak. (27. ábra)

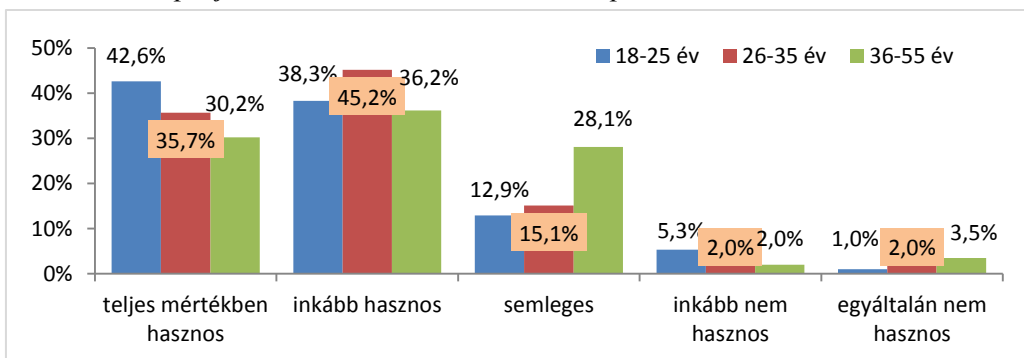
A projektort és diásokat a fiatalabb hallgatók értékelték magasabbra oktatási szempontból. A tablet, Wikipédia, fényképezőgép, webkamera és a Neptun oktatásszervezési oldal oktatási hasznosságának megítélésében az idősebb hallgatók adtak nagyobb értéket.

27. ábra: Az alábbi IKT eszközök hasznossága

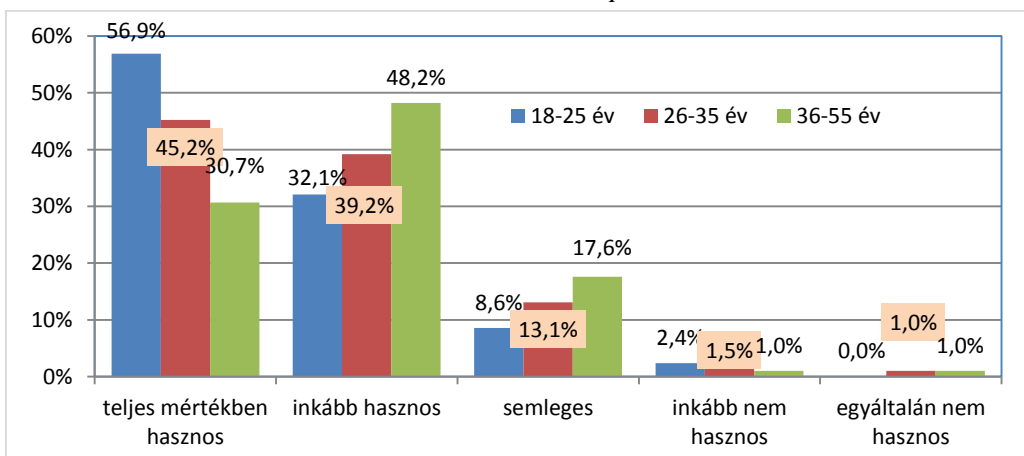

A projektor és diaszorok pozitív megítélése kapcsán mindenképp érdemes megvizsgálni a két eszköz értékelésében tapasztalható generációs különbségeket is. Együttes vizsgálatukat az eredmények hasonlósága mellett a két eszköz között fennálló szoros kapcsolat is indokolja. Mindkét eszközt a legfiatalabb korcsoport értékelt a leghasznosabbnak, a projektor ($p=0,001$) hasznosságának megítélése és az életkor között erős szignifikáns kapcsolat van.

28. ábra: A projektor oktatásban betöltött szerepére adott értékelések eloszlása

29. ábra: A diaszorok oktatásban betöltött szerepére adott értékelések eloszlása

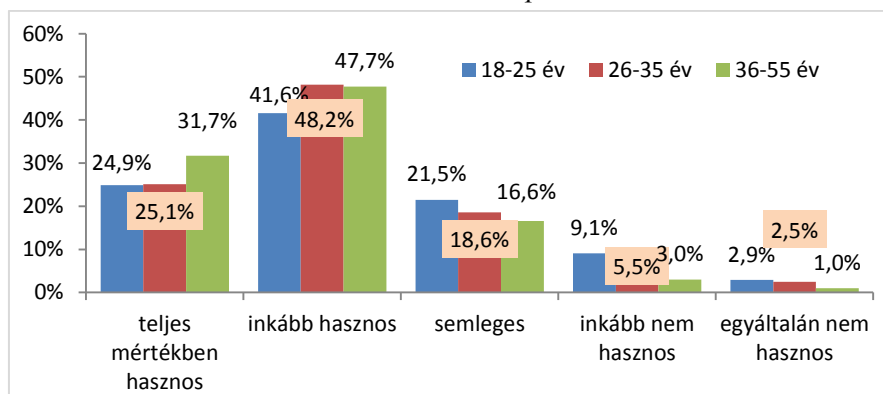

Életkor alapján a 18-25 évesek vélekednek legpozitívabban a projektor és diászor oktatási alkalmazásának hasznosságáról, a 36-55 évesek kevésbé tartják hasznosnak ezen IKT-eszközök alkalmazását. A 18-25 évesek 42,6%-a, a 26-35 évesek 35,7%-a, míg a 36-55 évesek 30,2%-a véli úgy, hogy a projektort teljes mértékben hasznos alkalmazni. A 18-25 évesek 56,9%-a, a 26-35 évesek 45,2%-a, és a 36-55 évesek 30,7%-a állította azt, hogy a diászorok alkalmazása teljes mértékben hasznos az oktatási környezetben (28. ábra; 29. ábra) (1. táblázat).

Az összesített listában ezt követik az inkább hasznosnak ítélt IKT eszközök, sorrendben tablet, interaktív tábla, e-könyvolvasó és okostelefon. Az utóbbi évek technológiai fejlődésének hatására ezen eszközök egyre ismertebbé válnak szélesebb körben is.

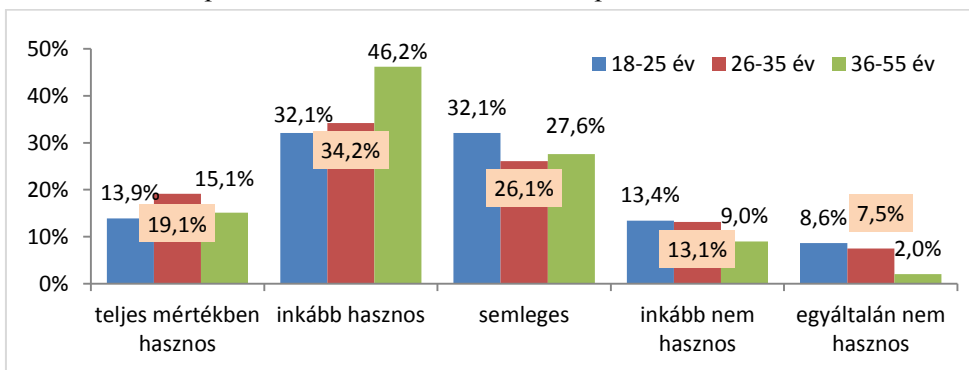
A tablet oktatásban betöltött szerepének vizsgálatánál szintén érdemes áttekinteni az egyes generációk közötti eltéréseket is. A tablet oktatási környezetben való hasznosságának megítélése és az életkor között szignifikáns kapcsolat van ($p=0,020$). A 18-25 év közöttiek és a 26-35 év közöttiek 24,9 és 25,1%-a, míg a 36-55 év közöttiek 31,7%-a állítja, azt, hogy a tablet oktatási környezetben való alkalmazása teljes mértékben hasznos (30. ábra) (1. táblázat).

30. ábra: A tablet oktatásban betöltött szerepére adott értékelések eloszlása

A Wikipédia megítélése már vegyesebb. A Wikipédia alkalmazásának megítélése szintén függ az életkortól ($p=0,011$). Minél idősebb valaki, annál inkább hasznosnak itéli meg a Wikipédia alkalmazását az oktatási környezetben. A 18-25 év közöttiek 46%-a, a 26-35 év közöttiek 53,3%-a, míg a 36-55 év közöttiek 61,3%-a vallotta azt, hogy a Wikipédia inkább hasznos, illetve teljes mértékben hasznos (31. ábra) (1. táblázat).

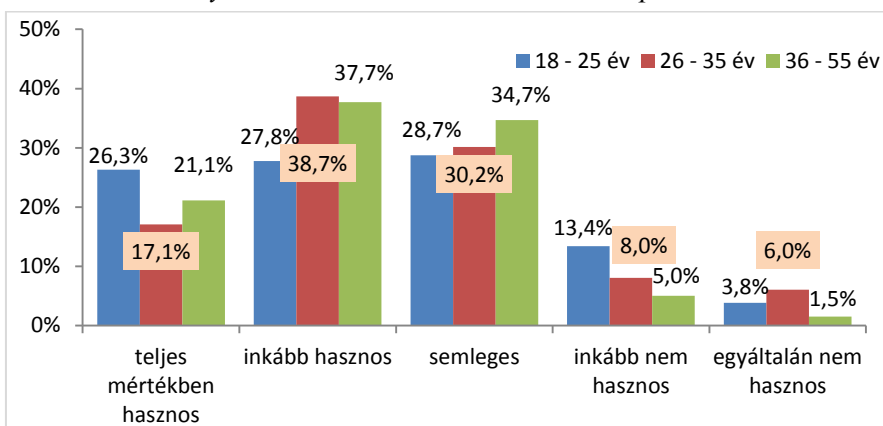
31. ábra: A Wikipédia oktatásban betöltött szerepére adott értékelések eloszlása

Az életkorban idősebbek magasabbra értékelik az e-könyvolvasó, fényképezőgép, webkamera és Neptun oktatásszervezési oldal oktatási hasznosságát is.

Szignifikáns különbség van a között, hogy életkor alapján a hallgatók milyen mértékben tartják hasznosnak az e-könyvolvasót ($p=0,003$). Minél idősebb valaki annál nagyobb hasznosságot tulajdonít az e-könyvolvasóknak. A 18-25 évesek 54,1%-a, a 26-35 évesek 55,8%-a, míg a 36-55 évesek 58,8%-a állítja azt, hogy az e-könyvolvasót teljes mértékben hasznos, illetve inkább hasznos alkalmazni (32. ábra) (1. táblázat).

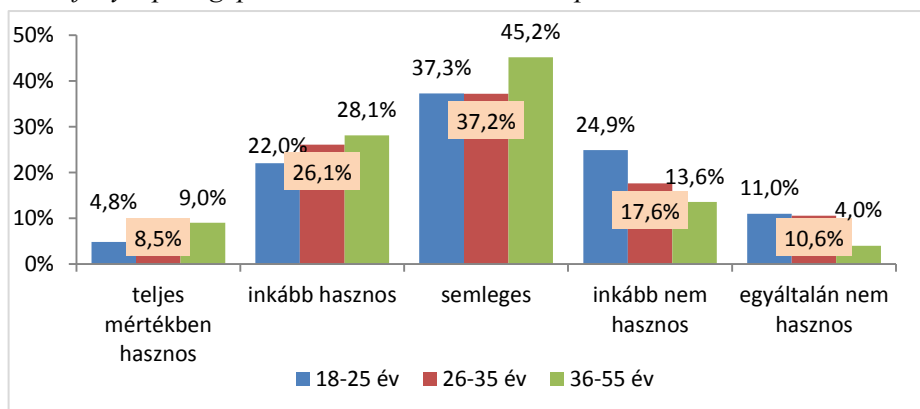
32. ábra: Az e-könyvolvasó oktatásban betöltött szerepére adott értékelések

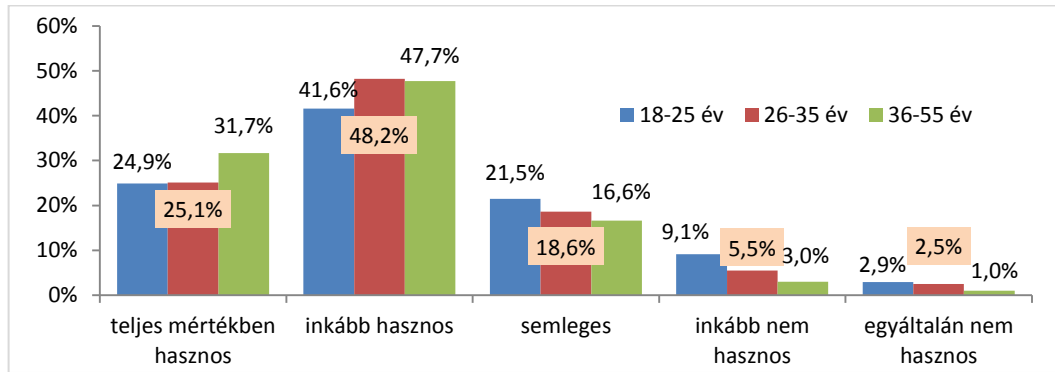
Szintén szignifikáns kapcsolat van a között, hogy életkor alapján a hallgatók milyen mértékben tartják hasznosnak a fényképezőgép alkalmazását ($p=0,007$). Minél idősebb valaki, annál hasznosabbnak tartja a fényképezőgép alkalmazását az oktatói környezetben. A 18-25 évesek 26,8%-a, a 26-35 évesek 34,6%-a, míg a 36-55 év közöttiek 37,1%-a állította azt, hogy az oktatói környezetben ezt teljes mértékben hasznos, illetve inkább hasznos alkalmazni.

Különbség van életkor alapján a webkamera hasznosságának megítélése szempontjából. ($p=0,002$). Minél idősebb valaki, annál inkább hasznosnak tekinti a webkamera alkalmazását. A 18-25 év közöttiek 66,5%-a, a 26-35 év közöttiek 73,3%-a, míg a 36-55 év közötti hallgatók 79,4%-a véli úgy, hogy teljes mértékben hasznos, illetve inkább/ többnyire hasznos webkamerát alkalmazni az oktatási környezetben (33. ábra; 34. ábra) (1. táblázat).

33. ábra: A fényképezőgép oktatásban betöltött szerepére adott értékelések eloszlása

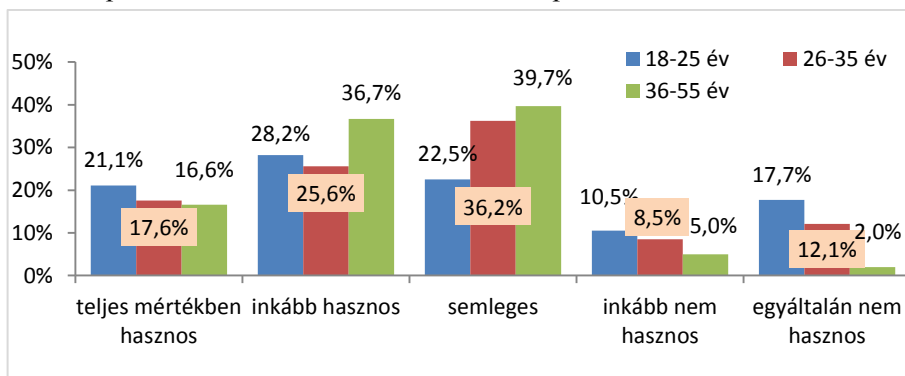

34. ábra: A webkamera oktatásban betöltött szerepére adott értékelések eloszlása

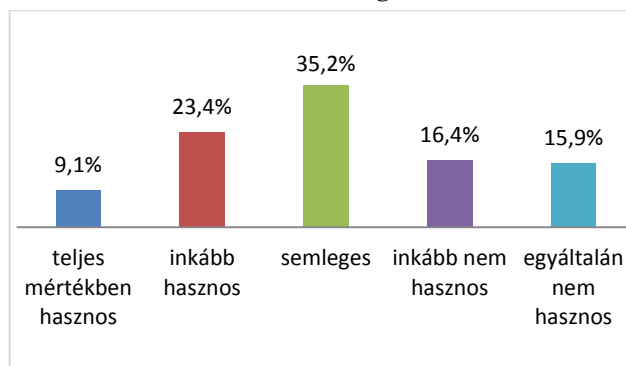
Kapcsolat van a Neptun oktatásszervezési oldal hasznosságának megítélése és az életkorcsoportok között is ($p=0,000$). A 36-55 évesek szignifikánsan magasabb arányban (53,3%) vallották azt, hogy az oktatásszervezési oldal hasznos, mint a 18-25 év közöttiek (49,3%) és a 26-35 év közöttiek (43,2%) (35. ábra) (1. táblázat).

35. ábra: A Neptun oldal oktatásban betöltött szerepére adott értékelések eloszlása

Az IKT eszközök rangsorának végére –életkortól függetlenül- a Facebook került. Népszerűsége közismert, oktatásban betöltött szerepének megítélése nagyon vegyes képet mutat, a hallgatói minta is megosztott oktatási felhasználását illetően. (36. ábra)

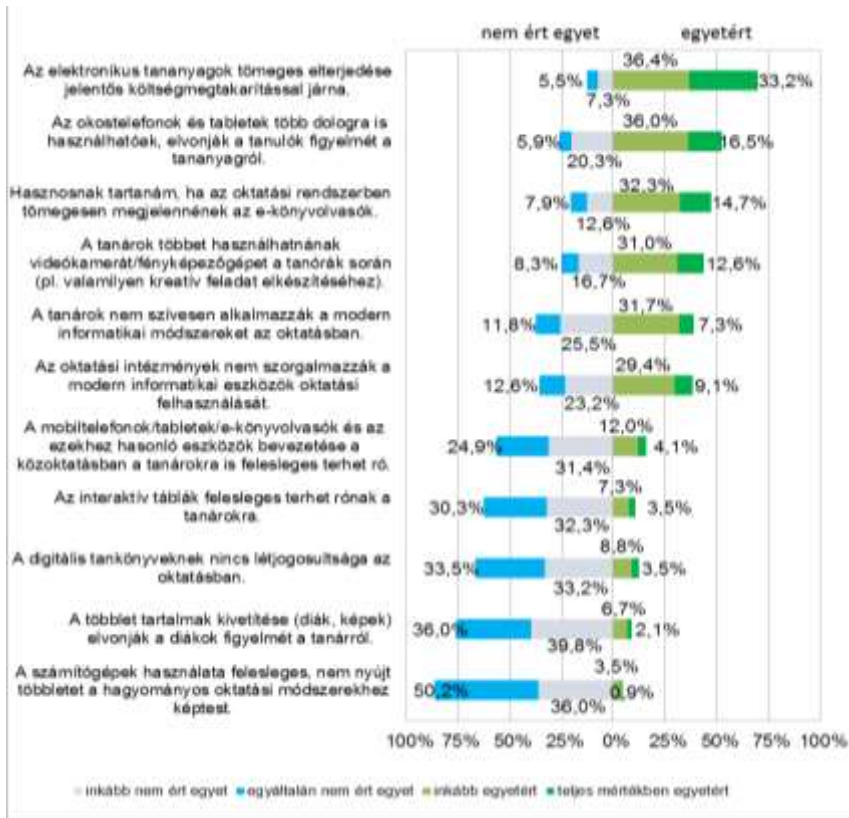
36. ábra: A Facebook oktatásbeli hasznosságára adott értékelések eloszlása

(29. kérdés: Egyetért-e a következő állításokkal?)

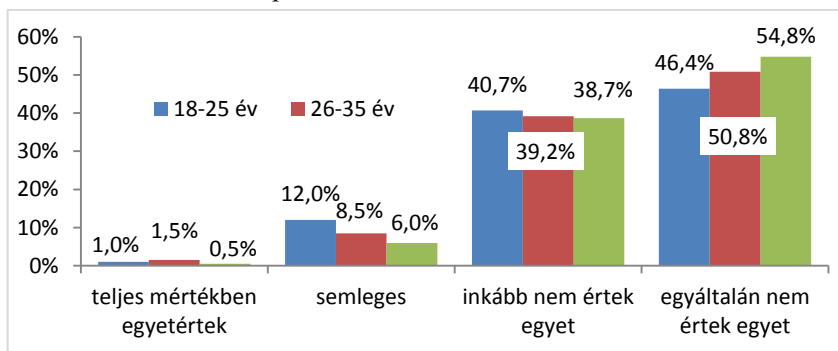
E kérdésben különféle állítások szerepeltek, melyeknél egy 5 fokozatú skálán lehetett egyetértést vagy egyet nem értést jelezni.

37. ábra: Az alábbi állításokkal való egyetértés

A számítógépek oktatásban betöltött szerepét a többség pozitívan ítéli meg. A hallgatók pozitív attitűddel rendelkeznek online oktatásban betöltött szerepét illetően is. A számítógépek feleslegességére vonatkozó állítás -a felsoroltak közül- a legalacsonyabb egyetértést mutatja. „A számítógépek használata felesleges, nem nyújt többletet a hagyományos oktatási módszerekhez képest.” – a 18-25 évesek 87,10%-a, a 26-35 évesek 90%-a, míg a 36-55 évesek 93,50%-a inkább nem vagy egyáltalán nem ért egyet ezzel az állítással (38. ábra)

38. ábra: A számítógépek használata felesleges, nem nyújt többletet a hagyományos oktatási módszerekhez képest. – állítás értékeléseinek eloszlása

A többlettartalmak figyelemelterelő hatására vonatkozó állítás („A többlettartalmak kivételése elvonja a diákok figyelmét a tanárról”) megítélése alapján az látszik, hogy a hallgatók többsége szükségesnek és hasznosnak találja a tananyagok ilyen módon történő szemléltetését és a pozitívumokat lényegesebbnek tartják az esetlegesen felmerülő hátrányoknál. Ennek fényében érdekes, hogy sokan értenek egyet azzal az állítással, hogy „az okostelefonok és tabletek több dologra is használhatóak, így elvonják a tanulók figyelmét a tananyagról”. Az eszközök elterjedtsége és oktatásban való egyre gyakoribb használata miatt ez további kutatási kérdéseket vet fel.

Az elektronikus tananyagok elterjedésének költséghatékony hatására vonatkozó állítás esetében volt legmagasabb egyetértés, amely az elektronikus tananyagok pozitív megítéléséről tanúskodik. Az egyes korcsoportok összevetése során azonban látható, hogy az állítással való teljes egyetértésnél a fiatalabb korosztály nagyobb százalékot ér el (40-36-28%). Szignifikáns eltérések azonban nem tapasztalhatóak (1. táblázat).

Magas azok aránya is, akik az e-könyv olvasók oktatásban történő tömeges elterjedését hasznosnak tartanák. Az erre – és a digitális tankönyvek létjogosultságára vonatkozó állításra - adott válaszok összefüggést mutatnak a korábbiakban értékelt, az elektronikus tananyagok elterjedésének pozitív hatásaira vonatkozó állítás megítélésével.

Van még tere az IKT-használatnak az oktatásban: a hallgatói válaszok alapján mindenképpen. A tanárok modern informatikai eszközöktől való idegenkedésére (például fényképezőgép és okostelefon) utaló válaszok legalábbis ezt a képet sugallják. „A tanárok többet használhatnának videokamerát/ fényképezőgépet a tanórák során (pl. valamilyen kreatív feladat elvégzéséhez.)” Korcsoportok szerint a 18-25 éves hallgatók értenek a leginkább egyet ezzel a kijelentéssel. Több, mint 10%-uk teljes mértékben egyetért ezzel, a 26-35 évesek kevesebb arányban értenek teljes mértékben egyet ezzel (8%), míg a 36-55 éves hallgatók 5%-a vélekedik csak hasonlóan. (p=009) (1. táblázat, 29. kérdés).

A tanárok modern informatikai eszközökhöz való viszonyulását jelentősen meghatározza, hogy az IKT-eszközök bevonása átalakíthatja a tanórákra való felkészülésüket, és a tanórákon végzett feladataikat egyaránt. A megkérdezettek nem gondolják úgy, hogy az új eszközök felesleges- és/vagy többletterhet rónának a tanárookra. Sőt, éppen ellenkezőleg, jónak tartanák ezen eszközök szélesebb körű elterjedését az oktatásban. A mobiltelefonok/tabletek/e-könyv-olvasók, interaktív táblák és hasonló IKT eszközök esetében is igaz lehet ez az állítás.

Statisztikai összefüggések táblázata

Kérdés		18-25 év között		26-35 év között		36-55 év között		Σ	Stat. próba	P	
		N	Σ	N	Σ	N	Σ				
12. Milyen típusú online kurzusra iratkozott be?	informatikai kurzus	9	34	18	54	9	64	152	χ^2	0,045	
18. Milyen eszközzel használta az online kurzusok felületét?	asztali számítógép	7	34	13	52	32	64	150	χ^2	0,023	
	laptop, netbook	18		22		15					
	asztali számítógép, laptop	5		11		12					
	okostelefon vagy tablet	4		6		5					
19. Milyen böngészővel használta az online kurzusok felületét?	Internet Explorer	0	34	6	52	13	64	150	χ^2	0,013	
21. Kérem, értékelje,	tartalom megjelenítése	teljes mértékben elégedett	14	34	25	54	18	65	153	χ^2	0,045

mennyire volt elégedett az alábbi pontokkal!		nem teljes mértékben elégedett, de nem is teljes mértékben elégedetlen	17		15		32				
		teljes mértékben elégedetlen	3		14		15				
22. Milyen típusú online kurzusra iratkozna be a jövőben?)	idegen nyelvi	beiratkozna	146	209	127	199	98	199	607	χ^2	0,000
		nem iratkozna be	63		72		101				
23. Mi motiválja/motiválná online-kurzus elvégzésére?	munkahely-szerzés	motiválja	117	209	74	199	51	199	607	χ^2	0,000
		nem motiválja	92		125		148				
	munkahelyi előrelépés	motiválja	95	209	95	199	68	199	607	χ^2	0,013
		nem motiválja	114		104		131				
25. Ön szerint melyek lehetnek a legjelentősebb előnyei ezeknek a kurzusoknak?	egyetemi kurzus, elismer-tethető	fontos	161	209	128	199	148	199	607	χ^2	0,033
		fontos is meg nem is	32		42		35				
		nem fontos	16		29		16				
	önálló tanulásra szoktat	fontos	137	209	142	199	159	199	607	χ^2	0,001
		fontos is meg nem is	54		38		33				
		nem fontos	18		19		7				
	távrolról is kapok segítséget, ha kell	fontos	167	209	152	199	174	199	607	χ^2	0,035
		fontos is meg nem is	28		32		21				
nem fontos		14	15		4						
26. Ön szerint melyek lehetnek a legjelentősebb hátrányai ezeknek a kurzusoknak?	nehéz eligazodni a felületen	egyáltalán nem hátrány	42	209	37	199	55	199	607	χ^2	0,035
		inkább nem hátrány	73		71		73				
		semleges	57		51		52				
		inkább hátrány	30		25		15				
		nagy hátrány	7		15		4				
	tartalom rossz/ nem érthető szerkesztése	egyáltalán nem hátrány	46	209	47	199	77	199	607	χ^2	0,000
		inkább nem hátrány	91		60		57				
		semleges	48		47		45				
		inkább hátrány	19		29		13				
		nagy hátrány	5		16		7				
27. Ha még nem iratkozott fel egy e-learning kurzusra sem, annak mi az oka?	motiváció-hiány	megjelölte	45	209	31	198	24	199	606	χ^2	0,034
		nem jelölte meg	164		167		175				
	túl költséges	megjelölte	56	209	31	198	39	199	606	χ^2	0,019
		nem jelölte meg	153		167		160				
28. Hasznosságukat tekintve mi a véleménye a következő IKT eszközök környezetben való alkalmazásáról?	tablet	hasznos	139	209	146	199	158	199	607	χ^2	0,020
		hasznos is meg nem is	45		37		33				
		nem hasznos	25		16		8				
	Wikipédia	hasznos	96	209	106	199	122	199	607	χ^2	0,008
		hasznos is meg nem is	67		52		55				
		nem hasznos	46		41		22				
	e-könyv-olvasó	hasznos	113	209	111	199	117	199	607	χ^2	0,023
		hasznos is meg nem is	60		60		69				
		nem hasznos	36		28		13				
	fényképezőgép	hasznos	56	209	69	199	74	199	607	χ^2	0,001
		hasznos is meg nem is	78		74		90				
		nem hasznos	75		56		35				
web-kamera	hasznos	61	209	77	199	97	199	607		0,000	

		hasznos is meg nem is	82		71		73			χ^2	
		nem hasznos	66		51		29				
	projektor	hasznos	169	209	161	199	132	199	607	χ^2	0,001
		hasznos is meg nem is	27		30		56				
		nem hasznos	13		8		11				
	Neptun oktatás-szervezési oldal	hasznos	103	209	86	199	106	199	607	χ^2	0,000
		hasznos is meg nem is	47		72		79				
		nem hasznos	59		41		14				
	e-könyv-olvasó	teljes mértékben hasznos	55	209	34	199	42	199	607	χ^2	0,003
		inkább hasznos	58		77		75				
		semleges	60		60		69				
		inkább nem hasznos	28		16		10				
		egyáltalán nem hasznos	8		12		3				
	Wikipédia	teljes mértékben hasznos	29	209	38	199	30	199	607	χ^2	0,011
		inkább hasznos	67		68		92				
		semleges	67		52		55				
		inkább nem hasznos	28		26		18				
		egyáltalán nem hasznos	18		15		4				
	Neptun oktatás-szervezési oldal	teljes mértékben hasznos	44	209	35	199	33	199	607	χ^2	0,000
		inkább hasznos	59		51		73				
		semleges	47		72		79				
		inkább nem hasznos	22		17		10				
		egyáltalán nem hasznos	37		24		4				
	web-kamera	teljes mértékben hasznos	18	209	21	199	28	199	607	χ^2	0,002
		inkább hasznos	43		56		69				
		semleges	82		71		73				
		inkább nem hasznos	43		32		22				
		egyáltalán nem hasznos	23		19		7				
	fényképezőgép	teljes mértékben hasznos	10	209	17	199	18	199	607	χ^2	0,007
		inkább hasznos	46		52		56				
		semleges	78		74		90				
		inkább nem hasznos	52		35		27				
		egyáltalán nem hasznos	23		21		8				
29. Egyetért-e a következő állításokkal?	A tanárok többet használhatnának	teljes mértékben egyetért	25	104	16	113	10	99	316	χ^2	0,020
		nem ért teljes mértékben egyet	79		97		89				
	videókamerát/fényképezőgépet a tanórák során pl. valamilyen kreatív feladat elkészítéséhez	teljes mértékben hasznos	25	209	16	201	10	199	609	χ^2	0,009
		inkább egyetérték	49		26		29				
		semleges	56		62		71				
		inkább nem értek	53		68		67				
	egyáltalán nem értek	26		29		22					

A munkahelyi beillesztés csoportintegrációs tényezői

A munkahelyi beillesztés az egyén szervezethez történő alkalmazkodásának folyamatában válik meg, amelyben olyan tudásra tesz szert az új munkavállaló, amelynek megszerzése révén a lehető legrövidebb idő alatt alkalmassá válik a szervezeti célok megvalósítására. A tudás tartalma, az elsajátítás módja és lehetősége központi szerepet tölt be a munkavállalók életében. A tudás filozófiai és pedagógia megközelítései arra a kérdésre keresik a választ, hogy a tudás eredendően létezik, vagy pedig tanulással születik.

A tudásnak három fő formája van¹: tényekkel kapcsolatos tudás, cselekvésekkel kapcsolatos tudás, a cselekvések tervezésével és kontrolljával kapcsolatos tudás. A menedzsmenttudomány szerinti megközelítés azt vizsgálja, létezik-e szervezeti tudás, vagy az a személyes tudásból tevődik össze? A kérdés ilyen feltevése a tudás gazdasági jellegére utal², a tudást az egyének hozzák létre, szervezet nem képes rá, de az így létrehozott tudás már a szervezet egészében megtalálható, beépül a munkafolyamatokba. A szervezeti tudás megteremtése tehát az egyénekre épül. Az emberek kommunikációs hálózatot működtetnek³, amelyen ezt a tudást terjeszteni képesek. A vállalatok a tudást részben dokumentumokban és leltárakban őrzik, de benne van a szervezeti rutin részeként az eljárásokban, a gyakorlati tevékenységekben, a normákban. A tacit tudásból tacit tudásba történő tudásátvitel a szocializáció keretében történik meg. Az általunk vizsgált tudás éppen erre a szocializációs folyamatra terjed ki, nem a szakma végzésének szükséges feltételeit, hanem a szervezetről szóló információk tárházát tartalmazza. A tudás deklaratív formájára utalunk, elsősorban a beillesztési folyamatban megszerzhető ismeretekre, információkra fókuszálunk. Az új belépők számára szükséges információk⁴:

- a személy-munka illeszkedést elősegítők: a feladatról, a technikáról, a teljesítményről
- a személy-szervezet illeszkedést elősegítők: a csoportról, a szervezetről, a normáról.

A szervezeti szereppel történő azonosulás folyamatában egy új munkavállaló a munkahelyi szocializáció folyamatában szociális tudást és képességeket szerez⁵. A szervezeti kultúra jelentős szerepet játszik a szocializációs folyamatban, annak megismerése teszi lehetővé az új munkavállaló számára, hogy elhelyezze magát a vállalat struktúrájában, az interperszonális hálózatban, módosul a viselkedése, hogy megfeleljen a vele szemben megfogalmazott elvárások-

¹ Csapó Benő (1992): A kognitív pedagógia. Akadémiai Kiadó, Budapest

² Nonaka Ikujiro (1994): The Dynamic Theory of Organizational Knowledge VóCreation. In: Organizational Science Vol.5. No.1. February 14-37.

³ Lengyel Balázs (2004): A tudásteremtés lokalitása. In: Tér és társadalom. 18. Évf. 2004/2. 51-71.

⁴ Takács Ildikó (2006) A munkahelyi szocializáció és a munkahelyi beilleszkedés pszichológiai tényezői. In: Mérszáros Aranka (szerk.2006): A munkahelyi szociálpszichológiai jelenségvilága I. Z-Press Kiadó, Miskolc. 296-315.

⁵ Van Maanen, J. – Schein, E.H. (1979): Toward the theory of organizational socialization. In: Resource in Organization Behavior Vol.1. 209-264

nak. A menedzsmenttudomány szerinti megközelítésben ez az alkalmazkodás a szervezeten belüli társas kapcsolatok kialakítása, a kommunikációs csatornák megismerése és alkalmazása, a munkahelyi csoportba történő beilleszkedés a beillesztés interaktív folyamatában valósul meg.

A beillesztés kommunikációs színtere a szervezet⁶, amelyben speciális kommunikáció zajlik formai és tartalmi szempontból is. Ez a vállalati kommunikáció az értékteremtés eszközévé vált, az információátadásán túl megtalálhatóak benne a motiváló-, érzelmi- és integráló funkciók is. A szervezet vezetésének döntése értelmében a tudáselemek közül a szervezet, vagy az új belépő egyén képességei kerülhetnek a fókuszba. A munkakör alapú rendszerekben a szervezeti értékekre koncentrálnak, a beillesztéskor a vállalattal, munkakörrel összefüggésbe hozható információk átadására koncentrálnak, jellemzővé válik az írásbeli dokumentumok nagy száma. Az egyénre épített beillesztési programok az új belépő szervezetben történő illeszkedésére helyezik a hangsúlyt, a személyes beszélgetések, találkozások segítik az új munkatársat.

Beillesztési feladatok és szereplők

A munkahelyi beillesztést az emberi erőforrás menedzsment kulcstevékenységeit tárgyaló szakirodalom csak érintőlegesen említi, a 2000-es évekig elsősorban HR-feladatként értelmezték, a kiválasztás-felvétel összefüggésében határozták meg. Megítélésünk szerint a beillesztés mára olyan komplex folyamattá vált, amelyben a HR-szakemberek mellett a vezetőnek, a mentornak, és a csoporttagoknak is meghatározó szerepe van. Ezt igazolja, hogy a beillesztéssel kapcsolatos bővülő teendők okán egyre gyakrabban jelenik meg a vezető hangsúlyos szerepvállalása⁷. A beillesztés munkakör-specifikus rész a közvetlen szakmai felettes hatáskörébe tartozik⁸ és abban a HR-feladatok háttérbe szorulnak⁹.

A vezetők beillesztéssel kapcsolatos teendőinek meghatározása során három időtávot különböztetünk meg: a rövid, a közép és a hosszú távot¹⁰. A rövid távú feladatok elvégzése körülbelül 2 hétig tart és a dolgozó helyének kiválasztásával, előkészítésével, a munkaeszközök megrendelésével, a szükséges dokumentáció elkérésével a HR-től, illetve a munkatársak felkészítésével kezdődik¹¹. Az új belépő első napján a közvetlen felettséssel való beszélgetés¹², alapozza meg a következő időszak tervezését. Az információátadás célja a következő néhány hét vagy hónap fontosabb eseményeinek felsorolása, a betanulási időszak és a jövőbeli teljesítményelvárások ismertetése, a munkacsoportnak történő bemutatás. A teljesítményelvárások részletezése során ki kell térni arra, hogy az új munkatárs kinek/kiknek tartozik közvetlen beszámolóval és beszámolási kötelezettséggel milyen gyakorisággal kell végeznie¹³. A közép és

⁶ Móre Mariann (2012): Te csak beszélj, én könnyen beilleszkedem. In: VIKÉK Közleményei. IV. évf. 2. Szám No.8. 43-50.

⁷ Berard Jocelyn (2013): Accelerating Leadership Development. John Wiley & Sons, Canada, 289. p.

⁸ Erling Dan (2011): Match: A Systematic, Sane Process for Hiring the Right Person Every Time. John Wiley Sons, Inc. New Jersey, 217.

⁹ Messmer Max (2013): Human Resources Kit for Dummies. 3rd ed. Wiley Publishing, Inc. Indianapolis, Indiana, USA, 384.

¹⁰ Erling Dan (2011): Match: A Systematic, Sane Process for Hiring the Right Person Every Time. John Wiley Sons, Inc. New Jersey, 217

¹¹ Fairlocht Jeremy (2014): Enterprise Applications Administration. Elsevier Inc., Waltham, USA, 381.

¹² Maticsákné Lizák Marianna (2012): Személyzetbeszerzés: alkalmazás és beillesztés. In: Maticsákné L. M. (szerk.): Emberi erőforrás gazdálkodás. KompLex Kiadó Kft., Budapest, 449.

¹³ Kozák Anita (2013): A munkahelyi beillesztéshez kapcsolódó HR és vezetői feladatok. <http://www.hrportal.hu/hr/a-munkahelyi-beilleszteshez-kapcsolodo-hr-es-vezetoi-feladatok-20140204.html?wa=UGYV1405>, (2016. 05. 10.)

hosszú távú feladatok az új belépő szakmai koordinációjára terjednek ki, amelyek magába foglalják a mentor kijelölését és a betanulási folyamat teljes felügyeletét. A középtávú feladatok során vissza kell térni a kiválasztáskor elvárásként megfogalmazott kompetenciákra is, továbbá felmérni az esetleges képzési igényt.

Lényeges, hogy a vezető körütekintően tájékoztassa a munkacsoportot az új munkavállaló érkezéséről, a csoportban elfoglalt helyéről és kérje részvételüket, segítségüket és támogatásukat az integráció folyamatában.

A beillesztési program egyéni szakaszában kap különösen hangsúlyos szerepet a patronáló/mentor, akinek a támogató magatartása a gyors és sikeres illeszkedés feltétele lehet. A HR-szakirodalomban csak kevés utalást találunk arra, hogy milyen személyes és szakmai jellemzőkkel kell rendelkeznie a mentornak, ugyanakkor lényeges szerepe van a folyamatban a mentor szakmai kompetenciáin túl a kommunikációs képességeinek¹⁴ is.

A sikeres beilleszkedés kulcsa az információk megszerzésének mennyiségi elemén túl annak minősége, megbízhatósága, értelmezhetősége. Egy rosszul zajló, zavaró tényezőkkel (generációs és végzettségbeli különbségek, kulturális eltérések, időhiány), kommunikációs nehézségekkel megtüzdelt mentor–patronált kapcsolat akadályozhatja a sikeres beillesztési folyamatot, de azok az új munkatársak, akiknek mentor segítette a beilleszkedését „gyorsabban felveszik a tempót”¹⁵.

A szervezeti struktúrák fejlődése azt eredményezte, hogy mára jellemzővé váltak a mátrix-szervezet, a projektcsoportok, amelyekben különösen nagy jelentőséggel bír a kapcsolati háló kialakítása. Kutatások azt bizonyítják¹⁶, hogy a gyors beilleszkedés kulcsa a kapcsolatépítésben rejlik. A társas kapcsolatok kialakításában megkérdőjelezhetetlen a munkacsoport szerepe. A csoport szerepe azért is fontos, mert az új dolgozónak hosszú időbe telik, míg megfelelően el tudja látni munkaköri teendőit, és ehhez szüksége van a csoporttagokkal való folyamatos kapcsolatra¹⁷. Ha a csoporttagok nem áldoznak időt arra, hogy integrálják az új dolgozót a csoport szerkezetébe, akkor a kohézió csökken, az új tagok nem tudnak teljes potenciállal dolgozni, ami kihat a csoport teljesítményére. A csoporttagok feladata ennél fogva sokrétű, magában foglalja az információszolgáltatást, a támogatást a feladatvégzésben, valamint az informális normák és szabályok megismertetését az új taggal. Az új tag megjelenése megváltoztatja a munkacsoport atmoszféráját¹⁸, sőt akár kellemetlenségekkel is járhat, ennek ellenére a csoportnak úgy kell tekintene az új munkatársra, hogy annak jelenléte, tudása és ötletei hozzájárulhatnak a fejlődésükhöz, így növelhetik produktivitásukat¹⁹.

¹⁴ Móré Mariann (2012): Te csak beszélj, én könnyen beilleszkedem. In: VIKÉK Közleményei. IV. évf. 2. szám No.8. 43-50.

¹⁵ Rob Cross-Salvatore Parise-Keith Rollag (2007): Az új belépők gyors integrálása és értékes csapattaggá fejlesztése. In: Robert Gandossy-Elisa Tucker-Nidhi Verma (szerk.2007): *Gazdálkodj okosan a tehetséggel*. HVG Kiadó Budapest. 119-126.

¹⁶ Rob Cross-Salvatore Parise-Keith Rollag (2007): Az új belépők gyors integrálása és értékes csapattaggá fejlesztése. In: Robert Gandossy-Elisa Tucker-Nidhi Verma (szerk.2007): *Gazdálkodj okosan a tehetséggel*. HVG Kiadó Budapest. 119-126.

¹⁷ Ramsey Dave (2011): *EntreLeadeship: 20 Years of Practical Business Wisdom From the Trendenches*. Howard Books, New York. 320.

¹⁸ Lesley Partridge (2007): *Teams*. Butterworth-Heinemann, Burlington USA 121.

¹⁹ Tanja Prinzessin zu Waldeck (2007): *The Effect of Team Composition on Strategic Sensemaking*. Gabler Edition Wissenschaft, Germany, 229

A munkahelyi beillesztés csoportintegrációs tényezőinek vizsgálati anyaga és módszere

Vizsgálatunk kérdőíves felmérésen alapult. A megkérdezettek legalább érettségivel rendelkezők, s négy nemzetközi nagyvállalat magyarországi egységének olyan alkalmazottai, akik kevesebb, mint három éve dolgoztak az adott szervezetnél. A vizsgálat során használt kérdőív két részből állt: egy interjúalany és szervezeti azonosító adatfelvételi lapból, valamint egy szakmai kérdőívből. Az előbbi a vállalat néhány fontos ismervét és a válaszadónak a vizsgálat szempontjából releváns adatait, az utóbbi 13 kérdéskör mentén a megkérdezettek munkahelyi beillesztésükkel kapcsolatos véleményét gyűjtötte össze. A témakörök közül az egyik a munkacsoport szintű integráció mértékét mérte fel, amelyhez már korábban elvégzett kutatások alapján soroltuk fel a kérdéseket²⁰.

A megkérdezettek egytől négyig terjedő skálán értékelték (az 1 jelentette a legalacsonyabb, a 4 a legmagasabb minősítést). A kutatás alapsokaságát 314 egyéni vizsgálat teszi ki, a kapott adatokat SPSS 14.0 statisztikai programba rögzítettük és értékeltük ki. A megkérdezettek negyedének (26%; 81 fő) középfokú végzettsége, közel negyedüknek (23%; 74 fő) felsőfokú szakképesítése, míg több mint felének (51%; 159 fő) felsőfokú iskolai végzettsége van. A mintába nagy súllyal kerültek be olyanok, akik már több alkalommal változtattak munkahelyet és kevesebb, mint egyötödük (18%; 57 fő) az adott szervezetnél volt pályakezdő dolgozó. A megkérdezettek közel egyötöde (18%; 55 fő) kevesebb, mint 3 hónapja dolgozott az adott vállalatnál; mintegy tizede (12%; 37 fő) 3-6 hónapos; 16%-uk (49 fő) 6-12 hónapos; közel negyede (23%; 70 fő) 1 és 2 év közötti; majdnem harmaduk (31%; 94 fő) 2 és 3 év közötti munkaviszonnal rendelkezett. A válaszadók közel tizede (8%-a; 25 fő) vezető, 92%-a (283 fő) beosztott. Az elemzéshez a leíró statisztikán túl nem-paraméteres próbát – amennyiben a csoportképző ismerv kétváltozós, Mann-Whitney-t, ha többváltozós, Kruskal-Wallis-t – alkalmaztunk. A statisztikai próbák eredményeit $p < 0,05$ esetén tekintettük szignifikánsnak.

Vizsgálati eredmények és értékelésük

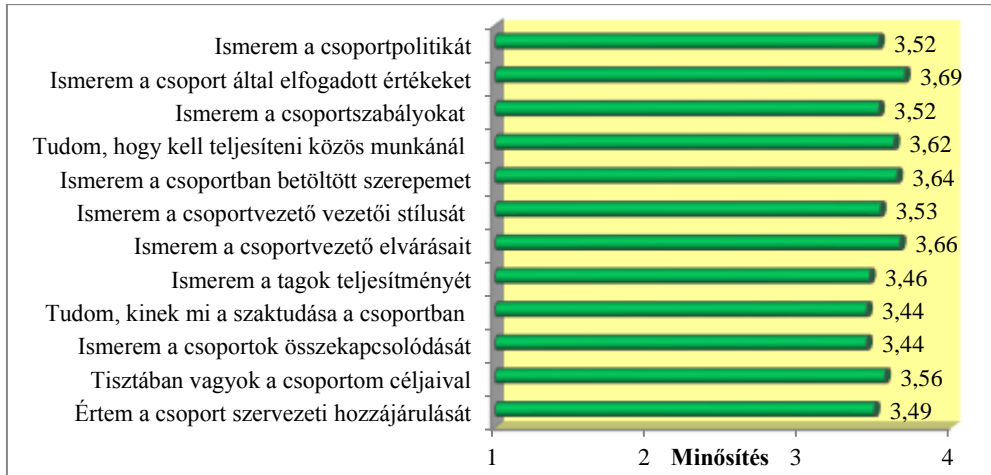
A vizsgálatok célja volt annak feltárása, hogy a megkérdezettek milyen mértékben integrálódtak a munkacsoportba és annak működési sajátosságaival mennyire vannak tisztában. Célként fogalmaztuk meg annak feltárását, hogy a megkérdezettek milyen mértékben integrálódtak a munkacsoportba és annak működési sajátosságaival mennyire vannak tisztában.

Azt is meg szeretnénk tudni, hogy a munkacsoportba történő integrációra adott válaszok és a válaszadó beosztása, valamint szervezetnél eltöltött ideje között van-e összefüggés. A csoportszintű integráció megítélésének minősítő értékeit a 1. ábra szemlélteti.

A kérdésekre kapott válaszok átlagos értékei homogének és a 4 fokozatú skálán 3,5 körüliek, ebből az a következtetés vonható le, hogy a válaszadók többségében ismerik a munkacsoportjuk jellemzőit és értik annak működését. A legmagasabbra átlagminősítést a csoport értékeinek ismerete kapta. Ennek objektivitását megkérdőjelezi viszont, hogy a csoport szintű értékek kevésbé minősíthetők egzakt módon, valamint a megismerésük általában hosszabb időt vesz igénybe.

²⁰ Haueter Jill – Macan Therese. – Winter Joel (2003): Measurement of newcomer socialization: construct validation of a multidimensional scale. Journal of Vocational Behavior. Vol. 63. No. 1. pp. 20-39

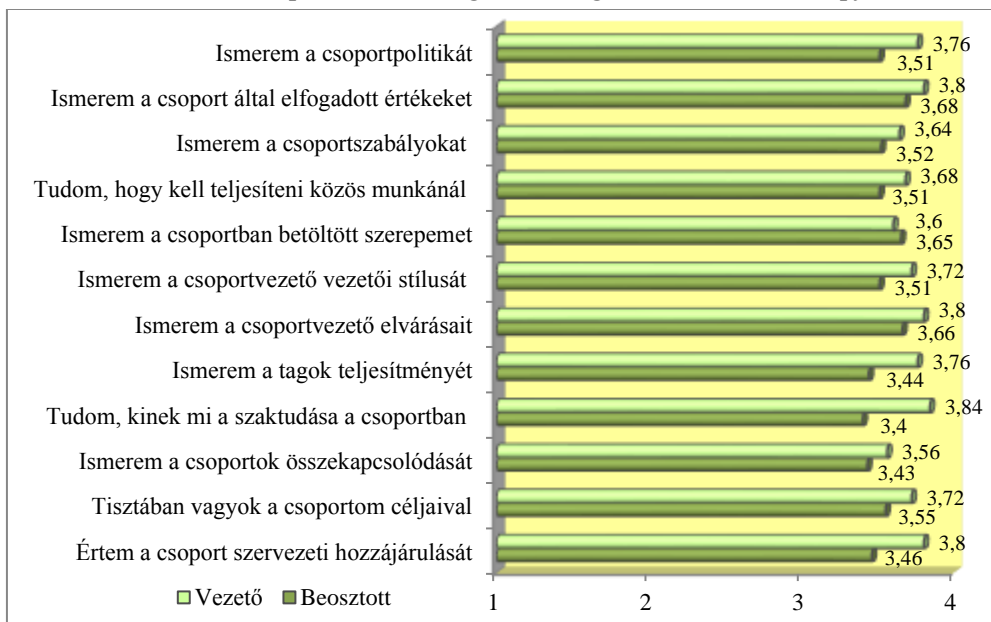
1. ábra: A csoportszintű integráció megítélése

Forrás: saját vizsgálatok

A részletesebb elemzéshez feltételeztük, hogy a munkacsoportba való integrációra vonatkozó kérdések megítélése és a beosztás között összefüggés van. Abból indultunk ki, hogy a vezetőknek az általuk irányított csoportba történő integrálódása különösen lényeges, hiszen a hatás-, feladat- és felelősségi körükből adódó teendőiket csak így tudják megfelelően ellátni. A vezetői pozíció emellett lehetőséget biztosít arra is, hogy a vezető a beosztottakétól eltérő megvilágításban lássa a csoport működését és a csoporttagokat. A feltételezés igazolása érdekében Mann-Whitney próbát végzetünk, amely a tizenkét változó közül négyenél mutatott szignifikáns különbséget a beosztás csoportképző ismerve mentén. A munkacsoportba való integráció megítélését a beosztás alapján a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra: A csoportszintű integráció megítélése beosztás alapján

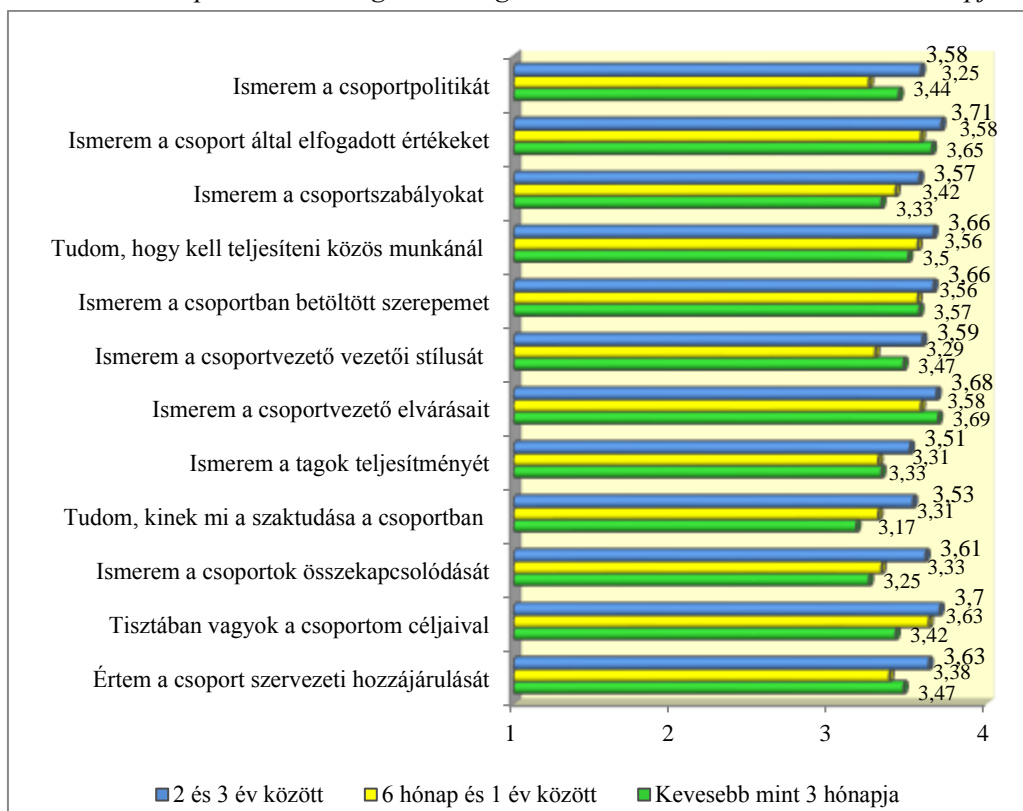
Forrás: saját vizsgálatok

Az eredmények szerint – a csoportban betöltött szerep ismeretére vonatkozó kérdés kivételével – a mintába került vezetők válaszainak átlagértéke minden változó esetén magasabb, mint a megkérdezett beosztottaké. A csoportban betöltött szerepre vonatkozó kérdésre adott válaszok átlagértéke valószínűleg azért alacsonyabb a vezető beosztásban lévők esetén, mert több olyan vezető került a mintába, akiknek a tevékenysége nem csupán egy csoporthoz köthető és a kérdés részükre történő adaptálásától eltekintettek.

A Mann-Whitney próba a csoport szervezeti hozzájárulásának, a csoporttagok szaktudásának, a csoportpolitikának és a tagok teljesítményének ismerete esetén mutatott szignifikáns különbséget. Mind az öt kérdés esetén érthető a különbség, hisz azt a vezetői pozícióból adódó nagyobb rálátás indokolhatja.

Feltételeztük, hogy a csoportszintű integráció megítélése és a szervezetnél eltöltött idő között összefüggés van. Az eredmények szemléltetésekor csak az adott szervezetnél a 3 hónapnál rövidebb, a 6 hónap és 1 év közötti, valamint a 2 és 3 év közötti munkaviszonnal rendelkezők csoportjának átlagos minősítését jelöltük, az eredményeket a 3. ábra mutatja be.

3. ábra: A csoportszintű integráció megítélése a szervezetnél eltöltött idő alapján

Forrás: saját vizsgálatok

Az ábra adatai szerint a tizenkét kérdés közül csupán öt esetén érvényesül, hogy a szervezetnél eltöltött idővel nőnek a válaszok átlagértékei. Úgy véljük, ez a csoportok zártságából adódik. Meglátásunk szerint a tagok hozzáállása nagyban befolyásolja az új tagok integrációját, tehát egy zárt, kevésbé informatív közösség eredményezheti azt, hogy viszonylag hosszú idő elteltével is kívülállónak érezze magát az egyén.

A Kruskal-Wallis próba a csoport céljai, a csoportok összekapcsolódásának módja, a tagok szaktudása és teljesítménye, valamint a csoportpolitika ismerete esetén mutatott szignifikáns különbséget a csoportképző ismérv mentén. A csoport céljairól és a tagok szaktudásáról való tájékozottság alapvető, ezeknek az információknak az átadására az új belépő munkába állását követő néhány napon belül sort kellene keríteni. A csoportok összekapcsolódásának módja, a tagok teljesítménye és a csoportpolitika csak a szervezetben eltöltött viszonylag hosszabb idő után ismerhető meg.

Összegzés

A munkacsoportba való integrálódás kérdőíves vizsgálatának eredményei szerint a kutatásba bevont szervezeteknél a megkérdezettek ismerik munkacsoportjuk működését és integrálódtak abba. A Mann-Whitney próba szerint a munkacsoport szintű integráció és a válaszadó beosztása között összefüggés van, a Kruskal-Wallis teszt eredménye szerint pedig a szervezetnél eltöltött idővel nő a munkacsoportba történő integráció mértéke. A szervezetnél eltöltött idő alapján kialakított csoportok válaszainak átlagértékei szerint azonban csak öt változó (a csoport céljai, a csoportok összekapcsolódásának módja, a csoportpolitika, a tagok szaktudása és teljesítménye) tekintetében valósul meg az idővel arányosan növekvő integrálódottság.

Vizsgálatunkkal bizonyítottnak látjuk, hogy a vizsgált szervezeteknél a munkavállalók olyan tudásra tettek szert a beillesztési folyamat során, amely hozzásegítette őket ahhoz, hogy a lehető legrövidebb idő alatt legyenek képesek a szervezeti célok megvalósítására azáltal, hogy csoportjuk működéséről, szakmai értékéről, a szervezetben betöltött szerepéről információval rendelkeznek. A szervezeti szereppel történő azonosulás teszi lehetővé, hogy az új belépő a lehető legrövidebb idő alatt váljon hasznos taggá, ezzel járuljon hozzá a szervezeti célok megvalósításához.

Irodalom

- Csapó Benő (1992): *A kognitív pedagógia*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Berard Jocelyn (2013): *Accelerating Leadership Development*. John Wiley & Sons, Canada, 289.
- Erling Dan (2011): *Match: A Systematic, Sane Process for Hiring the Right Person Every Time*. John Wiley Sons, Inc. New Jersey, 217.
- Fairlocht Jeremy (2014): *Enterprise Applications Administration*. Elsevier Inc, Waltham, USA, 381.
- Haueter Jill – Macan Therese. – Winter Joel (2003): *Measurement of newcomer socialization: construct validation of a multidimensional scale*. Journal of Vocational Behavior. Vol. 63. No. 1. pp. 20-39
- Lengyel Balázs (2004): *A tudásteremtés lokalitása*. In: Tér és társadalom. 18. Évf. 2004/2. 51-71.
- Lesley Partridge (2007): *Teams*. Butterworth-Heinemann, Burlington USA 121.
- Kozák Anita (2013): *A munkahelyi beillesztéshez kapcsolódó HR és vezetői feladatok*. <http://www.hrportal.hu/hr/a-munkahelyi-beillesztéshez-kapcsolodo-hr-es-vezetoi-feladatok-20140204.html?wa=UGYV1405>, [2015.05.10.]
- Maticsákné Lizák Marianna (2012): *Személyzetbeszerzés: alkalmazás és beillesztés*. In: Maticsákné L. M. (szerk.): *Emberi erőforrás gazdálkodás*. KompLex Kiadó Kft., Budapest, 449.
- Messmer Max (2013): *Human Resources Kit for Dummies. 3rd ed.* Wiley Publishing, Inc. Indianapolis, Indiana, USA, 384.
- Móré Mariann (2012): *Te csak beszélj, én könnyen beilleszkedek*. In: VIKÉK Közleményei. IV. évf. 2. szám No.8. 43-50.
- Nonaka Ikujiro (1994): *The Dynamic Theory of Organizational Knowledge VóCreation*. In: *Organizational Science* Vol.5. No.1. February 14-37.
- Ramsey Dave (2011): *EntreLeadership: 20 Years of Practical Business Wisdom From the Trenches*. Howard Books, New York. 320.

- Rob Cross-Salvatore Parise-Keith Rollag (2007): *Az új belépők gyors integrálása és értékes csapattaggá fejlesztése*. In: Robert Gandossy-Elisa Tucker-Nidhi Verma (szerk.2007): *Gazdálkodj okosan a tehetséggel*. HVG Kiadó Budapest. 119-126.
- Takács Ildikó (2006): *A munkahelyi szocializáció és a munkahelyi beilleszkedés pszichológiai tényezői*. In: Mészáros Aranka (szerk.2006): *A munkahely szociálpszichológiai jelenségvilága I*. Z-Press Kiadó, Miskolc. 296-315.
- Tanja Prinzessin zu Waldeck (2007): *The Effect of Team Composition on Strategic Sensemaking*. Gabler Edition Wissenschaft, Germany, 229
- Van Maanen, J. – Schein, E.H. (1979): *Toward the theory of organizational socialization*. In: *Resource in Organization Behavior Vol.1*. 209-264

Idősek művelődési szokásai Kecskeméten

Beregi Edit írja 1984-ben megjelent „Az öregedés” című könyvében: „A nyugdíjra való felkészülés során foglalkozni kell az életbe beépítendő pihenés optimális mennyiségével és helyes formáival, az idegrendszeri aktivitás fontosságával, amely elősegíti a szellemi frissesség megtartását.” (264. p.)

Azt régóta tudjuk, hogy egészséges öregedés esetén az idegrendszeri aktivitás a mentális egészség feltétele, a szellemi leépülés elkerülésének legbiztosabb záloga. A fizikai tevékenység az idős emberek számára természetes, hiszen az önellátás minden öreg legfőbb vágya, a kiszolgáltatottság rémétől mindenki irtózik, az öregedéssel járó veszteségek (az erőnlét csökkenése, érzékszervek romlása) itt éreztetik leghamarabb hatásukat. Ennek késleltetése okán az idősek többsége egészsége megőrzésére – szűrővizsgálatokon való részvételre, helyes táplálkozásra, megfelelő életmód keresésére – törekszik, (ezért anyagi áldozatot is hajlandó hozni,) bár a fiatal és aktív korban eltékozolt egészséget öregen már nehéz visszahozni. A fizikai aktivitás (kényszerből vagy belátásból) többnyire nem hiányzik; automatikusan tudomásul veszik, hogy a nem használt képességek elsorvadnak.

Más a helyzet a szellemi aktivitással. Főleg azok a rétegek, amelyek aktív korukban lenéztek a szellemi munkát (nem kényszerültek rá, nem alakult ki affinitásuk), idős korukra sem változnak alapvetően. Valahol innen ered a kettősség: van, aki a szellemi kultúrát legfeljebb szórakozásként fogadja el, s nem hajlandó ez irányban semmilyen erőfeszítést vállalni, míg mások szinte egész életüket a kultúra bővítésében élték le, s idős korban sem hajlandók megválni tőle. A kettősség kialakulásában nagy szerepet játszik a szocializáció, a szűkebb környezet elvárásai és attitűdje, az öröklött értékrend és ízlésvilág.

Miközben azonban a társadalmi fejlődés a fizikai és szellemi munka különbségének csökkenését, a kreativitást preferálja (legalább is a szavak szintjén), tapasztalatom szerint a szakadék nem csökken, hanem szélesedik a szellemi igényesség és a kommersz között.

Az aktív korban is felfedezhető egyfajta társadalmi polarizáció, de a közvélekedés szerint öregkorban ezek a különbségek csökkennek, az idősödéssel járó általános tendenciák miatt: a nyugdíjazással együtt járó elszegényedés, a környezet beszűkülése, az egészség romlása, a kulturális javak drágulása közelebb hozza a sorstársakat. Bár ezek a tendenciák kétség kívül fennállnak, de koránt sem azonos mértékben érintenek mindenkit, kompenzációjuk személyenként életút-függő, s eltérően eredményes. Mindezek alapján jogosnak tűnt az a munkahipotézis, hogy a polarizáció öregkorban is fennmarad, s főleg a kultúrához való viszony tekintetében még tovább is növekszik.

Mindezek indokolták, hogy egy empirikus vizsgálattal próbáljuk felderíteni, mi a tényleges helyzet? A felmérésre 2016 tavaszán került sor, sajnos, nem egy reprezentatív minta, hanem a nyugdíjas klubok tagsága körében végzett adatgyűjtés alapján. A társadalom teljes metszetéről Füstös László – Hankiss Elemér: „Vészjelzések a kultúráról” (MTA Politikatudományi Intézete, Budapest, 2009) tanulmányaira támaszkodtam, amely eléggé ellentmondásos képet festett a kultúrafogyasztásról. Kiderült, hogy – főleg a fiatalok körében – a hagyományos kultúrára

egyre kevésbé van igény, rohamosan csökken az olvasási kedv (és képesség?), a NET által fémjelzett információrobbanás a szélesedő és egyre elérhetőbb technikai feltételek mellett új, s egyre kedveltebb perspektívákat nyitott. Azt azonban nehéz megítélni, hogy a fiatal és középkorú korosztály ebből a lehetőségből mit hasznosít? A PC monitorja előtt eltöltött órák tartalmilag nehezen elemezhetők! S szövegértésre a számítógép olvasása során is szükség van.

Az előbbiek miatt úgy éreztem, az idős korosztályt külön is érdemes megvizsgálni. A Kecskeméten lakó mintegy 16 000, 65 év feletti teljes körű kikérdezése nem jöhetett szóba, ezért eleve egy szűkebb, de reprezentatív alapsokaságra gondoltam. A Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala által támasztott adatszolgáltatási feltételeknek – anyagi okokból – nem tudtam megfelelni. Így a reprezentativitásról kénytelen voltam lemondani, s a lakásukon meginterjúvolt mintával szemben a mintegy 2000 fős aktívabb sokasággal: a nyugdíjasklubok tagságával megelégedni. Az összkép a kultúra vonatkozásában így mindenképpen torzult (az összes időshöz viszonyítva rózsaszínűbbre sikeredett), de még ezt bekalkulálva is lehetett néhány megszívlelendő tényrt feltárni.

A módszer

A Nyugdíjasok Klubjainak Megyei Jogú Városi Szövetsége alelnökeként támaszkodni tudtam klublátogatási tapasztalataimra, a klubok kulturális tevékenységről szóló éves jelentéseire, volt rálátásom a művelődési szokások egy részére; szociálgerontológiai kutatóként pedig kellő szakmai háttérrel is volt a tapasztalatok értékelésére. Kecskemét szülővárosom, szemem látára vált egy álmos, de kultúrérzékeny mezővárosból ipari centrummá. Művelődési hagyományai jelentősek, s a kultúra támogatásában a város az utóbbi évtizedekben sem volt szűkmarkú. Az idős korosztály – mint demográfiai réteg – sajátos művelődési szokásait illetően azonban kevés forrásanyagra bukkantam: hiszen a figyelem inkább e rétegről való gondoskodásra irányult, a művelődéspolitikai fókuszában pedig többnyire a fiatalok álltak. A felmérésben a következő módszert választottam: a Nyugdíjasok Klubjainak Megyei Jogú Városi Szövetségéhez tartozó 36 klub véletlenül kiválasztott 800 tagjához a klubvezetők útján juttattam el, őket felkértem, hogy a válaszadást semmiképpen ne befolyásolják. Az előzőekben szűkebb körben már kipróbált kérdőíveket, anonim csoportos formában, a tagok önmaguk töltötték ki. Előzőleg már készítettem néhány mélyinterjú-t a klubok kultúrfelelőseivel, művelődésszervezőivel; meglátogattam jó egynéhány kulturális klubrendezvényt, s szinte valamennyi városi szintű kulturális megmozdulást, amely ebből a korosztályból indult ki, vagy rájuk támaszkodott.

Már ezen előzetes tapasztalatok alapján is várható volt, hogy a klubtagság aktivitása, mobilitása, jövedelmi viszonyai és szociabilitása jobb az átlagnál; lakásaik komfortfokozata a teljes lakosságét arányaiban felülmúlja, elektronikus eszközökkel való ellátottságuk ugyancsak a korosztály átlaga feletti. Motiváltabb és műveltebb nyugdíjas rétegről van tehát szó. Mindennek tudatában vállaltam a felmérést, mivel a város kultúraszolgáltatói számára így is értékes információkat reméltem.

Kecskemét kulturális kínálata egyébként jónak tekinthető, sokszínű és gazdag. Önálló színházi társulattal és balett-együttessel rendelkezik, van számos, esetenként országosan is jegyzett múzeuma, szakmai gyűjteménye, saját könyvkiadása, művelődési háza, kulturális folyóirata, a városon túlmutató hatókörű könyvtára, helyi rádiója és televíziója, 2016 óta saját egyeteme, jó egynéhány művészeti alkotóműhelye. S akkor még nem említettem azokat az amatőr – de profi szinten működő – együtteseket, amelyek némelyike nemzetközi hírnévvel is bír. Mindez ga-

rancia arra, hogy megfelelő szervezés mellett az idősek találnak maguknak megfelelő művelődési szolgáltatást. Ha valaki elzárkózik ezektől, ennek okát a kereslet oldalán kell megtalálnunk (igényszint, anyagi lehetőségek, szabadidő, utazási korlátok, stb.).

A szétterített 800 kérdőívből 615 érkezett vissza határidőre s ebből 564 bizonyult értékelhetőnek. Az értékelhetetlenség legfőbb okai: hiányos, érdemi válasz nélküli vagy önellentmondásos kitöltés. Eleve nem törekedtem egy nagyon részletes, sok komponensű megkérdezésre, egyrészt a viszonylag alacsony egyedszám, a számítógépes kapacitás s a rendelkezésre álló viszonylag szűk határidő miatt, másrészt csak zárt kérdésekkel operáltam, s nem tettem fel nyitott kérdéseket, mivel ezek eléggé parttalaná teszik és szubjektívizálhatják a feldolgozást.

Az első öt kérdés az objektív állapot felmérésére szolgált: nem, életkor, együttélés, lakásviszonyok, a városon belüli területiség – ezek már az életkörülményekről is adnak némi felvilágosítást, s össze lehet hasonlítani a KSH népszámlálási adataival. Ugyancsak az életmódról árulkodik az is, hogy mennyire ellátott a háztartás elektronikával, milyen gyakori a színházba, moziba, koncertre járás s milyen sűrűn utaznak a megkérdezettek belföldre vagy külföldre.

A kérdések többsége a szabadidő eltöltésének módjára, a kulturális kínálat igénybevételére vonatkozott, de szükségesnek tartottam néhány, a társas kapcsolatok minőségére és gyakoriságára vonatkozó kérdést is feltenni (főként az elmagányosodás reális veszélye miatt). Emellett kíváncsi voltam az önértékelésükre is. A feldolgozás és értékelés során jelentős segítséget kaptam szövetségbeli munkatársaimtól s a Polgármesteri Hivatal egy-két dolgozójától.

Értékelés

A megcélzott korosztályban Kecskeméten a 2011-es népszámlálás adatai szerint a férfiak aránya 37%, a nők 63%. A mi felmérésünkben ez az arány 23% illetve 77%, ami azt jelenti, hogy a nők jóval felülreprezentáltak a klubba járók között. Ennek oka az, hogy a mortalitási mutatók szerint a férfiak átlagéletkora lényegesen alacsonyabb, mint a nőké, s a nők közül többen maradnak özvegyen, mint a férfiak közül, s ez utóbbiak hamarabb találnak társat. Az egyedül élő nők számára a klubközösség egyfajta „családpótlék”, amelyre – elkerülendő az elmagányosodást – nagyobb szükségük van. A másik ok, hogy az általános családi szerep miatt nagyobb a kötődés igényük, mint a férfiaké. A harmadik: az azonos korú nők aktívabbak, mint a férfiak, a háztartásban jobban megállják a helyüket, könnyebben ellátják magukat és többet is bírnak, mint férfitársaik.

Ha a megkérdezettek kormegoszlását vesszük alapul, itt is találunk lényeges eltérést a teljes korosztályhoz képest. Az alacsonyabb korcsoportok túl-, a magasabbak alulreprezentáltak. Ez elsősorban az egészségi állapot és a szociabilitás romlásával magyarázható. A kor előre haladtával a külső kapcsolatok törvényszerűen szűkülnek: ez nehezebben kimozdíthatóvá teszi az öreget, nehezebben épít új kapcsolatokat, sokszor maga is gondozásra szorul. A fiatalabb nyugdíjasok túlsúlya a vizsgált mintában azonban még mindig nem akkora, mint elvárható lehetne. Nyilván azért, mert az önmagukat jobban bírók otthon is többet vállalnak, sokuknak nincs ideje közösségbe járni.

A háztartás nagysága szerint: egyedül él a megkérdezettek 52%-a, társával 36%-a, gyermekével 10%-a, mással 1%-a. A klubtagok között az egyedül élők aránya magasabb a korosztály átlagánál, ami jelzi: klubközösségekre elsősorban a magukra maradottaknak van szükségük. (Megjegyzem: a társukkal élők közül sokan együtt látogatják a nyugdíjas közösségeket.)

A köztudatban az terjedt el, hogy az öregek többnyire alacsonyabb komfortfokozatú lakásban élnek. Engem is meglepett, hogy a megkérdezettek 84%-a összkomfortos lakásban lakik, amely arány lényegesen jobb, mint a város lakásállományának összetétele. A klubok tehát nem

a nappali gondozás jegyében működnek (mint a szociális ellátó rendszerekben; nem melegedő, étkező, tisztálkodó és pihenő helyek), az odajárásnak nem tárgyi, hanem humán okai vannak.

Művelődési szokások

Mivel tv-elérhetőség és internet hozzáférés – a versengő szolgáltatók jóvoltából – az egész város területén biztosított, s az idősek nem kis hányada szinte kizárólag lakásában művelődik, illetve ott tölti szabadidejét, arra is rákérdeztem: mennyi időt tölt a televízió illetve rádió társaságában, milyen műsorokra nyitott?

Mint kiderült, messze legtöbben, a megkérdezettek 55%-a napi 1-3 órát ül a tv előtt, továbbá 20% több, mint 3 órát, s mindössze 3% nem néz tv-t. Ez a potenciális műveltségforrás tehát szervesen beépült a nyugdíjasok mindennapi életébe. Nem tekinthető feleslegesnek így azt megnézni, ez az idő milyen műsorok nézésével telik? A szórakoztató előadások, valamint a látványos ismeretterjesztő filmek viszik a prímet, ezt a sorozatok, majd a hírműsorok követik, a nagy játékfilmek és a hitéleti adások a sor végére maradtak. Összességében a korosztály tehát inkább szórakozásra, mint művelődésre fordítja a készülék előtt töltött idejét. A rádió – mivel hallgatása közben mást is lehet csinálni – inkább „háttérzajnak” minősül, figyelmet inkább a hírműsorok vonzanak. Az otthoni ilyen „művelődés” tehát meglehetősen felemás: hiszen a műsorok között nem kevés a bulváros „hír”, az erősen irányult demagóg lözung, nem beszélve a sok időt kitöltő, esetenként bugyuta reklámról. A műsorszórók által készített nézettségi és hallgatottsági statisztikák – mivel korosztály-bontást általában nem tartalmaznak – témánk szempontjából kevés információval bírnak.

Az otthoni művelődés fontos forrása lehet a számítógép (PC, laptop, okos telefon), ezért külön is megvizsgáltam az idősek tájékozódását a virtuális térben. A tv és rádió, a „betelefonálás” műsorok ellenére egyoldalú, közlő funkcióval rendelkezik, nem igazán interaktív. Az internet azonban – mint jeleztem – a város egész területén elérhető a megfelelő hardver birtokában. A vizsgált idősréteg 47%-ának van valamilyen internetje, amely arányt páratlanul magasnak tartok, s cáfolja az öregekre ragasztott „konzervatív” bélyeget. Azt tudtam, hogy szövetségünk évek óta támogatja a Katona József könyvtár által szervezett „Nagyinet” tanfolyamokat, de úgy látszik, az idősek más csatornákon (pl. unokák) is el tudják sajátítani az internethasználathoz szükséges ismereteket. Az igazság az, hogy ilyen aktivitásra nem számítottam.

Az eszközellátottságon és hozzáféréseken túl az is érdekes, hogy ki mire használja ezeket? A válaszokból kiderült, hogy a NET-et a használók fele elsősorban tájékozódásra, 34%-a kapcsolattartásra (skype), 6%-a film, zene élvezetére, 10%-a a közösségi oldalakon közlésre veszi igénybe. Természetesen ez a megoszlás életkor függő: a fiatalabbak inkább tájékozódásra, a 71-80 évesek inkább közlésre veszik igénybe, az ennél idősebbek között kevésbé jellemző a NET használata. Az egyedülállóknál nagyobb arányú a szkájpolás, mint a többiekénél. Kiderült tehát, hogy az életkor előrehaladása nem jelenti önmagában az új információforrástól való idegenkedést, hogy a virtuális világ az öregek számára is nyitott, hogy a szétszóródó család megnöveli a virtuális találkozások létjogosultságát. Ugyanakkor fennáll (a tv-hez hasonlóan) a valós környezet beszűkülésének, az abúzusnak a veszélye – bár elegendő élettapasztalati háttérrel az izoláció kevésbé okoz mentális gondot, s kisebb a virtuális és valós világ összemosásának valószínűsége. Éppen ezért az idősek befolyásolása a virtuális információk révén kevésbé sikeres: a durva, erőszakos „rátelepedés” leperreg róluk; inkább az információk iránti bizalmuk inog meg általában.

A korosabb ember kevésbé naiv, megtanult szelektálni a hírözönben. A rövidtávú „élményeket” egyébként is könnyebben felejtí. Kulturális szokásai már többnyire kialakultak, személyisége részévé váltak, s eleve úgy válogat a virtuális élmények közül, hogy előnyben részesíti azokat, amelyek beleillenek ebbe a valós, személyes világba. Vonatkozik ez nemcsak az internetezésre, hanem az időskori szervezett tanulásra is. Az érdeklődési kör irányába ható ismeretek szinte határtalanul bővíthetők, de teljesen új, „idegen” területekkel csak nehezen egészíthetők ki.

Az egyéni művelődés kapcsán nem feledkezhetünk meg az olvasási szokásokról sem. Ez a korosztály még annak idején megtanult szövegértéssel olvasni, s a fiatalokra jellemző idegenkedéssel szemben még forgatják is az „olvasni valót”, pedig eközben nem lehet mást csinálni. Elsősorban újságot, magazint olvas 33%, folyóiratot, periodikát 7%, könyvet 35%, PC-n, tableten olvas 20%. Külön kérdésre 83% válaszolta, hogy szereti a verseket. A válaszok öszintességét nincs okom kétségbe vonni; a fentieket alátámasztja a szavalóversenyeken, vetélkedőkön való részvétel és a megjelent „drukkerek” népes tábora. Az idősek féltik nyelvi kultúránkat az elszürküléstől, elsekélyesedéstől, s a digitális forradalom itt-ott megjelenő vadhajításaitól.

Szerettem volna felmérni a lakáson kívüli művelődési formákat is: egy éven belül volt színházban a vizsgáltak 62%-a, hangversenyen 42%-a, amit jó aránynak tartok, hála a nyugdíjas bérleteknek s az Ének Zenei Iskola idősek számára szervezett ingyenes tanári hangversenyeinek. De közrejátszottak ebben a főtéri fesztivál-rendezvények ingyenes koncertjei is. Ami meglepett: a mozizás háttérbe szorulása. A vizsgálatba bevontak 52%-a három évnél régebben volt utoljára moziban. Úgy látszik, a házi elektronika itt jelenti a legnagyobb konkurenciát: a jelenlegi mozi jegyárak nem ösztönözik a nyugdíjból élőket a mozi élményére. Valamikor a film filléres szórakozás volt, ma hovatovább luxus. Általában is igaz, hogy az ötezer-nyolcezer forintos belépőjegyek nem ennek a célközönségnek szólnak, akármilyen műélvezetről is van szó! (Ezt a korosztálynak csak egy szűk rétege tudja megfizetni, s a költségvetésükből a jelzett elszegényedés miatt elsősorban a kultúra ráfordításait törlik.)

Mind ezek jelzik, hogy a kommersz „kultúra élvezők” népes tábora és az elit kultúra hívei közötti olló valóban tovább nyílik, még a klubtagok „kiváltságos” rétegében is: a jobb módban élők igényesebb, (de nem biztos, hogy értékesebb) kutúrjóságot is meg tudnak vásárolni.

A fentiek tükrében vizsgáltam a művelődés egyéb forrásait: az iskolarendszerű képzést, az előadás-sorozatokat, a hazai és külföldi kirándulásokat, üdüléseket. Ezek szintén színterei a művelődésnek, s mélyebb, maradandóbb nyomot hagynak, mint egy tv-ben látott ismeretterjesztő film, vagy előadás. (Nagyon népszerűek az idősek körében a vetített képes vagy videós úti beszámolók, főleg, ha interaktív módon tartják őket.) Egyébként a vizsgált mintán belül az utóbbi két évben járt külföldön és országon belüli kiránduláson 28%, csak belföldi országjáráson további 35%, üdülésen vagy gyógyüdülésen 14%. Mindössze 23% nem mozdult ki a városból – főleg egészségügyi okok miatt. Ebben a mobilitásban jelentős szerepet játszottak a nyugdíjas klubok, s az ezeket támogató önkormányzati pályázatok rendszere. Emellett a külföldi utaknál nem elhanyagolható a határon kívül élő családtagok közreműködése sem. Mindenesetre leszögezhetjük: az idősek körében a közös élményszerzés még akkor is népszerű, ha anyagi áldozatot kíván; nem kevesen egész évben a közös gyógyüdülésre spórolnak, s a jól sikerült „kiruccanások” hosszú időre beszédtemát adnak.

Az alkalmazás

Eddig azt vizsgáltam, hogy a város idősei mire nyitottak; mit hajlandók elfogadni, mire kíváncsiak, mi érdekli őket, s az igény szintben hogy nyílik az olló. A következő kérdés: mit kezd vele, mire használja a televízióban látottakat, a megszerzett információt, az olvasottakat.

Kereső tevékenységet a nyugdíj mellett már csak 9% végez, az ilyen hasznosítás tehát nem jelentős. Viszont háztartásban és ház körül még aktív 92%, gyerekekkel (unokákkal, dédunokákkal) is foglalkozik 43%. Az ismeretek, tapasztalatok s a frissen szerzett kultúrélmények felhasználására leginkább itt van lehetőség, ez azonban önmagában nem túlságosan motivál a befogadásra. Marad ezek után a közszereplés, a civil szféra, az élmények továbbadása, meg hát a kíváncsiság kielégülése, a belső szellemi gazdagodás, amit a személyes jólét és önbecsülés szempontjából nem szabad leértékelni. Az idős tehát nem elsősorban pragmatikus okokból művelődik! Egyszerűen arról van szó, hogy a kulturális tevékenység örömet szerez, élvezetet nyújt, s közben a befogadó jól érzi magát. Aki részt vesz valamilyen önképzési formában (tanul, táncsoportba, énekkarba, színjátszó körbe jár, fellép, szerepel vetélkedőkön, nyilvános hitéleti tevékenységet folytat) ezt csak részben teszi azért, hogy másoknak nyújtson önmagából valamit, hanem leginkább önmagáért, önbecsüléséért, önmaga megmértetéséért. S ha ezt az élményt másokkal is sikerül megosztani – ez csak hab a tortán. Ez a fajta aktivitás persze családon belül is érvényesülhet: az unokáknak átadott tapasztalat (ha sikerül) mindkét félnek örömet okoz. A megkérdezettek 14%-a aktív énekkari tag, 3%-a rendszeresen szerepel táncsoportban, 15%-a valamilyen hobbiklubban tevékenykedik, s ez együtt csaknem egyharmados arány!

Az önbizalom mértékére két kérdést tettem fel. 1. vannak-e elképzelései a jövőre nézve, amelyeknek megvalósításához mindenképpen ragaszkodik? 2. Képesnek tartja-e magát valamilyen merőben új tevékenység elsajátítására? Az elsöre a megkérdezettek kétharmada, a másodikra négyötöde adott pozitív választ! (Természetesen mindkét kérdésre adott válaszok erősen életkor függőek voltak.) Mindez azt jelzi, hogy a korosztály még jókora kihasználatlan potenciállal rendelkezik; a bennük kumulálódott kultúra és tudás értékes és nem lezárt, folyamatosan fejleszhető. Meg kell találni tehát azokat a motivációkat, amelyek ezt a réteget szélesebb körű aktivitásra ösztönzik, s biztosítani azokat a lehetőségeket, amelyek között ez a potenciál realizálódhat.

Ami a motivációkat illeti: az évtizedeken át sulykolt ageista szemlélet az idősök egy jelentős részét is átjárta, s maguk is elhiszik önmagukról, hogy feleslegesek. Ebben az általános értékválságon túl az is közrejátszik, hogy némely korábbi kedvelt kultúr-területük a politikai váltások következtében degradálódott, hogy ismereteik egy töredéke tényleg elavult, s túl sok ösztönzést kaptak, hogy kételkedjenek magukban. Az elismeréseket, melyeket az egyik rezsimben kaptak, a másikban szégyellendővé tették, sőt betiltották. A munkahelyhez való hűség ma már nem érdem. A családi kohézió fellazult, sokan külföldön keresnek boldogulást, a hazához való ragaszkodás lassan lözvinggá silányul. (A mai nyugdíjas korosztály még komolyan vette a hazafiságot; ez határt szabott törekvéseinek, vágyainak.) Az újabb generációkban általánossá kezd válni a „ne szólj szám, nem fáj fejem” szemlélet s ez az öregek egy részét is hallgatásra, bizalmatlanságra vagy félelemre kárkoztatja. A kulturális tartalmak degradálódása kételyeket ébreszt a műveltséggel szemben általában. Terjed az „antikultúra”, s ezzel nem kevesen még dicsekszenek is! Nos, az öregek a fentiekkel nem tudnak mit kezdeni.

Ettől a korosztálytól még távolabb áll az individualizmus, mint az őket követő nemzedékektől. Keresik a társaságot, a sikerben és bánatban is jobban esik osztozni. Ez mögött lehet, hogy egy vallási, lehet, hogy egy szocialista kollektívizmus húzódik meg, s a piacgazdaság

kemény konkurencia-harca elég távol áll az idősök többségétől, elkieseríti őket. (Egy szétszórt családban pláne nehéz kollektivistának lenni.) Az önzetlenségnek ott van helye, ahol befogadó rászorult is van. A motivációkról a lehetőségekre áttérve egy kissé az az érzésem, hogy a jelen valóságunk még mindig sablonok mentén halad. Nem lehet a harmadik korban élőket sem valami egységes, szürke masszaként kezelni. Amilyen sokszínű volt egy életút, olyan az öregség is: a megélt évtizedek esszenciája. A múltat sem szépíteni, sem kárhoztatni nem érdemes, véglegesen lezárult; legfeljebb okulni lehet belőle. A leélt időt vállalni kell, s általában nem szégyenkezve, hanem büszkén, mert többnyire megérdemli! S emellett a mai elvárások többsége is vállalható az idősök számára – igaz meg kell küzdeni velük... Ami idegennek tűnik, az nem azt jelenti, hogy a korosodással a teljesítmények rohamosan zuhannak, hanem azt, hogy nincs elég motiváció az erőfeszítések akarása mögött. Néha elegendő lenne egy jó példa, egy színes bemutató, egy interaktívan eltöltött félóra, s máris kiderül, hogy nem teljesíthetetlen az elvárás, teljesítésének pedig megvannak a feltételei. Azaz lehetőségek vannak, csak fel kell fedezni őket és élni kell velük.

Azonban az is bebizonyosodott a felmérés során, hogy van az idősöknek egy szűkebb rétege (a klubtagok között kevesebben, mint a korosztályban általában), akiket művelődési érdektelenséggel tudnék leginkább jellemezni. Sajnos, ennél a rétegnél nem csak a kultúra, hanem mindennemű egyéb érték iránt is közömbösség érzékelhető. Kiegyezett emberekről van szó, akik már semmilyen kapaszkodót nem találnak sorsuk irányításához, céltalanul sodródhatnak, egyik napról a másikra élnek, s a felajánlott segítséget is sokszor elutasítják. E mizantropok között nem csak marginalizált, elesett személyeket találunk, akadnak közöttük jómódúak is. Ami közös: életükben mindig található valamilyen feldolgozatlan trauma, amely alkalmas egy depresszív folyamat elindítására. Ebből az állapotból nem lehet önerőből kikeveredni! Az élményvilágához illő segítő közösség, vagy kulturális élmény sokat segíthetne, de a befelé fordulás és az érdektelenség, a meglévő kapcsolatok tudatos szűkítése miatt néha túl kemény a személyiséget körülvevő kéreg, amit fel kellene törni... Nyugdíjas klubtagjaink többsége szerencsére odafigyel társaiknál az első szokatlan figyelmeztető jelekre.

A másik véglet a szellemi táplálék felelőtlen túladagolása, s a befogadására irányuló görcsös törekvés. Sokan figyelmen kívül hagyják, hogy a korral a szellemi terhelhető képesség is csökken. A „túladagolás” biztos jele, hogy egy idő után a figyelem kihagy, a kultúrelvezet elmarad, tiltakozva a további „bevétel” ellen. Gyakori lesz az „elszundikálás”, a pillanatnyi vagy időszakos kihagyás; hosszabb távon a „kultúracsömör”, amikor az illetőnek minden szellemi tevékenységből „elege lesz”. Szerencsére ez csak egy átmeneti állapot, s megfelelő pihenés vagy kompenzáció után a figyelem és érdeklődés újra visszatér.

Összegzés

A vizsgálat zárásaként nyugtázhattam: a felvállalt kutatás a várt eredményeket hozta. Ért ugyan néhány meglepetés: ilyen volt a külföldi utazások magas száma, a korosztály internet-ellátottsága s a virtuális térben való magabiztosság egy nem kis hányadnál. Sokalltam a mának élők számát; azokét, akik már nem tartják magukat alkalmasnak új elsajátítására, hiszen itt szervezett klubtagokról volt szó. Ugyanakkor megnyugtat, hogy a nagy többség fizikailag és mentálisan is aktív, sétál, tornázik, úszik, törődik magával, s szellemileg is keresi az élményeket: ki a hitben, ki a kultúrában, ki a családban. A kulturális fogyasztás színvonalában tapasztalható szakadék azonban nem csökken az öregek körében sem.

Szerbia vagy külföld?

Milyen tényezők befolyásolják a vajdasági fiatalok egyetemválasztását?

Bevezetés

Az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb problémát jelent a szerbiai lakosok migrációs szándéka. Többen más országokba vándorolnak, boldogulási lehetőségeket remélve. A migrációs szándék nem csupán a középkorosztály körében jelenik meg. Az egyetemi tanulmányaik előtt álló fiatalok mind nagyobb százaléka más országok felsőoktatását választja. Ideiglenes migráció mellett döntenek, viszont sok esetben ott ragadnak.

A lakosok elégedettségi szintje egyre alacsonyabb, hogy ez minnek a következménye, ezt nehéz lenne megállapítani. Az okok hátterében sok dolog megbújhat, többek között a folyamatosan romló gazdaság és a vele járó megélhetési kiszámíthatatlanság.

A fiatalok középiskolai tanulmányuk után nehéz választás előtt állnak, dönteniük kell, hogy szeretnének-e továbbtanulni. Amennyiben igen, kérdés, hol folytassák tanulmányaikat, melyik ország mely városában.

Kutatásomat online kérdőíves módszerrel végeztem. Célcsoportomként azokat a vajdasági személyeket választottam, akik már járnak egyetemre vagy Szerbiában, vagy Magyarországon, és nem idősebbek 45 évnél.

Az alanyok kiválasztása hólabda-módszerrel történt. Az ankétot több helyen online közzéttem. Az első kitöltési hullám után felkerestem a Márton Áron Szakkollégiumi hálózat hallgatóit/igazgatóit, akik ismertették a kérdőívet az ott lakó hallgatók körében. Az újabb célcsoportot a Vajdasági Ifjúsági Fórum elnöke és a Magyar Nemzeti Tanács (továbbiakban: MNT)¹ demonstrátorai segítségével találtam meg. A kérdőív lezárásáig 646 kitöltés érkezett.

SPSS statisztikai rendszer segítségével összeállítottam az adatbázisomat. Az adatok elemzésekor kizártam a hamis adatokat és az alanyokat, akik nem illettek a célcsoportba. Mindezt kiválogatva 640 adattal dolgoztam.

Felsőoktatás Szerbiában

A középiskolai érettségi megszerzése után jelentkezhetnek a hallgatók felsőoktatásba. Minden szakra külön felvételit kell teljesíteni. Az MNT 2011-ben szervezte meg első alkalommal a felvételi felkészítőt, mely márciusban kezdődik és július elsejéig tart. Ezalatt online elérhetőek a tananyagok, emellett tantermi foglalkozásokra is sor kerül. Ezek a felkészítők az alábbi tárgyakban segítenek: matematika, kémia, biológia, földrajz, informatika, magyar nyelv és irodalom, történelem, angol nyelv és irodalom, német nyelv és irodalom, valamint alkotmány és

¹ A Magyar Nemzeti Tanács egy kisebbségi önkormányzati szerv, mely célja, hogy fenntartsa a magyarság meglétét Vajdaság területén. Többek között a nyelvhasználat, tömegtájékoztatás, oktatás és kultúra terén. - Magyar Nemzeti Tanács hivatalos honlapja: <http://www.mnt.org.rs/dokumentumok/alapdokumentumok> (2015.03.16.)

állampolgári jogok. Emellett, amennyiben igény van rá, más tantárgyakból is készítenek felméréseket. A felvételi felkészítés mellett az MNT egy szerb nyelvű felzárkóztató képzést is indít, amely a későbbiekben elősegíti a hallgatók számára a hatékonyabb teljesítményt. Ezekre a szerb nyelvű kurzusokra nagy igény szokott jelentkezni, ezért több vajdasági városban is megrendezésre kerültek. Ezekről az információkról az érdekeltek az MNT hivatalos honlapján teljes körű leírást tudnak kapni. Az MNT mellett az Újvidéki Egyetem egyes karai is tartanak felvételi felkészítőket, melyekről pedig az Újvidéki Egyetem honlapján tudnak információt szerezni. Ezek a foglalkozások önköltségeselek.

A Bolognai Nyilatkozat Szerbia 2001-ben írta alá, kötelezve magát arra, hogy 2010-re bolognai elvek alapján történő változásokat vezessen be (ez a folyamat még nem zárult le). A folyamat után minden képzésre a felvételi jelentkezés kötelező. A szükséges pontok felét a középiskolai eredmények határozzák meg, míg a maradék 50%-ot a felvételi vizsga adja. A szakok közötti átjárás még nem megoldott, így a hallgatók csak különbözeti vizsgával tudnak átjelentkezni más szakokra.²

A Szerb Oktatási Minisztérium adatai szerint Szerbiában a 2014/2015-ös tanévben 52 741 hallgató kezdte meg egyetemi tanulmányait (ez az adat nem tartalmazza a magánegyetemek hallgatóit). Ennek nagy része, pontosan 38 630 személy tanul Észak-Szerbiában, a Belgrádi Egyetemet is beleértve. Érdekességként megemlíthető az is, hogy a hallgatók nagyobb része nő, ami arra enged következtetni, hogy a női nem egyre nagyobb igényt tart az iskoláztatásra.³ Statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy viszonylag kevés a magyar hallgatók aránya a felsőoktatásban. Ennek egyik oka lehet, hogy önálló magyar felsőoktatási intézmény nincs Vajdaságban.⁴

Szerbiában az alapstúdium (Ba/Bsc) 3-4 év, a mester (Ma/Msc) 2 év, a doktori (PhD) pedig 3 év képzési idő foglal magába. Jelenleg 7 állami és 12 magánegyetem működik (a magánegyetemek száma az akkreditációs döntések függvényében változik). Ezekben az intézményekben 84 állami kar és 51 magánkar biztosít felsőfokú képzéseket. Emellett 49 állami és 31 magán főiskola található.⁵ Ezeknek csak bizonyos hányadában van magyar nyelvű oktatás. Teljes magyar képzésre öt karon van lehetőség, ezek pedig Szabadkán a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, illetve a Szabadkai Műszaki Szakfőiskola, Újvidéken a Bölcsésztudományi Kar és a Művészeti Akadémia, valamint a zentai Kertészettudományi Kar kihelyezett tagozata.

Hazatérés/diplomahonosítás

Sok vajdasági magyar fiatal dönt a külföldi egyetem mellett. Viszont sokan csak ideiglenesen hagyják el otthonukat, majd a képzés elvégzése után visszatérnek. Ám a visszatérés korántsem olyan könnyű, mint ahogy azt az emberek első körben gondolnák. Eddig a diplomahonosítás sok esetben hónapokba, sőt évekbe telt, mialatt több különbözeti vizsgát kellett le rakni, és anyagiak tekintetében is jelentős összegbe került. A felsorolt okok miatt sokan nem kezdték el a diplomahonosítási folyamatot, nem kérelmezték az Oktatási Minisztériumnál az

² Gábrity Molnár Irén: 4. Képzési igények és kínálatok térszerkezete. (http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/srb/rtt_evkonyv_2008/pages/ek2008_11_kepzési_igények.htm) (2015.03.02)

³ Szerb Oktatási Minisztérium adatok: (<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=126>) (2015.02.16)

⁴ Interjú: Gábrity Molnár Irén – vajdasági szociológus

⁵ Gábrity Molnár Irén: A bolognai folyamat Szerbiában az Újvidéki Egyetem példáján. In: Kozma Tamás és Rébay Magdolna (szerk.): A bolognai folyamat Közép-Európában. Budapest, ÚMK.2008. 107-128p.

egyszerűsítést. A diplomahonosítást Szerbiában az Ekvivalencia és Információs Központ bírálja el, ami után az Oktatási Minisztérium foglalkozik a tárgyakkal. 2014 második felében rebent fel a hír, miszerint a diplomahonosítás egyszerűsítése már elérhető, vagyis nem kell az egyetemekhez fordulni, elég a Minisztériumoknak leadni a kérvényt.

A diplomahonosításhoz támogatási segítséget nyújt a Szekeres László Alapítvány, melynek honlapjain elérhetők a kötelező formanyomtatványok, és egy pályázati felhívás, mely segítségével az érintettek vissza tudják igényelni a kifizetett összeget.⁶

Az új diplomahonosítási folyamat egy új állami intézményközpont segítségével kezdte el működését. Ezt követően már 90 nap alatt elbírálják a felsőoktatási diplomákat, a későbbiekben pedig ez a fázis is rövidül, hiszen ha már egy adott intézményben, egy adott szakot valaki honosított, akkor a következő személynek már automatikusan hozzáigazítják az eljárást.

A Magyar Nemzeti Tanács megbízásából Ágyas Réka szociológus készített egy felmérést, melyben több mint 200 adatot mutatott be. A kutatás 2013 júliusában kezdődött, melyben a diplomahonosítási folyamatra, illetve a hazatért értelmiség jövőképre fektette a hangsúlyt. Szinte minden magyarországi egyetemről érkezett kitöltés, illetve sok más külföldi egyetemről is. A diplomák honosítási költségei nagyon eltérőek. A kiemelt összegek tartalmazzák az eljárási díjakat, illetve a fordítási költségeket is:

Alapképzés: kb. 36.000 dinár (91 440 forint)

Mesterképzés: kb. 45.000 – 65.000 dinár (114 300 – 165 100 forint)

Doktori képzés: kb. 100 000 dinár (254 000forint)⁷

A magyarországi egyetemválasztások

A '90-es évektől kezdve egyre több vajdasági hallgató döntött a magyarországi felsőoktatási intézmények mellett. Ezeknek a hallgatóknak a motivációjukban két csoportot különböztethetünk meg: akik Magyarországot kiugrási lehetőségnek tartják az EU-s munkavállalási szempontból, és a másik csoport képviselői pedig azok, akik vissza szeretnének térni Szerbiába.⁸

A Magyarországon továbbtanuló hallgatók leggyakrabban Szeged városát választották. Ez talán nem is olyan meglepő, hisz Szeged alig pár kilométerre helyezkedik el a határtól, így ez az a város, amelyet a leggyorsabban meg tudnak közelíteni. Amikor elbeszélgettem a szegedi hallgatókkal, kiemelték, hogy azért választották ezt a várost, mert direkt közlekedési összeköttetésük van a szülővárossal, így könnyen haza tudnak jutni, illetve szüleik és barátaik könnyen el tudnak jutni hozzájuk. Vannak, akik előzőleg több alkalommal tartózkodtak kint, s megszerették a várost. Volt olyan személy is, aki azért döntött Szeged mellett, mert ha Magyarország területén szeretne letelepedni, akkor ez számára az ideális helyszín.

Szeged mellett közkedvelt még Budapest és Pécs is. Budapestre általában azok a hallgatók mennek, akik határozott elképzeléssel vannak életükről, és tudják, mi az amit elszeretnének érni. Ezen hallgatók legtöbbször csupán kiugrási lehetőségként gondol Magyarországra, mert munkát más európai államban szeretne vállalni. A Pécsi Tudományegyetem csak az utolsó pár évben lett felkapott. Jelenleg csaknem 100 hallgató tanul itt Vajdaságból. Ezeknek a hallgatóknak nagy része építészettel, vagy egészségüggyel kapcsolatos tanulmányokat folytat, persze bölcsész tudományi és más egyéb területen is jelentősebb számban tanulnak tovább.

⁶ Szekeres László Alapítvány hivatalos honlapja: <http://www.szla.org.rs/szla/> (2015.02.28)

⁷ Ágyas Réka: Vajdasági magyarok diplomahonosítása Szerbiában. http://mntosztondij.org.rs/images/stories/pdf/diplomahonositas_eredmnyek.pdf (2015.02.24)

⁸ Takács Zoltán: Felsőoktatási Határhelyzetek. Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társaság. 2013.

Vajdasági hallgatók boldogulása Magyarországon

Miután a vajdasági fiatalok megkapták az értesítést, hogy felvették őket a kívánt szakra, onnantól még sok feladat áll előttük. Többek között, hogy hol lakhatnak, milyen papírokat kell elintézniük, melyik hivatalt merre találják. Ebben nagy segítséget nyújt számukra Márton Áron Szakkollégiumi hálózat, mely megtalálható Pesten, Debrecenben, Szegeden és Pécsen.

A Márton Áron Szakkollégium két fő tevékenységi profilt végez, a szálláshely biztosítását, illetve személyes tanácsadást a hallgatók számára. Persze emellett több lehetőség is biztosítva van a hallgatók számára, ezek közül csak párat sorolnék fel: kikapcsolódási és sport lehetőségek, kirándulások, összevont rendezvények a többi város Márton Áron kollégiumi hallgatóival, nyári interdiszciplináris egyetemek.

A szálláshely biztosítása nagy segítség a határokon túlról érkező hallgatók számára, hiszen itt társaikkal együtt töltik a hétköznapiakat, segítenek egymásnak a boldogulásban. A kollégium rendelkezik saját konditeremmel, kosárlabda-, illetve kézilabda pályával, emellett társalgókkal, ahol a hallgatók kikapcsolódhatnak, rendezvényeket szervezhetnek.

A kutatási eredmények ismertetése

Kérdőívemben 19 kérdést tettem fel, melyeket az előzetes interjúk alapján állítottam össze. Három kérdéscsoportot alkalmaztam, a nyitott, zárt és félig nyitott kérdést. Ezek a kérdések négy fő téma köré épültek: szerb nyelv, mint államnyelv ismerete; szülők iskolai végzettsége, illetve nyelvismeretei; felsőoktatásba való jelentkezés folyamata; majd a beilleszkedés, mely kapcsolatba hozható az oktatás színvonalával és a szerb nyelv ismeretével is. Kérdőívemben nem kérdeztem rá a célcsoport nemére. Az interjúkból kiindulva azt tapasztaltam, hogy nemi összetételt tekintve vegyes csoportok alakultak ki. Úgy véltem, hogy a nemi hovatartozás nem befolyásolja a későbbi döntéseket. Kérdőívemben több kontrollkérdést tettem fel, így elkerültem azt, hogy manipulálják a válaszokat, illetve a későbbiekben szeretném folytatni a kutatásomat.

A kitöltők köre 18 és 45 év között volt, az átlagéletkoruk 24 év.

A megkérdezettek 63%-a jelenleg Szerbiában folytatja tanulmányait, míg a maradék 37% Magyarország területén. Országonként a következő városokat választották:

Szerbia: Újvidék (52%), Szabadka (45%), Zenta (2%), Belgrád (1%)

Magyarország: Szeged (58%), Budapest (20%), Pécs (18%), Debrecen (2%), Gödöllő (2%)

Első hipotézis

A vajdasági egyetemisták szerint a magyarországi egyetemek oktatási színvonala magasabb, mint a szerbiai egyetemeké. Döntésükben szerb tudásuk nem játszik szerepet.

A beérkezett válaszok alapján a hipotézisem első fele beigazolódott, az eredmények szignifikánsak.

A válaszokból látható, hogy a Szerbiában továbbtanult hallgatók 5%-a válaszolta azt, hogy nem elégedett az oktatás színvonalával, míg 19%-a pedig elégedett. Ezek a számok a Magyarországon továbbtanult hallgatók körében más képet mutatnak, ugyanis a Magyarországon továbbtanult fiatalok 3%-a válaszolta azt, hogy egyáltalán nem elégedett, 46%-a pedig teljes mértékben elégedett.

A hipotézis második felében a szerb nyelv, mint környezetnyelv ismereteire kerestem a választ. Az adatokból leolvasható, hogy nincs nagy eltérés a beszéd és a szövegértés között. Az eredmények ellentmondanak a hipotézisemnek. Azok, akik egyáltalán nem, vagy pedig csak alapszinten ismerik az államnyelvet, azok egyenlő eséllyel választják a két országot to-

vábttanulási céllal. Akik pedig már önállóan ismerik a szerb nyelvet, esetleg anyanyelvi szinten használják, azoknál kisebb annak a hányada, akik Magyarországra iratkoznak. A nyelvtudás tehát fontos tényező az iskolaválasztásnál.

Második hipotézis

A 2011 óta a Magyar Nemzeti Tanács által biztosított ösztöndíj-lehetőség következtében a vajdasági fiatalok évenként egyre nagyobb száma dönt a szerbiai felsőoktatás mellett, mint azelőtt.

Az eredményeket vizsgálva hipotézisem beigazolódott. Ezt a következő adatokkal szeretném igazolni: az MNT a 2011/2012-es tanévben egy új ösztöndíj lehetőséget hirdetett meg a hallgatókkal. Ezt az ösztöndíjat azok az első éves hallgatók tudták megpályázni, akik Szerbia területén tanultak tovább. Az ösztöndíj összege 80–150 euró között mozgott. Véleményem szerint az említett ösztöndíj nagy segítség volt sok családnak, így emiatt döntöttek a hallgatók a szerbiai felsőoktatás mellett.

Az adatokból látható, hogy 2011 őszi szemeszterétől megnőtt a szerbiai egyetemen továbbtanulók száma és aránya. Az MNT által kiadott adatok alapján jelenleg 1200 hallgató részesül ösztöndíjban. Vajdaságban a jelenlegi megélhetést tekintve az említett ösztöndíj nagy segítséget nyújt a családoknak a gyermekek iskoláztatásában.

Összegzés

Kutatási eredményeimet viszonylag kielégítő számú mintán tudtam vizsgálni, ami külön elégedettséggel tölt el.

Kérdőívem utolsó kérdésénél a kitöltők legnagyobb százaléka az anyagi motivációt jelölte, ami egyértelmű válasz arra, hogy az ösztöndíj nagy motiváció. Az MNT által kiosztott ösztöndíjak növelték a hallgatók számát az utóbbi években. Véleményem szerint ösztöndíj megvonással csupán a migrációt érnék el, így viszont láthatóan a hallgatók nagyobb része döntött a szerbiai egyetemek mellett. Az interjúalanyaim, akik szerb nyelven tanultak tovább, élvezettel meséltek arról, hogy milyen volt a kezdeti beilleszkedés az új környezetben. Emellett arról is szó esett, hogy a szerb anyanyelvű hallgatótársaik milyen könnyen befogadták, illetve hogyan tanulták meg a magyar nyelv alapjait tőlük.

A vajdasági fiatalok nagy része meg van ijedve a szerb nyelv által okozott nehézségtől. Az MNT ebben tud segítséget nyújtani, nagyon pozitív megmozdulásnak találok a szerb nyelvi felzárkóztató kurzusokat, illetve az ösztöndíj lehetőséget, melyet az anyaországban továbbtanult hallgatóknak ajánlanak. Nagy lehetőség, mellyel sok családnak tudnak segíteni, sok fiatalnak megadják a lehetőséget arra, hogy továbbtanuljanak.

Fontosnak tartanám, hogy az MNT a külföldön továbbtanult hallgatókkal is élő kapcsolatot tartson fent, hisz így naprakész adatokkal rendelkezne a munkáltatók felé, vissza tudná csatolni a hallgatókat. Biztos vagyok benne, hogy több fiatal visszatérne az anyaországba, ha biztos munkahelyet ajánlanának neki. Az interjúk alapján azt figyeltem meg, hogy azoknak a hallgatóknak, akik Magyarországon tanultak tovább, csak kis százaléka hozott végleges döntést a letelepedést illetően, így nagy eséllyel visszatérnének a fiatalok, ha szülőföldjükön hasznosítani tudnák megszerzett tudásukat.

Minél jobban megismerkedtem a célcsoport nézőpontjával, annál több kérdés vetődött fel bennem. Rengeteg lehetőség rejlik a témában, melyről a már meglévő kutatásokkal összehasonlítva, beérkezett kérdőívek kielemezésével szeretném bővíteni kutatásomat.

Felhasznált irodalom

- Magyar Nemzeti Tanács hivatalos honlapja: (<http://www.mnt.org.rs/dokumentumok/alapdokumentumok>) (2015.03.16.)
- Szekeres László Alapítvány hivatalos honlapja: <http://www.szla.org.rs/szla/> (2015.02.28)
- Szerb Oktatási Minisztérium adatok: (<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=126>) (2015.02.16)
- Ágyas Réka: Vajdasági magyarok diplomahonosítása Szerbiában. (http://mntosztondij.org.rs/images/stories/pdf/diplomahonositas_eredmnyek.pdf) (2015.02.24)
- Gábrity Molnár Irén: 4. Képzési igények és kínálatok térszerkezete. (http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/srb/rtt_evkonyv_2008/pages/ek2008_11_kepzesi_igenyek.htm) (2015.03.02)
- Gábrity Molnár Irén: A bolognai folyamat Szerbiában az Újvidéki Egyetem példáján. In: Kozma Tamás és Rébay Magdolna (szerk.): A bolognai folyamat Közép-Európában. Budapest, ÜMK. 2008. 107-128p.
- Takács Zoltán: Felsőoktatási Határ/helyzetek. Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társaság. 2013.

Tudatos tudástermelés

Az izraeli innovációs inkubátorok

Bevezetés

A svájci székhelyű Világ gazdasági Fórum 2015-16-os versenyképességi jelentése szerint Izrael 27. a világrangsorban (140 ország között), két ázsiai nemzet, Dél-Korea és a Kínai Népköztársaság közé ékelődve.¹ A lista elitjét, hagyományosan, Svájc, Szingapúr, az Egyesült Államok, Németország, Hollandia, Japán, Hong Kong, az Egyesült Királyság, Kanada, valamint a skandináv országok adják, de a zsidó állam pozíciója is régóta stabilnak tekinthető az élmezőnyben (Magyarország a legutóbbi rangsorolásban a 63. helyre került). Az indexet különböző mutatók szerint számítják, amelyek alapvetően három kategóriába csoportosíthatóak.

Alaptényezőkként elsősorban strukturális aspektusokat vesznek figyelembe, mint intézményi környezet, infrastruktúra, makrogazdasági kontextus, egészségügyi és alapfokú oktatási adatok. E mutatókban Izrael a leggyengébb, csak 38. a rangsorban, különféle okok miatt, amelyek jórészt a konstans biztonsági kihívásokra, átfogó társadalmi polarizációra és dezintegrációra, továbbá mély regionális különbségekre vezethetőek vissza. A hatékonysági alindex, vagyis a felsőoktatás minősége, a termék-, munkaerő- és pénzügyi piac, valamint a technológiai felkészültség, illetve a piacméret tekintetében már számottevően kedvezőbbek Izrael értékei, amelyek a 27. pozícióra elegendőek a világrangsorban. E mutatók közül főként a felsőoktatás, a pénzügyi piac és a technológiai kapacitások vonatkozásában erős a zsidó állam, amely már előrevetíti az innováció és kreativitás, vállalkozáskészség potenciáit. Ennek tükrében egyáltalán nem meglepő, hogy a kutatás-fejlesztés, illetve a vállalkozási környezet alindex tükrében Izrael valóságos „nagyhatalom”, a világ 8. legversenyképesebb nemzete, megelőzve az Egyesült Királyságot, Kanadát, Dániát, Norvégiát, Franciaországot, Ausztriát és Belgiumot is (Magyarország e mutatókategória alapján csak 69.).

Külön is érdemes megvizsgálni néhány indexértéket. Az innovációs kapacitás (K+F környezet) alapján harmadik; a kutatási intézetek általános minősége szerint szintén harmadik; a vállalkozások K+F ráfordításai tükrében ötödik; az egyetemi-ipari együttműködések eredményessége szerint hetedik; a kormányzat technológiai beruházásai alapján nyolcadik; a rendelkezésre álló kutatói humán erőforrás tükrében nyolcadik; míg az egy főre jutó bejegyzett találmányok alapján ötödik Izrael a világrangsorában. Ehhez szükséges figyelembe venni továbbá, hogy a kockázati tőkeberuházások szerint negyedik; a legújabb technológiai vívmányok rendelkezésre állása tükrében nyolcadik; a technológiai innovációk vállalkozásokban való alkalmazása alapján ötödik; a technológiai fejlesztésekhez vonzott külföldi tőkebefektetések szerint nyolcadik; a vállalkozási környezet versenyszellemissége alapján ötödik; s a befektetőket védő jogi környezet tükrében is 11. Izrael a világrangsorban. Ez utóbbi mutatók tehát egyértelműen

¹ Schwab 2015. több helyről vett adatok alapján.

kidomborítják, hogy Izrael hosszú távú gazdaság- és társadalomfejlődési stratégiáját és politikáját az innovációra alapozza, ráadásul komoly eredményekkel.

Jelen tanulmány² e kutatás-fejlesztési modell egyetlen elemét, a technológiai inkubátorházak szerepét, jelentőségét, működését, sajátosságait és eredményeit kívánja bemutatni. Ehhez először is áttekinti a hazai és nemzetközi szakirodalom inkubációval kapcsolatos koncepcionális és elméleti megállapításait, majd azok tükrében ismerteti az izraeli modell karakterjegyeit.

Az inkubációs tevékenység – szakirodalmi áttekintés

Általánosan elfogadott vélekedés szerint 1959 folyamán, a New York állambeli Bataviában alakult meg az első inkubátorház, amelyet John L. Mancuso alapított egy nem sokkal korábban bezárt, összesen 850 négyzetméteres ipartelep, Massey-Ferguson helyén.³ A kezdeményezés-típus iránti fokozottabb gazdasági és szakmai érdeklődés a nyolcvanas évektől bontakozott ki, főként az Egyesült Államokban. A *Frontiers of Entrepreneurship Research* c. folyóirat 1985-ös éves konferenciáján szekciót nyitott az üzleti inkubáció, mint lokális léptékű gazdaságfejlesztési opció bemutatására. E rendezvényen több előadó is megkísérelte definiálni az inkubátortörekvést, valamint az ilyen jellegű létesítmények eredendő funkcióit.

Az érintett kutatók arra jutottak, hogy az inkubátorházaknak a piaci árszínvonalnál olcsóbb telephelyi alternatívát, adminisztrációs és egyéb (pl. jogsegélyi, tanácsadási) szolgáltatásokat, logisztikai támogatást, illetve üzleti konzultációs, pénzügyi és marketingtervezési, továbbá tokeképzési segítséget kell biztosítaniuk a programba bekapcsolódó kisvállalkozások számára.⁴ Szintén a nyolcvanas évtized derekán jelent meg egy gazdaságstratégiai dokumentum az Egyesült Államokban, amely kimutatta, hogy az új álláshelyek létrehozása, s ezáltal a növekedés biztosítása szempontjából a kisvállalkozások számítanak a legdinamikusabb hajtóerőnek, sokkal produktívabbak, mint a közberuházások (út-, híd-, csatorna-, stadionépítések) vagy az ipari parkok, tehát az ún. start-up-ok strukturált keretek közötti állami támogatása kulcsjelentőséggel bírhat.⁵ Mindez hatalmas lökést adott az amerikai inkubátortörekvéseknek, egyre másra alakultak közpénzekből az ilyesféle létesítmények.⁶

Párhuzamosan elkezdődött az inkubációs tevékenységek óvatos differenciálódása is. A tisztán üzleti jellegű, majd hogyanem szektor-független vállalkozásfejlesztési közreműködés mellett megjelent a technológia-orientált, tehát az egyetemekhez-kutatóintézetekhez köthető, amolyan spin-off vállalkozások, illetve a felsőoktatáshoz nem kapcsolódó innovációs kezdeményezések irányzata, valamint a szociális különbségek mérséklését zászlajukra tűző, elsősorban foglalkoztatás-bővítésre és társadalmi integrációra koncentrálnak inkubációs létesítmények hálózata. Aernoudt a különböző inkubátortípusokat elsődleges és másodlagos céltevékenység, valamint a bevont szektorszereplők tekintetében csoportosította (1. táblázat), öt alapkategóriát elkülönítve: 1) vegyes; 2) gazdaságfejlesztési célzatú; 3) technológiai; 4) szociális profilú; illetve 5) alapkutatásokra koncentrálnak.⁷

² A munkát a MTA Bolyai János kutatási ösztöndíja („Az izraeli innovációs ökoszisztéma – Tapasztalatok Magyarország számára”) támogatta.

³ Allen–Bazen 1990; Brown et al. 2000; illetve Lewis, 2001

⁴ Allen 1985; Gatewood et al. 1986; illetve Peterson 1985

⁵ Manimala–Vijay 2012

⁶ O’Neil 2005

⁷ Aernoudt 2004

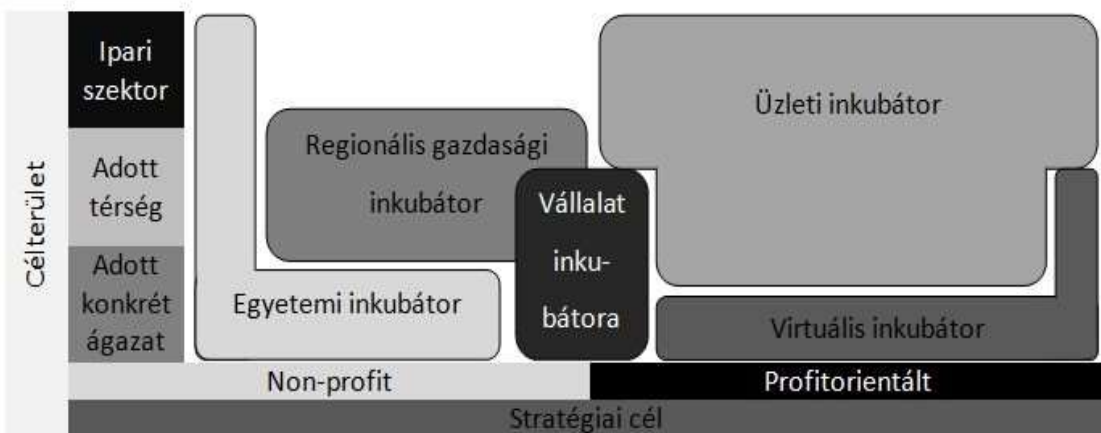
1. táblázat Az inkubátortípusok csoportosítása I.

Típus	Legfőbb cél	Másodlagos cél	Bevont szektor
Vegyes	Start-up-ok létrehozása	Foglalkoztatás bővítése	Minden szektor
Gazdaságfejlesztési	Adott térség fejlesztése	Gazdasági potenciál erősítése	Minden szektor
Technológiai	Vállalkozások fejlesztése	Innováció-ösztönzés, start-up vállalkozások stabilizálása a piacon	Technológia-orientált piaci szereplők
Szociális profilú	Társadalmi csoportok integrációja	Foglalkoztatás bővítése	Non-profit szektor
Alapkutatási	Felfedezés	Spin-off-ok létrehozása	Hi-tech piaci és közzsféra szereplők

Aernoudt (2004) alapján szerzői szerkesztés

A Carayannis – von Zedtwitz szerzőpáros differenciálási szempontjaik meghatározásakor nem a tevékenységtípusokra és a közreműködő szereplőkre, hanem az inkubátorok célterületeire (szekunder szférán belüli piaci érvényesülés, egy adott földrajzi térség fejlesztése, egzakt ágazati szegmens – egyetem, vállalat, alapkutatási irány, konkrét profil – megerősítése), illetve a létesítmények gazdaságstratégiai-gazdaságfilozófiai működési koncepcióira fókuszáltak (1. ábra).⁸ Szintén öt kategóriát nevesítettek, amelyek közül az üzleti (beleértve a technológiai jellegűeket is), az egyetemi és a regionális gazdaságfejlesztési (társadalmi kohéziós célokat is kifejtetni képes) inkubátorok majdhogynem evidens típusok, ugyanakkor a vállalati és a virtuális programstruktúrák Aernoudt tipológiájától döntően elütnek. Előbbi, nem feltétlenül profitorientált tevékenység egy adott cég innovatív tudáskapacitásának fenntartását szolgálja, ugyanúgy a termékfejlesztés, mind a tehetségek bevonása, s a vállalati profiltól távolabb eső ötletek felkarolása révén. Utóbbi pedig egyfajta „utógondozásként” is felfogható, amennyiben a kooperáció által a már piacra lépett, önállósodott vállalkozás bizonyos üzleti, pénzügyi, stratégiai konzultációban marad a „kibocsátó” inkubációs központtal.

1. ábra Az inkubátortípusok csoportosítása II.

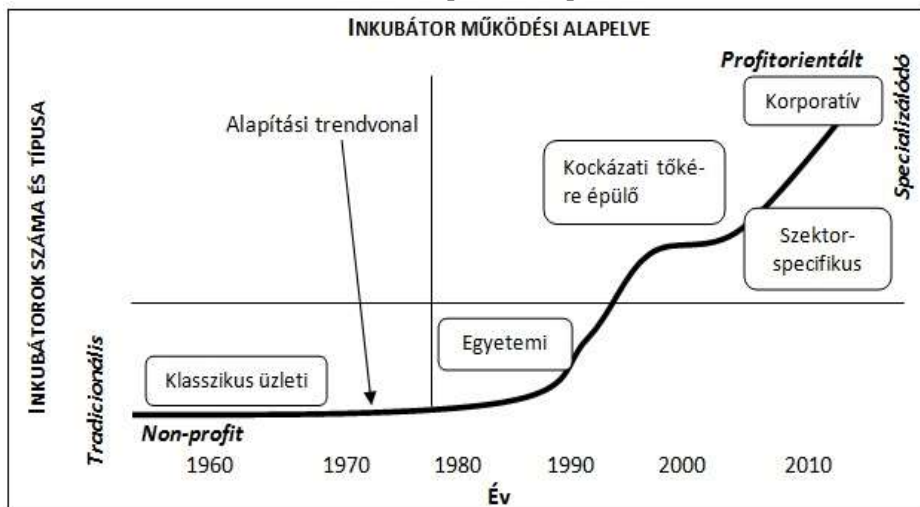

Carayannis–von Zedtwitz (2005) alapján szerzői szerkesztés

⁸ Carayannis – von Zedtwitz 2005

E tipológiák mellett többen említik az inkubátorok szponzorációs karaktereit, illetve azokhoz szorosan kapcsolódva a működési elv (non-profit, semi-profit, for-profit) szemléletdetermináló hatásait, mint csoportosítási tényezőket.⁹ Akçomak alábbi grafikonja (2. ábra) e megállapításokat ötvözte az inkubációs létesítmények számszerű változásait globális keresztmetszetben, trendvizsgálatok szerint összegző kutatási eredményekkel.¹⁰

2. ábra Az inkubátortípusok csoportosítása III.

Akçomak (2009) alapján szerzői szerkesztés

Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy a különböző típusú inkubációs programok egyfelől szolgálhatják a kis- és start-up vállalkozások piacra lépését és stabilizálódását, az üzleti tevékenységkezdés idején mutatkozó versenykihívások (tőkehiány, adminisztrációs nehézségek, stratégia- és koncepcióalkotási, menedzselési, valamint marketingtervezési inkompetenciák) leküzdését.¹¹ Másodsorban munkahelyek létrehozása, a foglalkoztatás bővítése, valamint a társadalmi kohézió erősítése révén hozzájárulhatnak egy adott térség fejlődéséhez, a regionális különbségek csökkenéséhez, illetve a gazdasági szerkezet diverzifikációjához.¹² Harmadrészt kockázati tőkeforrások előteremtésével, hálózati és klaszterkooperációk építésével, valamint technológiatranszfer-csatornák kialakításával ösztönözhetik a tudásintenzív, szabadalmak megalkotására koncentrááló ágazatok térnyerését.¹³ Végezetül az inkubációs struktúrának lehetnek olyan egységei is, amelyek nagyvállalatok humán- és ideabázisát hivatottak biztosítani.¹⁴

Az inkubációs folyamat állomásait-stációit háromtól tizenegy lépésre bontva, nagyon sokféleképpen megtalálhatjuk a szakirodalomban.¹⁵ Az alábbi (3.) ábra hét lépcsőben összegzi az inkubációt: 1) projektterv megfogalmazása, pályázat benyújtása; 2) pályázat elbírálása; 3)

⁹ Becker–Gassmann 2006; Molnar et al. 1997; illetve Mourdoukoutas–Papadimitriou 2002

¹⁰ Akçomak 2009; illetve Lelebici–Shah 2004

¹¹ Allen–McCluskey 1990; Allen–Rahman 1985; Mian 1996; illetve Similor–Gill 1986

¹² Allen–Levine 1986; Mian 1997; Roper 1999; illetve Thierstein–Wilhelm, 2001

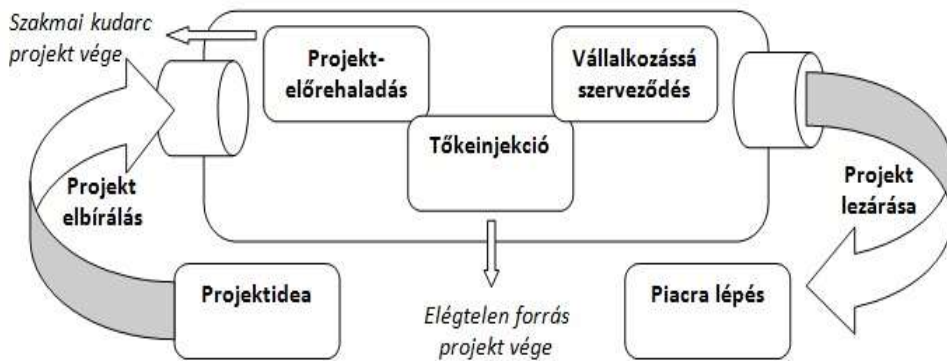
¹³ McAdam–McAdam 2008; Mian 1994; illetve Phillips 2002

¹⁴ Carayannis–von Zedtwitz 2005

¹⁵ Hannon 2003; Hisrich 1988; Koschatzky 1997; Scherer–McDonald 1988; illetve Vohora et al. 2004

konkrét üzleti, stratégiai, kutatási, pénzügyi és marketingkonceptió megalkotása már az inkubátor segítségével, illetve a projekt megvalósítása; 4) külső tőkeinjekció; 5) vállalkozássá szerveződés; 6) start-up sikeresen lezárja az inkubációs periódust; 7) piacra lépés.

3. ábra Az inkubációs folyamat

Az izraeli technológiai inkubátorprogram

A struktúrát a kilencvenes évek elején kezdték kiépíteni, azt követően, hogy a széteső Szovjetunióból többszáz ezer bevándorló érkezett Izraelbe, köztük jelentős arányban kutatók, tudományos fokozattal rendelkező szakemberek, mérnökök, informatikusok.¹⁶ Mivel a betelepülők többsége társadalmi integrációs nehézségek és anyagi okok miatt, illetve a Szovjetunióra jellemző állammonopolizált rendszer szocializációs hatásaiból következőleg alig-alig mert vállalkozni, az izraeli közsféra pedig ilyen arányú munkaerőt nem volt képes felszívni, így a kormányzat amellet döntött, hogy központilag támogatott inkubátortelepeket alakít ki start-up kisvállalkozások számára.¹⁷ A programtól összetett hatásokat vártak: 1) a gazdasági növekedés egyik kiemelt ágazatának, a kutatás-fejlesztési és innovációs (KFI) szektornak a további térnyerését; 2) projektgeneráció révén kisvállalkozások piacra lépését; 3) a területi különbségek csökkenését, s a periférikus térségek felzárkózását; 4) a bevándorló, képzett munkaerő produktív elhelyezkedését, s a társadalmi integráció előrehaladását; végül pedig 5) innovációs célú hazai és külföldi tőke felszívását.¹⁸

1990 és 1993 között országsszerte, stratégiai koncepcióknak és területfejlesztési programterveknek megfelelően 28 inkubátortelepelt adtak át, amelyek közül 24 ma is működik, 13 periférikus térségekben. A létesítményeket non-profit jelleggel hozták létre, s felelős irányító testületeket bíztak meg a legfőbb funkciók felügyeletével.¹⁹ E feladatköröket a következőkben összegezhetjük: 1) központi adminisztrációs tevékenységek (titkárság, könyvelés, számféjtés, jogsegélyszolgálat, stb.) ellátása; 2) menedzment asszisztencia (vállalkozástervezés, stratégiaalkotás, munkaerő-utánpótlás, stb.); 3) üzleti asszisztencia (piaci és üzleti terv kidolgozása, befektetői stratégia összeállítása, tárgyalások bonyolítása); 4) közreműködés hálózatépítésben; 5) infrastruktúra-eszközök biztosítása; 6) pénzügyi hozzájárulás garانتálása; 7) termékpiacosság és marketing; 8) telephely-biztosítás.

¹⁶ Trajtenberg 2002

¹⁷ Nowak 2011

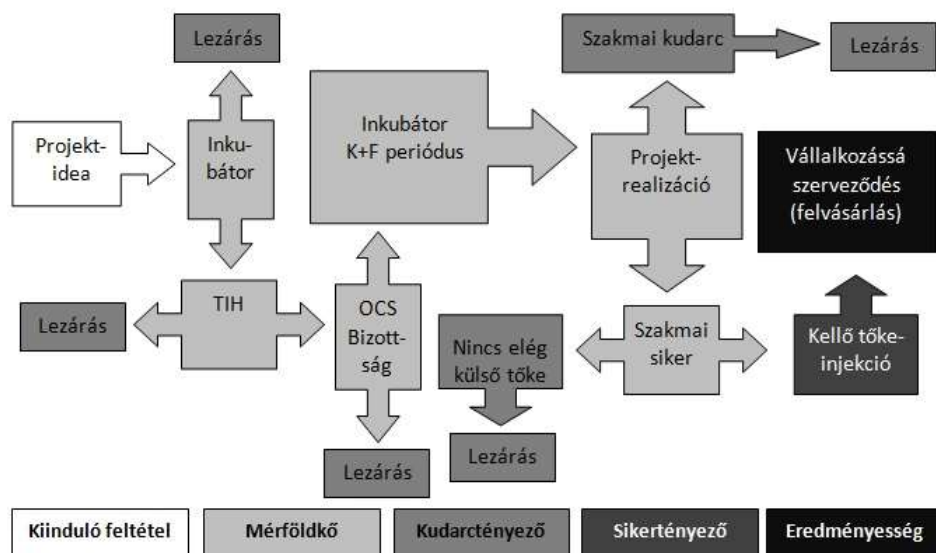
¹⁸ Modena–Shefer 1998

¹⁹ Pridor 1997

Az inkubátorok finanszírozása eredendően egységes rendszerben zajlott, aztán 2002-től elindult a telepek privatizálása, minek eredményeként főként az ország központi, fejlettebb térségében fekvő létesítmények többségét piacositották, s ezáltal új pénzügyi és működési mechanizmusok intézményesültek. A kezdeti időszakban egy-egy inkubátor évente 180–200 ezer dolláros központi támogatást kapott funkciói ellátásához (ma millió felett), miközben a befogadott projektek számára legfeljebb 140–160 ezer dolláros büdzsét biztosítottak (napjainkban átlagosan 500–600 ezret, esetenként sok milliót), általában kétéves periódusra (2011-től már akár nyolcéves futamidőre a biotechnológiai kutatások terén). Az egyes projektköltségvetésekhez az állam 85%-os arányban, az inkubátor és a gazdasági szektor pedig együttesen 15%-os hányadban járult hozzá. A jól működő telepek a saját részüket nullára tudták redukálni, s így a piacról finanszírozták a teljes 15%-os részt. A piacositást követően megszűnt e teljesen koherens finanszírozási struktúra, a profitorientált inkubátorokban mérséklődött az állami szerepvállalás, amelynek számlájára pozitív (több pénz, több projekt, stabilabb piaci integráció, növekvő eredményességi ráta) és negatív következmények (kisebb kockázatvállalás, a kevésbé biztos, idő- és tőkeigényes tervek elutasítása) egyaránt betudhatóak.²⁰

A projekttervekkel kapcsolatban szigorú elvárásokat támaszt a program: 1) innovációs követelmény, szabadalom elkészítésére való koncentráció (kutatási terv); 2) abszolút kezdeti fázis, kockázati szituáció; 3) piacositás lehetősége (előzetes üzleti terv); 4) egyéni benyújtás (már létező vállalkozás nem pályázhat); 5) megvalósíthatósági tanulmány készítése (indikátorokkal, amelyek ellenőrizhetők, ütemezetten számon kérhetőek); 6) kutatócsoport, de legalábbis egy kiinduló humánalap léte. A tenderek elbírálása több ütemben zajlik (4. ábra). Először is az inkubátor irányítótestülete és a felkért külső szakértők véleményezik a terveket és a dokumentációt. Amennyiben támogatásra érdemesnek találják a kezdeményezést, úgy a pályázóval együtt dolgoznak tovább a Technológiai Inkubátorprogram Hivatala (TIH) elé beterjesztendő munkaanyag előkészítésén. Ha ezt az akadályt is sikerrel veszi a tender, akkor az OCS illetékes bizottsága vitatja meg a tervet, s hozza meg a végső döntést. Összességében tehát egy háromlépcsős értékelésen megy keresztül minden pályázat.

4. ábra Az izraeli inkubációs folyamat

²⁰ Frenkel et al. 2005

Az inkubátorházak többségében 10–12 projekt zajlik párhuzamosan, egy-egy munkacsoport általában 4–8 fővel működik. Az 1998 folyamán aktív 200 projektstábbbban összesen 900 kutatót foglalkoztattak, 70%-uk a volt szovjet területekről vándorolt be, mindegyikük legalább egyetemi-főiskolai diplomával, jelentős részük doktori fokozattal rendelkezett.²¹ A 2008-as esztendő végén 41%-ban orvostudományi és kapcsolódó műszerfejlesztési, 18%-ban bio- és gyógyszer-technológiai, 12%-ban szoftverfejlesztési, 10–10%-ban kommunikáció-, illetve környezet- és agrártechnológiai, míg 6%-ban elektrotechnikai kutatások folytak az inkubátorokban.²² Egy 2010. júliusi összesítés hasonló szakterületi bontást sugall: 41% orvostudomány és egészségügyi műszerfejlesztés, 25% infokommunikáció, 17% bio- és gyógyszer-technológia, 12% környezet- és agrártechnológia, míg 5% elektrotechnika.²³ Jelentősebb profilváltás a program két évtizedes története során egyszer, az ezredfordulót követően zajlott le, amikor az információ- és kommunikációtechnológiai, illetve szoftver-innovációs tenderek háttérbe szorultak az orvostudományi, valamint biotechnológiai és gyógyszerészeti kutatásokkal szemben.²⁴

1991 és 2007 között 973 darab (100%) projekt zárult le az inkubátortelegeken. 817 kutatás (84%) valósította meg a kitűzött céljait, 372 szerveződött start-up vállalkozássá (38%) és 264-nek (27%-nak) sikerült külső tőkét bevonnia.²⁵ Ez utóbbiak esetében indult el a kötelező jogdíjtörlesztés az állam felé (a már fent bemutatott refinanszírozási struktúra szerint), mely összeget a program további fejlesztésére fordítja a kormányzat (figyelembe véve az egyes inkubátorok teljesítményét). Fontos kiemelni, hogy a piacosítás nyomán nemcsak az állam irányában, de az inkubátor és az esetleges egyéb befektetők felé is kivásárlási díjakat kell fizetnie a vállalkozásnak. A 2000-es évek közepéig elvárás volt, hogy mindennemű projektkezdeményezés esetén 50%-ban a fejlesztő(k), 10%-ban a munkacsoport egyéb tagjai, legalább 10%-ban, de nem több mint 30%-ban külső befektetők, s legalább 10%-ban, de nem több mint 30%-ban pedig az inkubátor legyen az adott, még nem önállósodott start-up résztulajdonosa.²⁶ E szerződéskötési kritériumot az inkubátorok privatizációja után hatálytalanították, miképpen a 3%-os jogdíjtörlesztés alól is felmentést tettek lehetővé, sőt 2005 után már azt a kötelezettséget is eltörölték, hogy a szabadalomra alapozódó termékgyártásnak Izraelben kell megvalósulnia.²⁷

A létrejövő munkahelyek és az újonnan alakuló start-up vállalkozások száma, a bevándorló csoportok társadalmi integrációja, a KFI kapacitás (humán és pénzügyi feltételeinek) bővülése, annak gazdasági teljesítményfokozó hatása, a bevont külföldi tőke mértéke, valamint az elkészült szabadalmak komplex eredményei alapján nehezen vitatható az izraeli technológiai inkubátorprogram sikeressége. Csupán egyetlen kitűzött cél vonatkozásában nem sikerült mérvadó előrelépést elérni: a területi különbségek mérséklése, az elmaradottabb (északi és déli) régiók felzárkóztatása, e térségek tartós növekedési pályára állítása továbbra sem megoldott.²⁸ Egy 1998-as kutatás explicite kimutatta, hogy azon inkubátortelegek, amelyek az ország középső, gazdasági és infrastrukturális értelemben jóval fejlettebb, nagyvárosias térségeihez tartoznak

²¹ Trajtenberg 2002

²² Pridor 2009

²³ Beck 2010

²⁴ Cohen et al. 2010

²⁵ Avnimelech et al. 2008

²⁶ Scaramuzzi 2002

²⁷ Cohen et al. 2010

²⁸ Frenkel et al. 2001

nemcsak számszerűen több projektet képesek generálni, de azok minőségileg is magasabb színvonalúak, s ebből kifolyólag fenntarthatóbbak, a piacon életképesebbek.²⁹

Milyen tényezőkkel magyarázható mindez? Egyfelől a humánerőforrás területileg eltérő adottságaival: Izrael hiába kis ország, hiába kedvezőek a közlekedési lehetőségek, s hiába magas a lakosság mobilizációs-ingázási hajlandósága, a centrum-periféria határvonal jelentősége nem tompul – a képzett munkaerő a központban koncentrálódik, a kvalifikált szakembereket a metropolitán térségek szívják fel. Másodsorban fontos kiemelni, hogy az inkubátorok pontszerű fejlesztések az innovációs rendszerben, a KFI szektor egyéb szereplői (vezető egyetemek, kutatóintézetek, kis- és közepes vállalkozások, izraeli és külföldi nagycégek, befektetési és kockázati tőkealapok) kisebb hangsúlyt fektetnek a területi felzárkóztatásra, s így a telepeket elhagyó projektgazda-csoportok automatikusan a centrumba kényszerülnek.

Pace ugyan kimutatta, hogy a periférikus országrészekben található inkubátorok is szoros partnerségben állnak felsőoktatási intézményekkel, de hozzátette mindjárt azt is, nem a nemzeti-nemzetközi szinten meghatározó egyetemekkel, inkább az állam tudatos decentralizációs-kohéziós törekvései miatt kihelyezett, kevésbé kvalifikált szakembergárdát tömörítő és szűkösebb forrásokkal rendelkező speciális tagozatokkal.³⁰ Hasonló a helyzet a külső tőkeforrások tekintetében: a periférikus északi és déli térségekben fekvő létesítmények működése több állami és non-profit (filantróp) szponzorációs támogatást igényel.³¹

Következtetések

A kis- és középvállalkozások, start-upok inkubálása, vagyis különböző asszisztenciákkal való piacra segítése, illetve stabilizálódásuk támogatása elsősorban a nyolcvanas évek óta népszerű gazdaságpolitikai mechanizmus. Az inkubációs tevékenységnek különféle formái léteznek, amelyek különféle vállalkozások érvényesülését hivatottak támogatni. Nemzetközi trendek és tapasztalatok szerint a legsikeresebb inkubációs eljárások a technológia-intenzív, innovatív vállalkozásokhoz kötődnek, azon start-upokhoz tehát, amelyek speciális tudásokra és képességekre épülnek. Izrael az egyik legeklektánsabb példája annak, hogy az ilyen típusú inkubációs mechanizmusok milyen komoly gazdasági sikertényezőkké léphetnek elő – megfelelő kontextuális tényezők esetén, illetve hosszú távú stratégiák szerint végiggondolt policyk alkalmazásával. A zsidó állam politikai, gazdasági, geopolitikai és társadalmi ökoszisztémája kedvező és kedvezőtlen feltételek egyvelegét adja ezen innovatív és vállalkozásbarát inkubációs környezethez; olyan kontextuális keretet, amelyben a „másolható” és adaptálható KFI policyk nagyon-nagyon másként képesek működni, mint azon feltételek között, ahová megpróbálják átültetni azokat. Ezért bár Izrael kiváló minta általában a KFI gyakorlatok terén, illetve kifejezetten az inkubációs mechanizmusok vonatkozásában, az adaptálni szándékozónak mindig tisztában kell lenniük azzal, hogy a formális szervezeti, intézményi, pénzügyi, stb. struktúrák háttérben mindig humán ágensek állnak, a maguk világ- és életszemléletével, identitásával, s egyéb informális tulajdonságaikkal. Aki ösztönösen csinál valamit, az mindig autentikusabb, mint az, aki mintákat követ.

²⁹ Modena–Shefer 1998

³⁰ Pace 2001

³¹ Pace 2001; Shefer–Frenkel 2002

Felhasznált irodalom

- Aernoudt, Rudy: Incubators: Tool for Entrepreneurship? *Small Business Economics*, 2004: 23 (2). 127–135.
- Akcomak, Semih: Incubators as Tools for Entrepreneurship Promotion in Developing Countries. UN WIDER, Research Paper, 2009: (52).
- Allen, David – Bazen, Eugene: Value added Contributions of Pennsylvania's Business Incubators to Tenant Firms and Local Economies. State College, Appalachian Regional Commission and Pennsylvania Department of Commerce. 1990.
- Allen, David – Levine, Victor: Nurturing Advanced Technology Enterprises: Emerging Issues in State and Local Economic Development Policy. New York, Prager. 1986.
- Allen, David – McCluskey, Richard: Structure, Policy, Services and Performance in the Business Incubator Industry. *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 1990: 15 (2). 61–77.
- Allen, David – Rahman Syedur: Small Business Incubators: A Positive Environment for Entrepreneurship. *Journal of Small Business Management*, 1985: 23 (1). 12–22.
- Allen, David: An Entrepreneurial Marriage: Business Incubators and Start-ups. Paper the Fifth Annual Babson College Entrepreneurship Research Conference. 1985.
- Avnimelech, Gil – Schwartz, Dafna – Bar-El, Rafi: High Tech Development Policy: Israel's Experience with two Policy Instruments. Beer Sheva, RSA Conference. 2008.
- Beck, Itay: Technological Incubators Program. Ministry of Industry, Trade & Labor Office of The Chief Scientist. Tel-Aviv, BDO Network Conference Paper Series. 2010.
- Becker, Barbara – Gassmann Ohver: Corporate Incubators: Industrial R&D and What Universities Can Learn from Them. *Journal of Technology Transfer*, 2006: 31 (4). 469–483.
- Brown, Meredith – Harrell, Michael – Regner William: Internet Incubators: How to Invest in the New Economy Without Becoming an Investment Company. *Business Lawyer*, 2000: 56 (1). 273–284.
- Carayannis, Elias G. – von Zedtwitz, Max: Architecting GloCal (Global-Local), Real-virtual Incubator Networks (G-RVINs) as Catalysts and Accelerators of Entrepreneurship in Transitioning and Developing Economies: Lessons Learned and Best Practices from Current Development and Business Incubation Practices. *Technovation*, 2005: 25 (2). 95–110.
- Cohen, Erez – Gabbay, Joseph – Schiffman, Daniel: The Office of the Chief Scientist and the Financing of High Tech Research & Development, 2000–2010. *Israel Affairs*, 2010: 18 (2). 286–306.
- Frenkel, Amnon – Shefer, Daniel – Miller, Michal: Public vs. Private Technological Incubator Programs: Privatizing the Technological Incubators in Israel. Amsterdam, Paper presented at the 45th Congress of the European Regional Science Association (ERSA). 2005.
- Frenkel, Amnon – Shefer, Daniel – Roper, Stephen: Public Policy, Locational Choice and the Innovation Capability of High-tech Firms: A Comparison Between Israel and Ireland. Belfast, NIERC Working Papers Series, 2001: (67).
- Gatewood, Elizabeth – Ogden, Lee – Hoy, Frank S.: Incubator Center in Evolution: Next Five to Ten Years. Paper for the Sixth Annual Babson College Entrepreneurship Research Conference. 1986.
- Hannon, Paul D.: A Conceptual Development Framework for Management and Leadership Learning in the UK Incubator Sector. *Education and Training*, 2003: (45). 449–460.
- Hisrich, Robert D.: New Business Formation through the Enterprise Development Center: A Model for New Venture Creation. Paper on IEEE Conference on Management of Technology. 1998.
- Koschatzky, Knut: Technology Based Firm in the Innovation Process: Object of Theory and Research. In: Koschatzky, K. (ed.): *Technology Based Firms in the Innovation Process*. Heidelberg Physica-Verlag. 1997.
- Leblebici, Huseyin – Shah Nina. The Birth, Transformation and Regeneration of Business Incubators as New Organisational Forms: Understanding the Interplay between Organisational History and Organisational Theory. *Business History*, 2004: 46 (3). 353–380.
- Lewis, David A.: Does Technology Incubation Work? A Critical Review. *Reviews of Economic Development Literature and Practice*, 2001: (11).
- Manimala, Matthew – Vijay, Devi: Technology Business Incubators (TBIs): A Perspective for the Emerging Economies. Bangalore, Indian Institute of Management, 2012: (358).

- McAdam, Maura – McAdam, Rodney: High Tech Start-ups in University Science Park Incubators: The Relationship Between The Start-Up's Lifecycle Progression and Use of The Incubator's Resources. *Technovation*, 2008: 28 (5). 277–290.
- Mian, Sarfraz A.: Are University Technology Incubators Providing a Milieu For Technology-Based Entrepreneurship? *Technology Management*, 1994: 1 (1). 86–93.
- Mian, Sarfraz A.: Assessing the Value-Added Contributions of University Technology Business Incubators To Tenant Firms. *Research Policy*, 1996: 25 (3). 325–335.
- Mian, Sarfraz A.: Assessing and Managing the University Technology Business Incubator: An Integrative Framework. *Journal of Business Venturing*, 1997: 12 (4). 251–285.
- Modena, Vittorio – Shefer, Daniel: Technological Incubators as Creators of New High Technology Firms in Israel. Vienna, European Regional Science Association 38th European Congress. 1998.
- Molnar, Lawrence – Adkins, Dinah – Batts, Yolanda – Grimes, Donald – Sherman, Hugh – Tornatzky, Louis: *Business Incubation Works*. Athens, Ohio, NBIA Publications. 1997.
- Mourdoukoutas, Panos – Papadimitriou, Stratos: *Nurturing Entrepreneurship: Institutions and Policies*. Westport, Quorum Books. 2002.
- Nowak, Dominika: National Innovation Systems Creation – Evidence from Israel. *Scientific Problems of Machines Operation and Maintenance*, 2011: 1 (165). 113–129.
- Pace, Giuseppe: The Role of Development Agencies for the Entrepreneurial Promotion: Israeli Case Studies. *Econ Papers, Working Paper*, 2001: (11).
- Peterson, James: *Creating Jobs by Creating Businesses: The Role of the Business Incubator*. Washington DC, National Council for Urban Economic Development. 1985.
- Phillips, Rhonda G.: Technology Business Incubators: How Effective as Technology Transfer Mechanism? *Technology in Society*, 2002: 24 (3). 299–316.
- Pridor, Rina: Technology Incubators in Israel. In: *Technology Incubators: Nurturing Small Firms*. Paris, OECD. 1997. 91–98.
- Pridor, Rina: *Technological Incubators Program*. InfoDev Annual Report Presentation. 2009.
- Scaramuzzi, Elena: *Incubators in Developing Countries: Status and Development Perspectives*. Washington, The World Bank. 2002.
- Scherer, Alf – McDonald, David W.: A Model for Development of Small High-Technology Business Based on Case Studies from an Incubator. *Journal of Production Innovation Management*, 1988: 5 (4). 282–295.
- Schwab, Klaus (ed.): *The Global Competitiveness Report 2015–16*. Geneva, World Economic Forum. 2015.
- Shefer, Daniel – Frenkel, Amnon: *An Evaluation of the Israeli Technological Incubator Program and Its Projects*. Haifa, Technion – Israel Institute of Technology & The Samuel Neaman Institute for Advanced Studies in Science and Technology. 2002.
- Smilor, Raymond – Gill, Michael D.: *The New Business Incubator: Linking Talent, Technology and Know-How*. Lexington, Lexington Books. 1986.
- Thierstein, Alain – Wilhelm, Beate: Incubator, Technology and Innovation Centres in Switzerland: Features and Policy Implications. *Entrepreneurship and Regional Development*, 2001: 13 (4). 315–331.
- Trajtenberg, Manuel: *R&D Policy in Israel: An Overview and Reassessment*. Tel-Aviv, Eitan Berglas School of Economics, Tel Aviv University. 2002.
- Vohora, Ajay – Wright, Mike – Lockett, Andy: Critical Junctures in the Development of University High-tech Spinout Companies. *Research Policy*, 2004: 33 (1). 147–175.

SZABOLCSINÉ OROSZ HAJNALKA

Az első közkönyvtári kitörési pontok a pécsi Tudásközpontban*

Mottó: „...minden szellemi alkotómunkának legfőbb feltétele az a lelki és idegállapot, melyet Goethe Schaudernek¹ nevezett. Ha nem tölt el ez a borzongás munka közben, csak megfelelőt és szabályosat alkotsz majd. Schauder nélkül nincs alkotás.”

Márai Sándor

A Dél-dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpontban új helyet kapott Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtár alapvető célkitűzéseinek átdimenzionálása egyrészt a két intézmény: a Csorba Győző Megyei Könyvtár és a Pécsi Városi Könyvtár összevonása² miatt volt fontos, másrészt azért, mert az új épületben – a PTE Egyetemi Könyvtár olvasószolgálatával együttműködve – lehetővé vált a növekvő „azonnali” információs igények, a tanulás és az internet nyújtotta szolgáltatások korszerű, illetve a szabadidős tevékenységek idősíkjainak változását (az emberek többsége csak a hétvégén tud igénybe venni kulturális és művelődési szolgáltatásokat) követő kiszolgálása. Ugyanakkor a modern környezetnek köszönhetően a kulturális, közösségi és könyvtári rendezvények (konferenciák, programsorozatok, kiállítások, találkozók stb.) száma a 2010-ben év utolsó hónapjaiban jelentősen megnőtt, melyhez hozzájárult az együttműködő helyi civil társadalom szerepvállalása is.

Ebben az új könyvtárszakmai és összkulturális helyzetben új és átgondolt irányválasztás volt szükséges az immár integrált megyei-városi közkönyvtári feladatok megvalósításában is. A sokszínű palettából két – novumként megjelenő – terület: a Gyermekkönyvtár és a Könyvtárbusz Projekt kapcsolható a leginkább a fenti mottóhoz...

* Másodközlés: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 58. évfolyam (2011) 4. szám: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5476&issue_id=525

¹ Schauder (ném) – borzongás, remegés.

² A Baranya Megyei Önkormányzat (2009. november 6-án) és Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata (2009. november 5-én) társulást hozott létre: Baranya – Pécs Közkönyvtári Társulás (A Baranya Megyei Önkormányzat Közgyűlése a „Társulási Megállapodás”-t a 15/2009. (XI. 6.) Kgy. határozatával, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzatának Közgyűlése az 514/2009. (11. 05.) sz. határozatával fogadta el.) néven, úgy hogy a Csorba Győző Megyei Könyvtárat megszüntették, s integrálták a szintén megszüntetett Pécsi Városi Könyvtárral. (Mindkét intézmény 2009. december 31-vel szűnt meg.) November 12-én a Társulás Tanácsa 4/2009. (XI.12.) sz. határozatával elfogadta a Csorba Győző Megyei - Városi Könyvtár Alapító Okiratát, melynek jogutódlással történő tényleges működése 2010. január elsején kezdődött el.

Bevezetés

A különböző társadalmakban az eltérő típusú életközösségek művelődését szolgáló könyvtár egy olyan megőrző intézmény, ahol a felhalmozott tudást feltárják, szolgáltatják, s továbbadják az utókornak is. Ezt megfogalmazta a 2005-ben a Könyvtári Intézet által közreadott Az IFLA és az UNESCO fejlesztési irányelvei című kiadvány is³:

„A közkönyvtár olyan intézmény, amelyet a közösség alapít meg, tart fenn és finanszíroz akár a helyi, regionális vagy országos közigazgatás, akár a közösség más szervezeti formája által. Hozzáférést biztosít a tudáshoz, információhoz és művészeti alkotásokhoz egy sor forrás és szolgáltatás révén, s egyaránt rendelkezésére áll a közösség minden tagjának, tekintet nélkül fajra, [származásra – a ford.], nemzetiségre, korra, nemre, vallásra, nyelvre, fogyatékosagra, gazdasági helyzetre, munkaviszonyra és képzettségre.”

A ma közkönyvtára annyiban változott, hogy – a hagyományos: gyűjtés, megőrzés és rendelkezésre bocsátás funkciója mellett – nyílt hálózat(ka)t üzemeltet és számítógépen is hozzáférhető teszi állományait, kulturális értékeit.

Mindez azt is jelenti, hogy a jelen könyvtára már nem csak egy épület, polcokon tárolt könyvekkel, hanem egy világméretű hálózat része, amelynek kapcsolatrendszere akár földrészekben is átívelhet. Az IKT (info-kommunikációs technológia) fejlődésével és az elektronikus tartalmak térhódításával a könyvtárosok hagyományos szerepe és eszköztára is új lehetőségekkel számolhat tehát.

A két nagy múltú (a Csorba Győző Megyei Könyvtár 58, a Pécsi Városi Könyvtár kerek 50 esztendeje működő) könyvtári intézmény 2010-ben történő összevonása után létrejövő Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtár (a továbbiakban: megyei-városi könyvtár) lehetőségeit is ezen elvek mentén célszerű vizsgálni.

Általánosságban elmondható, hogy a DDOP-4.1.3/A-2008-0002 azonosító számú projekt megvalósítása után létrejövő Dél-dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont korszerű épülete minden megyei-városi könyvtári feladat kínálati térképét teljesen átalakította 2010 szeptember-októbertől. Ezt illusztrálja az alábbi táblázat is:

1. táblázat: A Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtár feladatai a Tudásközpontba költözés előtt és után

Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtár részlege	2010. október 25-e előtt				2010. október 25-e után			
	Létszám- adatok	Olvasói munka- állomás (db)	Dolgozói munka- állomás (db)	Terület (m ²)	Létszám- adatok	Olvasói munka- állomás (db)	Dolgozói munka- állomás (db)	Terület (m ²)
Helytörténeti Gyűjtemény	5	-	5	127	5	2	11	270
Hálózati Osztály	6	-	5	57	7	-	7	246
Gyermekkönyvtár	4	2	1	190	4	12	3	403
Zenei Gyűjtemény	4,5	1	2	200	4,5	9	6	352
Olvasószolgálat	13,5	13	8	900	13,5	54	9	1738
Gyűjteményszervezés	6,65	-	13	75	8	-	15	139
Könyvkötészet	4	-	1	104	4	-	1	129
Közösségi terek (az adat nem jelenik meg az összesen sorban)	-	-	-	60	-	-	-	530
Igazgatás, Titkárság, Garázs	8	-	6	168	10	-	8	287
Összesen	51,65	16	41	1821	56	77	60	3564

³ A közkönyvtári szolgálat. p. 15.

Az 1. és 4. szinten található szolgáltatóhelyek alapján; a táblázat nem tartalmazza a közlekedők (az előterek, közlekedők, mosdók) adatait. Azért 2010. október 25-ét választottam a mintavétel alapdátumának, mert ezen a napon kezdődött a Tudásközpont teljes, naponta és hétvégén is 12 órás nyitva tartása.

A Tudásközpontba költözés előtti épületadottságok mindkét jogelőd könyvtárnál ún. klaszszikus könyvtárképet (a 70-es, 80-as években készült formatervezés elveire épülő berendezési tárgyak, asztalok, székek) tükröztek. Csak a megyei könyvtárnál volt fejlesztés 1985-ben, amikor az olvasói tereket látványosan megnövelték 3 szintre elosztva. Az épületrészek felújítása, a berendezések cseréje, korszerűsítése azóta azonban elmaradt.

A táblázatban bemutatott feladatskála két fő részből áll: bemutatja, hogy a Tudásközpontba költözés előtt, illetve után milyen személyi, informatikai és építészeti adottságokkal rendelkezett a megyei-városi könyvtár.

A közölt létszámadatok azért változnak csak minimálisan az összehasonlító oszlopokban, mert a 2010. január elsejei megyei-városi integráció következményeképpen már az év első felében megtörtént az az új osztályszerkezet kialakítása, illetve a szakalkalmazottak átcsoportosítása. A 9 %-os eltérés egyrészt a GYES-ről időközben visszatérő dolgozók, másrészt a nyugdíjba vonult kollégák álláshelyének betöltése miatt jelentkezik.

A táblázatban rögzített informatikai helyzetképből (a Tudásközpont 1. és 4. szintjén található kliensek, munkagépek) adódóan a végpontok használatával kapcsolatban: bővült a korszerű (Windows 7) programmal ellátott dolgozói munkagépek száma 19-cel, kb. 32 százalékkal, s ugrásszerűen megnőtt az olvasói állomások száma: 16-ról 77-re, tehát 4,8 szorosára. Ugyancsak óriási mértékben változott a területnagyság (minden osztály nagyobb területen látja el a feladatát, a legnagyobb: ötszörös emelkedés a Hálózati Osztálynál látható): az eddigi épületben 1821 m² állt a könyvtárhasználók és a könyvtárosok rendelkezésére, az új könyvtár épületében pedig 3564 m²-re nőtt az elsősorban megyei-városi feladatokat ellátó területek mérete. Az új épületben tehát majdnem kétszeres területen valósul meg az intézmény törvényben [7] is meghatározott tevékenysége.

A megyei – városi könyvtár közösségi tereinek (20 fős tárgyaló, 130 fős konferenciaterem, kiállítóter, előcsarnok) alapvető funkciója – utalva a bevezető gondolatokra is –, hogy a teljes életkori skála könyvtárhasználóinak tudjon rendszeresen programokat, rendezvényeket, kulturális és művészeti találkozókat biztosítani. Az új épület modern, impozáns és tágas terei, illetve kisebb-nagyobb konferenciák megrendezésére is alkalmas helyiségei az adatok alapján négy-szeresére növekedtek. Ennek megfelelően egyértelműen biztosítható, hogy a jövőben az, ún. közösségi rendezvények kínálata is növekedni fog. A 2011-es megyei-városi rendezvényterv is már e lehetőségek figyelembevételével készült.

Mindezeket összegezve: a közkönyvtárak munkájának – így a Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtáré is – minőségi fokmérője, egyrészt a dokumentum-ellátottsága, másrészt a könyvtárhasználói mutatók pozitív irányban történő változása. Ezekhez pedig elengedhetetlenül szükséges volt az informatikai megerősítés, a korszerű háttér, a szinterek fejlesztése és bővítése is.

Kiemelt feladatkörök

A következőkben – a mottóban is kiemelt – két sajátosan megyei-városi feladatkört mutatok be. Az egyik: a gyermekkönyvtár – eddig is kiválóan ellátott feladata az intézménynek, hiszen a jogelőd Pécsi Városi Könyvtár több mint 35 éves, 4 fiókkönyvtárban folyamatosan működő múltra tekinthetett vissza. A másik azonban teljesen új, országosan is példa nélküli könyvtári modell, a mozgókönyvtári szolgáltatást biztosító: Könyvtárbusz Projekt.

a) *Gyermekkönyvtár – Körbirodalom*

Előzmények:

- a jogelőd Csorba Győző Megyei Könyvtárnak nem volt gyermekrészele;
- a PTE Központi Könyvtára a 16 év feletti korosztály könyvtári ellátását végzi;
- a jogelőd Pécsi Városi Könyvtár gyermekkönyvtáraiban (2009-es állapot: Csipkefa Gyermekkönyvtár, Kilenc Király Gyermekkönyvtár, Nyitnikék Gyermekkönyvtár, Pinokkió Gyermekkönyvtár), – több mint 35 éve – nem volt jelentős változás: pl. tárgyi (könyvtári bútorzat), s minimális IKT-fejlesztések is csak a Kilenc Király Gyermekkönyvtárban voltak.

Mindezekből kitűnik, hogy a Tudásközpont Gyermekkönyvtára (fantázianeve: Gyermekkönyvtár – Körbirodalom) tehát – az előző évek pécsi gyermekkönyvtári állapotához képest – a legnagyobb változás részese lett 2010-ben. Szimbóluma a kör, a körforgás. Ez az épületen belül is állandóan visszatérő építészeti elem az intézmény szellemiségét is tükrözi. A Körbirodalom legfontosabb célja – a legkisebb korosztályoktól kezdve a középiskolásokig –, hogy játszva-tanulva az egész életen át tartó ismeretszerzés, a szabadidő hasznos eltöltésének színtere legyen. Mindez a könyvtárosok és a közreműködő pedagógusok kitartó munkája révén történik, s a fantázianév szellemében remélhetőleg állandó szellemi körforgást indukálva.

Tehát – az intézmény 4. emeletén végre – több, mint 255 m² alapterületen – új lehetőséget és esélyt kapott a megyei-városi intézmény gyermekkönyvtárosainak eddig is alapvető célkitűzése: a legfiatalabbakra (kiemelten 0-14 éves korig) is kiterjesztett olvasóvá, illetve könyv- és könyvtárhasználatra nevelés. Úgy, ahogy ezt Portál program – A Könyvtárügy stratégiája 2008-2013 [8] is megfogalmazza: „3. cél – A könyvtár új módszerekkel és programokkal járuljon hozzá az olvasáskultúra fejlesztéséhez... Új gyűjteményfejlesztési stratégia többletforrásból a megyei és városi könyvtárak számára az olvasáskultúra támogatására... Többéves olvasási akció kidolgozása és meghonosítása a szülők és a kisgyermekek olvasási kultúrájának fejlesztésére és megerősítésére: »Születéstől az első könyvemig«. Korai olvasásfejlesztési programok kidolgozása, olvasásfejlesztő tanácsadó szolgálatok kialakítása, a legkisebbek számára csoportos, családi könyvtári látogatások megszervezése...”

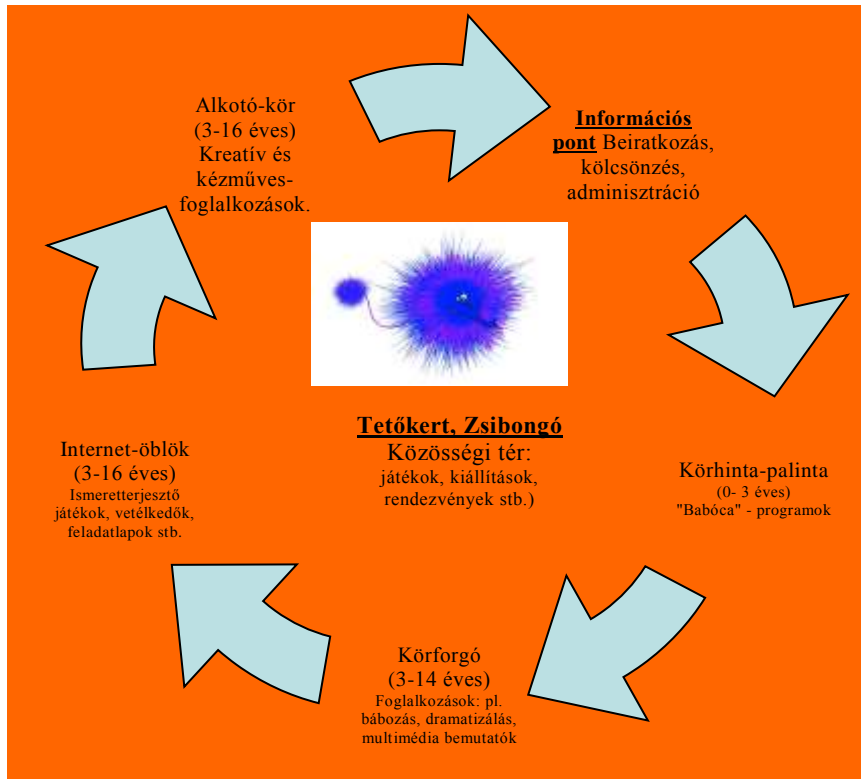
Az itt közel 17 ezer könyv található, a gyermekeknek, szüleiknek és nevelőiknek szánt folyóiratok, a CD-ROM-ok, a 12 számítógép, mind-mind a tartalmas szórakozást és a hasznos ismeretek megszerzését szolgálják. Az állomány bontása alkalmazkodik a gyermekek életkori sajátosságaihoz, ugyanakkor igyekszik zökkenőmentessé tenni a felnőtt könyvtárba való átszoktatást, beilleszkedést. Külön funkcionális terek, összességében közel 80 m²-en, segítik, hogy a különböző életkorú korosztályok számára – más-más tematikájú foglalkozások kellemes környezetét biztosítsák.

A hétvégén (szombat, vasárnap) családi programok várják az olvasókat. Kellemes időtöltésként kézműves foglalkozások, közös játékok, vetélkedők, aktualitásokhoz köthető könyvajánlások, totók, az Internet Öbölben pedig a világhálón való eligazodást segítő tanácsok színesítik a kínálatot.

A gyermekkönyvtárosokkal való kapcsolattartás, a Körbirodalomban való bolyongás, kutakodás a Tudásközpont honlapján keresztül is lehetséges. A kamasz korosztály megszólítása kiemelt cél. A számukra fontos telefonszámok, figyelmükbe ajánlott könyvek, filmek, események olvashatóak ezeken az oldalakon. Internetes fórum, üzenőfal is rendelkezésére áll a fiataloknak, s az így kialakult baráti körök személyes találkozókat tarthatnak a könyvtár falain

belül, alkalmanként egy-egy, számukra érdekes, ismert személy társaságában is. A Körbirodalom hangulatos kiegészítő tere a tetőkert. Ezen a különleges játszótéren állt karácsonykor a Tudásközpont karácsonyfája, melyre a gyermekkönyvtár kis olvasói készítettek saját tervezésű díszeket.

1. ábra A Gyermekkönyvtár – Körbirodalom kabalafigurája: Körbi (középen) és funkcionális terei korosztályi és gyermekkönyvtári feladatmegosztás szerint:

A leírtak szellemében indítottuk el például – még a teljes nyitva tartás megkezdése előtt 2010 októberében – a több hónapra szóló "Hétpróbás olvasó" pályázatunkat is, melynek feladatait és eredményeit a Tudásközpont honlapján követhetik a résztvevők, s végső eredményhirdetése 2011 májusában lesz. A forgalmi adatok biztatóak, a gyermekkönyvtár még csak három hónapnyi működése során: emelkedett a beiratkozott olvasók (2010. október 25-e és 2011. január 25-e között 1201 fő 14 év alatti olvasó iratkozott be a Gyermekkönyvtár – Körbirodalomba), a könyvtárhasználók, s a könyvtári csoportos programok száma is.

A táblázat adatai is bizonyítják tehát, hogy – a 2009-ben gyermekkönyvtári munkacsoportvezetőként leírt koncepcióm helyesnek bizonyult – a Körbirodalom átfogó célja megvalósulni látszik, a könyvtárhasználók – elsősorban a gyermekek – a saját birodalmuknak érzik a gyermekkönyvtárat, a szülők pedig olyan helynek, ahol gyermekeik ismeretei bővülnek, ahol biztonságban vannak, ahová mindig jó betérni és visszajárni.

2. táblázat: A Gyermekkönyvtár – Körbirodalom
2010. október 25-e és 2011 január 25-e közötti programjainak adatai

Programtípus	Alkalom (db)	Résztevő (fő)
Könyvtárbevető	29	672
Csoportos foglalkozás (óvodás, iskolás)	10	221
Kézműves, családi foglalkozás	11	165
Rendezvény (Könyvtári Hét, Erkel évforduló, Örökbefogadó szülők találkozója, zenés-verses Mikulás	14	643
Meghívott előadó foglalkozása: Dr. Harmatné Horesnyi Mária – Kerekítő, ölbeli játékok GYES-en lévő anyukáknak	5	74
Összesen	69	1775

Hogy mennyire így van ez – végül bizonyosággal álljon itt néhány fotó a legsikeresebb rendezvényekről:

Telegdi Ágnes könyvbemutató 2010.10. 09.;
résztevők száma: 300 fő

Mikulás ünnepség 2010. 12. 04
résztevők száma: 65 fő

Pityang táncsoport fellépése 2010. 10. 09. résztvevők száma: 150 fő

b) Könyvtárbusz Projekt

A pályázat sajtóanyaga: „Az országosan is első projekt a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program keretében valósult meg. A TIOP-1.2.3-08/1-2008-0021 számú – Könyvtárbusz beszerzése a Csorba Győző Megyei-Városi könyvtár részére a kistélepléseken élő hátrányos helyzetű csoportok ellátása érdekében című pályázat Magyarországon is egyedülálló. Az elnyert forrás segítségével 2010. december 11-e óta speciális és a legmodernebb technikai eszközökkel felszerelt könyvtárbusz (valójában kamion) járja Baranya megye útjait.

Olyan egyedileg elkészített jármű, amely a hagyományos mozgókönyvtári funkciókon túl internet használati és elektronikus ügyintézési lehetőséget, Európai Unió információs szolgáltatásokat, irodalmi programokat, rendezvényeket, gyermekfoglalkozásokat is visz a látogatóknak.

A könyvtárbusz berendezése és eszközparkja a mozgáskorlátozottak és fogyatékkal élők számára is magas színvonalon biztosítja a könyvtári, valamint információs tartalmak elérését. A menetrend szerint közlekedő könyvtárbusz 27 kistéleplés közel nyolcezer lakójához viszi el a könyvtári szolgáltatásokat, jelentősen javítva a megye könyvtári ellátottságát. A könyvtárbusz havonta két alkalommal jut el a célteleplésekre, ahol 1,5-1,5 órát áll. A könyvtárbuszszal a mozgókönyvtári szolgáltatások olyan új formája valósult meg Baranya megyében, mely mintaértékkel bír az ország más területein későbbiekben induló hasonló projektek számára.

Megvalósítási időszak: 2009.09.01.-2010.12.31.

Támogatási összeg: 99.999.167 Ft"

Hogy mindez létrejöheszen természetesen közreműködőkre, könyvtárszakmai kreatív stábra, pályázati és közbeszerzési tanácsadókra, könyvtárosokra volt szükség.

A pályázat stábjának tagjait a Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtár adta: *Katona Anikó*, *Budányi Ágostonné*, *Márkus István*, *Rozs Tamás* és jómagam. 2010. március 1. és 2010. december 6-a között, a megyei-városi könyvtár munkarendjébe illesztve, sokszor estébe nyúlóan strukturálta és dolgozta át a csapat az eredeti pályázatot, hogy sikeres lehessen a projekt. A megfeszített és állandó feladatokban folyamatosan részt vett: *Mészáros Ágnes*, a Szigetvári Kultúr- és Zöld Zóna Egyesület munkatársa és *Mihalovics Gábor* közbeszerzési tanácsadó. A nyertes készítő: a Jász-Plasztik Autócentrum Kft. és a Heves Ponyva Kft. voltak: *Bakos János* és *Szilágyi Zoltán* vezetésével. Velük tartotta a stáb – szinte napi rendszerességgel – a kapcsolatot a gyártás megkezdésétől a jármű elkészültéig. Példaértékű hozzáállásuk, szakértelmük, partnerségi felelősségtudatuk és állandó konszenzusra törekvésük meghozta gyümölcsét, az ő segítő közreműködésük nélkül biztosan nem érkezhett volna meg a Tudásközpontba a Könyvtárbusz.

A nyerges vontató formájú könyvtárkamion (Könyvtárbusz No. 1) IKT-eszközeit az E-Corvina Informatikai Szolgáltató Kft., az ODIN Budapest Kft., illetve a műholdas internetszolgáltatás szervezését koordináló HungaroDigiTel Kft. biztosította.

A Projektzáró után a tényleges szolgáltatás 2010. december 11-én, Szőkédén indult el a korszerű Mercedes- mozgókönyvtárban.

2010. 12. 11.; Szőkéd. Az első „Könyvtárbuszos” mozgókönyvtári nyitva tartás.

A korszerű könyvtári szolgáltatás, ami e jármű segítségével 2011-től rendszeresen, havonta kétszer 1,5-1,5 órában – két teljes szolgáltatási kört teljesítve (9 útvonallal 27 települést érintve) jut el a Baranya megyében élő kistelepüléseken élőkhez, a vidéki emberekhez. Számukra már az impozáns kamion látványa is izgalmas és érdekes, hát még, ha beiratkozott olvasói lesznek, s folyamatosan használni fogják a sokféle könyvtári és információs szolgáltatást!

3. táblázat: A könyvtárbusz szolgáltatóhelyei Baranya megyében

Komlói kistérség: (5) Mecsekpölöske Vékény Hegyhátmaróc Szárász Tófü	Pécsi kistérség: (6) Pécsudvard Ellend Szemely Gyód Regenye Szőkéd	Siklói kistérség: (6) Alsószentmárton Tésenfa Szaporca Kásád Illocska Siklósbodony Cún	Sellyei kistérség: (6) Piskó Páprád Lúzsok Körös Ózdfalu Gilvánfa	Szigetvári kistérség: (3) Almáskeresztúr Katádfa Nyugotszenterzsébet
--	--	---	---	--

Amikor a járműkészítők: a Jász-Plasztik és Heves Ponyva Kft. képviselői megkérdezték tőlem, hogy mi kerüljön a jármű forgalmi engedélyébe... akkor, végül is abban maradtunk, hogy ez a jármű mindenképpen speciális és különleges.

Tehát mitől is különleges? Csak a legfontosabbakat kiemelve:

- attól, hogy a könyvtári járművön található dokumentumok azonnali kölcsönzésén és használatán túl –, mintegy a Tudásközpont „meghosszabbított karjaként” – lehetőséget teremt arra, hogy a 27 baranyai kistelepülésen lakók egymilliónyi dokumentumhoz férjenek hozzá a járművön található laptopokon keresztül, az „anyakönyvtár” katalógusát (Corvina könyvtár-automatizálási rendszerét) használva;
- hogy 30-féle gyermek, ifjúsági, ismeretterjesztő folyóirat legfrissebb kiadványait vehessék kézbe rendszeresen;
- hogy a saját falujukban, percekre lakásuktól kinyíljon számukra a világ... a böngésző programok segítségével;
- hogy – akár a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségeit igénybe véve – az Európán kívüli területekről is kérhessenek dokumentumot vagy elektronikus másolatot;
- hogy a máshol tanuló, dolgozó rokonaikkal azonnali, 5 percen belül létrejövő internetes kapcsolatot és beszélgetést létesíthessenek... vagy igénybe vehessék a közösségi portálok: twitter-, facebook-lehetőségeit;

- hogy azonnali és széles spektrumú információszolgáltatást használhassanak, amelyekhez egyébként csak anyagi ráfordítással, idejük átszervezésével tudnának hozzáférni; a nagyobb településekre beutazva;
- hogy ügyes-bajos hivatali dolgaikhoz (e-ügyintézés) várakozás nélküli, azonnali segítséget kapjanak;
- vagy például a munkát keresők informálódhassanak arról is – a saját településükön megálló kamionon –, hogy a térségben hol és milyen álláslehetőségek vannak.

A technikával jól felszerelt Könyvtárbusz fontos célja továbbá az is, hogy az aprófalvakban rendezett művelődési és közösségi programok fókuszja legyen a jövőben, hogy a minőségi értékrend és életmód e baranyai kistélepüléseken is természetessé és mindennaposá válhasson majd.

Összefoglalva mindezeket: a 2005-ben közzétett *Könyvtári fejlesztési koncepció a községekben, különösen a kistélepülésen élők számára* című dokumentumban „A könyvtár a jövő” program keretében fogalmazták meg a következőket:

A Könyvtárbuszal történő Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer koncepció megvalósításának várható eredménye lehet:

- a kistélepülésen élők számára is elérhetővé válnak a könyvtári rendszer szolgáltatásai,
- nő a műveltséghez és tudáshoz jutók száma,
- csökken a különbség az információszegények és -gazdagok között,
- közelebb jutunk az Európai Unió fejlett könyvtárüggyel rendelkező országaihoz,
- és jobb otthonra találunk a hazában.

Itt Pécsen, a Tudásközpontban, a Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtár elhivatott könyvtárosainak köszönhetően és az átadott új „tudásterjesztő kamion” korszerű könyvtári szolgáltatásainak köszönhetően mindezek 2010. december 6-án valósággá váltak.

Összegzés

A 2010-ben új helyre – a Tudásközpontba költöztetett Csorba Győző Megyei – Városi Könyvtár nagy hagyománnyal rendelkező közkönyvtárként, immár a kor követelményeinek megfelelő info-kommunikációs technológiai háttérrel bocsátja rendelkezésre teljes gyűjteményét és szolgálja ki könyvtárhasználóit. A PTE Egyetemi Könyvtárakkal együtt integrált olvasószolgálati tevékenysége mellett sajátos megyei-városi feladatait is magasabb szinten tudja ellátni az új intézményben.

Olyan közösségi tér, nyilvános összkulturális találkozóhely is, ahol nemcsak a dokumentumsere zajlik, hanem folyamatosan művészeti és irodalmi kiállítások láthatók, kisebb-nagyobb zenés, tudományos, irodalmi és gyermekrendezvények zajlanak, s ahol megteremtődik a teljes körű generációs átjárhatóság minden feltétele is egyúttal.

A cikkben leírtak bizonyítják, hogy a felfelé tartó lépcsőn az első lépéseket megtettük... azonban az is egyértelmű, hogy ahhoz, hogy újabb fokokra léphessünk, újabb – itt be nem mutatott – feladatkörök vállalására is szükség lesz: például a Baranyai Nemzetiségi Ellátó Központ új alapokon való működésének beindítása, a Helytörténeti Gyűjtemény és MédiaDigiTár állományainak folyamatos digitalizálása, a hálózati mozgókönyvtári szolgáltatóhelyek informatikai alapjainak kidolgozása – a Baranya Háló létrehozása...

Mindezek azért is szükségesek, hogy a megyei-városi könyvtár jövőképében meghatározottak megvalósuljanak. Pécsen egy olyan közkönyvtár jött létre a Tudásközpontban tehát, melynek forgalma látványosan nő, ahol a könyvtárhasználók megtalálják a legfrissebb irodalmat; hangulatos és kellemes légkörben tanulhatnak; szabadidejük eltöltését pedig programok

széles választéka segíti. Az interneten keresztül pedig – 24 órás elérhetőség biztosításával – bárki tájékozódhat az intézmény bármilyen szolgáltatásáról, vagy éppen aktuális rendezvényeiről. Az alapvonal nem változott a modern körülmények között sem: a cél a teljesen elégedett és egyúttal partner könyvtárhasználó, aki újabb és újabb ötleteivel, kérdéseivel mindig előreviszi munkánkat. E céljaink megvalósításához garanciát jelent a megyei-városi intézményben dolgozók szaktudása, elkötelezettsége és fáradhatatlan szorgalma.

Irodalom

- A közkönyvtári szolgálat. Az IFLA és az UNESCO fejlesztési irányelvei. Készítette a Philip Gill által vezetett munkacsoport az IFLA Közkönyvtári Szekciója megbízásából. Ford. Papp István. Budapest, Könyvtári Intézet, 2005. p. 15. [Forrás = <http://archive.ifla.org/VII/s8/news/pg01-hu.pdf> ; (2011. 01. 24)
- Az 1897. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. Könyvtári fejlesztési koncepció a községekben, különösen a kistelepülésen élők számára „A könyvtár a jövő” program keretében. 4. A KSZR koncepció megvalósításának várható eredménye. Budapest, NKÖM, 2005. február 9., p. 10. http://www.allamreform.hu/letoltheto/oktatas/hazai/Konyvtari_fejlesztési_koncepcio_a_kozsegekben_kulonosen_a.pdf ; (2011. 01. 27)
- Márai Sándor: Füves könyv. Budapest, Helikon, 2010. ISBN 978 963 227 218 4 p. 109.
- Portál program – A könyvtárügy stratégiája 2008-2013. [Forrás = <http://www.nefmi.gov.hu/kultura/konyvtar/konyvtari-terulet-100622-1> (2011. 01. 26

BIBA SÁNDOR

Munkaerőpiaci mobilitás Magyarországon¹

Az ember egyik tulajdonsága a mobilitás, ami általános értelmű mozgékonyt jelöl és több irányú lehet. Az amerikai munkaerő „lakókocsi” mentalitása mellett az európai munkaerő-mobilitás sokkal konzervatívabb, „helyben maradó”, változatos képet mutat. A klasszikus közgazdasági elméletekben az egyén a költözésre vonatkozó migráció-döntését mindenekelőtt az elérhető bér-, és a munkavállalási lehetőség, illetve az ezekben mutatkozó különbség alapján hozza meg. A lakóhely, az otthon megszokott környezetével leírható számos tényező elvesztése legfeljebb nehezen mérhető, szubjektív költségként szerepel a modellekben. A ma külföldre irányuló nagymérvű migráció mellett a belső migráció változatlan nehézségekkel alakul.

1989-cel, majd az Európai Unióba való belépésünkkel új korszak kezdődött a magyar munkaügyi politikában is, amelynek egyik sarkalatos pontja a munkaerőpiaci szféra regionalizációja, a mobilitás alakulása. Ez komoly kihívás elé állítja az ágazat szereplőit, hiszen a tényezők sokfélesége, a releváns területi szereplők bevonása, valamint a megfelelő egyeztetési mechanizmusok kidolgozása egy olyan országban, ahol egyébként sincs erős tradíciója a partnerségi kapcsolatoknak és a többszereplős ágazatközi egyeztetéseknek, különösen nehéz feladat. A mobilitás kérdései földrajzi térben alakulnak – a munkaügyi gondolkodásban is csak az elmúlt néhány évtizedben értékelődött fel a térbeliség szerepe. Jelentős érdeklődés a telepelyválasztás, a munkaerő és gazdasági fejlődés földrajzi vonatkozásai, valamint a gazdasági tevékenységek térbeli kiterjedését illetően. Annak ellenére, hogy a legfontosabb közgazdasági kategóriák és piaci szegmensek mindegyikénél – így a munkaerőpiacok esetében is – kimutatható, hogy eleve térbeli jellemzőkkel bírnak, a „mainstream” a nemzetgazdaságokat „térbeli kiterjedés nélküli pontonként” modellezte, amelyeken belül a termelési tényezők azonnal és költségek nélkül áthelyezhetők az egyik helyről a másikra. Paul Krugman az új gazdaságföldrajz (New Economic Geography) megteremtése nyomán a térbeliséggel fontos megközelítési módot emelt be a mainstream közgazdaságtanba. Ennek szellemében a PTE TTK Földtudományi Doktoriskolája innovatívan kezeli a földrajzi kapcsolatrendszerben megjelenő új megközelítést nyújtó tevékenységet. Ezek közé tartozik – többek között – a munkaerőpiac és a térségi fejlesztés kimeríthetetlen témaköre is.

Hazánkban a mobilitás évtizedes kutatásai sok tényezőt tártak fel. A mobilitás nemcsak a munkaerőpiacra – annak kínálati oldalán keresztül – van hatással, hanem az ország hosszú távon értelmezett tényleges GDP-növekedésére és a potenciális GDP-növekedésre is. Megváltoztatja a foglalkoztatottak és eltartottak arányát, befolyásolja a foglalkoztatottak és eltartottak közötti transzfereket, földrajzilag értékelhető különbségeket láttat, amelyek további intézkedésekre nyújtanak alkalmat.

¹ Sebők Marianna (2016) Munkaerőpiaci mobilitás Magyarországon. EDGE, Budapest. 211 oldal.

A munkaerőpiaci megközelítésben az egyszerű statisztikai kimutatásoktól máig eljutottunk a mobilitás mélyebb elemzéseihez, komplex feldolgozásáig. *Sebők Marianna* a komplex megközelítést választotta (a munka alapja a PTE TTK Földtudományi Doktori Iskolában 2016-ban készült doktori értekezése). Fő fejezetei: *A munkaerőpiaci mobilitásról*, *A munkaerőpiaci mobilitás peremfeltételei és tényezői*, *a Munkaerőpiaci mobilitási körkép – empirikus tapasztalatok alapján* és *a Tanulások* dokumentáltan bizonyítják a hazai munkaerő mobilitását gyengítő tényeket, a mobilitást fenntartó igyekezet ellenében ható folyamatokat, de a szükséges mobilitást kikényszerítő és vagy fenntartó tényeket is. A mobilitás megítélésében érzékelhető folyamatok összefüggnek a gazdaság és társadalom változásaival, az iparfejlesztéssel, a politikai kényszerintézkedésekkel, a gazdaság folyamatos struktúraváltásával, a kialakult oktatási, képzési rendszerrel. Szerepet játszott ebben a területi egyenlőtlenségek kiküszöbölésére irányuló igyekezet is.

Szerzőnk művében alapos adatbázison, összehasonlító elemzésekkel tárja fel a folyamatokat (pl. az ingázás sajátosságait vagy a távolság szerepét). Az 1989 után létrejött vállalatok (még a kis- és középvállalatok is) a piaci részvétel okán csakhamar szembekerültek a szakemberhiánnyal és a mobilitás valamilyen formájával. Szerzőnk esettanulmányban közöl ilyen példákat (p. 103-106). De emlékeztetünk itt az első szervezett, célorientált, 1995-től Győrben, rendkívül nagy lendülettel és költséggel a munkaügyi szervezetek együttműködésével kezdeményezett mobilitás-migrációs akcióra, amely juttatások sorával igyekezett tartós letelepedésre készíteni az ország más megyéi, elsősorban az észak-keleti országrész szakembereit a nyugat-dunántúli térségbe. Az egyenetlen eredmények mögött már akkor még teljesebben kirajzolódtak azok a tényezők, amik mára is akadályai a tényleges mobilitásnak, és amik megszüntetésére több-kevesebb sikerrel történtek intézkedések. Jellemző volt a helyzet bemutatását közlő akkori tanulmány címe: *A megdermedt ország*.

A mobilitás elősegítésére irányuló kormányzati támogatás eddigi körét szerzőnk is elégtenek tartja – a mobilitás dinamizálására tett építő javaslatok hasznosak lehetnek a folyamat megerősítésében (a kötet megjelenése óta történtek intézkedések az utazási támogatás, az építési-, lakástámogatási kérdések stb. tekintetében).

Sebők Marianna táblázatban is összefoglalt tanulságai és a további kutatások irányát is körvonalazó megállapításai egy HR-szakember tudományos kutatása, tényfeltárása és érvelése nyomán kerülnek az érdeklődő kezébe. A mai megállapítások, a helyzetkép időleges – a gazdasági prognózisok, a gazdaság alakulása és ezzel a munkaerőpiaci mobilitás igénye változik. Sebők Marianna ezekhez a változásokhoz nyújt áttekinthető alapot a stratégiai döntések idejére. Az ízléses forma, a szakmailag igényes nyelvezet, az ábrák és a dokumentatív tartalom egységesen teszi értékessé, továbbgondolkodásra készítővé Sebők Marianna munkáját.

Ez pedig azt jelenti, hogy a mai helyzetben, amikor a foglalkoztatáspolitikai eddig kielégítően alakult, jelentősen nőtt a foglalkoztatási és erősen csökkent a munkanélküliségi ráta, a célirányos mobilitás koncentrálhat a termelékenység növekedésére. Korábban (vö. az Új Széchenyi Terv) a foglalkoztatási arány növelése volt a cél, a foglalkoztatási rátát segítő eszközök csak részben kapcsolódtak össze a gazdaság termelékenységét növelő lehetőségeivel. A célzott mobilitásnak ezért szükségszerűen a szakképzettség, tudástartalom tényeit is tevékenységének központjába szükséges állítania, dinamizálva a szelektív mobilitást. Sebők Marianna aktuális kérdésben stratégiai döntésekhez is segítséget nyújtó műve továbbgondolkodásra készítet, hozzájárul a gazdasági eredményesség fenntartásához.

A Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei¹

Minden korszak feladata a tudás átörökítése, képviselőinek illő számontartása. Ilyen a gyógyszerészet története, melyről új kötetet vehet kézbe az érdeklődő. A dél-dunántúli gyógyszerészet története korántsem teljesen feldolgozott – ebben nyújt újat a Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karának gondozásában megjelent kötet, *A Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei*.

Hazánkban 1303-tól találunk forrásokat az apotheca, apothecarius kifejezések használatára. Az „apothecarius” a IV. században még számvevőt jelentett, a XIII. századot követően kizárólag a gyógyszerkészítő foglalkozás neve lett. A patika szó 1405 körül jelenik meg nyelvünkben. Latin jövevényszó, vö. latin: *apotheca* (raktár, lerakat), középkori latin: *potheca*, *potecha* (műhely, bolt), hazai latin: *apotheca*, *apotheke*, *patica* (éléskamra, éléstár; gyógyszer-tár). Ezek a raktározó; elhelyez jelentésű görög *apotíthémi* igéből származó *apothéké* (raktár; lerakat) főnévre vezethetők vissza. A magyar hangalak részint a középkori latin és a hazai latin alakváltozatok átvételével, részint a névelőnek érzett szó eleji *a* hang elhagyásával jött létre. A *patikus* foglalkozásnév (1562) a *muzsika*-, *muzsikus*-féle szópárok mintájára keletkezett.

A magyar gyógyszerészet ezer esztendő múltra tekint vissza; az 1015-ben alapított pécsvárad apátságban (természetesen nem a mai értelemben vett) kórház volt melyhez patika is tartozott. Az orvos és gyógyszerész feladat hivatás elkülönítése 1241-ben következett be, amikor II. Frigyes szász választófejedelem rendeletben határozta meg az orvosok és a gyógyszerészek feladatait. Pécs első gyógyszerészeként tartjuk nyilván az 1332 és 1335 között a Bertalan ispotályban tevékenykedő Petrus Physicus et Apothecariust, majd egy névtelen orvosgyógyszerészt, akit Ulászló uralkodása alatt lelünk fel a városban.

Fontos dátum 1664, amikor szabályozták a gyógyszerertárak működését és ez a modell napjainkig fennmaradt. 1747-ben az akkori Magyarországon 48 gyógyszerertár működött. Az orvos/gyógyszerész egymást kiegészítő tevékenységében fordulat Mária Terézia a gyógyszerészek kötelező képzését bevezető 1770-ben kiadott *Generale Normativum i.n Re sanitatis* című szabályzata. Az 1770-71-es tanévben a nagyszombati egyetem orvosi fakultásán két gyógyszerész-jelölt kapott *Magister pharmaciae* oklevelet. Az orvosegyetem alapításától (1769-től) az 1848/49-es tanévvel bezárólag 2038 gyógyszerészmester bizonyítványt adtak ki. Az *Album Chyrurgorum et pharmacopoeorum* szerint az 1771-1780 közötti 29 vizsgázott közül nincs baranyai, 1771 és 1852 között 19 baranyai vizsgázottat találunk. 1867 után, az egészségügyi igazgatás kialakulásával folyamatosan szerveződött a gyógyszerertári rendszer, amely a monarchia bukásával (1918), a trianoni ország újjáalakulásával 1950-re ezerháromszázötven működő egységgel rendelkezett.

¹ *A Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei*, Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kara. Szerkesztők: Lárencz László, Szabó László Gy. Felelős kiadó: dr. Miseta Attila. Borító: Simon Adrienn. Fotó: Verébi Dávid. Tipográfia, tördelés: Cserép Zoltán. Nyomdai munkák: Carbocomp Kft., Molnár Nyomda és Kiadó Kft. Pécs. A könyv elérhető: <http://www.gyogyszeresztortenet.hu/wp-content/uploads/2013/08/D%C3%A9l-Dun%C3%A1nt%C3%BAl-neves-gy%C3%B3gyszer%C3%A9szei.pdf>

A sorsfordulókat átélte gyógyszerészek és intézményeik 1950. július 28-án, délelőtt tíz óra körül az államosítással kerültek szembe. Családi hagyományok, generációk szakmai felelősséggel végzett elismert tevékenységei szakadtak széjjel, méltatlan újrakezdésre kényszerítve mindazokat, akik ebben a körben dolgoztak. Szerencsések közé tartoztak azok, akik szakmájukat folytathatták, elviselték a változások súlyát. A végtelen történetek mindegyike tanulságos – megőrizve a gyógyszerészi hivatást, a legjobbat nyújtani minden helyzetben.

A gyógyszerészet történetének immár évtizedek óta folyó feldolgozása, a magyar gyógyszerészet Pantheonjának megteremtéséhez új elem e kötet. A szakértő szerzők gondosan tömörített, forrásokkal ellátott, számos képpel gazdag életleírásai egyben történelmi tükörképek a majd négy emberöltőt átfogó korszakról, melynek szereplői tevőleges gyógyító, szervező, formálói és máig példaképei voltak kisebb-nagyobb közösségüknek.

A kiválasztottakat megörökítők – köztük leszármazottak – az ember és szakma értékvilágát, a hivatástudat sokféle megnyilatkozását érzelmektől sem mentes feldolgozásokban tárják eléink. A „lista” korántsem teljes – erre utalnak a szerkesztők is: *„Szándékosan ügyeltünk arra, hogy a szerkesztés során meghagyjuk a szerzők egyéni látásmódját, fogalmazási stílusát. Van olyan tanulmányok, amelyek országot behálózó gyógyszerész-dinasztia történetét összegezik, de több helyen a meglévő és többségében újabb adatokkal kibővített ismereteket közöljük. A lista lehetne gazdagabb is. A válogatás fő szempontjának tartottuk a kiemelkedő alkotó egyéniségeket, a tudományos munkásságot, az értékmentő aktivitást és a családi példaadást. 80 év feletti gyógyszerész méltatására is sor kerül összeállításunkban...”*

A gyógyszerész-életutak és alkotói: *Abay Nemes Gyula* — Mayer Klára; *Auber László* — Szabó László Gyula; *Baranyai Aurél* — Baranyai Pál; *Bari Zsigmond* — Botz Lajos; Lárencz László, Molnár Béla; *Brantner Antal* — Szabó László Gyula; *Cholnoky László* — Molnár Péter; Deli József; *Dávid M. Ferenc* — Botz Lajos; *Fridrich Sándor* — Baranyai Pál; *Gara István* — Szabó László Gyula; *Geiger Kálmán* — Trebbin Ágost; Geiger Kálmán; *Jobst Kázmér* — Miseta Ildikó; *Kenderes János* — Lárencz László; *Kerbolt Kornél* — Lárencz László; *Kerese István* — Kerese György; *Koritsánszky Ottó* — Lárencz László; Mayer Klára; Szmodits László; *Kóczián Géza* — Kóczián Zoltán Gergely; *Miseta János* — Miseta Ildikó; *Mozsonyi Sándor* — Stampf György; *Nendtvich Tamás* — Szabó László Gyula; a *Pillich család* — Szmodits László; Rácz Gábor; Szabó László Gyula; Péter H. Mária; *Répay Lajos* — Répay Gábor; Szabó László Gyula; *Rippl-Rónai József* — Várszegi László; *Salamon Béla* — Lárencz László; Szmodits László; *Szabolcs (Pichler) József* — Szabó László Gyula; *Vondra Antal* — Lárencz László; Szmodits László; Szabó László Gyula – egyéniségei a szakterület történetének változatos korszakát képviselik.

„Legyen a most végzett oktató- és kutatómunkánk méltó a régiekéhez és újabb példaadás a jövő generációinak!” – írta a kötethez dr. Miseta Attila egyetemi tanár, a PTE Általános Orvostudományi Kar dékánja, a kötet kezdeményezője és a kiadás támogatója.

Új beszerzések a PTE KPVK Könyvtár- és Információtudományi Tanszék Könyvtárában

2016. május-

- Adult education in Yugoslav society / ed. by Nikša Nikola Šoljan ..., Milovan Golubović and Ana Krajnc ; [contr. Vlado Andrić et al.] - Zagreb: Andragoški Centar, 1985, - 319 p., ISBN:86-7273-001-1. Tárgyszavak: Felnőttoktatás Társadalom**
- Barcsi Tamás: A kivonulás mint lázadás: a kultúrától az ellenkultúráig, avagy a megtalált szabadság. - Pécs: Publikon, 2012, 239 p., ISBN: 978 615 5001 65 9. Tárgyszavak: Kultúrtörténet Kultúrfilozófia**
- BURNS, Elizabeth Irene: Literature and therapy: a systemic view. – London: Karnac, 2009, – 174 p. ; ISBN: 978 1 85575 594 9. Tárgyszavak: Bibliotherapy. Family psychotherapy. Psychoanalysis and literature. Books and reading. Meaning (Philosophy) in literature. Emotions in literature. Intuition in literature. Tárgyszavak: Biblioterápia Pszichoterápia Irodalomelmélet**
- Design, innovation, participation: BOBCATSSS: Brno, 2015: Proceedings and abstracts / [ed. Pavla Minaříková, Lukáš Strouhal]. - Brno: Flow, o.s., 2015, 331 p. ISBN: 978 80 905480 7 7. Tárgyszavak: Könyvtártudomány Informatika Számítástechnika Konferencia**
- Gombos Péter, Vörös Klára (Szerk.): Könyv és lélek: biblioterápiai tanulmányok. - Budapest: M. Olvasástárs., 2015, 96 p. ISBN: 978-963-12-2038-4 (Olvass! MOST / Magyar Olvasástársaság) Tárgyszavak: Biblioterápia Olvasápszichológia Bibliotherapy. Reading, Psychology of.**
- JOSHUA, Janice Maidman: Read two books and let's talk next week: using bibliotherapy in clinical practice. – New York: Wiley & Sons, cop. 2000, – 389 p., ISBN: 0 471 37565 9. Tárgyszavak: Biblioterápia Pszichoterápia Irodalomelmélet Bibliotherapy Clinical psychology Practice**
- Jövőkép és konfliktusok: a public relations elmélete és gyakorlata / szerk. Sós Péter János és Szécsi Gábor. – [Budapest]: Alapítvány a Public Relations Fejlesztéséért, 2015, –199 p. , ISBN:978 963 12 4757 2. Tárgyszavak: PR Közönségkapcsolatok Public Relations Médiagazdaságtan**
- Kálmán Anikó: Learning - in the new lifelong and lifewide perspectives. - Tampere: Tampere University of Applied Sciences, 2016, - 139 p. ISBN:978-952-5903-80-5. Tárgyszavak: Tanulás Élethosszig tartó tanulás Lifelong learning Tanulásmódszertan Tanulási stílus Kompetencia Képzés Tanulási stratégia**
- Kozma Tamás [et al.]: Tanuló régiók Magyarországon: az elmélettől a valóságig. - Debrecen: CHERD, 2015, 294 p., ISBN: 978-963-318-472-1 .Tárgyszavak: Tanuló régió Felnőttoktatás Közösségi tanulás Regionális kutatás**
- Perspectives on learning cities and regions: policy, practice, and participation / edited by Norman Longworth and Michael Osborne. - Leicester: NIACE, cop. 2010, - 361 p. ; ISBN: 9781862014480. Tárgyszavak: Okos város Innováció Városgazdaságtan**
- Rogers, Alan: The base of the iceberg: informal learning and its impact on formal and non-formal learning. - Leverkusen: Budrich Publishers, 2014, - 95 p. ISBN: 9783847406327 (Study guides in adult education). Tárgyszavak: Felnőttképzés Tanulás Élethosszig tartó tanulás Lifelong learning**

- Savićević, Dušan: Istraživanja u pedagogiji i andragogiji: deset godina rada Instituta, 1983 - 1993 / Dušan M. Savićević ; közread. a Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. - Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta, 1995, - 112 p. ISBN: 868201923x. Tárgyszavak: Pedagógia Andragógia Felnőttképzés Oktatáskutatás**
- Schwarz, Sabine: Zukunftsthema: Arbeitsorientierte Grundbildung: eine Handreichung für Unternehmen, Arbeitsmarktateure und Weiterbildungsexperten: Erfahrungen und Empfehlungen aus dem Projekt "Arbeitsplatzbezogene Alphabetisierung und Grundbildung Erwachsener" der Lernenden Region-Netzwerk Köln e.V. - Köln: Lernende Region - Netzwerk Köln e.V., cop. 2015, 55 p. ISBN: 978 3 00 051750 1. Tárgyszavak: Foglalkoztatáspolitikai Felnőttoktatás Továbbképzés**
- Sipos Anna Magdolna: Könyvtári reneszánsz: Könyvtárak az információs társadalomban 2.0. - Budapest: Vemtus Libro, 2016, ISBN 978-615-5240-27-0. Tárgyszavak; Könyvtárügy, Könyvtártudomány, Internet, Információs társadalom**
- Sodrásban: képzések, kutatások (1975-2015): tanulmányok / szerk. Sütő Erika, Szirmai Éva, Újvári Edit ; [közread. a] Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézet. - Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2016, - 298 p. ISBN: 978-615-5455-56-8. Tárgyszavak: Felsőoktatás Felnőttképzés Oktatáskutatás Képzés Oktatásügy Oktatáspolitikai**
- Szilágyi Klára: Kézikönyv a fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok pályaeorientációjának elősegítésére. - Debrecen: Országos KID Egyesület, 2015, 99 p. , ISBN: 9789631240313 Tárgyszavak: Pályaeorientáció Életpálya tanácsadás Pályaválasztás Fogyatékkal élők Életpálya**

Abstract

BÉLA KRISZTIÁN: Rural Development- Smart Specialization and the Mecsek Mining. The country made a smart specialization program towards the innovative development. In case of adequate conditions they count on the marketable mineral and metal wealth regarded as strategic store in the smart specialization of Southern Transdanubia as well. 3.p.

PÉTER BAGÓ: The enterprise planning system (ERP) is the best way to manage companies' all kinds of transactions in terms of gathering, storing, analyzing and visualizing. From the point of view of integration ERP can manage all steps, the process and the strategy inside and outside of the company. It represents a high level integration, but something is missing. Corporate social responsibility becomes more and more important in improving companies' social concerns. These two mainstream lines cannot connect each other. This document states how to build automatic relationship and what is the first step to create some efficient indicators. Keywords: ERP, VIR, CSR, ES, IoT 19

TIBOR PINTÉR: The scope of the multi-disciplinary scientific areas continues to grow. The EU-s enlargement policy towards the Western Balkans can be interpreted as broad-based change management process. Essays, which dealt with the economic and social transition, presented potential solutions on the frontier of the management and policy perspectives. EU interventions in relation to countries of the region have to take into account, that evolution of social and economic integration needs patience and facilitating change management. 31.p.

MARIANN MAGYAR – KORNÉL MÁK: Electronic communication creates new situations which transform our notions and expectations of cultural communication. A new, social and political virtual space has been appeared which has tremendous impacts on cultural rituals. A multiplicity of networked spaces of communication has been developed. This paper argues that the new multi-channel communication situations created by the use of electronic media have a significant impact on cultural communication professionals who address simultaneously so many different types of people. The aim of the essay is to show how the networked spaces of multi-channel electronic communication transform the style and content of cultural communication. Our expectations and interpretation strategies regarding public communication and performances have been changed as well. 37.p.

MIKLÓS MAGYAR: A Learning Microenvironment and the Multimedia. The paper subjectively outlines how one considers liberal arts, mathematics, vocational, technical and technological development of the (academic) devices. How can we as adult educators keep using these devices and which are the current new challenges? Each generation use the technical and technological environment into which it was born. There are some changes in the micro and macro environment as well. Today tools, techniques, technologies, learning and working environment etc. are representing the new generation of teaching aids with an increased sensitivity to meet people behaviour. Things apparently are not working the way we want. The author intends to answer the following questions: What is the problem exactly and what could be the solution? 43. p.

CLAUDIA K. FARKAS: „Sad list of disasters” Response of anti-Jewish measers in Italy in the Hungarian Jewish press (1938) The year 1938 brought dramatic changes for the Jews in Italy: the regime – in the spirit of the full and complete homogenization of the Italian people – began antisemitic jurisdiction. The article will draw a picture about what information had the Hungarian Jewish press about the situation of Italian Jews in 1938. The article answers the researcher's questions with the method of synthetising analysis, based on the use of the Hungarian Jewish press materials of the year 1938. As summary the article finds that the anti Jewish provisions of fascist government in 1938 were shocking for the Italian Jews. The Hungarian Jewish press followed the events with great and sincere interest, and although possessed basically accurate information about the situation of Italian Jews, it was hard to believe what they founded for a long time. The change of the tolerant attitude of Italian society was disappointing for the Hungarian Jews. It can be ascertained, that the negative changes in the situation of the Italian Jews provoked anxiety among Hungarian Jews. 54. p.

TERÉZ REISZ: PTE FEEK Graduates on the Labour Market. In the school year 2005/2006 the faculty's research team analyzed the scholastic record, labor mobility, level of income and future plans of graduates from several different programs of the past 35 years. From the 10852 freshly trained professionals, 12.6% provided feedback in our survey. Our study and its results provide us with a good understanding of the social integration of diploma holders and their success on the labor market. The obtained information can be highly useful in the enhancement and implementation of the faculty's development strategy. Trained professionals in the field of adult education are essential not only for successful measures for countering today's rampant unemployment rate, but also the integration of the untrained labor force that is currently mostly participating in public works programs. Keywords: labor mobility, professional carrier path, mobility, adult education 60. p.

ZOLTÁN KOLTAI: We made a layered questionnaire survey in 2004-2005. In the research one thousand private persons responded to our questions. We wanted to find the answer to the following questions: what aspects do Hungarian citizens prefer when choosing their place of residence, which Hungarian cities are considered successful

by the respondents and why, which are the cities that the stakeholders see as real centres of gravity, how much are the respondents willing to move to another residential places? In the light of the results, we repeated our survey in 2012-2013, allowing thereby the comprehensive evaluation of a period of almost ten years. In the second survey we used the method of a layered questionnaire survey again (the four aspects considered were as follows: break-down of the Hungarian population by regions, gender, age groups and finally level of education), in which it was one thousand private persons again who responded to our questions. 77. p.

BALÁZS PANKÁSZ: The role of the online courses and digital tools in higher education are incontestable at the beginning of the 21st century. Due to the globalized environment and the innovations in IT, the participants of the educational system have to face new challenges. New questions and problems are appearing that need to be solved. How do the changes of technological opportunities and needs transform higher education? How and to what extent should digital tools be inserted into education? The study and related research attempts to discover the opinion of students about online courses and digital tools. Could be used these tools in education to contribute to individual and collective knowledge building? 87. p.

ANITA KOZÁK - MARIANN MÓRÉ: The first part of the article sorts the integration-related activities, namely the mentor's, the direct manager's and workgroup's tasks. After that the paper presents the circumstances of a questionnaire-based examination which was carried out in the units of four international companies operating in the Northern Great Plain region. The purpose of workgroup level integration examinations was to find out to what extent the interviewees are integrated into the work group and how much they know about the operational characteristics of that work group. We also set a goal to find out whether there is a correlation between the answers related to the integration, the interviewee's position and the time spent at the organization. The examination results showed that the interviewees mostly know the operation of their work groups and they have been integrated into it. The Mann-Whitney test shows that there is a correlation between the integration and the interviewee's position. The result of the Kruskal-Wallis test shows that the longer the time spent at the organization is, the higher the extent of the integration into the work group is. 110. p.

ERNŐ HARSÁNYI: The Ways how Elderly People Learn New Things in Kecskemét. As a summary of the study I can conclude: the research produced the expected results. Nevertheless, there were some surprises as well: such as the high number of foreign travels, the number of their internet connections and the fact that many of them have great confidence in the virtual space. The number of those who live only for the present is considerable; many of them think that they cannot learn new skills since they are members of an organised club. At the same time I find it promising that the majority of these people are active both physically and mentally, they walk, make gymnastic exercises, swim, care about themselves, and they try to find spiritual experiences: some in religion, others in their families. Nevertheless, the gap between different levels of cultural consumption prevails among old people as well. 118. p.

EDIT DUKAI: Hungary or Serbia? Factors that influence young people from Voivodina to decide on what university to continue with after high school. Migrations from Serbia have been one of the major issues in the last couple of decades. A large number of people migrate to other countries in order to start a better life. The reason for migration does not only apply to mid-aged population; considerable groups of pre-university students have also applied to universities abroad. Their temporary residence very often becomes permanent. They were researched which provided only a mere description of students' perspectives and a very brief insight on students who continued their studies in Voivodina, however it did not go into much detail. I have seen a great challenge in this, and decided to compare the viewpoints of two teams and conduct my research from this angle. While forming my hypothesis, more factors occurred to my mind; however, my conclusion was that the level of education, material status and knowledge of Serbian language could be the most crucial factors that influenced the decision-making. 125. p.

ZOLTÁN GRÜNHUT: Israel is a leading powerhouse in the field of research, development and innovation (RDI); regarding to several indicators the Jewish state is among the most competitive ones of the world's nations. Israel's RDI policies, structures, institutions and mechanisms are internationally admired and adopted patterns. The present paper focuses on one of these policies, namely on the technological incubators. Firstly the study establishes a theoretical context by giving an overview about the concepts, evolutionary approaches and typologies on incubation; then it concerns in an in-depth way with the Israeli practices, specificities and characteristics of the Israeli incubation project. 131. p.

HAJNALKA SZABOLCSINÉ-OROSZ: New Public Library Initiatives in the Knowledge Centre, Pécs. The objectives of the Csorba Győző County and City Library as part of the Knowledge Centre and Library of the Southern Transdanubian Region had to be reformulated due to two reasons; on the one hand because of the merger of the county and the city libraries, and because of the new possibilities offered by the new library building for providing services to meet the growing needs – in co-operation with the university library – for information, leisure time activities and the internet. Thanks to the modern environment the number of cultural, community and library events has grown considerably in the last months of 2010, to which the local civil society also contributed. The new library-professional and cultural situation has brought new tasks. The article presents the children's library and the mobile library project in detail. 141. p.

Book reviews

151. p.

Szerzőink

BAGÓ PÉTER, PhD-hallgató, BCE Gazdaságinformatika Doktori Iskola. (bago.peter@pte.hu)

BIBA SÁNDOR HR-szakértő. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem közigazgatás-tudományi doktoriskolája emberi erőforrás szakterület doktorandusza.

CLAUDIA K. FARKAS dr. habil. egyetemi docens, PTE KPVK.

DUKAI EDIT Vajdaságban született, alapképzését a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar andragógia szakán fejezte. Több alkalommal eredményesen szerepelt a kari Tudományos Diákköri Konferencián, illetve a Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencián. Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Vezetés és szervezés mesterképzésén tanul.

GRÜNHUT ZOLTÁN PhD, tudományos munkatárs az MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpontjában. Kutatási területe általában a modernizáció, vagyis a gazdasági fejlődés, politikai demokratizáció és a társadalmi progresszivitás, illetve a kulturális környezet közötti összefüggésekre összpontosít, különös tekintettel az izraeli sajátosságokra.

HARSÁNYI ERNŐ bölcsészdoktor, kandidátus, a Pécsi Tudományegyetem nyugalmazott oktatója, a Kecskeméti Nyugdíjasklubok Megyei Jogú Városi Szövetségének elnök-helyettese.

KOLTAI ZOLTÁN dr., PhD, habilitált egyetemi docens, tanszékvezető, PTE KPVK, Élelmiszergazdasági és Vidékfejlesztési Intézet, Vidékfejlesztési Tanszék, koltai.zoltan@kpvk.pte.hu

KOZÁK ANITA dr., adjunktus az Eszterházy Károly Főiskola Gazdaságtudományi Intézetében, fő kutatási területe a munkahelyi beillesztés.

MAGYAR MARIANN Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzatának munkatársa.

MAGYAR MIKLÓS dr., nyugalmazott, életműdíjas tanszékvezető, főiskolai docens, Kaposvári Egyetem

MÁK KORNÉL Kecskemét Megyei Jogú Város alpolgármestere, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Filozófiai Doktori Iskolájának doktorandusza.

MÓRÉ MARIANN dr., egyetemi docens a Debreceni Egyetemen, kutatási területe a munkahelyi tanulás és a validáció.

PANKÁSZ BALÁZS doktorjelölt, a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar tudományos segédmunkatársa. PhD tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem "Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskolájában végzi, a 2014-es évben szerzett abszolutóriumot nevelésszociológia szakirányon.

PINTÉR TIBOR, egyetemi adjunktus, Budapesti Gazdasági Egyetem, KVIK, Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály, doktorjelölt, SZE, RGDI. Kutatási területe az EU bővítéspolitikájának elemzése.

REISZ TERÉZIA dr. habil., PhD, szociológus, a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Karának egyetemi docenseként szociológiai és neveléstudományi tantárgyakat oktat. A karon működő andragógiai és pedagógiai kutatócsoportban a pedagógusjelöltek, az ifjúságsegítő és az andragógus hallgatók pályakövetését mérő kutatásokat végez. A Diáktámasz Alapítvány kuratóriumi elnökeként halmozottan hátrányos helyzetű tehetséges fiatalok támogatását és mentorálását végzi. (reisz.terezia@kpvk.pte.hu)

SZABOLCSINÉ OROSZ HAJNALKA dr. könyvtáros, könyvtári szakértő, Csorba Győző Könyvtár.